

પ્રિયમંગલ ગ્રંથમાળા

- વૅળીશંકર મુરારજી વાસુ

3

વિશ્વમંગલ ગ્રન્થમાળા

ભાગ-૩

વેણીશંકર મુરારજી વાસુ

૨૪૫

પ્રકાશક :-

કમલ પ્રકાશન ટ્રસ્ટ,
જીવતલાલ પ્રતાપશી સંસ્કૃતિભવન,
રજ્જી, નિશા પોળ, ઝવેરીવાડ,
રિલીફરોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૧
ફોન : ૩૩૫૭૨૩ - ૩૮૦૧૪૩

*

તપોવન સંસ્કારધામ
ધારાગિરિ, પો. કમીલપોર
નવસારી - ૩૮૬૪૨૪
ફોન : ૩૮૫૯

: લેખક :

વેણીશંકર મુરારજી વાસુ

પ્રથમ સંસ્કરણ : નકલ : ૧૦૦૦

દ્વિતીય સંસ્કરણ : નકલ : ૨૦૦૦

તૃતીય સંસ્કરણ : નકલ : ૨૦૦૦

તા. ૧૫-૨-૧૯૮૯

વિ. સં. ૨૦૪૫

મૂલ્ય : રૂ. ૧૫-૦૦

મુદ્રક :

કેનીમેક પ્રિન્ટર્સ

મામુનાયકની પોળ ગાંધી રોડ, અમદાવાદ.

અનુક્રમ

૨૦. કેળવણી	૧
૨૧. અનાર્થિક ઉદ્યોગ	૩૬
૨૨. નવી પેઢીનું ભારત વિષે અજ્ઞાન	૮૦
૨૩. ખચતના મૂળભૂત સાધનો	૧૧૭
૨૪. ધર્મ વિરુદ્ધ પશુ	૧૫૦
૨૫. ઈસાઈ ધર્મ પ્રચારની કૃતનીતિઓ	૧૮૮
૨૬. માસાહાર મીમાંસા	૨૪૨

પોતાના હાથે પોતાનો નાશ

અંગ્રેજો તો આ દેશમાંથી ઉઠાળો ભરી ગયા પછી તે પહેલાં યુનિવર્સિટીના શિક્ષણ દ્વારા હજારો દેશી અંગ્રેજો તેમણે તૈયાર કરી દીધા હતા. આ દેશની ધરતી નો કાયમી કબજો કરવા આ એક જ ઉપાય હતો કે 'દેશની પ્રજાને બધી રીતે બરબાદ કરી નાંખવી. આ માટે તેની સંસ્કૃતિનો સર્વનાશ કરવો."

આ કાર્ય પરદેશીઓ કરવા જાય તો પ્રજા વીરો અને બળવો કરી બેસે એટલે દેશના જ લોકોના હાથે આ સર્વનાશનો કાર્યક્રમ અમલી બનાવવાનું અનિવાર્ય હતું એ માટે જ દેશી અંગ્રેજોને તૈયાર કરવામાં આવ્યા. આજે તો એ ડીઝીધારી, પશ્ચિમપરસ્ત દેશી અંગ્રેજોની સંખ્યા લાખો સુધી પહોંચી ગઈ છે.

આ દેશી અંગ્રેજોએ જાણે કે અજાણે એમને મળેલા શૈક્ષણિક પશ્ચિમી વારસાને કારણે સંસ્કૃતિનાં તમામ ક્ષેત્રોના મૂળમાં ધા મારી દીધા છે. મોક્ષલક્ષી સંસ્કૃતિના વૃક્ષના તમામ અંગોને હચમચાવી નાખ્યાં છે, આ શિક્ષિતોને શિક્ષિત કહેવા કે કેમ ? એ પછી એક સવાલ થઈ પડે તેવી તેમની પશ્ચિમ-પરસ્ત નીતિ રીતિઓ જોવા મળે છે.

શ્રી વેણીશંકર મુરારજી વાસુ આ વિષયમાં સારી એવી જાણકારી ધરાવે છે. તેમનો પ્રત્યેક વિચાર જુદા જુદા વિષયો ઉપર વેધક પ્રકાશ ફેંકે છે હાખલા, દલીલો અને આકાંક્ષાઓ દરેક લેખ પાછળનું એમનું બળ છે. બેશક, આ લેખો સર્વથા આધ્યાત્મિક ભૂમિકા પર નથી પરંતુ આધ્યાત્મિક જીવન જીવવાનો જન્મસિદ્ધ હક્ક ધરાવતી આર્યાવતી મહાપ્રજાના સર્વનાશનાં ધાતકી અને ભેદી શત્રો તે ખુદલા પાડે છે. અને એ રીતે આર્ય મહાપ્રજાની મહાસંતો-દીધી ધર્મપ્રધાન ચાર પુરુષાર્થની સંસ્કૃતિની પુનઃસ્થાપના કરીને આ મહાપ્રજાના આધ્યાત્મિક સ્તરોને મજબૂત કરવાના પ્રયત્નમાં આ લેખો પોતાનો વિશિષ્ટ ફાળો નોંધાવે છે

શ્રી વાસુ જણાવે છે કે સાંસ્કૃતિક તત્ત્વોને પશ્ચિમ-પરસ્ત ભેદી અને અણધારી નીતિરીતિના હાલના વેગથી પછી નષ્ટ કરવાનું ચાલુ રાખવામાં આવશે તો ભારતીય પ્રજાનું આયુષ્ય કદાચ સો બસો વર્ષથી ઝાંઝું નહિ હોય !

શ્રી વાસુની વિચારધારા ભારતીય પ્રજાના કોઈ પછી કક્ષાના અમણીઓ તરીકે ગણાતા તમામ બંધુઓ સુધી પહોંચે તો મને લાગે છે કે, તેમના મગજમાં પરદેશી એજન્ડાએ જે ખોટા ખ્યાલો ભરી દીધા છે. જેના દ્વારા પ્રજાના તમામ જીવન સ્તરો હચમચી ઉઠ્યા છે-તે બધા જળમૂળથી ઉખડી જાય.

અખજો ૩. નો વ્યય, અધોર હિંસા અને વ્યાપક દુરાચારને પોષતી તમામ પ્રગતિવાદી વિચારસરણીઓને જોરદાર લપડાકો મારતી શ્રીવાસુની વિચારણા અત્યંત ધનવ્યય, અહિંસક પ્રજ્ઞાભિ અને વિશુદ્ધ સરદાચારોના નિર્માણની બહુમુખી ચોજનાથી ખીચોખીચ ભરેલી હોય તેમ દેખાય છે.

જેના દ્વારા આત્મા મોક્ષભાવ તરફ ચોક્કસપણે આગળ વધે તે વિચાર તે પ્રચાર કે તે આચારને જ મારું અનુમોદન હોય તે સહજ છે.

લિ.

શ્રી શ્રીપાળનગર વાલકેશ્વર,
મુંબઈ-૬
વિ. સં. ૨૦૩૩ દશેરા

ગુરુપાદપદ્મરેણુ
મુનિ શ્રી ચંદ્રશેખરવિજય

કમલ પ્રકાશન ટ્રસ્ટનું નિવેદન

ભારતીય પ્રાચીન પરંપરાઓને પુનર્જીવિત કરતી શ્રી વેણીશંકર મુરારજી વાસુની ચિંતનધારાને અમે પ્રકાશિત કરી રહ્યા છીએ. લેખકશ્રીએ આર્ચાવર્તની મોક્ષલક્ષી સંસ્કૃતિના એક અંગ—અર્થવ્યવસ્થાને પ્રધાનપણે આત્મસાત કયું છે. આ વિષયમાં તેમણે આશ્ચર્યજનક ખેડાણ કયું છે એમ તેમના વિચારો ઉપરથી સહજ રીતે કહી શકાય તેમ છે. ભારતની અર્થવ્યવસ્થામાં ગાયપ્રધાન તમામ પશુની અહિંસા પ્રધાનપણે ભાગ લેજીવે છે એમ લેખક મંજૂરપણે માને છે.

જો વિશિષ્ટ કોટિનો પ્રતિભાવ આ પુસ્તિકા દ્વારા પ્રજામાં પ્રગટ થાય તો લેખકના વિચારોને વ્યવસ્થિત આકાર આપીને પ્રગટ કરતા રહેવાની અમારી ભાવના છે વધુ પ્રમાણમાં પ્રચાર થાય તે હેતુથી જ ખોટ ખર્ચને પણ આ ટ્રસ્ટ આ પુસ્તિકાનું પ્રકાશન કરે છે. પોતાના વિચારોનું પ્રકાશન કરવા દેવા બદલ શ્રી વાસુનો અમે અંતઃકરણથી આભાર વ્યક્ત કરીએ છીએ.

લિ. ટ્રસ્ટમંડળ, કમલ પ્રકાશન ટ્રસ્ટ,

[૨]

કેળવણી

અંગ્રેજોના જૂઠાણાં

આર્ય પ્રજાનો જન્મ આ દેશમાં જ થયો હતો “આર્યો ઉત્તર-ધ્રુવથી અહીં રખડતી ભટકતી જાતિ તરીકે આવ્યા હતા, અને દ્રાવિડ પ્રજાને હરાવીને આ દેશનો કબજો લીધો,” એ અંગ્રેજોની માત્ર કપોલ કલ્પિત વાતો છે. તેમ કરવામાં તેમનો હેતુ એ હતો કે કદીપણ આર્ય પ્રજા તેમને કહે કે “તમે પરદેશીઓ છો. ભારત છોડીને તમે ચાલ્યા જાવ” તો તેમને કહી શકાય કે તમે પણ પરદેશી છો આ દેશના ખરા માલિક તો દ્રાવિડો જ છે.

આર્ય-પ્રજા લાખો વરસોથી અહીં વસી છે. તેનો કડીબંધ ઇતિહાસ પણ છે. પણ એ તમામ ઇતિહાસને દબાવી દઇને અંગ્રેજો ચોક્કસ હેતુપૂર્વક જૂઠો પ્રચાર કરવા લાગ્યા કે “આર્યો ઉત્તરધ્રુવથી આવેલી રખડુ ટોળીઓના વંશજ છે.” અંગ્રેજો આ ખોટો ઇતિહાસ પાઠ્ય પુસ્તકો દ્વારા ભણાવીને પોતે અહીંથી ગયા તે પહેલાં ખોટા ઇતિહાસની હારમાળા ગોઠવીને સવાઈ અંગ્રેજોનો એક વર્ગ પેદા કરીને અહીં મૂકતાં ગયા. એ ખોટા ઇતિહાસના જ્ઞેરે આ દેશના બે ભાગલાં તો પડ્યાં પરંતુ ભવિષ્યમાં વધુ ભાગલાં પડે તે માટે હરિજનોના પ્રશ્નની એક જટીલ સમસ્યા ભાષા અને પ્રાદેશિક ઝઘડાઓ તથા પ્રજાની સાવાત્રક એકતાનું નિકંદન નીકળી જાય એવા પડકારો રચતાં ગયાં, એટલું જ નહિ દ્રાવિડસ્તાન આદિવાસીસ્તાન અને દલિતસ્તાન રચવાનાં દિવાસ્વપ્ન જ્ઞેનારો એક વર્ગ પણ તૈયાર કરતા ગયા.

ઉપર લખેલા બધા પ્રશ્નો આજે ભારેલા અગ્નિની પેઠે ધૂંધવાયા કરે છે. યુનો, વિશ્વબેંક, તેની કેઈ શાખા, કે કેઈપણ મહાસત્તા

આવા કોઈપણ પ્રશ્ને ડબલગીરી કરી માનવ હક્કોના નામે, ન્યાયના નામે, ભતિઓના સ્વાધીનતાના અધિકારોના નામે કોઈ મુશ્કેલીના સમયે દેશમાં જખરો દાવાનળ ફેલાવી શકે છે. તેમ જ આ દેશના વિભાજનની હારમાળા શરૂ થઈ શકે છે.

પાયાની જરૂરિયાત પૂરી પાડવામાં પણ પીછેહઠ

કોઈપણ દેશે સ્વમાનભેર જીવવું હોય તો સહુ પ્રથમ પ્રશ્નને પાણી, અનાજ, વસ્ત્ર અને રહેઠાણોની સુવિધા વહેલામાં વહેલી તકે આપવી જોઈએ, પરંતુ આ તમામ ક્ષેત્રે સ્વાધીનતાનાં ૩૦ વરસ કરમિયાન આપણે પીછેહઠ કરી છે. સ્વાધીનતાનો લાભ માત્ર અમુક ઔદ્યોગિક પેઢીઓને તેમની સાથે સંકળાયેલી વ્યક્તિઓને, પરદેશીઓને અને બ્રહ્મચારીઓને જ મળ્યો છે. પ્રગતિને નામે ઉપર લખેલા વર્ગોની આર્થિક પ્રગતિ થઈ છે. પરંતુ દેશ આર્થિક, સાંસ્કૃતિક અને નૈતિક રીતે ખાડામાં પડ્યો છે.

કેળવણીનું લક્ષ

દેશની સાચી પ્રગતિનો પાયો કેળવણી છે. કેળવણી ચારિત્ર્યનું ઘડતર કરનારી મોક્ષલક્ષી અને આસુરી બળોને પડકાર કરવાની શક્તિ આપનારી હોવી જોઈએ. જ્યારે હાલની સરકારનો પ્રગતિનો માપદંડ હિંસા, બ્રહ્મચાર, અને શોષણ દ્વારા થતા અમુક વર્ગની આર્થિક ઉન્નતિ છે.

ઇતિહાસ એ કેળવણીનું અગત્યનું અંગ છે. ઇતિહાસ દ્વારા પ્રજાનું ચારિત્ર્ય ઘડાય છે. પણ ખોટા ઇતિહાસ દ્વારા પ્રજાનું પતન પણ થાય છે. તેનામાં લઘુતા અંધિ પેદા કરી શકાય છે. પરદેશીઓની દયા ઉપર જ જીવે તેવી કાયર પણ બનાવી શકાય છે. આપણી પ્રજા તેનો એક દાખલો છે. હજારો વરસો સુધી પરદેશીઓ તલવારના બળે હિંદુ સંસ્કૃતિનો નાશ કરવા મથ્યા પણ સફળ ન થયા. તેમના પ્રયત્નો સામે લોકો જોહર અને કેસરિયા કરીને અચલ રહ્યા.

૬૦ કરોડ પ્રજાની માથે ઠોકી બેસાડાયેલા અંગ્રેજી ભણેલા સ્વદેશીઓ

પરંતુ અંગ્રેજો ૧૫૦ વરસના ટૂંકા ગાળામાં ખોટા ઇતિહાસ અને ખોટી કેળવણી દ્વારા હિંદુ પ્રજાની અસ્મિતા ધર્મ, સંસ્કૃતિ, ચારિત્ર્ય અને ગૌરવનું ખંડન કરીને અંગ્રેજી સંસ્કૃતિને પૂજનારો એક વર્ગ તૈયાર કરી શક્યા. આ અદ્ય સંખ્યક વર્ગ ૬૦ કરોડની પ્રજાને માથે સ્વદેશી સંસ્કૃતિ આચારવિચાર, રહેણીકરણી સુચિ, વિચારસરણી અને અર્થવ્યવસ્થા ઠોકી બેસાડવા રાત દિવસ પ્રવૃત્ત રહે. એનાથી વધુ નિર્દય અત્યાચાર બીજો કોઈ હોઈ શકે? સ્વાધીનતા મળ્યા પછી આ આસુરી પ્રવૃત્તિ વધુ વેગ પકડી રહી છે, કારણ કે સ્વાધીનતા મળ્યા પછી પણ અંગ્રેજોએ આપણું નિકંદન કાઢવાના પ્રયાસ રૂપે કેળવણી નામની જે સુરંગ ચાંપી હતી, તે સુરંગને આપણે વધુ વિનાશ પ્રેરે એવી બનાવી દીધી છે. કેળવણીમાં ભારતીયપણું રહેવા જ નથી દીધું.

ભારતીય કેળવણીની પ્રથા

સતયુગ, ત્રેતાયુગ અને દ્વાપરયુગમાં વિદ્યાર્થીઓ વન ઉપવનોમાં ઋષિમુનિના આશ્રમોમાં ભૌતિક અને આધ્યાત્મિક વિષયોનું જ્ઞાન પોતાની શક્તિ અને રુચિ પ્રમાણે મેળવતા. આ આશ્રમો નિભાવવાની જવાબદારી રાજ્યોની હતી.

ત્યારબાદ કળિયુગમાં એ આશ્રમો ખંધ પડ્યા. કળિયુગની શરૂઆત પછી હજારો વરસનો ઇતિહાસ સંશોધનના અભાવે અંધારામાં અટવાઈ પડ્યો છે. પરંતુ મગધ સામ્રાજ્યના સમયથી આપણે ઇતિહાસ કઠીબંધ મળી શકે છે. અને તે વખતથી સમગ્ર પ્રજામાં કેળવણીનાં ઝરણાં કેવી રીતે વહેતાં હતાં તે જાણી શકાય છે. તે વખતે નાલંદા વિદ્યાપીઠ વિશ્વ વિખ્યાત હતી, જ્યાં ૨૦ હજાર વિદ્યાર્થીઓ ભણતા હતા. તક્ષશિલા ભારત અને અફઘાનિસ્તાનની સરહદે આવેલી બીજી વિશ્વ વિખ્યાત વિદ્યાપીઠ હતી. જ્યાં વિશ્વભરમાંથી વિદ્યાર્થીઓ આવીને રહેતા અને જ્ઞાન મેળવતા.

કારી, કારમીર અને ઉજ્જૈન પણ પ્રખ્યાત વિદ્યાધામો હતા. આ વિશાળ દેશના બુદ્ધ બુદ્ધ ભાગોમાં અનેક પ્રખ્યાત વિદ્યાધામો હતાં. બુદ્ધાં બુદ્ધાં રાજ્યોનો ઇતિહાસ અને વિદ્યા પ્રચાર વિષે માહિતી એકઠી કરવાનું ગાંડપણ આ યુગમાં હજી કોઈને સૂઝતું હોય એમ જણાતું નથી. ગુજરાતમાં દ્વારકા, જામનગર, સિદ્ધપુર, વિગેરે મોટા અને પ્રખ્યાત વિદ્યાધામો હતાં.

વન ઉપવનોમાં ઋષિમુનિના આશ્રમમાં રહીને વિદ્યાભ્યાસ કરવાની પ્રથા ક્યારથી અંધ થઈ તે જાણી શકાયું નથી. પરંતુ ત્યાર પછી જે નવી વ્યવસ્થા જન્મી તે અંગ્રેજોએ બુદ્ધાં બુદ્ધાં પ્રદેશોમાં કબજો જમાવીને તેનું નિકંદન કાઢતાં ગયાં ત્યાં સુધી ચાલુ રાખી હતી.

ચાર પ્રથાઓનું અસ્તિત્વ

કેળવણીની ચાર પ્રથાઓ તે સમયે અસ્તિત્વમાં હતી :

(૧) અસંખ્ય આચાર્યો પોતાને ઘેરે શિષ્યોને મફત ભણાવતા, તેમનું ગુજરાન કર્મકાંડ જ્યોતિષ વિગેરેની આવક દ્વારા થતું.

(૨) અનેક મોટાં શહેરોમાં ઉચ્ચ સંસ્કૃત સાહિત્યનાં અભ્યાસ માટે વિદ્યાપીઠો સ્થપાયેલી હતી, જ્યાં દરેક પ્રકારનું મફત શિક્ષણ મળતું. આ વિદ્યાપીઠોના ખર્ચ માટે રાજા મહારાજાઓ જાગીર ભેટ આપતા અને ધનાઢ્યો મોટી રકમો ભેટ ધરતા.

(૩) ફારસી અને ઉર્દૂ ભાષાની કેળવણી માટે ઠેર ઠેર મદ્રેસાઓ હતી. જ્યાં લાખો મુસલમાન બાળકો ફારસી અને ઉર્દૂ ભાષા શીખતા. આ પ્રથા મુસલમાન રાજ્ય શરૂ થયું ત્યારથી અસ્તિત્વમાં આવી હતી.

(૪) આ ઉપરાંત નાનામાં નાનાં ગામમાં પણ બધાં બાળકોનાં શિક્ષણ માટે ઓછામાં ઓછી એક પાઠશાળા હતી. દરેક ગ્રામ પંચાયતને માથે બાળકોને શિક્ષણ આપવાની વ્યવસ્થા કરવાની ફરજ હતી. અંગ્રેજોએ આવીને આ ગ્રામ પંચાયતોનો સંપૂર્ણ નાશ કર્યો ત્યારથી આ તમામ શાળાઓ અંધ થઈ ગઈ.

બંગાળમાં અંગ્રેજોએ પોતાનું રાજ્ય સ્થાપ્યું તે સમયના સર-
કારી ઉલ્લેખોને આધારે તેમ જ તે પહેલાં ત્યાંની કેળવણી સંબંધે
અંગ્રેજ મિશનરીએ જ અહેવાલો તૈયાર કર્યા હતા તે ઉપરથી જાણવા
મળે છે કે તે સમયે બંગાળમાં ૮૦ હજાર પાઠશાળાઓ હતી. જુના
હસ્તાવેજો ઉપરથી એમ જાણવા મળે છે કે ભારતભરમાં દર ૪૦૦
આણસોની વસ્તીએ યોગ્યતામાં યોગ્ય એક શાળા હતી. સૌશબ્દમાં
ખાટવા જેવા અતિશય નાના મુસ્લિમ રાજકર્તાના ગામમાં પણ
ચાર નિશાળો હતી જે બ્રિટિશોની કુટિલ નીતિથી બંધ પડી.

બ્રિટિશ ઇતિહાસકારની સાક્ષી

બ્રિટિશ ઇતિહાસકાર લડલાં પોતાના “ભારતનો ઇતિહાસ”
નામના પુસ્તકમાં લખે છે કે “જે ગામમાં જૂનું સંગ્રહન (પંચાયતો)
ટકી રહ્યું છે, એવા દરેક ગામમાં દરેક ખાળક લખવાનું, વાંચવાનું
અને હિસાબ કરવાનું જાણે છે. પણ જ્યાં જ્યાં આપણે પંચાયતોનો
નાશ કર્યો છે ત્યાં ગ્રામપંચાયતોની સાથે નિશાળોનો પણ નાશ થયો
છે. ત્યાં ખાળકોને લખવા વાંચવાનું કે હિસાબ કરતાં શીખવાની સુવિ-
ધાઓ નહીં થઈ છે.”

ભારત જુલ્યા પહેલાં અંગ્રેજોએ આપણી સમાજવ્યવસ્થા,
અર્થવ્યવસ્થા, કેળવણીવ્યવસ્થા, રાજ્યપદ્ધતિ, યુદ્ધ પદ્ધતિ, ધાર્મિકવ્ય-
વસ્થા, પ્રજાના દીતરિવાજો, વૈદ્યકીય વ્યવસ્થા, ખેતી વાહનવહેવાર વ્યવ-
સ્થાઓના અહેવાલોનો જુદા જુદા અમલદારો દ્વારા વ્યવસ્થિત અભ્યાસ
કર્યો હતો. આપણી આ તમામ વ્યવસ્થાઓનું કેવી રીતે નિષ્કંઠન
ઠાઠી નાખવું, સમગ્ર રાષ્ટ્ર ઉપર અધિકાર જમાવી આ દેશની સંપ-
ત્તિનું કેમ શોષણ કરવું અને સમગ્ર પ્રજાને કેમ ઇસાઈ બનાવી દેવી
તેની વ્યવસ્થિત યોજનાઓ તૈયાર કરી હતી. આ યોજનાઓની જાળમાં
આપણે ફસાયા અને અધઃપતનની ખાઈમાં જઈ પડ્યા.

“એક વિદ્ય”ની રચનામાં સવાઈ અંગ્રેજોનો સહકાર

અંગ્રેજો અહીંથી ગયા તે પહેલાં અંગ્રેજ કેળવણી દ્વારા જે
સવાઈ અંગ્રેજો પેદા કરતા ગયા તેમનાથી આપણો ધર્મ, સંસ્કૃતિ,

સમાજ વ્યવસ્થા વગેરેનું નિકંદન વધુ ઝડપથી નીકળી રહ્યું છે. લોકોને ઝડપથી દારૂ અને માંસાહાર તેમ જ વિદેશી રહેણીકરણી તરફ દોરી જવામાં આવે છે. જેથી તેમનું 'one world એક જ વિશ્વ (ગોરાઓનું રાજ્ય) અને 'One religion' એક જ ધર્મ' (ઇસાઈ ધર્મ)નું સ્વપ્ન સિદ્ધ થઈ શકે. One world એટલે કોઈ એક જ સત્તાનું સમસ્ત વિશ્વ ઉપર રાજ્ય નહિ, પણ હાલના બદલાયેલા સંજોગોમાં વિશ્વજેક તમામ રંગીન પ્રજાઓ ઉપર સહાયના નામે કરજ લાદી દઇને પોતાની મજબૂત પકડ જમાવી દે, એટલે એશિયા અને આફ્રિકાની તમામ પ્રજાઓ ઉપર વિશ્વજેકનું જ વર્ચસ્વ સ્થપાઈ જાય. ગોરી ખ્રિસ્તી રાજ્ય સત્તાઓ આ વિશ્વજેકની ભાગીદાર છે. વિશ્વની તમામ રંગીન પ્રજાઓ ઉપર વર્ચસ્વ જમાવીને તેમના one world એક વિશ્વરાજ્ય તરફ તેઓ ઝડપથી ગતિ કરી રહ્યા છે.

આજે વિશ્વજેકની સહુથી મજબૂત પકડ વિશ્વના ખીજા નંબરના મોટા અગૌર અને બિનખ્રિસ્તી દેશ ભારત ઉપર છે. એનો કોઈથી ઈન્કાર કરી શકાય તેમ નથી. આ સ્થિતિના સર્જનહારો છે; અંગ્રેજી કેળવણી આપી અંગ્રેજીએ તૈયાર કરેલા સવાઈ અંગ્રેજો.

ભલે અંગ્રેજો અહીંથી ગયા પણ તેમણે અંગ્રેજી ભાષા, કેળવણી, રીતભાત, આચારવિચાર, રહેણીકરણી વિગેરેના જે જેરી ખીજવાળ્યાં હતાં. તેનાં ફળ આજે આપણે ભોગવીએ છીએ.

લડાઈમાં જેમ ટેન્કોનો સામનો ટેન્કો વડે અને તોપોનો સામનો તોપદળ વડે જ થઈ શકે તેમ આપણા ધર્મ અને સંસ્કૃતિ ટકાવી રાખવાનાં આ યુદ્ધમાં અંગ્રેજીએ વાપરેલાં કેળવણી રૂપાં હથિયાર સામે આપણી કેળવણીનું હથિયાર હાથમાં લઈએ એ જ એક ચોક્કસ વ્યાવહારિક અને અમોઘ ઇલાજ છે.

ભારતની કેળવણી પદ્ધતિ ઉચ્ચ પ્રકારની હતી

ભારતમાં કેળવણી ઉચ્ચ પ્રકારની અને મોક્ષ લક્ષી હતી. તેનો ફેલાવો દરેક ઘરમાં હતો. આપણી કેળવણી વિષે તમામ માહિતી

લેગી ક્યાં પછી તેને ખતમ કરી પોતાની હિંસક જુથુખ્સા પ્રેરક, શોષક અને વિલાસલક્ષી કેળવણીનું હથિયાર અંગ્રેજોએ આપણી ઉપર છોડ્યું. જેને મોહાસ કહી શકાય. આપણે તેનાથી મોહિત થઈને તેમની પકડમાં ફસાઈ રહ્યા છીએ. છતાં એ ફસામણીમાં ગૌરવ અનુભવીએ છીએ.

આપણી શિક્ષણ સંસ્થાઓ વિષે તેમણે મેળવેલી સંપૂર્ણ માહિતી તે વિષેનાં મંતવ્યો કઈ રીતે આપણી શિક્ષણ વ્યવસ્થા તેમણે તોડી અને પોતાની શિક્ષણ વ્યવસ્થાની જાળમાં આપણને જકડ્યા તેનું વર્ણન નીચે આપ્યું છે.

પ્રાચીન ભારતના ગ્રામવાસીઓની શિક્ષણ સંસ્થાઓ સંબંધમાં ઈ.સ. ૧૮૨૩ના કંપની સરકારના એક અહેવાલમાં એમ જણાવવામાં આવ્યું છે કે “શિક્ષણની દૃષ્ટિએ ભારતના અનેક ગામોની સ્થિતિ જેટલી ભીંચી છે તેટલી દુનિયાના કોઈ દેશમાં નથી.”

(Report of Select Committee on the affairs of the East India Co Vol. I Page 409, published in 1832).

આ રિપોર્ટ ઉપરથી એમ ચોક્કસ સાબિત થાય છે કે અંગ્રેજોએ ભારત ઉપર સંપૂર્ણ વર્ચસ્વ જમાવ્યા પહેલાં શિક્ષણ પ્રથાની તમામ માહિતી લેગી કરી હતી.

ઈંગ્લેંડે અપનાવેલી આપણી કેળવણી પદ્ધતિ

ડૉ. એન્ડ્ર્યુએલ નામના એક પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ શિક્ષણશાસ્ત્રીએ ભારતની શિક્ષણ વ્યવસ્થાનો અભ્યાસ કરીને ઈંગ્લેંડમાં એ પદ્ધતિ ફાખલ કરી હતી. તેનાં શુભ પરિણામો જોઈને ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપનીના ડાયરેક્ટરોએ ઈ. સ. ૧૮૧૪ના જૂનની ત્રીજી તારીખે બંગાળના ગવર્નર જનરલને કાગળ લખ્યો કે, “શિક્ષણની જે પદ્ધતિ ભારતના આચાર્યો દ્વારા પરાપૂર્વથી શરૂ થઈ છે, તે જ પદ્ધતિ પ્રમાણે આપણી શાળાઓમાં શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. કારણ કે તેથી શિક્ષણ પદ્ધતિ અતિ સરળ અને સુગમ બને છે.”

(Letters from the Court or Directors of Governor General in Council of Bengal, dated 3rd. June 1814).

કેળવણીની આ વ્યવસ્થા એવી તો સંગીન હતી કે ભારતમાં હંબર વરસોથી થઇ રહેલી સસ્તનતોની ઉચલપાચલ આ કેળવણી સંસ્થાઓને કશું નુકસાન કરી શકી નહિ. કારણકે સસ્તનતોની ઉચલ-પાચલ પાછળ હિંદુ સંસ્કૃતિ અને હિંદુ ધર્મના નાશનો ઉદ્દેશ હતો પણ રાજસત્તાની લાલસા હતી. જો હિંદુ ધર્મ અને હિંદુ સંસ્કૃતિના નાશની ભાવના પણ હોય તો તે માટે પશુબળ વાપરવા સિવાય બીજી કોઈ યોજના ન હતી.

પણ ભારતના જે પ્રદેશોમાં અંગ્રેજોએ પોતાની હકૂમત સ્થાપી. ત્યાં તેમની ઘસણપોરી બળપૂર્વક ન હતી, પણ લેલી યોજનાઓ સાથે ઢગાફટકાથી અને ભારતવાસીઓની નિમકહલાલીનો લાભ લઇને ધૂસવાની હતી. સત્તા જમાવ્યા પછી આપણા ધર્મ અને સંસ્કૃતિના નાશ માટે આપણી કેળવણી સંસ્થાઓ અને કેળવણી પદ્ધતિનો નાશ કરી લોકોને નિરક્ષર તેમજ અજ્ઞાન રાખતા હતા.

પોષક બળો ઉપર ચાંપેલી સુરંગ

ભારતની સુવ્યવસ્થિત પ્રખ્યાત વિદ્યાપીઠો અને ગામડાંઓની શિક્ષણ સંસ્થાઓનો કેવો ઝડપથી નાશ કરવામાં આવ્યો? તલવારથી નહિ પણ જ્યાંથી એમને પોષવાનાં ઝરણાં વહી રહ્યાં હતાં ત્યાં જ સુરંગ ચાંપીને એનો ખ્યાલ આપણને તે સમયના બેલારી જિલ્લાનાં કલેક્ટર એ. ડી. કેમ્પબેલના ઇ. સ. ૧૮૨૩ના એક અહેવાલ ઉપરથી મળે છે. તે લખે છે કે, “આ સમયે એવા અસંખ્ય કુટુંબો છે જેઓ પોતાનાં બાળકોને બિલકુલ શિક્ષણ આપી શકતાં નથી. x x x x મને કહેતાં હું ખ થાય છે કે દેશ ધીરે ધીરે નિર્ધન થતો જાય છે.”

“દેશ નિર્ધન થવાનું કારણ એ છે કે જ્યારથી હિંદુસ્તાનમાં બનેલાં સુતરાઉ કાપડને બદલે ઇંગ્લાંડમાં બનેલા કાપડનો આ દેશમાં પ્રચાર કરવામાં આવ્યો છે. ત્યારથી આ દેશનાં કારીગરોનાં જીવનનિર્વાહનાં

સાધનો ઘટી ગયાં છે.” સત્ય હકીકત એ છે કે સાધનો સંપૂર્ણ રીતે નાશ પામ્યાં હતાં અને તેના પ્રત્યાઘાત રૂપે વેપારી વર્ગ પણ અપાટન બંધ નિર્ધન બની રહ્યો હતો.

(Report of A. D. Campbell collector of Ballary dated 17 th Aug. 1823, from the report of the select committee etc. vol. I published in (832)

અસ્તિત્વમાં આવતી ભારતીય રાજ્યો સાથેની નિત નવી સંધિઓથી તેમને સહાયને નામે તેમનાં રાજ્યોમાં બ્રિટિશ લશ્કરી ટુકડીઓને રાજ્યોના ખરચે રાખી, તેમનાં પોતાનાં લશ્કરો છૂટાં કરવાની શરતો લાખલ કરવામાં આવતી હતી. એથી બેકારી વધતી હતી. અનાજના ક્ષેત્રે વિપરીત અસર પડતી હતી. દેશનું ધન દેશી રજવાડાંઓના નોકરોનાં હાથમાં જવાને બદલે યુરોપિયનોના હાથમાં અને ત્યાંથી પરદેશ આવી જતું હતું. જેથી દેશ વધુ ને વધુ નિર્ધન થવા લાગ્યો. મહેસૂલ પણ એટલી સખ્તાઈપૂર્વક અને એવા મોટા પ્રમાણમાં વસૂલ કરવામાં આવતું કે પ્રજાના દુઃખ અને દરિદ્રતા અપાટનબંધ વધતા જતા હતા. અંગ્રેજો જે જુદમી ધીતે અને જે મોટા પ્રમાણમાં મહેસૂલ ઉઘરાવતાં હતાં. તેટલું મહેસૂલ દુનિયાના કોઈપણ દેશમાં કોઈપણ રાજ્યો કોઈપણ સમયે વસૂલ કર્યું નથી.

પરિણામે મધ્યમ વર્ગનાં અને નીચલા વર્ગનાં બાળકોને શિક્ષણ આપવાનું તેમના મા-બાપો માટે અશક્ય બની ગયું. ગરીબી એટલી અડપથી ફેલાતી હતી કે પોતાનાં બાળકોને શિક્ષણ આપવાને બદલે તેમને કુમળી વયમાં જ મજૂરી કરવા મોકલવાની તેમના માબાપોને ફરજ પડતી હતી, જેથી તેમના કુટુંબને એ ટંક ખાવાનું મળી શકે.

ગરીબાઈ ફેલાવાનાં કારણો

વિશ્વના આ એક વખતના સહુથી સમૃદ્ધ દેશમાં આવી લીધણ ગરીબાઈ પૂર અડપે ફેલાઈ જવાનું કારણ એ હતું કે દેશી રાજ્યોનાં સ્વામીનાં લશ્કરોને વિખેરી નાખ્યાં. હાથશાળનો ઉદ્યોગ ભાંગી નાખી

લાખો વણુકર કુટુંબો અને કરોડો કાંતનારીઓની આવકનો નાશ કરી નાખ્યો. પશુવધની નીતિનું ઝડપીકરણ કરીને ચામડું કમાવી મોટી કમાણી કરનારા કરોડો હરિજનોને સંપૂર્ણ બેકાર બનાવી નાખ્યાં, લાખો પશુપાલકોને બેકાર બનાવ્યા. આ કરોડો માનવીઓની આવકનાં સાધનો હસ્તગત કરીને અંગ્રેજો આ દેશની ધનસંપત્તિ પોતાના દેશમાં મોકલવા લાગ્યા, અને ભૂખે મરતા લાખો બેકારો ન્યાં ત્યાં મજૂરી શોધવા ભટકવા લાગ્યા.

ભારતમાં બ્રાહ્મણોની પાઠશાળાઓને વર્ષાસન બાંધી આપીને ચાલુ રાખનારા તમામ વર્ષો બ્રિટિશ કુટિલ નીતિ અને લેદી યોજનાઓનો લોગ બનીને, વેપાર ધંધા ગુમાવીને બેકાર બનતા ગયા. એટલે તેમની સહાયથી ચલાવાતી શાળાઓ બંધ પડવા લાગી. એટલે એ નિશાળો ચલાવનારા લાખો વિદ્વાનો પણ બેકાર અને નિર્ધન બનતા ગયા. આ બ્રાહ્મણોની નિશાળો સામે અંગ્રેજો પોતાની નિશાળો શરૂ કરતા, અને બ્રાહ્મણોની નિશાળોને અમાન્ય કરીને પોતાની નિશાળોમાં ભણનારાઓને નોકરીની લાલચ આપીને જે કુટુંબોની પોતાનાં બાળકોને શિક્ષણ આપવાની શક્તિ હતી, તે કુટુંબના બાળકોને પોતાની નિશાળમાં ખેંચી લેતાં હતાં.

એટલે કે યોગણીસમી સદીના આરંભમાં ભારતની પ્રાચીન સાર્વજનિક વ્યવસ્થાના નાશનું કારણ એ હતું કે તેના પ્રાચીન ઉદ્યોગ ધંધાઓને લૂંટ અને અલ્પચાર દારા ખતમ કરવામાં આવ્યા હતા. એ રીતે સમગ્ર દેશ ઉપર બેકારી અને ગરીબીનું વાવાઝોડું ફટું મુકવામાં આવ્યું હતું. પરિણામે દેશનાં કરોડો બાળકો જેઓ અગાઉ નિશાળોમાં જઈને વિવિધ પ્રકારનું શિક્ષણ મેળવતા તેઓ હવે બે ટંકનું અનાજ મેળવવામાં પોતાનાં માબાપોને મદદ કરવા ન્યાં ત્યાં મજૂરી કરવા લાગ્યા.

કરુણ સ્થિતિનું વર્ણન

એ. ડી. કેમ્પબેલ આ કરુણ સ્થિતિનું વર્ણન કરતાં લખે છે

કે, “આ જિલ્લાની દશ લાખની વસતીમાંથી આ સમયે પૂરા સાત હજાર બાળકો પણ શિક્ષણ લઈ શકતાં નથી. ઘણાં ગામેમાં જ્યાં અનેક શાળાઓ હતી ત્યાં હવે એક પણ નિશાળ નથી.”

“આ પાઠશાળાઓમાં ભારતની પ્રાચીન પદ્ધતિ સુજળ દેશી ભાષાનું લેખન, વાંચન અને ગણિતનું શિક્ષણ અપાતું તેની હવે આવી કરુણ દશા છે. આ જિલ્લામાં પાઠશાળાઓ બંધ થતાં હવે માત્ર ૭૩૩ શાળાઓ ચાલુ રહી છે. (જે બ્રિટિશ શાસન પહેલાં લગભગ ૨૫૦૦ થી વધારે હોવાનું સંભવિત છે.) મારે શરમ સાથે કહેવું પડે છે કે આમાંની એકપણ સંસ્થાને સરકારી મદદ મળતી નથી. કોઈપણ દેશમાં રાજ્યની મદદ વિના વિદ્યાનો પ્રચાર થઈ શકે નહિ. અને દેશી રાજ્યોમાં પ્રભને વિજ્ઞાન ક્ષેત્રે જે ઉત્તેજન મળતું તે હવે અંગ્રેજોનું રાજ્ય થતાં બંધ પડ્યું છે.”

આગળ ચાલતાં કેમ્પબેલ લખે છે કે, “પ્રાચીન ભારતના વિદ્યા-પીઠોને હિંદુ રાજાઓ તરફથી મોટી ભગીરો આપવામાં આવતી અને મોટાં વર્ષાસનો બાંધી આપવામાં આવતાં XXXX જૂના જમાનામાં રાજ્યોની આવકનો મોટો ભાગ વિદ્યા પ્રચારને ઉત્તેજન આપવામાં વપરાતો તેથી રાજ્યોની પ્રતિષ્ઠામાં પણ વધારો થતો. પણ આપણાં રાજ્યમાં તો વિદ્યાની અધોગતિ જ કરવામાં આવી છે. થોડાક સુખી ગૃહસ્થોની ઉદારતાને લીધે જ વિજ્ઞાન મરવાના વાંકે ટકી રહ્યું છે. વિદ્યાનો આથી વધુ ખૂરો સમય ભારતના ઇતિહાસમાં મળવો મુશ્કેલ છે.”

ઈ. સ. ૧૮૨૪ માં લખાયેલો મિ. એલ્ફિન્સ્ટનનો હેવાલ પણ મિ. કેમ્પબેલના અહેવાલને ટેકો આપે છે.

હેમિલ્ટનની પણ સાક્ષી

ઈ. સ. ૧૮૨૮ માં સરકારી અહેવાલોના આધારે મિ. વોલ્ટર હેમિલ્ટને લખ્યું છે કે, “સાહિત્ય અને વિજ્ઞાનની બાબતમાં ભારત-વાસીઓની દિનપ્રતિદિન અધોગતિ થતી જાય છે. વિદ્યાનોની સંખ્યા ઘટતી જાય છે. જેઓ વિદ્યાભ્યાસ કરે છે. તેમાં પણ અધ્યયનના

વિષયો ઘટતાં જાય છે. દર્શન વિજ્ઞાન તો લોકોએ શીખવાનું જ એવી રીતું છે. ધાર્મિક, કર્મકાંડ અને ફલજ્યોતિષ સાથે જે જે વિષયો જોડાયેલાં છે, તે સિવાયના બધા વિષયોનું અધ્યયન બંધ પડ્યું છે. સાહિત્યની અવનતિનું કારણ એ છે કે પૂર્વ રાજાઓ, સરદારો અને ધનાઢ્યો વિદ્યા પ્રચારને ઉત્તેજન આપતા, તે બધા વર્ગો હવે નાબૂદ થયાં છે. તેથી તેમના દ્વારા વિદ્યાને જે ઉત્તેજન મળતું તે પણ બંધ થયું છે.

(Walter Hamilton in 1828. From the report of the Select Committee Vol I. page 203, 1832 Publication)

ચાર દિશાએથી આક્રમણ

સુસ્તિએ આઠસો વરસમાં તલવારનાં બળે જે ન કરી શક્યાં પણ અંગ્રેજોએ વિદ્યા ઉદ્યોગ ધંધાઓનું અંગ્રેજ પોણોસો વર્ષોમાં જ નિકંદન કાઢી શક્યાં. આ જાલિમ કાર્ય માટે નીચે મુજબ પૂર્વયોજના તેઓએ તૈયાર કરી હતી :

(૧) ભારતીય ઉદ્યોગ ધંધાઓનો ઝડપથી નાશ કરીને બેક્ષમ સ્ટ્રૂટ ચલાવીને દેશને નિર્ધનતાની ઊંડી ખાઈમાં ધકેલી દેવો.

(૨) પ્રાચીન ગ્રામ પંચાયતોનો નાશ તેને પરિણામે શાળાઓનો નાશ.

(૩) પ્રાચીન હિન્દુ રાજવીઓ તરફથી શિક્ષણ સંસ્થાઓને જે આર્થિક મદદ અને જમીન મળતી તે રાજ્યો છુટી લીધાં પછી સદંતર બંધ કરવી.

(૪) ભારતવાસીઓને ફાઈપણ પ્રકારનું શિક્ષણ આપવાનું સદંતર બંધ કરવું.

ભારતવાસીઓને શિક્ષણ આપવા સામે ઉગ્ર વિરોધ

ફાઈ પ્રજાનો સર્વ નાશ કરવો હોય તો તેને તેના ધર્મ સંસ્કૃતિ અને ભાષાથી અલગ પાડી દેવી જોઈએ. ભાષા એ જ ધર્મ અને સંસ્કૃતિનું વાહન છે. માટે ભાષાનો નાશ કરો એટલે ધર્મ અને

સંસ્કૃતિ આપમેળે જ નાશ પામે છે. ભાષાનો નાશ કરવા માટે વિદ્યાર્થી બાણુવતી સંસ્થાઓ અને સાધનોનો નાશ કરી નાખવો જોઈએ.

આ સિદ્ધાંતના આધારે છેક ઈ. સ. ૧૭૫૭ થી જ બ્રિટિશ શાસકો ભારતવાસીઓની શિક્ષણ સંસ્થાઓને તોડી પાડવામાં પ્રયત્નશીલ હતા.

ઈ.સ. ૧૮૫૩ના જૂનની ૧૫ મી તારીખે મિ. જી. સી. માર્શ્મને પાર્લામેન્ટની સીલેક્ટ કમિટી સમક્ષ જુબાની આપતાં બહુવચનું કે “ભારતમાં અંગ્રેજી સભ્ય સ્થપાયાં પછી ઘણાં વરસો સુધી તેમને કોઈ ભતતું શિક્ષણ આપવા સામે કાયમ પ્રબળ વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે. ઈ. સ. ૧૭૯૨માં ન્યારે ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીને સનદ આપવામાં આવી તે વખતે વિલ્મર ફોર્સ નામના પાર્લામેન્ટના એક સભ્યે ભારતવાસીઓને થોડું શિક્ષણ આપવાની દરખાસ્ત કરી ત્યારે જબરો વિરોધ થયો હતો. અંતે વિલ્મર ફોર્સને પોતાની દરખાસ્ત પાછી ખેંચી લેવી પડી હતી.

તે વખતે કંપનીના એક ડાયરેક્ટરે એવી દલિલ કરી હતી કે, “આપણે મૂખાઈ કરીને અમેરિકામાં શાળાઓ સ્થાપી, અને તે કારણે અમેરિકા ગુમાવ્યું. હવે ફરીને ભારતમાં એવી મૂખાઈ કરવાની અમારી ઇચ્છા નથી.” ત્યારથી ભારતવાસીઓને શિક્ષણ આપવા સામે ઉગ્ર વિરોધ ચાલુ રહ્યો છે.

(J. G. Marshman in the evidence before the select committee of the house of Lords appointed to enquire into the affairs of the East India company 15th june 1853)

ભારતવાસીઓને શિક્ષણ આપવાની દરખાસ્તના અંગ્રેજી વિરોધમાં મેજર જનરલ વાયેનેલ સ્મિથે કહ્યું હતું કે, “ભારતવાસીઓને શિક્ષણ આપવાનું પરિણામ એ આવશે કે જો તેમને તેમની મહાન શક્તિનું જ્ઞાન થશે તો આપણે હિંદુ મુસલમાનો વચ્ચે જે અઘડા કરાવીને

દેશને કબજે રાખીએ છીએ. તે ઝઘડા દૂર થશે અને આપણે ભારત-શુભાવી દર્શશું.”

(Major General sir Vionel Smith K. C. B. Report Enquiry 1853)

આ પ્રમાણે આપણને નિરક્ષર બનાવીને ભાષાનો નાશ કરીને ધર્મ અને સંસ્કૃતિનું નિકંદન કાઢીને જગતની એક મહાન સંસ્કારી ચારિત્રશીલ પ્રજાનું ઇસાઈ ધર્મમાં પરિવર્તન કરવાનું અને તેને કાયમી શુભામી દશામાં રાખવાનું એક નિર્દય કાવતરું યોજવામાં આવ્યું હતું. તેને અમલમાં મૂકવામાં આવ્યું હતું.

નવી પરિસ્થિતિથી અગાઉના કાર્યક્રમમાં ફેરફાર

પરંતુ અઢારમી સદીના અંતમાં એક નવી પરિસ્થિતિ ઉપસ્થિત થઈ. અંગ્રેજ હકૂમત જેમ જેમ નવા નવા પ્રદેશોમાં ફેલાતી ગઈ તેમ તેમ ત્યાં વહીવટ માટે માણસોની ખેંચ પડવા લાગી. ૫૦-૬૦ વરસની નીતિને કારણે લોકોનો વિશાળ સમુદાય અલણ હતો એટલે વહીવટી ક્ષેત્ર તેમનો ઉપયોગ થઈ શકે નહિ. ઇંગ્લેંડથી હમરો અંગ્રેજોને વહીવટી ક્ષેત્રમાં કામ કરવા અહીં બોલાવવા તે આર્થિક રીતે પરવડે તેમ ન હતું, અને વ્યવહારું પણ ન હતું.

આ મુશ્કેલીના ઉકેલ તરીકે અહીંના વતનીઓનો વહીવટી ક્ષેત્રમાં ઉપયોગ કરવા લાગ્યા; તેમને અંગ્રેજ ભાષા અને અંગ્રેજ વિજ્ઞાન-શીખવવાની યોજના ઘડાઈ, ૫૦-૬૦ વરસની નિરક્ષરતા પછી નવી જન્મેલી પેઢીનો ભારતીય વિદ્યા, સંસ્કૃતિ અને અસ્મિતા સાથેનો સંબંધ કપાઈ ગયો હતો. એટલે તેને અંગ્રેજ ભાષા દ્વારા અંગ્રેજ રંગે રંગવાનું મુશ્કેલ ન હતું. શાળાઓ અને કોલેજોમાં અંગ્રેજ માધ્યમ દ્વારા તેમને અંગ્રેજ શાસન માટે દેશી એજન્ટ બની શકે તેવા ઉચ્ચ મધ્યમ વર્ગના યુવાનો તૈયાર કરવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો.

ઇ. સ. ૧૮૫૩ માં ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીને છેલ્લી સનદ આપતી જેળા અનેક અંગ્રેજ નીતિઓની ભારતવાસીઓને શિક્ષણ આપવા આખત જુબાની લેવામાં આવી. અને બન્ને પક્ષે ભરદાર દલીલો થઈ. એક મત એવો હતો કે શિક્ષિત ભારતવાસી અંગ્રેજ સલ્તનતનો દુશ્મન બની જશે, જ્યારે બીજો મત એવો હતો કે અશિક્ષિત ભારતવાસીને વધુ ભયજનક ગણવો જોઈએ. માટે તેમને એવી રીતે કેળવીને તૈયાર કરવા કે તેઓ બ્રિટિશ શાસનના દ્રુત બનીને તેમના દેશવાસીઓમાં અંગ્રેજી પ્રતિભા અને અંગ્રેજી વિચારસરણી ફેલાવવામાં મદદરૂપ થાય.

લોર્ડ મેકોલેનું આગમન

આ વાદવિવાદ ચાલતો હતો તે દરમિયાન લોર્ડ મેકોલેનું ભારતમાં આગમન થયું. ખાર વરસથી ચાલતાં આવેલાં કેળવણી વિષયક વાદવિવાદ ઉપર લોર્ડ મેકોલેનો જબરો પ્રભાવ પડ્યો. તેણે ભારતવાસીઓમાં અંગ્રેજી સંસ્કૃતિ, રહેણીકરણી અને વિચારધારાના પ્રચારકો બને એવો એક વર્ગ ઊભો કરવાની સલાહ આપી, જેનો સ્વીકાર થયો.

હિંદવાસીઓના મોટા ભાગને અશિક્ષિત રાખી, તેમાંના થોડાને પોતાના પ્રાચીન સાહિત્ય તથા વિજ્ઞાનનું જ્ઞાન આપવું એવી તેની દરખાસ્તના ટેકામાં તેણે કહ્યું કે, “અંગ્રેજી શિક્ષણ દ્વારા હિંદુ સમાજમાં એક એવો વર્ગ પેદા કરવો જોઈએ, જે આપણે જેમના ઉપર રાજ્ય ચલાવીએ છીએ એ અસંખ્ય હિંદી લોકો તથા આપણી વચ્ચે સમજૂતીનું કાર્ય કરે. એ લોકો એવાં હોવાં જોઈએ, કે જે આપણું શિક્ષણ લીધા પછી માત્ર રંગ વડે અને લોહી વડે જ હિંદી હોય, પણ રુચિ, ભાષા, વિચારો અને ભાવનાની દૃષ્ટિએ અંગ્રેજ બની ગયા હોય.”

(Macanlay's Minute of 1835)

ગવર્નર જનરલ લોર્ડ વિલિયમ બેન્ટિનક લોર્ડ મેકોલેનો મિત્ર હતો અને તેણે મેકોલેની દરખાસ્તને ટેકો આપ્યો, અને હુકમ કર્યો

કે, કેળવણી પાછળ જે કાંઈ રકમ વપરાય તે અંગ્રેજી કેળવણી પાછળ જ વાપરવી.

વિદ્વસનનો અભિપ્રાય

લોર્ડ મેકેલે તથા લોર્ડ ઝેન્ટિકના નિર્ણયોના પરિણામોનું વર્ણન કરતાં ઇ. સ. ૧૯૫૩માં જુલાઈની પાંચમીએ પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસ લેખક પ્રો. વિદ્વસને પાર્લામેન્ટ સીલેક્ટ કમિટી સમક્ષ બોલતાં કહ્યું કે, ખરું જોતાં આપણે અંગ્રેજી લખી વાંચી બહુનારાઓનો એક વર્ગ બનાવી દીધો છે. આ એવો વર્ગ ઊભો થયો છે, જેને પોતાના દેશવાસીઓ પ્રત્યે ખિલકુલ સહાનુભૂતિ નથી અથવા જે છે તે બહુ ઓછી છે.”

(Prof. H. H. Wilson before the Select Committee of the House of Lords 5th July 1853)

જે પેઠી વચ્ચેનું વધતું અંતર

વિદ્વસનની આ વાત સાવ સાચી હતી. જે યુવાન પેઠી અંગ્રેજી શિક્ષણ લેતી હતી તે અંગ્રેજી ન બહુનારા પોતાના વડિલો પ્રત્યે તુચ્છકારથી જોતી હતી, જ્યારે વડિલો પોતાના અંગ્રેજી ભણેલા યુવાનોથી પ્રભાવિત બનતા હતા છતાં તેમના નવા આચારવિચાર, નવી રહેણી-કરણી વિગેરેથી વિશાળ બહુમતીવાળા અશિક્ષિત હિંદીઓ અને અંગ્રેજી જ્ઞાન મેળવી પોતાને કંઈક અતિ ઉચ્ચકક્ષાના અને સુધારક ગણાવતાં તેમજ અંગ્રેજોથી પ્રભાવિત થયેલા અલ્પ સંખ્ય શિક્ષિત હિંદીઓ વચ્ચે એક ખાંધ વધુ ને વધુ પહોળી થતી જતી હતી.

રોમન નીતિનું અનુકરણ

અંગ્રેજી ભાષા અને અંગ્રેજી શિક્ષણની સાથે જ બની શકે ત્યાં સુધી દેશી ભાષાઓને દબાવી દેવાનો ઝેન્ટિક અને મેકેલેનો આશય હતો. તેમની આ નીતિની પ્રશંસા કરતા પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસકાર ઑટડક લખે છે કે, મેકેલે અને ઝેન્ટિકે રોમન નીતિનું અનુકરણ કર્યું છે. રોમનો જ્યારે કોઈ દેશ જીતી લેતા ત્યારે ત્યાંની પ્રજાની ભાષાનો અને લિપિનો પણ યથાશક્તિ નાશ કરી નાખતા, તથા તે દેશના ઉપલા

વર્ગના લોકોમાં રોમન ભાષા અને રોમન સાહિત્યનો પ્રચાર કરતા. આ નીતિ રોમન સામ્રાજ્ય માટે ખૂબ લાભદાયક નીવડી હતી.”

બેન્ટિક અને મેકોલેને બિરદાવતાં તે લખે છે કે “ ભારતમાં અંગ્રેજી ભાષા, સાહિત્ય અને વિજ્ઞાનનો પ્રચાર કરવાનો અને તેમની ઉન્નતિ કરવાનો પુરુષાર્થ માટે લોર્ડ બેન્ટિકને ભારતમાં આજ સુધીના બધા રાજદારીઓમાં કુશળમાં કુશળ અંગ્રેજ રાજનીતિજ્ઞ તરીકે સાબિત કર્યો છે.”

(Dr. Grant Duff in Lords Committee 2nd report on India Territories 1853, page 409)

ડૉ. ગ્રાન્ટ ડફે કહ્યું છે કે “ભાષાનો પ્રભાવ જ્યેષ્ઠો જબરજસ્ત હોય છે, કે ભારતીય રાજાઓનો ઉર્દૂ ભાષામાં ચાલતો પત્રવહેવાર ભારતીય પ્રબળી વક્ષદારી દિલ્હીના બાદશાહ તરફ ઢળતી રાખશે.” બેન્ટિકે પહેલી જ વાર ભારતીય રાજવીઓ સાથેનો પત્રવહેવાર અંગ્રેજી ભાષામાં શરૂ કર્યો.

ટ્રેવેલિયનનો ટેકો

લોર્ડ મેકોલેએ ઇ.સ. ૧૮૩૫માં તૈયાર કરેલો ભારતવાસીઓને અંગ્રેજી રંગે રંગવાની કેળવણી વિષેનો રિપોર્ટ ઇ.સ. ૧૮૬૪માં પ્રગટ થયો, ત્યારે ભારતની પ્રબળ અંગ્રેજી શિક્ષણ આપવાની નીતિનો વિજય થઈ ચૂક્યો હતો. લોર્ડ મેકોલેને ટેકો આપતાં તેના બનેલી સર ચાર્લ્સ ટ્રેવેલિયને ઇ. સ. ૧૮૫૩ માં પાર્લામેન્ટની કમિટી સમક્ષ કહ્યું હતું કે, “જો આપણે તેમને તેમના પ્રાચીન સાહિત્યનું શિક્ષણ આપશું તો વિધર્મી ઇસાઈઓએ મુસલમાનો પાસેથી તેમનો દેશ જીતી લીધો છે તેનું મુસલમાનોને હંમેશાં સ્મરણ રહેશે. તથા હિંદુઓના મનમાં સતત એવો ભાવ રહેશે કે અંગ્રેજો એવા અપવિત્ર રાક્ષસો છે કે તેમની સાથે કોઈપણ જાતનો સંબંધ રાખવો એ પાપ છે, હિંસુપત ભયું છે. પણ જો તેમને અંગ્રેજી ભાષા અને સાહિત્ય શીખવાડશું તો તેના પ્રભાવથી તેઓ ઉત્સાહપૂર્વક આપણા ગુણાનુરાગી બની જઈને

આપણી રહેણીકરણી સ્વીકારી લેશે. જેથી તેમનામાં ભારતીયપણું નાશ પામશે. અને અંગ્રેજો પ્રત્યે ભાવના વિકાસ પામતી જશે.

(પરદેશી પરસ્ત બની ગયેલા જવાહરલાલ એટલે જ ભારતની રાષ્ટ્રભાષા હિંદીને બદલે લેટિનને બનાવવા માગતા હતા. તેમણે હિંદી ભાષાના પ્રચારને ટેકો આપવા માટે કોંગ્રેસ પ્રમુખ મહર્ષિ પુરુષોત્તમ દાસ ટંડનને પ્રમુખ પદેથી ફેંકી દીધા હતા.)

આગળ ચાલતાં સર ચાર્લ્સ ટ્રેવેલિયન જણાવે છે કે, “જે યુવકો આપણી શાળામાં શિક્ષણ લે છે તેઓ પોતાના પૂર્વજોને અને વડિલોને તિરસ્કારતા થઈ જાય છે. તેમ જ પોતાની રાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓને અંગ્રેજી ઓપ આપવાને કટિબદ્ધ થતા જાય છે. અંગ્રેજોને ઊપેડીને સમુદ્રમાં ફેંકી દેવાને બદલે ભારત માટે અંગ્રેજી શિક્ષણ અને રક્ષણ અનિવાર્ય છે. એવી માન્યતાના વાહકો બની જાય છે.”

ટ્રેવેલિયન આગળ ચાલતાં જણાવે છે કે, “મેં હિંદુસ્તાનમાં એવા ભાગોમાં વરસો ગાળ્યાં છે કે જ્યાં અંગ્રેજી ભાષાનું શિક્ષણ શરૂ થયું નથી. ત્યાં લોકો હંમેશાં અંગ્રેજોને પોતાના કંટર દુશ્મનો ગણે છે. તેમને ખતમ કરવાના ઉપાયો વિચાર્યા કરે છે.”

“પરંતુ હું જ્યારે બંગાળમાં ગયો ત્યારે ત્યાં આપણે તેમને અંગ્રેજી કેળવણીનાં રંગે રંગ્યા હોવાથી ત્યાંના શિક્ષિત ભારતવાસીઓ અંગ્રેજોનું ગળુ કાપી નાખવાને બદલે અંગ્રેજોની જોડાણોડ જ્યુરીમાં બેસવામાં કે બેંચ મેજિસ્ટ્રેટ બનવામાં ધન્યતા અનુભવે છે.”

ભાષા દ્વારા માનસ પરિવર્તન

ટ્રેવેલિયનનાં મત મુજબ અંગ્રેજી શિક્ષણનાં પ્રભાવ નીચે ન આવેલા હિંદુઓ અને મુસ્લિમો પણ અંગ્રેજોને અપવિત્ર રાક્ષસો માનતા અને તેમને હાંકી કાઢવા કાવતરાં ચોજતાં. પણ જ્યાં જ્યાં અંગ્રેજી કેળવણીનો પ્રભાવ વિસ્તરતો ગયો છે ત્યાં ભારતવાસીઓનું માનસ બદલાઈ ગયું છે. તેઓ અંગ્રેજોને તેમના મહાન ઉપકારક, ઉદ્ધારક અને બળવાન મિત્ર માને છે. તેમને સંકુચિત અંધકારમાંથી બહાર

કાઠીને તેમનો ઉધ્ધાર કરવા માટે અંગ્રેજો તરફ વફાદારી અને ભક્તિભાવ ધરાવતા યર્ધ ગયા છે. દેશનું ભાગ્ય માત્ર અંગ્રેજોની મદદ અને તેમના રક્ષણ નીચે જ ઉદય પામશે એવી માન્યતાનો તેઓ પ્રચાર કરે છે.

જૂની પ્રજાલિકાઓની તાકાતનો ડર

આગળ ચાલતાં ટ્રેવેલિયન કહે છે કે, “જો ભારતની જૂની પ્રજાલિકાઓ અને તેમના શિક્ષણ અને સાહિત્યનું અસ્તિત્વ જૂંસી નાખવામાં નહિ આવે તો સંભવ છે કે કોઈવાર ક્ષણ માત્રમાં ભારતમાંથી આપણું અસ્તિત્વ નાશ પામે.”

તપાસ સંમિતિના પ્રમુખે ટ્રેવેલિયનને પૂછ્યું કે, “આપની યોજનાનું અંતિમ ધ્યેય ભારત અને ઇંગ્લેંડ વચ્ચે રાજનૈતિક સંબંધને તોડવાનું છે ? કે તે કાયમ માટે વિશેષ દઢ કરવાનું છે ?”

ટ્રેવેલિયને ફરીથી જવાબ આપ્યો કે, “મને ખાતરી છે કે ભારતવાસીઓને અંગ્રેજ કેળવણી આપવાનું અંતિમ પરિણામ એ આવશે કે તેમના માટે ઇંગ્લેંડથી અલગ પડી જવાનું કામ અનંતકાળ સુધી અસંભવિત બની જશે.”

“એથી ઊલટું હું એમ પણ માનું છું કે જો ભારતવાસીઓને તેમની શિક્ષણ પ્રજાલિકા બળની રાખવા દેવામાં આવશે તો કોઈ દિવસ આપણને ત્યાંથી બહુ જલદી અને શરમ ભરેલી રીતે હાંકી કાઢવામાં આવશે.

“હું બાર વરસ ભારતમાં રહ્યો છું. પ્રથમ છ વરસ ઉત્તર ભારતમાં રહ્યો, જ્યાં અંગ્રેજ કેળવણીનો પ્રભાવ ન હતો. પરંતુ તેમની પ્રાચીન પ્રજાલિકાઓ અને શિક્ષણ ચાલુ હતા. જેથી તેઓ અંગ્રેજોને પોતાના બાની દુશ્મન માનતા અને તેમને કાઠી મૂકવા માટે કાવતરાં ઘડતાં તથા જ્યાં ત્યાં આપણને ભારતમાંથી કાઠી મૂકવાની જ વાતો સંભળાતી.

“પરંતુ હું કલકત્તા આવ્યો. અહીં અંગ્રેજ શિક્ષણના પ્રભાવે તદ્દન જીતી જ સ્થિતિ જોઈ લોકો આપણને કાઠી મૂકવાને બદલે સ્વ-

તંત્ર વર્તમાન પત્રો કાઢવાનું મ્યુનિસિપાલિટીઓ સ્થાપવાનું, અને અંગ્રેજી શિક્ષણનો પ્રચાર કરીને વધુ ને વધુ સરકારી નોકરીઓ મેળવવાનું વિચારતા હતા. તેઓ પૂરા અંગ્રેજ પરસ્ત બની ગયા હતા.”

(Sir Charles Trevelian before Parliimentary Committee of 1853)

એ પ્રસિદ્ધ પત્ર

ઈ. સ. ૧૮૫૩ની આ સર્વાંગી તપાસ પછી કંપનીના ડાયરેક્ટરોએ ઈ.સ. ૧૮૫૪ની જુલાઈની ૧૯મીએ ‘એજ્યુકેશનલ ડિસ્પેચ,’ તરીકે પ્રસિદ્ધ પામેલો પત્ર ગવર્નર જનરલ લોર્ડ ડેલહાઉઝીને મોકલ્યો.

આ પત્રમાં ડાયરેક્ટરોએ લખ્યું છે કે, “કેળવણીની આ નવી યોજનાનો હેતુ વહીવટના દરેક ખાતાઓમાં વિશ્વાસુ અને હોશિયાર નોકરો અપાવવાનો છે. ઉપરાંત તેનો ખીલો હેતુ એ છે કે ઇંગ્લેંડના ઉદ્યોગ ધંધાને માટે જે અનેક પદાર્થોની જરૂર છે અને ઇંગ્લેંડના દરેક વર્ગનાં લોકોમાં ખૂબ ખપત છે એ બધા પદાર્થો વધારે પ્રમાણમાં અને વધુ નિશ્ચિંતતાપૂર્વક સદા ઇંગ્લેંડ પહોંચ્યા કરે, અને તેની સાથે ઇંગ્લેંડના તૈયાર માલની ભારતમાં અનંત માગણી ઊભી થાય, તેમ જ તે ટકી રહે તે માટેના સંલગ્નો અને તેનો અમલ કરનારા માણસો તૈયાર કરવાનો છે.”

યુનિવર્સિટીની શરૂઆત

ઈ.સ. ૧૭૫૭ થી ૧૮૫૪ સુધીના ૯૭ વરસના ગાળામાં અંગ્રેજી રાજપુરુષોને એ સમજાઈ ગયું હતું કે આ દેશમાં અંગ્રેજી સામ્રાજ્ય ટકાવી રાખવા માટે થોડા ભારતવાસીઓને અંગ્રેજી શિક્ષણ આપવું, એ રીતે તેમને પશ્ચિમ પરસ્ત બનાવી દેવાનું જરૂરી હતું. ૧૮૫૭ના ભયંકર વિદ્રોહ દેવેલિયનનાં મંતવ્યો યથાર્થ સાબિત કર્યા. એટલે ઈ.સ. ૧૮૫૭થી જ મુંબઈ કલકત્તા અને મદ્રાસમાં યુનિવર્સિટીઓની સ્થાપનાનો કાયદો કરવામાં આવ્યો અને ઈ.સ. ૧૮૫૯ થી તે અમલમાં આવ્યો.

દિલ્હી કોલેજના વિદ્યાર્થી પંડીત મોહનલાલે કલકત્તાના રાજેન્દ્ર-લાલ મિત્ર એ અંગ્રેજ સલ્તનતના મૂળ ભંડા ફેલાવવામાં અને ભારતીય જ્ઞાનને ઉતારી પાડી અંગ્રેજ સંસ્કૃતિનું પ્રભુત્વ જમાવવામાં, તેમ જ હિંદુધર્મ પ્રત્યે હિંદુઓને ઉદ્દાસિન બનાવવામાં, તેમ જ ભારતમાં પરદેશી સંસ્કૃતિ અને પરદેશી વિચારધારા ઠોકી બેસાડવા અંગ્રેજોની કચેલી સેવા સુપ્રસિદ્ધ છે.

અંગ્રેજ કેળવણી લીધેલા ભારતવાસીઓની અંગ્રેજ ભક્તિ, પોતાના જ દેશવાસીઓ પ્રત્યેનો તેમનો તિરસ્કાર અને તેમની અંગ્રેજ રહેણી-કરણી તથા અંગ્રેજ ઢબનાં ચારિત્ર્યથી લોડે મેકેલે અને સર ચાર્લ્સ ટ્રેવેલીયનની નીતિ ભારતવાસીઓ માટે કેટલી વિઘાતક હતી એ સ્પષ્ટ થાય છે.

૧૫૦ વર્ષમાં ભાંગી પડેલું ભારત

આજથી બસો વરસ પહેલાના કાળ સુધી જે દેશ વિશ્વમાં શિક્ષિત ગણાતા દેશોમાં પ્રથમ સ્થાને હતો, જે વિશ્વનો સહુથી મોટો ખેતી પ્રધાન અને સહુથી મોટો ઉદ્યોગપ્રધાન દેશ હતો તે દેશ અંગ્રેજોના ૧૫૦ વરસના શાસન પછી દુનિયાના સભ્ય ગણાતા દેશોમાં કેળવણીની દૃષ્ટિએ સહુથી પાછળ પડી ગયો. ઉદ્યોગોની દૃષ્ટિએ તદ્દન ભાંગી પડ્યો. એકાદો અને બીમારોથી ખદખદે છે. પોતાની માતૃભાષામાં શિક્ષણ આપવાને બદલે મા-બાપ પોતાના બાળકોને અંગ્રેજ માધ્યમમાં શિક્ષણ આપવામાં ગૌરવ માને છે. પોતાના જ દેશની ભાષાઓના પ્રશ્ને એકબીજાનાં ગળાં કાપવા કે ભારત સંઘમાંથી અલગ થઈ જવા પણ તૈયાર છે. પરદેશીઓ પાસેથી મેળવતા કરજને પરદેશીઓની સહાનુભૂતિ, સહભાવના અને સહાય માને છે અને પરદેશીઓની સહાય વિના કશું જ કરી શકવાને અસમર્થ સાબિત થયાં છે.

વિવિધ કન્યા જેવાં પશ્ચિમ-ચમુઓ

જે દેશનો પ્રત્યેક રહેવાસી લખી, વાંચી અને હિસાબ કરી બણેતો તે દેશમાં ૯૪ ટકા લોકો અશિક્ષિત છે. થોડા લોકો અંગ્રેજી બોલેલા છે, તેઓ પોતાના કરોડો અશિક્ષિત દેશવાસીઓ ઉપર

બળાત્કારથી અંગ્રેજી ફીતરસમ, કેળવણી વિચારધારા અને અર્થવ્યવસ્થા જડબેસલાક બેસાડી દેવા મથે છે. તેઓ પોતાના દેશવાસીઓનાં સુખદુઃખ પ્રત્યે ઉદાસીન રહીને પરદેશી સંસ્કૃતિ અને તેની અર્થ-વ્યવસ્થાની ગુલામીના પ્રચારકો બની બેઠાં છે. સત્તા ઉપર આવીને પરદેશી સહાય વગર એક પણ ડગલું ચાલી શકવાની સૂઝ કે હિંમત આ કાયરો ધરાવતા નથી.

અંગ્રેજોને આપણે અહીંથી હાંકી કાઢ્યાં નથી. હાંકી કાઢવાના પ્રયત્નો કર્યા હતા પણ વિધના બદલાયેલા સંજોગોએ એમને અહીંથી ચાલ્યા જવાની ફરજ પાડી. છતાં જતાં પહેલાં તેમણે દૂરદર્શિતાવાપરીને તૈયાર કરેલા “વિષકન્યાઓ” જેવા તેમના કાળજીતો અહીં આપણી છાતી ઉપર બેસાડતા ગયા. જેથી તેમના તમામ હિતો સંપૂર્ણપણે જળવાઈ રહે.

આગાહી સાચી પડી છે

ઈ.સ. ૧૮૫૪ના જુલાઈની ૧૯મી એ પ્રસિદ્ધ થયેલા અને ગવર્નર જનરલ લોર્ડ ડેલહાઉઝીને સુપરત કરાયેલા એન્જ્યુકેશનલ રિસ્પેચમાં જણાવેલા બંને ઉદ્દેશો સંપૂર્ણ સફળ થયાં છે. અંગ્રેજ કેળવણીના રંગે રંગાયા પછી ભારત અનંતકાળ સુધી ઇંગ્લેંડથી છૂટું નહિ પડી શકે એવી ટ્રેવેલિયનની આગાહી સાચી પડી છે.

પરિસ્થિતિ ઉલટાવવાના બે માર્ગો

આ અતિ શોચનીય પરિસ્થિતિ ઉલટાવવાના માત્ર બે જ રસ્તા છે કાં તો વિશાળ સમુદાયના અશિક્ષિત ભારતવાસીઓ બળવો કરીને આ અલ્પસંખ્યાના શિક્ષિત સિકયુલરીસ્ટોને સત્તા ઉપરથી ફેંકી દે. અથવા જે થોડા ઘણાં શિક્ષિતો કે જેઓ અંગ્રેજ કેળવણી, વિચારધારા કે અર્થવ્યવસ્થાથી મંત્રમુગ્ધ બન્યા નથી પણ તેમને મહાન આદત રૂપ માને છે. અને ભારતના પુરાણ જ્ઞાન, સાહિત્ય અને વિચારસ્રણીમાં અનંતશ્રદ્ધા રાખીને જીવે છે તેઓ હવે મેદાનમાં આવે અને ભારતીય

વિચારધારા, સંસ્કૃતિ અર્થવ્યવસ્થા અને મૌલિકલક્ષી વિજ્ઞાનને આગળ ધપાવી ગામડે ગામડે તેની જયોત પ્રગટાવે

ખીજે રસ્તો વધુ સ્વીકાર્ય અને વધુ કાર્યક્ષમ છે.

સ્વાધીન ભારતમાં કેળવણી ઉદ્દેશ વિષયો અને રીત એ ત્રણે બદલી નાખવાની જરૂર હતી તેને બદલે મોકોલેનો ચીલો ચાલુ રાખીને કેળવણીને સંપૂર્ણ રીતે નોકરીલક્ષી પશ્ચિમ પરસ્ત અને વિદેશી પ્રભાવથી ઝળહળતી બનાવી દેવામાં આવી.

સહુથી કરુણ ઘટના તો એ બની કે અંગ્રેજોએ લખેલા ખોટા ઇતિહાસને પણ ચાલુ રાખ્યો. વિશ્વમાં ભારત જ એક એવો દેશ છે જે સ્વાધીન થયા પછી પણ પરદેશીઓએ લખેલા ખોટો અને ભારતીય પ્રજા વચ્ચે આંતરિક વેરઝેર ચાલુ રાખે તેવો ઇતિહાસ પોતાના બાળકોને ભણાવે છે. એનું કારણ કદાચ એવું પણ હોય કે પરદેશીઓએ ભારત સરકારને એ ઇતિહાસ બદલવાની સલાહ ન આપી હોય આપણે એક એવી સાર્વભૌમ પ્રજા છીએ જે પોતાના આંતરિક પ્રશ્નોમાં પણ પરદેશી સલાહ સ્વીકારીએ છીએ, અને પરદેશી દબાણને વશ થઈએ છે.

નિશ્ચિત મને પાછું ફરેલું કમિશન

ભારત દેશ સ્વાધીન બન્યો કે તરત જ યુનો. ડું એક કમિશન આપણા માટે મોકોલેએ તૈયાર કરેલા કેળવણીના ઢાંચામાંથી બહાર નીકળીને આપણી શ્રેષ્ઠ પ્રાચીન પ્રણાલિકા ફરીથી શરૂ તો નથી કરતા એની તપાસ કરવા આવ્યું હતું. કમિશનના સભ્યો સર્વ સ્થળે ફરીને પૂરી તપાસ કરીને પાછા ગયા ત્યારે તેમને કદાચ પૂરા સંતોષ થયો હશે કે ભારત પોતાની આગવી સંસ્કૃતિની દિશા તરફ પ્રયાણ કરવા જેટલું સાવધ બન્યું નથી. તે હજી વર્ષો સુધી પોતાની પ્રાચીન સંસ્કૃતિ તરફ વળીને પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ સાથેના સંબંધો કાપીને, પોતાની અસ્મિતાના પ્રભાવથી વિશ્વને આંજી શકે તેમ નથી, તેવા વિશ્વાસ સાથે નિશ્ચિત મને તે પાછું ગયું હશે.

સ્વાધીનતા મળ્યા પછી પણ ન તો આપણે આપણી કેળવણી-નો ઢાંચો બદલ્યો, કે ન તો આપણે આપણો સાચો ઇતિહાસ તૈયાર કર્યો ન તો વિદ્યાર્થીઓમાં પોતાની માતૃભાષા તરફ પ્રેમ પેદા કર્યો પરંતુ જે ઝડપથી પશ્ચિમની હિંસક અને શોષક અર્થવ્યવસ્થા તરફ દોટ મૂકી અબજો રૂપિયાના ખર્ચે કારખાનાં ઊભાં કરવાં લાગ્યાં, તે જ ઝડપથી આ કારખાનાંઓને ચલાવવા માટેની કાચી ચીજવસ્તુઓ જેટલાં જ ઉપયોગી કારકુનો, હિસાબનીશો સંશોધકો ખરીદી વેચાણ કરનારાઓ અને યાંત્રિક જ્ઞાન બજારનારા કારીગરો પેદા થઈ શકે તેવા ફેરફારો કર્યો.

કુમળી વયના બાળકો ઉપર નિર્દયતાથી લાદવામાં આવેલો શિક્ષણનો બોલો.

આવા શોષક અને હિંસક અર્થવ્યવસ્થાના ખ્યાલો બની શકે તેવા વિદ્યાર્થીઓ ઝડપથી તૈયાર કરવા તથા બાળકોની શક્તિનો ખ્યાલ કર્યા વિના જ અભ્યાસક્રમ વધારી દીધો. અભ્યાસના સમયમાં કાપકૂપ કરી, ઓછા સમયમાં વધુ વિષયો શીખવવાનો તેમના ઉપર બોલો નાખી વિદ્યાર્થીઓને માનસિક અને શારીરિક બન્ને દીતે નબળા બનાવી દીધા. ખંડિત થયેલું ગૌરવ

કારખાનાં વધતાં ગયાં, ગ્રામ ઉદ્યોગો લાંગતા ગયા, પશુઓ કપાતા ગયા, શિક્ષાર્થી અને વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા વધતી ગઈ, પરંતુ બધા વિદ્યાર્થીઓને સમાવી લેવા પૂરતી નિશાળો બાંધી શક્યા નહિ તેમને શિક્ષણ આપવા માટે જરૂરી લાયક શિક્ષકો પણ તૈયાર કરી શક્યા નહિ, પરિણામે નિશાળો એ બજે કે ઔદ્યોગિક કારખાનાં હોય તેમ તેમાં પહેલી પાળી, બીજી પાળી, ત્રીજી પાળી શરૂ કરીને નિશાળોનું ગૌરવ ખંડિત કરી નાખ્યું.

શાળાઓમાં કાગળોનો વધુ પડતો વપરાશ કોના ફાયદા માટે

વિદ્યાર્થીઓને પોષણ તો મળતું જ નથી. તેઓ અભ્યાસના વધુ પડતા બોબથી માનસિક દીતે અને પોષણના અભાવે શારીરિક

જીતે નખળા પડતાં બય છે. જુદા જુદા વિષયોના પુસ્તકોનો અને નોટબુકોનો વપરાશ એવી તો નિર્ઘંતતાથી કરજિયાત વધારી મૂકવામાં આવ્યો છે કે આપણને સહેજે શંકા થાય કે આ બિનજરૂરી કાગળોનો ખગાડ, કાગળ ઉઘોગના જ લાભ માટે અથવા તેના દબાણથી તો વધારી મૂકતો નહિ હોય ?

પણ આ નિર્ઘંતતાથી બાળક શારીરિક અને માનસિક બન્ને જીતે ગુંગળાય છે. અને બાળકોનાં વડિલો કેળવણીના આ ખરચ નીચે કચડાતાં બય છે.

બંધારણમાં પ્રાથમિક ધોરણનો અભ્યાસ મફત અને ફરજિયાત આપવાનું ઠરાવાયું છે પણ પુસ્તકોનો અને નોટબુકોનો ખરચ મફત કેળવણી આપવાના હાર્દને જ મારી નાખે છે. કેળવણી ફરજિયાત બનાવ્યા પહેલાં નિશાળો માટે પૂરતાં યોગ્ય મકાનોની અને વિદ્યાર્થીઓ માટે પૂરતાં યોગ્ય શિક્ષકોની તો સગવડ કરવામાં આવી નથી, એટલે એવી સંકડો નિશાળો છે જ્યાં વિદ્યાર્થીઓ છે ત્યાં શિક્ષકો નથી, તેમ જ વિદ્યાર્થીઓ છે પણ તેમને બેસવાની વ્યવસ્થા નથી.

ખાટલે મોટી ખોડ

પાયાની કેળવણીમાં શિક્ષકો વિદ્વાન, અનુભવી અને આરિયશીલ હોવાં જોઈએ તેને બદલે અનુસૂચિત ભતિ હોવું એ યોગ્યતાનો માપદંડ બની જવાથી કેળવણીનું ધ્યેય આરિય ઘડતર સિદ્ધ થઈ શકતું નથી અને આરિય ઘડાયા વિના ઉપર ચડેલા વિદ્યાર્થીઓમાં અશિસ્ત, તોફાનો અને અસંતોષ વધતા બય છે. કેળવણીનો ખરચ રાબત્ય ઉપર, મ્યુનિસિપાલિટીઓ ઉપર અને વિદ્યાર્થીઓના વાલીઓ ઉપર પણ અમર્યાદિત રીતે વધતો બય છે. શિક્ષણ કરનાં નામે જે કર ઉઘરાવાય છે તેને જજિયાવેરા સાથે જ સરખાવી શકાય. કેળવણીનું માળખું જે ઔદ્યોગિક પેઢીઓના હિત માટે બનાવાયું છે તેથી અને ખીબા ઉપર લખેલાં ઘણાં કારણોથી કેળવણીનું ધોરણ પડતું બય છે.

તન, મન અને ધનની ખુવારી :

ચોથી પંચવર્ષીય યોજનામાં કેળવણી પાછળ ૭ અબજ ૮૩ કરોડ ૩૧ લાખ રૂપિયા ફાળવવામાં આવ્યા હતાં. તેથી નીચે મુજબ વિદ્યાર્થીઓ એ યોજનાના ગાળા દરમિયાન શાળામાં હશે, એવી ધારણા રાખવામાં આવી હતી.

વર્ગ એક થી પાંચ ૬૮૯ લાખ.

„ છ થી આઠ ૧૭૬ લાખ.

„ નવ થી અગિયાર ૯૮ લાખ.

„ યુનિવર્સિટી કેસ ૨૭ લાખ.

કુલ સંખ્યા ૯૯૦ લાખ.

(India 1974; pages 49/50)

પહેલા વર્ગમાં દાખલ થયેલા ૬૮૯ લાખ વિદ્યાર્થીઓમાંથી માત્ર ૨૭ લાખ વિદ્યાર્થીઓ કોલેજમાં પહોંચી શકે છે. તેઓ ભાગ્યે જ નોકરી સિવાય બીજું કંઈ કરી શકે છે. સરકાર તેમ જ શ્રી. ઔદ્યોગિક પેઢીઓ બન્ને સાથે મળીને પણ આ લાખો ડિગ્રીધારીઓને નોકરી આપી શકતી નથી. તે પછી જે થોડાંઘણાં નોકરી આપી શકાય છે, તે થોડાંઘણાં વિદ્યાર્થીઓ મેળવવાથી ઉદ્યોગોની જરૂરિયાત પોષવા માટે લાખો યુવાનોની કોલેજ અને નિશાળોમાં આકર્ષીને તેમનાં મન અને તન અને તેમના માળાપનાં ધનની ખુવારી કરવામાં આવે છે.

ખરેખર આ કેળવણી નથી પણ રાષ્ટ્રની શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિસંપત્તિનું ઉદ્યોગો દ્વારા થતું અપહરણ જ છે.

પાંચમા ધોરણે પહોંચ્યા પછી તો ૫૧૩ લાખ બાળકોને અભ્યાસ છોડીને મજૂરી માટે ફાંફાં મારવા પડે છે. એ ન મળે તો મોટે ભાગે એકાર બનીને પુરક મજૂરી શોધી પેટ ભરવા ફાંફાં મારે છે. અમુક વર્ગ સમાજ વિરોધી પ્રવૃત્તિઓમાં ગોઠવાઈ જાય છે.

બંધ કરે. આ કેળવણીનું કોભાંડ

કેળવણીનું આ આખું કોભાંડ બંધ કરી યોગ્ય ફેરફાર કરવામાં ન આવે તો આખરે ભયંકર અંધાધૂંધીમાં દેશ ધકેલાઈ જશે. ૧૮૫૩ માં અંગ્રેજોને અશિક્ષિત ભારતવાસીઓનો જે ભય લાગ્યો હતો તે જ ભય હવે અર્ધશિક્ષિત ભારતવાસીઓ દેશની સલામતિ માટે પેદા કરી રહ્યાં છે.

આપણે ઉપર જોઈ ગયા કે ચોથી પંચવર્ષીય યોજનામાં કેળવણી માટે ૭ અબજ રૂપિયા ફાળવવામાં આવ્યા પણ ઉદ્યોગોમાં ૧૯૭૧-૭૨ સુધીમાં કારખાનાઓ ઊભા કરવા પાછળ બહાર ક્ષેત્રમાં રૂપિયા ૫૫૨ કરોડ રોકવામાં આવ્યા, જ્યારે ખાનગી ક્ષેત્ર ૯૮૬૪ કરોડ રૂપિયાના રોકાણ વડે ૧૩૦૮૪ ફેક્ટરીઓ નાખવામાં આવી હતી, જેમાં માત્ર ૪૧ લાખ માણસોને રોજી મળે છે.

દેશમાં ગામડાંઓ ૫૭૫૭૨ છે. તેમાં ૩૧૮૬૧૧ ગામડાંમાં ૫૦૦ માણસો કરતા ઓછી વસ્તી છે. ૧૩૨૮૭૩ ગામડાંઓમાં ૧૦૦૦ માણસો કરતા ઓછી વસતી છે. ૧૦ હજારથી વધુ વસતિવાળા શહેરો તો માત્ર ૧૮૦૦ છે.

ઉદ્યોગ બેકારી ઘટાડવામાં સહાયબૂત નથી બન્યા.

આપણો દેશ સ્વાધીન થયો ત્યારે ૪૦ લાખ બેકાર હતા ત્યારબાદ લોકોને રોજગારી આપવાના બહાને ૧૪૯૧૬ કરોડ રૂપિયાને ખરચે કારખાના નાખ્યાં હતાં. બેકારોની સંખ્યા ૪૦ લાખમાંથી વધીને ૪ કરોડની થઈ ગઈ. આ ફેક્ટરીઓની માનવ જરૂરિયાત પોષવા સમગ્ર પ્રજા ઉપર કેળવણીનો રાક્ષસી અને બિનકાર્યક્ષમ બોલો નાખી દેવામાં આવ્યો છે. દેશના આશાસ્પદ લાખો યુવાનોને હતાશ બનાવીને બેકારી, ખીમારી, શુનાખોરી અને મોંઘવારીથી પીડાતા સમાજમાં ફેંકી દેવામાં આવે છે.

વધતી જતી બેકારીના આ પ્રવાહનું કારણ વસ્તી વધારે કહીને આત્મવંચના કરી શકવાનું સરકાર માટે અશક્ય છે, કારણ કે

વસ્તી વધારો ૫૦ ટકાનો છે. જ્યારે માત્ર જાહેર ક્ષેત્રની જ ઔદ્યોગિક કારખાનાઓમાં મૂડી રોકાણનો વધારો ૩૫૮ ટકાનો અને બેંકોની વધારો ૯૦૦ ટકાનો છે.

વળી આલુ કેળવણી દ્વારા પ્રજાના ચારિત્ર્યનો આંક ઊંચો આવ્યો નથી. ભ્રષ્ટાચાર અને સામાજિક ગુન્હાઓ જે રીતે વધી રહ્યા છે, એ જ આપણી નીતિમત્તાની ઉતરતી જતી સપાટીની સૂચક છે. બેંકોની વધી છે. જે વર્ગ માનસિક રીતે ભારત વિરોધી હતો તેનું માનસ ભારત તરફી બનાવી શકાયું નથી. દેશમાં જ્યાં ત્યાં ફાટી નીકળતાં કોમી હુલ્લડો એની સાબિતી આપે છે. સ્વાધીનતાના પચીસ વરસ સુધી જે રાષ્ટ્રીય ભાવના હતી તે એકસદી જઈને પ્રાદેશિક ભાવના જન્મી છે. રાષ્ટ્રીય એકતાને ભરખી જતી આ સ્થિતિનું કારણ છે, અંગ્રેજોએ લખેલો ભારતનો તદ્દન ખોટો આધારહીન પરિકથાઓ જેવો ઇતિહાસ છે. એ ઇતિહાસે કોમ કોમ વચ્ચે, પ્રાંત પ્રાંત વચ્ચે ‘ભયંકર ઝેર પેદા કર્યું’ છે. એ ઝેરના પ્રતાપે દરેક રાજ્યમાં અને કેન્દ્રમાં પણ ખુશી યુદ્ધોનો અંત આવતો જ નથી.

કોઈપણ સમજદાર માનવીને આ સ્થિતિ વિચાર કરતો કરી મૂકે એવી છે. છતાં આપણી કમનસીબી છે કે શિક્ષણશાસ્ત્રીઓ, કાયદા-શાસ્ત્રીઓ, સામાજિક કાર્યકરો કે વેપારી વર્ગ કોઈને પણ આવી જીવણ સ્થિતિ ઉપર વિચાર કરવાની જરૂર જણાતી નથી.

શિક્ષણના વહેવારુ પગલાં પ્રત્યે દુર્લક્ષ

સ્વાધીનતા મળ્યા પછી શિક્ષણ માટે આપણે નીચેની બાબતો નક્કી કરવાની હતી. (૧) શિક્ષણના વિષયો, (૨) શિક્ષણની રીત (૩) શિક્ષણનું માધ્યમ, પરંતુ પહેલો બે બાબતો વિષે નિર્ણય લીધા વિના જ ત્રીજી બાબતના નિર્ણય માટે આપણે ભયંકર હુલ્લડો મચાવ્યા, સેંકડોની જાનહાનિ કરી, કરોડોની મિલકત ખાળી: અને દુનિયામાં આપણી પ્રતિજ્ઞાને નીચી પાડી. ઉપરની ત્રણ બાબતો નક્કી કર્યા પછી સહુ પ્રથમ તો આપણે સાચો ઇતિહાસ તૈયાર કરવાની જરૂર હતી. ઇતિહાસનું

સંશોધન કરીને તે ફરીથી લખવા માટે જુદા જુદા સમયના ઇતિહાસનું સંશોધન કરી નવેસરથી લખવાનું કાર્ય કરવા વિદ્વાનોની એક સમિતિ. પણ ત્યારના કેળવણી પ્રધાન શ્રી અબુલ કલમ આઝાદે નીમી હતી. પણ સમિતિને શોધખોળ કરવા માટેનાં સાધનો કે કોઈ જાતની સહાય આપવામાં આવી નહીં, અને સમિતિ કામની શરૂઆત જ કરી શકી નહિ. જે સાચો ઇતિહાસ તૈયાર કરીને એ વિદ્યાર્થીઓને શીખવવામાં આવ્યો હોત તો આજના કેમી પ્રાદેશિક કે ભાષાકીય ઝઘડાઓનું અસ્તિત્વ રહ્યું જ ન હોત. કિન્તુ એમ પણ હોય કે આજની સરકાર પણ અંગ્રેજોની પેઠે ડરતી હોય કે જે સાચો ઇતિહાસ અને ભારતીય સંસ્કૃતિની આપણી પ્રાચીન કેળવણી નવી પેઢી લેશે તો આપણને સત્તા સ્થાનેથી ફેંકી દેશે.

આપણે પંચવર્ષીય યોજનાઓમાં માત્ર અબજો રૂપિયા ફાળવીને અને તે ખરચી નાખીને સંતોષ માનીએ છીએ, પણ તેનાં પરિણામો શું આવે છે તેનો અભ્યાસ કરવાની પરવા કરતા નથી.

ગામડાંઓમાં વસતાં ૮૦ ટકા બાળકો કે જેમના માટે પૂરતી નિશાળો નથી, યોગ્ય શિક્ષકો નથી. તેમને શું શીખવવું તે નક્કી કરવાની જરૂર છે. પણ સરકાર તે વિષે યોગ્ય નિર્ણય લેવામાં કડબા રીતે નિષ્ફળ ગઈ છે. આ કરોડો બાળકો કાંઈ વકીલો, ડોક્ટરો, એન્જિનિયરો, વૈજ્ઞાનિકો કે મોટા નાણાચાચીઓ થઈ શકવાના નથી. કદાચ આ તમામ બાળકો ઉપર લખેલી ડિગ્રીઓ મેળવવામાં સફળ થાય તો પણ તેમને કાંઈ લાભ થવાનો નથી. દેશને પણ કાંઈ લાભ થવાનો નથી. ભલુટું એથી ખેતીક્ષેત્રે, પશુપાલનક્ષેત્રે અને ગ્રામઉદ્યોગોક્ષેત્રે મોટી અધાધૂંધી ફેલાઈ જાય છે.

ગ્રામ્ય બાળકોને ડિગ્રી પાછળ ન દોડાવો

ગામડાંઓના બાળકોનો મોટો ભાગ ખેડૂતોનાં, પશુપાલકોનાં અને ગામડાંઓનાં કારીગરોનાં બાળકો છે. તેમને તેમનાં આપઘાટોનો ધંધો કરવાનો છે. જે એ ધંધો છોડીને તેઓ ડિગ્રીઓ પાછળ દોડે.

તો બુદ્ધિશ્રીઓના ક્ષેત્ર બેકારી વધી જાય અને ખેતી, પશુપાલન તેમ જ ગામડાના ગ્રામઉદ્યોગો પડી ભાંગે, જે અંધાધૂંધીમાં પરિણમે અને રાષ્ટ્રની સલામતી જોખમાઈ જાય. રાષ્ટ્રને ખવડાવવાનું અને પ્રજાની જીવનજરૂરિયાત પૂરી પાડવાનું કાર્ય આ બાળકોએ જ પાર પાડવાનું છે. આ કાર્યમાં તેમને કૉલેજની ડિગ્રીઓ કાંઈ જ કામમાં આવે નહિ.

તેમણે ખેતી કે પશુપાલન શીખવું હોય તેમણે તે માટે B. Ag. ની કે Veterinary surgeonની ડિગ્રી લેવાની જરૂર નથી. આ ડિગ્રી મેળવવા જે વિદ્યાર્થીઓ ચારપાંચ વરસ કૉલેજમાં બગાડે છે. તેમને માટે સરકાર એક લાખ રૂપિયાનો માથાદીક ખર્ચ કરે છે તેવો અંદાજ છે. સરકારના આ લાખ રૂપિયા બગાડ્યા પછી પણ ડિગ્રીધારી ન તો ખેતી કરે છે, ન પશુપાલન કરે છે. એ તો માત્ર નોકરી શોધે છે. એમને ઠેકાણે પાડવા માટે નવી નવી બિનજરૂરી કૉલેજો, ડેરી ડેવલપમેન્ટ “એગ્રોકલ્ચરલ રિસર્સ” કેટલ પ્રીડિંગ ફાર્મ જેવી અનેક સંસ્થાઓ બિલી કરીને બીજા અખતે રૂપિયાનો ધુમાડો કરવામાં આવે છે, જેનાથી દેશને કશો ફાયદો થતો નથી, પણ પારાવાર નુકશાન થાય છે. નવી અસ્તિત્વમાં આવતી આવી સંસ્થાઓ દ્વારા પરદેશીઓનાં હિત આ દેશમાં પ્રસરતા જાય છે. કરભારણુ તેમ જ મોંઘવારીનું વિષયક વધુ ને વધુ વિસ્તરતું જાય છે.

ગામડાંઓનાં આ બાળકોને ડિગ્રીની જરૂર નથી. તેમને જરૂર છે, સ્વચ્છ સુઘડ નિશાળની, જે દરેક ગામમાં સિમેન્ટ કે સ્ટીલનો ઉપયોગ કર્યા વિના સ્થાનિક પથ્થરો તથા ગાયનું છાણ અને માટી મેળવીને કરેલા ગારા વડે બાંધી શકાય.

આખ્ય નિશાળોના વિષયો

આ નિશાળોમાં બાળકોને લખતાં, વાંચતાં, હિસાબ કરતાં ખેતી અને પશુપાલનના સાદા નિયમો, યશ્યો અને ખેતીનો એકબીજા સાથેનો સંબંધ, બન્ને ક્ષેત્રનો સમાજ સાથેનો સંબંધ, ધર્મ

અને નીતિના સિદ્ધાંતો અને તેની આવશ્યકતા, સ્વચ્છતાના નિયમો, તેઓ જે પ્રદેશમાં રહેતાં હોય તે પ્રદેશનો ઇતિહાસ અને ભૂગોળ (આજે તો વિદ્યાર્થીને તેના ગામનો કે જિલ્લાનો ઇતિહાસ બહુાવવાને બદલે યુરોપના કે રશિયાના ઇતિહાસ ભૂગોળથી પરિચિત કરવામાં આવે છે.) સામાન્ય વ્યાકરણ સ્થાનિક વેપાર ધંધા અને ગામડાંઓમાં ચાલતાં લુહાર, સુતાર, કુંભાર, દરજી વિગેરેના ધંધા, સ્થાનિક વનસ્પતિઓ, સામાન્ય દરદોના ઘરગથ્થું ઉપચારો વિગેરેનું સામાન્ય જ્ઞાન તેમને આપવું જોઈએ. દરેકને તકલી અને રૂંટિયા ઉપર કાંતવાનું પણ શીખવવું જોઈએ.

ઇતિહાસ ફરીથી લખો

જે વિદ્યાર્થીઓ અતિશય તેજસ્વી જણાય અને યુનિવર્સિટી કેસ કરવા ઇચ્છતા હોય, તે તેમને હિંદી અને અંગ્રેજી ફરજિયાત શીખવવું જોઈએ. ખોટા ઇતિહાસનાં તમામ પુસ્તકોનો નાશ કરીને નવેસરથી ઇતિહાસ લખવો જોઈએ કારણ કે આ ખોટા ઇતિહાસે જ હિંદુ મુસ્લિમ રમખાણો કરાવીને દેશના ભાગલા પાડ્યા છે. હવે સર્વજન અને હરિજનો વચ્ચે આદિવાસીઓ અને શહેરીઓ વચ્ચે એમ પ્રજાનાં વિવિધ વર્ગો વચ્ચે હુલ્લડો જગાવીને દેશને નવા વિભાજનો પ્રત્યે ધકેલવામાં આવી રહ્યો છે.

આ રહ્યો કેળવણીનો સાચો માર્ગ

નીચલાં ધોરણોમાં કેળવણીનો ખર્ચ ઓછો કરવા કાગળ રૂપી રાષ્ટ્રીય સંપત્તિનો દુરુપયોગ અટકાવવા અને વિદ્યાર્થીઓ ઉપરનો શારીરિક, માનસિક અને આર્થિક બોલો ઓછો કરવા એ કે ત્રણ જ પુસ્તકોમાં તેમને શીખવાય તે રીતે તમામ વિષયોનો સમાવેશ કરી લેવો જોઈએ, અને બિનજરૂરી વપરાતી નોટબુકો અને પેન્સિલનો વપરાશ બંધ કરી પાટી પેનનો વપરાશ વધારવો જોઈએ.

વિદ્યાર્થીનીઓ માટે જુદી શાળાઓ હોવી જોઈએ. આપણે આવી વાત કરીએ ત્યારે આપણને પછાત માનસના જૂનવાણી વિચારના વિગેરે કહીને ક્ષ્મા વગોવવામાં આવે, પણ જાહેરમાં સહશિક્ષણની જરૂર હિમાયત કરતા લોકો પોતાના બાળકોને અગ્રેજી માધ્યમની ખ્રિસ્તી નિશાળમાં મોકલવામાં ગૌરવ અનુભવતા હોય છે. એ નિશાળોમાં સહશિક્ષણ હોતું નથી.

કન્યાશાળાઓમાં વિદ્યાર્થીનીઓને કાંતવાનું, ગૂંથવાનું, ભરત ભરવાનું, પશુપાલન, શીલ અને સદાચાર, ચોખખાઈ, સ્વચ્છતા, ઘરકામ, માંદાઓની માવજત લેખન વાંચન, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, હિસાબ કરતાં અને કુટુંબમાં નમ્રતાથી વિવેકથી, સલાહસંપથી કેમ રહેવું? સંગીત વિગેરે વિવિધ વિષયોનું જ્ઞાન તેમના રસ મુજબ જુદા જુદા ધોરણોમાં આપવું જોઈએ.

ખેતી પશુપાલન અને ગ્રામઉદ્યોગોનું જ્ઞાન વ્યવહારુ હોવું જોઈએ. આવું જ્ઞાન આપવા માટે મોટી હિઝીવાળા શિક્ષકોની જરૂર નથી. ગામડાંઓનાં વડીલો જ આ જવાબદારી ઉપાડી શકે. ઉપલાં ધોરણોમાં જ્યાં ઉચ્ચ કેળવણી પામેલા શિક્ષકોની જરૂર હોય ત્યાં તેમને યોગ્ય આર્થિક લાભોની ખાતરી આપવી જોઈએ.

ગામડાંઓમાં લોકોની અને પશુઓની વૈદકીય સારવાર માટે સ્થાનિક વૈદ્ય અને સ્થાનિક વનસ્પતિઓનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. એ વૈદકીય પરંપરા ચાલુ રહે તે માટે ગામડાંઓના વિદ્યાર્થીઓને જ વનસ્પતિઓનું અને વૈદકીય જ્ઞાન આપવાનો બંદોબસ્ત થવો જોઈએ. આ વિષયમાં ચીને ઉપર જણાવેલી રીતે જ અજબ પ્રગતિ કરી છે. પ્રોટીનનાં નામે બાળકોને માંસાહારી બનાવવાનાં છે.

સહુથી મુશ્કેલ પ્રશ્ન બાળકોનો શારીરિક અને માનસિક વિકાસ સાધવાનો છે. વર્તમાન પત્રોમાં એમ પ્રસિદ્ધ થયું હતું કે સરકાર વાર્ષિક ૪૦૦ કરોડ રૂપિયાને ખર્ચે બાળકો અને મોટા માણસો માટે પણ પ્રોટીનવાળો ખોરાક તૈયાર કરવાની

છે. આ યોજના અવ્યવહારુ છે. દરેક વિદ્યાર્થીને એ રોજ પહોંચાડી શકવાનું પણ અસંભવિત છે. એ અનાર્થિક પણ છે. તેમાં માત્ર પૈસા ખર્ચાઈ જશે, અને ભાગ્યે જ થોડા માણસો સુધી તે પહોંચશે. આવી યોજનાઓ વિષે સાંભળીએ છીએ ત્યારે પ્રશ્ન એ થાય છે કે આ પ્રોટીન સમૃદ્ધ ખોરાક શું છે? પ્રોટીન તો દરેક અનાજમાં છે. તે સિવાય ઉચ્ચ જાતનું પ્રોટીન દૂધમાં છે. તેનો પૂરવઠો સંપૂર્ણ પણે કાપી નાખવા તો સરકાર કટિબદ્ધ છે. તો પછી શું પ્રોટીનના નામે ધંડાં માછલી અને માંસાહારને પ્રજામાં વ્યાપક બનાવી દેવાની તો આ યોજના નથી?

શારીરિક અને માનસિક વિકાસનો સાથો અને વહેવારુ ઉપાય

સરકારમાં શાણપણનો અંશ પણ હોય અને પ્રજાનું ભલું કરવાની નિષ્ઠાનો તેનામાં જરાપણ અંશ હોય તો વ્યવહારુ અને શાણપણમયેલું કાર્ય એ છે કે દરેક નિશાળને તેની પોતાની ઓછામાં ઓછી ૩૦ ગાય હોવી જોઈએ અને દરેક ગામને મોટું સમૃદ્ધ ચરિયાણુ હોવું જોઈએ.

આવી યોજનાથી બાળકોને પશુપાલનનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન મળશે. તેમને તાનું ચોકખું સસ્તું દૂધ મળશે. આ ગાયોના છાણ અને મૂતર રૂપી ખાતરની અને તેમના વાછડાંઓથી નિશાળને આવક થશે. સરકારને પાપી કાર્યો પાછળ કરોડો રૂપિયા ખર્ચાડવાની જરૂર નહિ રહે.

આ નિશાળો અને ગૌશાળાઓની દેખરેખની જવાબદારી આમ પંચાયતોની હોવી જોઈએ, એમના સંચાલનમાં જે કોઇપણ ખુરકેલી ઊભી થાય તો તે તત્કાલ દૂર કરવાની જવાબદારી જિલ્લા પંચાયતોની હોવી જોઈએ.

આમવાસીઓએ આ ગો વિદ્યાપીઠ સમી નિશાળોના ખર્ચમાં પોતાનો હિસ્સો આર્થિક અને સક્રિય કામગીરી વડે આપવો જોઈએ. રાષ્ટ્રીય અને ભારતીય અર્થવ્યવસ્થાના ઢાંચાની આવી યોજનાનો જો સૌદાન્તિક સ્વીકાર કરવામાં આવે તો એના અમલની વિસ્તૃત યોજના ઘડી કાઢતા સમય ન લાગે.

કેળવણીની આ યોજના અંગ્રેજો ભારતમાં પ્રવેશ્યા ત્યારે જે પ્રકારની કેળવણી પ્રથા હતી અને ગાંધીજીએ જેની જીવનભર હિમાયત કરી હતી એ જ પ્રકારની છે.

રાષ્ટ્રમાં ધાર્મિક અને સાંસ્કૃતિક જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવા માટે આપણી જૂની પ્રણાલિકા મુજબ બાણભટ્ટો, કીર્તનકારો, કથાકારો વિગેરેને પ્રોત્સાહન આપીને ભજનકીર્તન અને કથાઓ દ્વારા લોકોના જ્ઞાન ચારિત્ર્યનો વિકાસ કરવાની યોજના અમલમાં મૂકવી જોઈએ.

લોકોને લખતાં વાંચતાં શીખવ્યા પછી જો ધર્મગ્રંથોમાંથી બાણી લઈને શિષ્ટ સાહિત્ય વાંચવા નહિ આપીએ તો મગજના અવકાશમાં અશ્લીલ સાહિત્યનો ધોધ ધૂસી જશે, અને પ્રભને શિક્ષિત બનાવવાનાં બધાં પ્રયત્નો ધૂળમાં મળી જશે.

જે નવી પેઢીને પોતાના કુબૃત્યોનો જૂઠો મચાવ મતાડીને આંખે બંધા પાટા ન બાધવામાં આવે તો આ પેઢીના યુવાનો અને યુવતીઓ પોતાની શક્તિને સન્માર્ગે વાળી શકે તેમ છે. અનેકોનાં જીવનોના ઉદ્ધારક પણ બની શકે તેમ છે.

શું વડીલો પોતાની પક્કડ મૂકશે ખરા ?

‘ભારતે પ્રગતિ કરી છે; વિકાસ સાધ્યો છે; પ્રકાશ મેળવ્યો છે.’ એવું ચારમાનુ જ્ઞેરશૌરથી પ્રતિપાદન થઈ રહ્યું છે.

હું પણ તેમાં સંપૂર્ણ સંમત છું. સવાલ એટલો જ છે કે આ પ્રગતિ, વિકાસ અને પ્રકાશ કોનાં થયાં છે ? એની સ્પષ્ટતા થઈ જવી જોઈએ. નહિ તો નવી પેઢી આ જુમરાણીથી જુઘાવામાં પડી જશે.

મારી દાંષ્ટએ હરામખોરી, ભેળસેળ, વિશ્વાસઘાત, છેતરપિંડી, બ્યભિચાર, નાસ્તિકતા, ભોગલપટતાના માર્ગે જ્ઞેરદાર પ્રગતિ થઈ છે ? જ્ઞેરદાર વિકાસ થયો છે !

બાકી સદાચાર, પરાય, પ્રેમ, ત્યાગ, તપ, તિતિક્ષા, કૃતમતા વગેરે માર્ગે તો આ દેશની જુદીજુદી પ્રજાએ કારમી પીછેહઠ કરી છે !

જે રામરાજ્ય સ્થાપવાની સહુ વાતો કરે છે તે એ વાત તો જાણ્યું છે ને કે રામચન્દ્રજીએ હક્કથી મળતા રાજ્યને પણ લાત લગાવી હતી !

આ પ્રજા ભલે હક્કનું જતું ન કરે; પણ હરામનું તો છોડે ! જે એટલું નક્કી કરે કે હરામનું કશું લેવું નહિ તો કળિકાળનું એ રામરાજ્ય જ કહી શકાય.

પરાજિત થયેલા હિંદુસ્તાનના પક્ષકારોએ ગોરાઓને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં સુણાવી દીધું હતું કે, “તમે અમારા બધાં શત્રુઓ છીનવી લેશો તો ય તમારા તરફના પિસ્કારનું શસ્ત્ર જ્યાં સુધી અમારી પાસે છે ત્યાં સુધી તમે અમારી ઉપર વિજય હાંસલ નહિ કરી શકો !”

વાસનાઓએ આપણી ઉપર ગમે તેટલો વિજય મેળવ્યો હોય પણ જ્યાં સુધી તેની તરફ પિસ્કારની નજર રાખશું ત્યાં સુધી તે વાસનાઓ વિજય-વાવટો ફરકાવી શકે તેમ નથી ! વાસના પ્રત્યે પિસ્કાર ચાલુ રાખો ! એક દી તે જરૂર વિજય અપાવી દેશે.

૫. શ્રી ચંદ્રશેખરવિજયજી

[૨૧]

અનાર્થિક ઉદ્યોગ

બે જ વિકલ્પો

આવી રહેલાં અણ્યુધ્ધની મહાવનાશક અસરમાંથી બચવા માટે કરોડો ગાયો ઊછેરવી પડશે. કદાચ અણ્યુધ્ધ થોડું દૂર ઠેલાય તો પણ અણુ અખતરાથી વધી રહેલાં પ્રદૂષણો, અને રસાયણ ઉદ્યોગોના કચરાઓથી, દવાઓમાં અને ખોરાકોમાં ઝેરી રસાયણોના વપરાશથી, માનવબળ ઉપર લયાનક રોગચાળાનો જે લાય ઘેરાઈ રહ્યો છે તેમાંથી પણ બચવા માટે વિશ્વને અબળે ગાયો ઊછેરવાની જરૂર પડશે જ. વિશ્વ પાસે અને ભારત પાસે પણ માત્ર બે જ વિકલ્પો છે. કંતો અબળે ગાયોને ભારતીય પશુ વિજ્ઞાનનાં ધોરણે ઊછેરે, અને નહિ તો જેમ પતંગિયા દિવાના ઝળહળતા પ્રકાશમાં સામે જઈને નાશ પામે છે, તેમ અણુ ધડાકાઓના અને રસાયણોના જ્વલંત ઝેર પેદા કરી કરીને તેમાં જ નાશ પામી જાય.

સરકારી અવળચંડાઈ

સાધુઓ, સંતો, દેશના સમગ્ર માણસો ઈચ્છે છે કે દેશમાં સંપૂર્ણ ગોવધબંધી થાય, અને ગોસંવર્ધનની યોજના થાય. તેઓ સરકારને આમ કરવા અરજ પણ કરે છે કે, “ગોવધ બંધ કરો.” સરકાર જવાબ આપે છે, “ગોવધ કેમ બંધ થાય? આ તો ડેમોક્રસી છે.”

કરોડો પ્રજાજનોની સહીઓ સાથે આવેદન પત્રો આપવામાં આવ્યાં કે, “કૃપા કરી ગોહત્યા બંધ કરો.” ત્યારે જવાબ મળ્યો “અમે શું કરીએ? આ તો “સીક્યુલર સ્ટેટ છે” તમે લોકોને જ જઈને સમજાવો તેઓ માંસ ન ખાય. (જાણે કે ભારતવાસીઓ ગાયનું જ માંસ ખાતા હોય ને!) લોકો માંસ ન ખાય તો ગાયને કાણ મારવાનું છે?

લોળા લોકો પાસે આનો ઉત્તર નથી. તેઓ મનમાં દુઃખી થાય છે. હતાશ બને છે. મનમાં સમસમીને બેસી રહે છે. સરકાર આજ સુધી એવાં બહાનાં કાઢતી કે દેશમાં ધાસચારાની તીવ્ર તંગી છે અને દુનિયામાં ગાયોની સહુથી વધુ વસતી ભારતમાં છે. એટલે ગાયોના હિતની દૃષ્ટિએ પણ તેમને મારી નાંખ્યા સિવાય છૂટકો નથી.

પોકળ દલીલો

હવે સરકારની પોકળ દલીલોનો ભંડો ફૂટી ગયો કારણ કે તેઓ અનાજ ઉત્પાદનના જે જંગી જથ્થોનો દાવો કરે છે. તે દાવાના આધારે ધાસચારાની તંગી હોઈ જ ન શકે. ૧૨ કરોડ ટન અનાજની સામે ૪૨ કરોડ ટન ચારો થવો જોઈએ, જે અગાઉ તેઓ માત્ર ૧૩ કરોડ ટન બતાવતા હતા. વિશ્વમાં દર સો માણસની વસ્તીએ ગાયોની વસતી ૫૫ થી ૨૬૨ સુધીની છે. જ્યારે ભારતમાં દર સો માણસોએ માત્ર નવ ગાયો છે. દેશમાં ગાયોની વસતી વધારે નથી. પણ ગાયો વિષેના સરકારી જુઠાણાં કદાચ વિશ્વમાં સહુથી વધારે હશે.

આ ડેમોક્રસી છે :

ડેમોક્રસી છે માટે ગોવધ બંધ ન થાય એ સરકારી દલીલ પાયા વિનાની છે. ડેમોક્રસીમાં હદ્દે ટકા લોકોની ઇચ્છા વિરુદ્ધ સુવર્ણ અંકુશ ધારે લાદી શકાય. ડેમોક્રસીમાં ધંધો કરવાના લોકોના અધિકારને કચેડી નાખીને ખાંડના કારખાનાંઓનાં પ્રદેશના ખેડૂતોને તેમની ચેરડીમાંથી ગોળ બનાવતા અટકાવી શકાય. ડેમોક્રસીમાં પવિત્રધર્મોમાં કરોડો રૂપિયાના ખર્ચે માછલી મારવાના ખૂની ઉદ્યોગો વિકસાવી શકાય. ડેમોક્રસીમાં આધુનિક કતલખાના સ્થાપી શકાય. ડેમોક્રસીમાં લોકોના બળદ ઉછેર, બળદગાડાં, ઘોડગાડી મુદ્ધ ઘો ઉત્પાદન વડે મેળવાતી કમાણી ઉપર સ્ટીમ રાલરો ફેરવી શકાય. ડેમોક્રસીમાં ગોવધ બંધ ન કરી શકાતો હોય તો કોઈ વખત લોકોનો રોષ આ કહેવાતી ડેમોક્રસીનો જ ખાતમો બોલાવી દેશે.

‘લોકો માંસાહાર કરે છે માટે ગાયો કાપીએ છીએ.’ એ પણ ‘નયું’ જુઠાણું છે. માંસાહારી લોકો મોટે ભાગે બકરાતું માંસ ખાય

છે, અને તે પણ રોજ નથી ખાતા. એથી ઉલટું લોકો દૂધ પીતા હતા. જે દૂધ સરકારે નિર્દયતાપૂર્વક આંચકી લીધું છે, જે લોકોનો સેંકડો સદીઓથી પ્રાદેશિક ખોરાક જ નિયમિત આહાર છે તેમને તેમના ચોખા, જુવાર, રાગી, મકાઈ એ તમામ પ્રકારના ખોરાકને ખલેલે ઘઉં ખાવાની ફરજ પાડી છે. કાયદાથી નહિ, ચોક્કસ નીતિ ઘડીને, લોકોને લાચાર બનાવીને.

૩ સરકારી પેદાશ છે.

લોકો ગાયો નથી પાળતા એ આલોપથી વધુ મોટું ભુકાણું હોઈ શકે નહિ. કાયદા વડે નહિ. પણ અમુક ચોક્કસ નીતિ વડે, પૂર્વયોજિત યોજના દ્વારા, લોકો ગાયો પાળી ન શકે એવી સ્થિતિ સરકારે જ પેદા કરી છે. સરકારે સીક્રિટથી ચરિયાણોનો નાશ કર્યો છે. વિંધમાં કદાચ સહુથી વધુ જલાશયો ધરાવતા આ દેશોમાં ઇરાદાપૂર્વક, લોકોને ગાયો પાળવામાં વિંધરૂપ બને માટે, એક અથવા બીજા બહાના નીચે અને અમુક ચોક્કસ નીતિઓને અમલમાં મૂકીને પાણીનો દુકાળ સર્જવામાં આવ્યો છે. પશુઓને પેટ પૂરતું ખવડાવી ન શકાય માટે તેમના ઘાસચારાનું ઉત્પાદન અવરોધવામાં આવ્યું છે. ગોપાલકોના શુદ્ધ ઘી ના ધંધાને મારી નાખવા (જેથી તેઓ પશુપાલન કરી શકે નહિ) વનસ્પતિ ઉદ્યોગને વિકસવાની સહાય કરી અનાજ અને પશુચારાને ભોગે સોંગદાણાની ખેતીને કાયદા વડે નહિ પણ ચોક્કસ નીતિ વડે ઉત્તેજન આપીને ગોપાલકોને ગુંગળાવી નાખ્યા છે. પછી ઘરમાં ગાય પાળવાનું શક્ય શી રીતે બને ?

અન્યાયની પરાકાષ્ઠા

૩ નો પૂરવઠો કાપી નાખીને જેમ મીલ માલિકોને મીલો ન ચલાવવા માટે દોષિત ઠરાવી શકાય નહિ. તેમ ચરિયાણોનો નાશ કરીને અને તમામ કાવાદાવાઓ દ્વારા વનસ્પતિ ઉદ્યોગને વિકસવાની સહાય કર્યા પછી લોકો ઉપર તમે ગાયો નથી પાળતા એવું દોષા-રોપણ કરવું એ અસત્ય, અન્યાય અને જુલમની પરાકાષ્ઠા છે.

ચરિયાણોનું નિકંદન

પશુપાલનમાં અવરોધો તો ઘણા ઊભા કરવામાં આવ્યા છે. પણ ચરિયાણોનું નિકંદન અને વનસ્પતિ ઉદ્યોગને ઉત્તેજન એ બે સહુથી મોટા અવરોધો છે.

બીજા દેશોની સરખામણીમાં આપણે ત્યાં ચરિયાણોનું કેવું નિકંદન નીકળી ગયું છે. તે નીચેની વિગતોથી જણાશે.

દેશનું નામ   ખેતી નીચેની જમીન ચરિયાણો પશુના માથાદીઠ.
એકરમાં   એકરમાં ચરિયાણાવિસ્તારને

ગ્રેટ બ્રિટન	૧ કરોડ ૯૦ લાખ	૪ કરોડ ૬ લાખ	૩.૫
ન્યુઝીલેન્ડ	૧ કરોડ ૪૩ લાખ	૨ કરોડ ૪૭ લાખ	૮
યુ.એસ.એ	૫૦ કરોડ ૩૦ લાખ	૭ કરોડ ૧૨ લાખ	
ભારત	૩૪ કરોડ ૮૫ લાખ	૩ કરોડ ૨૫ લાખ	૦૦૬૫

ઉપરના આંકડાથી એ પુરવાર થાય છે કે આપણા દેશમાં ચરિયાણોનું યોજનાપૂર્વક નિકંદન કાઢી નાખવામાં આવ્યું છે. જે ખચ્ચા છે તે પણ હરિજન ઉદ્ધારને નામે તેમને આપી દઈને દેશમાં આંતર વિગ્રહના બીજ સરકાર પોતે જ વાવી રહી છે.

દેશમાં ગાય બચાવવાના અને તેનું યોગ્ય સંવર્ધન કરવા માટે પાયાનું કાર્ય ચરિયાણો વિસ્તારવાનું અને વનસ્પતિ ઉદ્યોગને હંમેશાને માટે ખંધ કરવાનું છે. આ બે શરતો સ્વીકારવામાં ન આવે તો ગાય બચી શકશે જ નહિ. આ દેશમાં જે કાંઈ ગ્રેયસ્કર છે તે તમામનો નાશ થઈ જશે.

વનસ્પતિ ઉદ્યોગનો ઇતિહાસ

વનસ્પતિનો ઇતિહાસ પણ આજની પ્રજા ભાગ્યે જ જાણતી હશે. હઃખ તો એ છે કે જ્યારે જ્યારે વનસ્પતિ બહારમાં દુષપ્રાપ્ય થઈ જાય છે. ત્યારે પ્રજા ભારે ઉદ્વિગ્ન બની જાય છે. તે તો વનસ્પતિની પસંદગી શુદ્ધ ધીનાં ભાવ અને વનસ્પતિના ભાવ વચ્ચેના ફેરના કારણે.

અને શુદ્ધ ધી અપ્રાપ્ય હોવાને લીધે કંરે છે. પણ તે ઉદ્યોગથી ભારત દેશને જે અકલ્પનીય, આર્થિક, શારીરિક અને બૌદ્ધિક હાનિ થઈ રહી છે તેની તો તેને કલ્પના પણ નથી.

વનસ્પતિનું કારખાનું સહુ પ્રથમ હોલેન્ડમાં નાખવામાં આવ્યું. ત્યાં લોકોમાં ગળાનાં દરદો બહુ વધી જવાથી ત્યાંની સરકારે તેના કારણોની તપાસ કરવા ડોક્ટરોની એક સમિતિ નીમી. ડોક્ટરોએ ઊંડી તપાસને અંતે અભિપ્રાય આપ્યો કે વનસ્પતિના કારણે ગળાનાં દરદો વધ્યા છે, માટે તે બંધ કરવું જોઈએ, તરત જ હોલેન્ડની સરકારે એ કારખાનું બંધ કરાવ્યું અને તે કારખાનું ભારતમાં લાવવામાં આવ્યું.

ભારત સરકાર નવા નવા રોગો પ્રસરે તો તેના કારણોની તપાસ કરવા ડોક્ટરોની પેનલ નીમતી હોય એવું આપણી જાણમાં નથી. રોગો ફેલાય ત્યારે તેનું કારણ નિમૂળ કરવાને બદલે રોગ થયા પછી એને દબાવવા માટે રસી બનાવવાની યોજનાઓ ઘડે છે, પરિણામે રોગો વધે છે. માણસો મરે છે. રસી બનાવવા માટે પ્રાણીઓની હિંસા અને ક્ષાર્મસીઓ દ્વારા લોકોનું બેકામ શોષણ વધે છે. ઘણી વખત સરકાર મરૂત રસી મૂકવાની વ્યવસ્થા પણ કરે છે, પણ રસી મરૂત મૂકાવ્યા પછી તેના ખર્ચ પેટે કોઈને કોઈ રીતે કર વધારો પણ આપવો જ પડે છે. મરૂત રસી કદાચ લાખો માણસોને અપાતી હશે. પણ તેનો ખર્ચ કાઢવા નંખાતો કર વધારો સમગ્ર પ્રજાને ભોગવવો પડે છે.

જીવદયા મંડળીનો વિરોધ

સુબંધની જીવદયા મંડળીએ હોલેન્ડની સરકારના ડોક્ટરોએ આપેલ અભિપ્રાય ટાંકીને વનસ્પતિનું કારખાનું અહિં સ્થપાય તેનો વિરોધ કર્યો. પરંતુ સરકાર પરદેશી અને કારખાનું નાખનાર પણ પરદેશી, એટલે એ વિરોધ બહિરા કાન ઉપર અફળાયો.

ગાંધીજી, રાજેન્દ્રપ્રસાદ, પંડિત ઠાકુરદાસ ભાર્ગવ વગેરે આગેવાનોએ પણ આ કારખાનું સામે વિરોધ કર્યો પણ પરદેશી શાસનમાં

કે પરદેશીઓથી દબાયેલાં શાસનમાં રાષ્ટ્રવાદીઓની અને રાષ્ટ્રહિતની માગણીઓ કદી સ્વીકારાતી નથી.

વનસ્પતિનો શુદ્ધ ધીમાં પ્રવેશ

શુદ્ધ, સ્વાદિષ્ટ અને પવિત્ર ગણાતું ધી ખાવાને ટેવાયેલા ભારત-વાસીઓએ વનસ્પતિ ધીને સ્વીકાર્યું નહિ. તેથી મુંબઈના રસ્તાઓ ઉપર રેંકડીમાં વનસ્પતિમાં પૂરી તળીને લોકોને મફત ખવડાવવામાં આવી. ઘેરેઘેર ફરીને તેના એજન્ટોએ ૨૦૦ ૨૦૦ આમના પેક ડબ્બા મફત 'સેમ્પલ' તરીકે આપ્યાં. છતાં પ્રભને તે આકર્ષી શક્યું નહિ. પરંતુ ઉપરા ઉપરી દુકાળો પડવાથી અને પશુઓની ચાલુ રહેલી કતલથી શુદ્ધ ધીના ઉત્પાદન ઉપર બહુ માઠી અસર થઈ. માલની ખેંચ તેમજ વધતી માગથી પૂરવઠો ખોરવાતા શુદ્ધ ધીની માંગને પહોંચી વળવા વેપારીઓ તેમાં વનસ્પતિ ધીની ભેળસેળ કરવા લાગ્યા. આ ભેળસેળ સામે લોકોનો રોષ વધતો હતો, અને શુદ્ધ ધીના વેપારમાં ભેળસેળ ન થાય માટે ફરીથી કારખાનું બંધ કરવા પ્રજાએ માગણી કરી. પરંતુ સરકારે કારખાનું બંધ કરવાને બદલે ભેળસેળનો કાયદો કર્યો. એથી ભેળસેળ ન અટકી પરંતુ અપ્રાચાર અને ભેળસેળ બંને વધ્યા. આમ આ ઉદ્યોગ માટે એક બનાર ખુલ્લું થઈ ગયું.

તે સમયે શુદ્ધ ધીનો ભાવ દોઢ રૂપિયે કીલો હતો. અને વનસ્પતિ પાંચ આને કીલો વેચાતું. આવા મોટા ભાવ ફેરને કારણે મળતો મોટો નફો અને શુદ્ધ માલની ખેંચની સ્થિતિમાં ઘસાકે સાચવવા વેપારીઓ પોતાની લાલચ રોકી ન શકે એ દેખીતું છે. એટલે જેમ જેમ શુદ્ધ ધીના માલનો પૂરવઠો ઘટતો ગયો તેમ તેમ તે બાધ વનસ્પતિ વડે પૂરવા લાગ્યા. તેમ કરવામાં તેમને નફોનો ગાળો પણ મોટો મળવા લાગ્યો. આમ સરકારી સહાય વડે વનસ્પતિની ધીની યુસબુખોરી લોકોના ઉચ્ચ વિરોધ છતાં ધીમે ધીમે વધતી જતી હતી. બીજા વિશ્વયુધ્ધે ભારતમાં વનસ્પતિ ઉદ્યોગનો પગલું મજબૂત કર્યો. તેવામાં ૧૯૩૯માં બીજો વિશ્વ વિગ્રહ સળગી ઉઠ્યો. સૈનિકોની

ભરતી થવા લાગી. ભારતનું લશ્કર ઢોઢ લાખનું હતું તે વધારીને ૧૦ લાખનું કરવામાં આવ્યું. ઓસ્ટ્રેલિયા, ન્યુઝીલેન્ડના લશ્કરોની છાવણીઓ હિંદુસ્તાનમાં નાખવામાં આવી, મિડલ ઇસ્ટમાં જે લાખો અમેરિકન અને કેનેડિયન સૈનિકો આવ્યા તેમના માટે પૂરવઠો પૂરા પાડવાની જવાબદારી ભારત ઉપર ઠોકી બેસાડવામાં આવી.

ભારતે આ સમયે અહિંસક બળવો પોકાર્યો. ‘કિવટ ઇન્ડિયા’ ભારત છોડોની અને ઇન્કલાબ ઝીંદાબાદની ગર્જનાથી ભારતનું આકાશ છવાઈ ગયું. ગાંધીજી અને તમામ મુખ્ય આગેવાનોને પકડી લેવામાં આવ્યા. સ્વાતંત્ર્યવીરોથી જેલો ભરાઈ ગઈ. લાઠીભાર ગોળીબાર અને બોમ્બ ધડાકા બાણે કે જીવનનો એક સહજ ભાગ હોય તેમ લાગવા માંડ્યું. આમ જ્યારે ભારતના દૂધમલીયા જીવ સટોસટના સંગ્રામમાં મંડાયા ત્યારે ભારતના ઉદ્યોગપતિઓએ લડાઈમાંથી લક્ષ્મી મેળવવાની તક ઝડપી લીધી. તેઓ સરકાર પક્ષે જુકી ગયા. યુદ્ધમાં સરકારને કાંઈ જ મદદ ન કરવાના રાષ્ટ્રના આદેશને અવગણી સરકારને યુદ્ધ સામગ્રીની તમામ સહાય તેઓએ આપવા માંડી.

લાખોનાં લશ્કર માટે ધીની માંગ નીકળી તેની સાથે ગોરા સૈનિકો ‘બીફ’ ગાયનાં માંસની પણ ભરદાર માંગ નીકળી. સ્વાધીનતા પછી ડો. રાજેન્દ્રપ્રસાદે આંસુ ભરપૂર આંખે કહ્યું હતું કે તે સમયે ગોરા લશ્કરો માટે રોજના ૩૬૦૦૦ વાછરડાં કપાતાં હતાં. મોટી ઉંમરની ગાયો ભારત તે તો જુદી. દૂધ ધીની ઉગ્ર અછત ઊભી થઈ... એ અછત એટલી ઉગ્ર હતી કે પરદેશી દૂધના પાઉડરના ૪૦૦-ગ્રામના ડબ્બાના ૧૬ રૂપિયા આપવા છતાં એકાદ ડબ્બો પણ દુબ્રાખ્ય બની ગયો.

લશ્કરોને શુદ્ધ ધીનો પૂરવઠો પૂરો પાડવા વેપારીઓ તેમાં છૂટથી વનસ્પતિ ભેળવવા લાગ્યા અને કરોડો રૂપિયાની કમાણી કરવા લાગ્યા. સાથે શુદ્ધ વનસ્પતિના પણ લાખો ડબ્બા લશ્કરો માટે જતા હવે... વનસ્પતિને ખુદ્દુ મેદાન મળી ગયું. નવા નવા કારખાનાઓ શરૂ થયા.

લાગ્યા. લશ્કરની માગ એટલી મોટી હતી કે વનસ્પતિનો ભાવ પાંચ આને કીલો ઉપરથી વધીને એક રૂપિયો અને શુદ્ધ ધોનો ભાવ દોઢ રૂપિયે કીલો ઉપરથી વધીને છ રૂપિયા થઈ ગયો. હવે જેમ જેમ ધોનો પુરવઠો ઘટતો ગયો અને ભાવ વધતા ગયા તેમ તેમ વનસ્પતિનો વપરાશ વધતો ગયો. હારેલી પ્રજા પરદેશી સાસન લાચારીથી સ્વીકારે તેમ લાચાર પ્રજાના ઘર ઘરમાં વનસ્પતિ ઘુસી ગયું.

શુદ્ધને અંતે અંગ્રેજો અહિંથી ગયા, પણ જતાં જતાં પરદેશી સંસ્કૃતિ, પરદેશી વિચારધારા અને હિંસક, શોષક, અર્થતંત્રના તેમણે તૈયાર કરેલા નિષ્ણાતો રૂપી બેડી સરકારી તંત્રના ગળામાં, અને વનસ્પતિ રૂપી બેડી પ્રજાના પગમાં જડબેસલાક પહેરાવતા ગયા. ફરી વિરોધનો વંટોળ

સ્વાધીન ભારતમાં ફરીથી વનસ્પતિ સામે વિરોધનો વંટોળ બાગ્યો. પરંતુ અંગ્રેજોએ બેસાડેલા સચિવો પાસે પ્રધાનો લાચાર હતા. ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદ જે એક સમયે વનસ્પતિનો વિરોધ કરવામાં મોખરે હતા તેમણે જ લોકસભાને કહ્યું કે, “વનસ્પતિ બંધ કરવું પ્રજાના હિતમાં નથી” અને નવા નવા કારખાનાઓ બાંધવાની રજા આપી. સચિવો સરકારને સમજાવતા કે શુદ્ધ ધી બહું મોઘું છે. વનસ્પતિ બંધ કરવું તો તે વધારે મોઘું થશે, ગરીબ લોકો તે ખરીદી નહિ શકે અને લોકોમાં અસંતોષ ફેલાશે. રાજેન્દ્રપ્રસાદજી વનસ્પતિના નવા કારખાના બાંધવાને બદલે શુદ્ધ ધીના કારખાના સમી ગાયોતું રક્ષણ અને સંવર્ધન કરીને તેનો પૂરવઠો વધારી શક્યા હોત, ભાવ નીચે લાવી શક્યા હોત. પરંતુ તેમના સચિવો અને ગાયોના બની દુશ્મન અને ઉદ્યોગોના આશંક નેહરુના વિરોધ આગળ કદાચ તેમનું ચાલ્યું નહિ હોય. રાષ્ટ્રની અસ્થિતા પ્રગટ કરવાની એક ભવ્ય તક રાજેન્દ્રબાબુ ચૂકી ગયા. કેન્દ્ર સરકારની લેબોરેટરીમાં ઉંદરો ઉપર એક પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો. અમુક ઉંદર માત્ર શુદ્ધ ધીના ખોરાક ઉપર બિછેયાં અને બીજા અમુક ઉંદરોને વનસ્પતિના ખોરાક ઉપર ઉછેરવામાં આવ્યા. શુદ્ધ ધીના ખોરાક ઉપર ઉછેરેલાં ઉંદરો પેઢી દર પેઢી તંદુરસ્ત હતા પણ વનસ્પતિના

ખોરાક ઉપર ઉછરેલાં ઉંદરોના બચ્ચાંનું વજન ઓછું હતું. તેમનાં બચ્ચાંનાં શરીર ઉપર વાળ ઓછાં હતાં. તેમનાં બચ્ચાંઓની આંખો નબળી હતી. અને તેમનાં બચ્ચાં એટલે કે ચોથી પેઢીએ તેઓ નપુસંક બની ગયા હતા.

ઉદ્યોગોના આશક નેહરુએ પ્રજાને શુદ્ધ ધી ખાવા ન દીધું :

આ હેવાલને આધારે ફરીથી લોકસભામાં વનસ્પતિ બંધ કરવાની માગણી થઈ. અને નેહરુનો પુણ્ય પ્રકાપ સળગી ઊઠ્યો. તેણે કહ્યું કે, 'એક લેબોરેટરીના પ્રયોગ ઉપર વિશ્વાસ રાખી શકાય નહિ' એટલે ભારતની બુદ્ધ બુદ્ધ સભ્યોની ૧૬ લેબોરેટરીને આની તપાસ કરવાનું કહેવામાં આવ્યું. એવી લોકવાયકા હતી, કે ૧૬માંથી ૧૩ લેબોરેટરી ઓએ વનસ્પતિ નુકસાનકારક હોવાનો અને તે બંધ કરવું જોઈએ એવો મત આપ્યો હતો. જે લોકસભામાં વાંચવામાં આવ્યો નહિ પણ ત્રણ લેબોરેટરીઓએ ગમે તે કારણે એવો રિપોર્ટ આપ્યો કે તે તંદુરસ્તીને નુકસાન કરતું નથી. પણ તેમાં તેલનાં પોષક તત્વો નાશ પામતા હોવાથી તે તંદુરસ્તીને ફાયદાકારક પણ નથી. નેહરુએ આ તક ઝડપી લીધી અને વનસ્પતિ બંધ નહિ થાય એમ જણાવી દીધું. બંધની માગણી કરનારાઓને ચૂપ કરવા બીજું ફરમાન કર્યું કે વનસ્પતિ ઉદ્યોગે લોકોને પોષણ મળે માટે તેમાં વિટામીન 'એ' અને 'ડી' ઉમેરવા પડશે અને તે ઉમેરાયાં છે એમ એના ડબ્બા ઉપર લખવું પડશે. વનસ્પતિને પ્રવેશાવવા નેહરુએ હિમાચલ પ્રદેશના પ્રધાનને હાંકી કાઢ્યા.

હિમાચલ પ્રદેશમાં વનસ્પતિ લાવવાની મનાઈ હતી. કારણ કે ત્યાં પશુધન સારા પ્રમાણમાં જળવાઈ રહ્યું હતું અને શુદ્ધ ધીનું ઉત્પાદન પણ પૂરતા પ્રમાણમાં હતું. ઉપરાંત જેમ આપણે આપણી અચત સોનામાં રોકીએ તેમ હિમાચલ પ્રદેશની પ્રજા પોતાની અચત શુદ્ધ ધીમાં રોકતી. ઘરમાં નોટોના બંડલ રાખવાને બદલે શુદ્ધ ધીના ડબ્બા રાખવાનું તે પસંદ કરતી અને તેના ઉપર જ્યારે જોઈએ ત્યારે વ્યાજે પૈસા મેળવી શકતી.

ઉદ્યોગે નેહરુ સમક્ષ પ્રસ્તાવ મૂક્યો કે હિમાચલ પ્રદેશમાંથી વનસ્પતિ સામેનો પ્રતિબંધ ઉઠાવી લેવા રાજ્યને જણાવો. નેહરુએ હિમાચલ પ્રદેશની સરકારને આ પ્રતિબંધ ઉઠાવી લેવા જણાવ્યું. મુખ્ય પ્રધાને ના પાડી અને કહ્યું કે એથી રાજ્યના અર્થતંત્રને ગંભીર ફટકો પડશે. શુદ્ધ ધીમાં પોતાની બચત રોકનારી ગ્રામ્ય પ્રજાને માથે ગંભીર આર્થિક સંકટ આવી પડશે.

પોતાને લોકશાહીના પરમ ઉપાસક ગણાવતા નેહરુએ લોકશાહીના તમામ નિયમોને અભરાર્થ ઉપર ચડાવી આદેષો અને કાવાદાવા દ્વારા હિમાચલ પ્રદેશના મુખ્ય પ્રધાનને હાંકી કાઢીને પેલો પ્રતિબંધ ઉઠાવી લેવડાવ્યો.

એ ઠરાવને પશુ નેહરુ ઘોળીને પી ગયા.

ઈ. સ. ૧૯૫૨ માં અમદાવાદમાં એ. આઈ. સી. સી. ની (ઓલ્ડનિયા કેંગ્રેસ કમિટીની) મીટીંગ મળી. પુરૂષોત્તમદાસ ટંડન કેંગ્રેસના પ્રમુખ હતા. એ. આઈ. સી. સી. એ બે વિરૂદ્ધ તમામ મત વડે ઠરાવ પસાર કર્યો કે ભારતમાંથી વનસ્પતિનું ઉત્પાદન, વેચાણ, આયાત, અને નિકાસ સંપૂર્ણપણે તાત્કાલિક બંધ કરવા. આ ઠરાવનો વિરોધ કરનારી બે વ્યક્તિઓ હતી. (૧) જવાહરલાલ નેહરુ (૨) મોદાના અબુલ કલામ આઝાદ. ઠરાવ પસાર થયો, પણ નેહરુએ તેનો અમલ કરવાની ના પાડી. પ્રમુખ શ્રી ટંડન બાબુએ પ્રમુખની હેસિયતથી એ. આઈ. સી. સી. ના ઠરાવની યાદ આપી, નેહરુને તેનો અમલ કરવાની યાદ આપી. નેહરુનો પુણ્યપ્રકોપ ફરીથી સળગી ઊઠ્યો. ઠરાવનો અમલ કરવાને બદલે ટંડન બાબુ ઉપર જ ભળતા આદેષો મૂકીને લડવાનું સ્વચ્છીંશ કુંકયું. જો કે આ લડાઈમાં ટંડન બાબુને થોડો ન્યાય અને બહુમતી બન્ને હતા. પણ નેહરુની પ્રતિભાથી કદાચ કેંગ્રેસનું વિશ્વાજન થઈ જશે. એવી ભીતિથી તેમણે પ્રમુખ પદેથી ચાલનારું આપ્યું. આજે ૩૦ વરસ સુધી એ. આઈ. સી. સી. ના ઠરાવનો અમલ કરવાની તેા શું તેની યાદ અપાવવાની પણ કોઈ બહાણ કેંગ્રેસીએ હિંમત કરી નથી.

મને લાગે છે કે જો ટંડનખાણુ વિભાજનની શક્યતાથી હતાશ ન થવા હોત અને વિભાજન સ્વીકારીને પણ એ. આઇ. સી. સી. ના ડેરાવનો અમલ કરવા લડી લીધું હોત તો એ વિભાજન દેશની લોક-શાહીને, શિસ્તને મજબૂત બનાવ્યું હોત. સિદ્ધાંતની ખાતર વિભાજન સ્વીકારીને કૅંગ્રેસ વધુ બળવાન બની હોત તો, કૅંગ્રેસ સત્તર વરસ પછી સ્વાર્થ અને સત્તા માટે ખુરસી ચુદ્ધ લડીને વિભાજન આણ્યું અને આંતરરાષ્ટ્રિય ક્ષેત્રે રાષ્ટ્રને ગૌરવહીન દેખાડ્યું તે દુઃખદ પ્રસંગ-માંથી દેશ બચી ગયો હોત.

સરમુખત્યાર નેહરુ

નેહરુ સામે પરાજિત થયા પછી પણ પડિત ઠાકુરદાસ બાર્ગવની આગેવાની નીચે વનસ્પતિ સામેનો વિરોધ ચાલુ રહ્યો. કરોડો પ્રજાજનોની સહીઓ લઈને તે બંધ કરવાનું આવેદન સરકારને આપીને ફરીથી લોકસભામાં તે બંધ કરવાની માગણી કરી. નેહરુએ આ માગણી ખેંચી લેવામાં ન આવે તો રાજીનામું આપવાની ધમકી આપી. ફરીથી લોકસભામાં નેહરુનો વિજય થયો. એક મહાન પ્રજાની ઇચ્છા અને માગણીને સરમુખત્યારશાહી ઢળે હુકરાવી દેવામાં આવી.

એ રંગ ક્યારે શોધાશે ?

હવે લોકોએ નવી માગણી કરી કે જો વનસ્પતિ બંધ ન કરતા હો તો તેમાં રંગ લેખવવાની ઉદ્યોગને ફરજ પાડો. જેથી તે શુદ્ધ ધી સાથે લેખલેખ થતું અટકે. નેહરુએ જવાબ આપ્યો કે, ‘રંગ માનવ સ્વાસ્થ્યને નુકસાન કરે છે. માટે તે તેમાં લેખવી શકાય નહિ.’ જો કે પિપરમીટ, ચોકલેટ, મીઠાં પીણાં, બનારૂ મીઠાઈઓ એ તમામમાં એ રંગ વપરાય છે. પણ સભ્યોના ઉચ્ચ માનસને શાંત પાડવા જણાવ્યું કે, ‘મેં સ્વાસ્થ્યને નુકસાન ન થાય તેવો રંગ શોધી કાઢવા વૈજ્ઞાનિકોને જણાવ્યું છે.’ પચીસ વરસથી ભારતમાં વૈજ્ઞાનિકો હજી આવો રંગ શોધી શક્યા નથી. એ પણ એક વિશ્વની અજાયબી છે. બંગાળના પ્રસિદ્ધ ડોક્ટર સતિશચંદ્રદાસ ગુપ્તાએ લખ્યું છે કે, ‘બીજો રંગ ન મળતો હોય તો તેમાં હજાર લેખવો જે ખાવાથી સ્વાસ્થ્યને નુકસાન

‘ચતુ’ નથી, પણ લાભ થાય છે.’ ત્યારે નેહરુએ જવાબ આપ્યો કે, ‘હળદરનો રંગ આંખને ગમે તેવો નથી. રંગ એવો હોવો જોઈએ કે ખાવાથી તુકસાન ન થાય અને આંખને ગમે. જો હળદર મેળવવામાં આવે તો તેના ન ગમે તેવા રંગથી તેના વેચાણ ઉપર અવળી અસર પડે. એ ઉદ્યોગમાં રોકવામાં આવેલી કરોડો રૂપિયાની મૂડી જોખમાય નહિ તેનું કારણ પણ સરકારે ધ્યાન રાખવું જરૂરનું છે.’

ખીજો વિકલ્પ પણ ના મંજૂર

શ્રી દાસગુપ્તાએ તરત ખીજો વિકલ્પ બતાવ્યો કે, “તો તેમાં રતન જ્યોત મેળવો. એનો રંગ અતિશય સુંદર આકર્ષક અને આંખને ખૂબ ખૂબ ગમે તેવો છે. અને તે ઔષધ તરીકે ખાવાથી સ્વાસ્થ્યને હાનિ નહિ થાય. પરંતુ વનસ્પતિના ઉપાસક નેહરુએ જવાબ આપ્યો કે, “રતનજ્યોતનો પૂરતો જથ્થો દેશમાં નથી.” જો કે આ એક હળહળતું જૂઠાણું છે.

અંગ્રેજોએ પાચો નાખ્યો નેહરુએ મહેલ ખાંધ્યો

જે દેશમાં તેલ ખાવામાં વપરાતું નહિ, પણ માત્ર દીવા માટે જ વપરાતું; જ્યાં લોકોનો મુખ્ય ખોશક તાજાં દૂધ અને શુદ્ધ ઘીમાંથી બનતો; જે દેશમાં રોજ હજારો યજ્ઞો થતા અને તેમાં હોમાતાં પવિત્ર સુગંધી દ્રવ્યો અને શુદ્ધ ઘીની સુગંધીથી વાતાવરણ સુગંધમય પવિત્ર અને નિરોગી રહેતું તે દેશમાં અગ્નિચક્ર દૂધ અને શુદ્ધ ઘી પ્રથમ દુષપ્રાપ્ય અને પછી અપ્રાપ્ય બની ગયાં. તેને પગલે તેલનો પૂરવઠો પણ ખોરવાઈ જઈને તે પરદેશથી આયાત કરવાની પરિસ્થિતિ પેદા થઈ. એવી ભયંકર અને નિરાધાર સ્થિતિનો પાચો ગાયોની કતલ અને વનસ્પતિ ઉદ્યોગની સ્થાપના દ્વારા અંગ્રેજોએ નાખ્યો. અને નેહરુએ તેના ઉપર જીવમગારોના મહેલ જેવો મકબરો ખાંધ્યો.

ગાયોના બાની દુરમન નેહરુ

વીજળીની ઝડપે ભારતની પ્રજા ઉપર આવો વજ્રઘાત કેમ થયો? કારણ કે અંગ્રેજી અમલના ૪૩ વરસ દરમિયાન ૩૦૦

કરોડ ગાય-વાછડાં અને બળદોની કતલ કરી નાખીને અંગ્રેજોએ કતલ વધારતાં જ ગયાં. નેહરુએ એ કતલ અનેક ગણી વધારી મૂકી. નીચેના થોડા આંકડા જ એ ભયંકર કતલેઆમનો ખ્યાલ આપશે.

૧૯૫૧-૫૨ થી ૧૯૫૫-૫૬ ના વરસોમાં નેહરુ સરકારે વરસે સરેરાશ ૨૩ લાખથી વધુ વાછડાં પાંચ જ વરસમાં મારી નાખ્યા અને વરસે ૫૦ લાખની સરેરાશથી ગાયો કાપી નાંખી અને ત્યાર પછી ગાયો અને ઘેટાં બકરાં કાપવાની પંચવર્ષીય યોજનાઓ તૈયાર કરી.

સાથે સાથે જ પશુઓના ખોરાકની ઝડપી નિકાસ કરીને ગાયોની દૂધ દેવાની અને બળદોની શ્રમ કરવાની શક્તિ ભાંગી નાખી. પછી અંગ્રેજો અહિં ચાવીરૂપ સ્થાનોએ મૂકી ગયેલા નિષ્ણાતો આપણી ગાયોની નિર્થકતાની પરદેશોમાં બદખોઈ કરવા લાગ્યા, અને પરદેશી ગાયોના કલ્પિત અને અર્ધસત્ય વખાણોથી ભારતના છાપાંઓની કલમે ઊભરાવા લાગી. જેથી લોકોને પરદેશી ગાયોની સરખામણીમાં આપણી ગાયો નકારી ભારરૂપ લાગે અને તેમની કતલ તરફનો તેમનો વિરોધ નબળો અને.

વનસ્પતિ ઉદ્યોગને કાચો માલ પૂરો પાડવા ગતિમાન થયેલાં લેદી ચક્રો

આમ આ ઉદ્યોગને સહાય આપવા ભારતની પ્રજાની ઇચ્છા અને તેમના હિતોને કચડી નાખીને નેહરુએ વનસ્પતિ માટે મેદાન તો એકળું કરી આપ્યું. પણ તેના માટે કાચો માલ શીંગદાણા જાંઘણે તેલું શું? જેમ જેમ વનસ્પતિની અપત વધે તેમ તેની શીંગદાણાની જરૂરિયાત પણ વધે ભારતના ખેડૂતો હંમેશાં અનાજના વાવેતરને પ્રથમ પસંદગી આપતા. ઉપરાંત તેઓ એ પણ બાણતા કે શીંગદાણાની ખેતી જમીનને બગાડે છે. જમીનનો રસકસ ખૂબ ખેતી લઈને જમીનને રેતી જેવી બનાવી દે છે. એટલે તેઓ જે જમીનમાં શીંગદાણા વાવે તે જમીનમાં ત્રણ વરસ સુધી કાંઈ વાવ્યા વિના જમીનને આરામ આપે.

ભારતીય કૃષિ વિજ્ઞાનમાં જમીનને દર વરસે એક સરસ આરામ આપવાનો નિયમ છે કારણ કે જમીનને પણ આરામની જરૂર છે. એટલે ખેડૂત હંમેશા પોતાની જમીનના ૩ અથવા ૪ ભાગમાં ખેતી કરીને દર ત્રણ અથવા પાંચ વરસે જમીનને આરામ આપતો. ઉપરાંત દર ૧૦-૧૫ વરસે દુકાળ પડે ત્યારે પણ જમીનને આરામ મળતો. દુકાળ પણ દશ પંદર વરસે પડે એ જમીનના હિતમાં છે તેથી તેને આરામ મળે છે. તે પૂરી ગરમ થાય છે. અને બીજે વરસે વધુ પાક આપીને આગલા વરસની ખાધ પૂરી કરી આપે છે.

વનસ્પતિ ઉદ્યોગને જરૂરી કાચો માલ મળતો રહે માટે સરકારે અનાજની ખેંચના બહાના તળે અનાજના ભાવ બાંધ્યા. એની ઝોન બંધી કરી. એની એક જ રાજ્યમાં પણ, એક જિલ્લામાંથી બીજા જિલ્લામાં થતી હેરફેર ઉપર પ્રતિબંધ મૂક્યો. અનાજ ઉપર લેવી નાખી એમ દરેક રીતે ખેડૂતને મૂંઝવ્યો. અને તેને શીંગદાણાનું વાવેતર વધારવા, લલચાવવા શીંગદાણા ઉપર લેવી ન નાખી, ન કોઈ બતની ઝોનબંધ કરી કે હેરફેર બંધ કરી. પણ તેના ભાવ વધે તો ખેડૂતો તે વધુ વાવવા લલચાય, માટે તેનો વાયદાનો વેપાર સુક્રતપણે થવા દીધો અને તેની નિકાસ પણ થવા દીધી. તેના તેલનો પણ સુક્રત વેપાર અને વાયદાનો વેપાર ચાલુ રાખ્યો. એટલે અનાજની નીતિથી અકળાયેલા ખેડૂતો અનાજને બદલે વધુમાં વધુ જમીન ઉપર શીંગદાણા વાવી પૈસા કમાવા લાગ્યા. પૈસાના લોભમાં જમીનને આરામ આપ્યા વિના દર સાલ શીંગદાણાની ખેતી કરવા લાગ્યા. પરિણામે જમીનનો કસ તૂટી ગયો અને શીંગદાણામાં ૪૫ ટકા તેલ નીકળવું જોઈએ તેને બદલે ૩૬ ટકા તેલ મળવા લાગ્યું. (જે કે એવી પણ વાચકા છે કે હવે તેલનો ઉતાર માત્ર ૨૬ ટકા જ થાય છે.)

ખરીફ અનાજના ભોગે વનસ્પતિ ઉદ્યોગને સહાય કરવા ખાતર જ કાયદાથી નહિ પણ ચાક્કસ નીતિ વડે લોકો બાણે નહિ તેવી રીતે

શીંગદાણાનું વાવેતર વધારતા ગયા. તેમ ખરીફ અનાજની ખેંચ પડતાં તેનું સ્થાન લેવા પરદેશથી ઘઉં મંગાવતા ગયા. ખરીફ અનાજના ઉપર અવરોધને કારણે ઘાસચારાની કમી થઈ. દૂધ અને શુદ્ધ ઘીના પૂરવઠા ઉપર જખરો કાપ પડ્યો. જેમ જેમ ઘઉંનો ખોરાક વધતો ગયો તેમ તેમ તેની સાથે તેલ અને વનસ્પતિની માંગ વધતી ગઈ એટલે તેલ અને વનસ્પતિના ભાવ પણ વધતા ગયા. ખરીફ પાક જેવાં કે જુવાર, બાજરા વિગેરે રાંધવા કે ખાવામાં ઘી કે તેલની જરૂર નથી પડતી, જ્યારે ઘઉંના ખોરાક રાંધવા કે ખાવામાં ઘી અને તેલ બન્ને જોઈએ. જેથી ઘઉંનો ખોરાક પ્રચારમાં વધતો ગયો, તેમ વનસ્પતિ ધીની માંગ, ભાવ અને માલની ખેંચ વધતા જ ગયા.

ઉદ્યોગ સામે ઝુકેલી સરકાર

જે સમયે સરકારે લોકોને મોંઘા ધીને બદલે સસ્તું વનસ્પતિ આપવાનું બહાનું આગળ કરીને ગરીબ-નવાજ બનાવાનો દંભ સેવ્યો હતો. તે સરકાર વનસ્પતિના ભાવ હવે તે સમયના મોંઘા શુદ્ધ ઘીના ભાવથી પણ બમણા થઈ ગયા. ત્યારે બધે કે સમાધિસ્થ થઈને બેસી ગઈ. અને ઉદ્યોગને ચરી ખાવાની લીલી ઝંડી ફરકાવી દીધી. વનસ્પતિ સંપૂર્ણ રીતે અનર્થકારી, અનાર્થિક અને અવહેવારુ હોવા છતાં, કોઈપણ સંલગ્નમાં પ્રજાના દરેક ઘરમાં પહોંચવું તેને માટે અશક્ય હોવા છતાં અને ભારતના અર્થતંત્ર ઉપર ભારે ખોજરૂપ હોવા છતાં કોઈ અગમ્ય કારણોએ સરકાર તેની સામે ઝુકી પડી.

અમેરિકામાં દરેક વ્યક્તિદીઠ રોજ અડી કીલો દૂધ, પચ્ચીસ ગ્રામ માખણ અને પંદર ગ્રામ ગાય અથવા ઝુક્કરની ચરખી વપરાય છે. દુનિયાના બીજા દેશોમાં પણ લોકોને મળતા ખોરાકનું આ પ્રમાણ જળવાયું છે. વિશ્વના ઉદ્યોગ પ્રધાન દેશોમાં પણ જેટલા પ્રમાણમાં લોકોને પોષણ મળે તેટલું પ્રમાણ જગતના સૌથી મોટા ખેતીપ્રધાન દેશ હોવાનો દાવો કરતા ભારતદેશની પ્રજાને શા માટે ન આપવું? તેનું કોઈ કારણ નથી. આપણને જીવનની બીજી દરેક આબતમાં અમેરિકાનું અનુકરણ કરવાની ટેવ પડી છે. માત્ર ખોરાકની

આખતમાં એ ટેવનું અતુકરણ ક્યું નથી. ખોરાકમાં પ્રમાણનું અતુકરણ કરવાને બદલે ખોરાકના પ્રકારનું અતુકરણ કરીને લોકોના સેકંડો સદીઓ જૂનાં પ્રાદેશિક ખોરાક ચોખા, બાજરા, મકાઈ, જુવાર, રાગી છેલવીને તેને બદલે સરકાર ઘઉં, માછલી, ઈંડા તથા માંસાહારનો પ્રચાર પૂરે જરૂરી કરે છે. આથી વનસ્પતિની માગ વધારી મૂકે છે.

ખેતીનાં લોગે જ ઉદ્યોગોને જ ખટાવ્યા છે

આપણી ૬૦ કરોડની વસ્તીને રોજ ૨૫ ગ્રામ શુદ્ધ ઘી અને ૧૫ ગ્રામ શુદ્ધ તલ મળવું જોઈએ. પ્રજાની આ પાયાની જરૂરિયાત છે. કોઈ પણ દેશની સરકારની આવી જરૂરિયાત પૂરી પાડવાની ફરજ છે. એ જરૂરિયાત પૂરી ન પાડી શકનાર સરકારને લોકશાહીનાં નામે સત્તા ઉપર ચીટકી ખેસવાનો કોઈપણ અધિકાર નથી. આટલી જરૂરિયાતને પહોંચી વળવું બહુ મુશ્કેલ નથી. પણ આશ્ચર્યજનક રીતે છ માંથી એક પણ આયોજન પંચે ચાલી ચોજના કરી નથી. તમામ આયોજન પંચે માત્ર ઉદ્યોગોની જરૂરિયાતોની અને તેમના વિકાસની જ વિચારણા કરી છે. ખેતીની ચોજના સાથે ઔદ્યોગિક ચોજનાઓ ભેળવી દઈને ખેતીને લોગે ઉદ્યોગોને જ ખટાવ્યા છે.

વનસ્પતિનો પૂરવઠો પૂરો પાડવાનું અશક્ય છે

વનસ્પતિ કોઈ પણ સંલેગોમાં ગમે તેવા પ્રયત્નો કરવામાં આવે તો પણ ૬૦ કરોડની વસ્તીને રોજના ૨૫ ગ્રામ લેખે તેલ ઘી આપીએ તેટલા પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે તેમ નથી. તેની પેદાશ વધારવા જેટલા વધુ પ્રયત્નો કરો તે બધા તંગી, મોંઘવારી, બ્રહ્માચાર અને કુઆવામાં જ પરિણમશે.

પ્રજાને રોજનું ૨૫ ગ્રામ વનસ્પતિ ઘી અને ૧૫ ગ્રામ શુદ્ધ તેલ આપવું હોય તો વરસ દહાડે ૫૪ લાખ ટન વનસ્પતિ ઘી અને ૩૨ લાખ ટન શુદ્ધ તેલ જોઈએ (શુદ્ધ તેલ એટલા માટે લખવું પડે છે કે સરકારે તેલમાં ભેળસેળ થઈ શકે માટે ભેળસેળના કાયદામાં ફેરફાર કર્યો છે.) એટલે કે આપણે ૮૬ લાખ ટન તેલ જોઈએ. તેમાંથી આશરે ૮ લાખ ટન તેલ સર્વ સરસવ વિગેરેમાંથી મેળવીએ

છીએ. તેલીબિયાં રવિપાક (ઉનાળું)માં ઉગાડાય છે. રવિપાક માટે આપણી પાસે માત્ર ૮ કરોડ એકર જમીન છે. જેમાં કઠોળ જેવાં પાકો વધુને વધુ ઉગાડવા પડે છે. એટલે સરસવ કે તલનાં તેલનું ઉત્પાદન વધારવું શક્ય નથી. ઉપરાંત કોપરેલ તેલ થાય છે. તેની ઔદ્યોગિક માંગ એટલી છે કે તે પૂરી કરવા કોપરેલ આયાત કરવું પડે છે.

૫૪ લાખ ટન વનસ્પતિ બનાવવા ૫૬ લાખ ટન શીંગતેલ જોઈએ. ઉપરાંત રોજિંદા વપરાશ માટે ૨૪ લાખ ટન શીંગતેલ જોઈએ. ૮૦ લાખ ૩૪ હબર ટન શીંગતેલ મેળવવા બે કરોડ યુમા-લૌશ લાખ ટન શીંગદાણા ઉગાડવા જોઈએ. અને તે માટે ૧૧ કરોડ એકર જમીન મગફળીનાં વાવેતર માટે અલાયદી રાખવી જોઈએ.

હવે જો કુલ ૩૫ કરોડ એકર ખેડાણ જમીનમાંથી ૧૧ કરોડ એકર જમીન શીંગદાણાનાં પાક માટે અલાયદી તારવીએ, તો અનાજ, રૂ, અને શેરડીના ક્ષેત્રે તો આપણું ઢેવાળું જ નીકળી જાય. અત્યારે આપણે ૧ કરોડ ૮૧ લાખ એકર જમીનમાં શીંગદાણા વાવીએ છીએ. જો બીજી ૬૨ કરોડ એકર જમીનમાં શીંગદાણાની ખેતી નીચે લઈ જઈએ તો ઓછામાં ઓછું બીજું ચાર ટરોડ ટન અનાજ આપણે પરદેશથી મંગાવવું જોઈએ. એની કિંમત, ફ્રેઈટનો ખર્ચ, દર વર્સે વધતા જઈને આપણા ડ્રૅડિયામણને તળિયાઝાટક કરી નાખે, અને એને લીધે જે મોંઘવારી વધે પ્રજાની હાલાકીનો કોઈ પાર ન રહે.

વાહન સંગવડ ક્યાં છે ?

ઉપરાંત આ વધારાનું ૪ કરોડ ટન અનાજ સ્ટીમરોમાંથી ઉતારીને દૂર દૂરના કરખાઓમાં પહોંચાડવા અને અઢી કરોડ ટન શીંગદાણા ખેતરોમાંથી શહેરોની તેલની મિલોમાં, ત્યાંથી ૬૬ લાખ ટન તેલ વનસ્પતિના કારખાનાઓમાં, અને ત્યાંથી ૫૬ લાખ ટન વનસ્પતિ ગામડે ગામડે પહોંચાડવા જેટલી વાહન વહેવારની સગવડ આપણી પાસે છે ખરી ?

વાહન વહેવાર એટલો કાર્યક્ષમ નથી. ડિઝલ એન્જિનો તેમજ

ઝોટરોરીઓની ડિઝલની વધતી માગને પહોંચી વળવું શક્ય નથી. કારણ કે ડિઝલ માટે આપણે આરખ રાખ્યોની કયા ઉપર છીએ.

અસામાજિક સમાજવાદ

૬૦ કરોડ મનુષ્યોને ધી ખવડાવવાનો ઇબરો અમુક કારખાનેદારોને આપી દેવો, તેમાં બિનજરૂરી ૨૦-૨૫ અબજની મૂડી રોકી દેવી અને આવડા ગંભીર ઉત્પાદનનો નફો અમુક જ હાથોમાં જમા થવા દેવો એ સમાજવાદી સમાજ રચના અને સંપત્તિની સમાન વહેંચણીની સરકારી બહેરાતો સાથે જરાય સુસંગત નથી.

ઝોટલે લોહિયાળ બળવો

વનસ્પતિ ઉદ્યોગ વિકસાવવો ઝોટલે પ્રભના હિતની અવગણના કરીને સમાજવાદના મૂળમાં ઘા કરીને ઇબરાશાહીને ચરણે સર્વસ્વ સમર્પણ કરી દેવું. અનાજની સાથે સાથે ઘાસચારાનું ઉત્પાદન પણ અટકાવી દઈને સમગ્ર પશુધન માટે વિકરાળ ભૂખમરો નોતરવો. પશુધનનો સંપૂર્ણ નાશ ઝોટલે ખેતી, વાહન વહેવાર, રહેઠાણ, બળતણ વગેરે તમામ ક્ષેત્રે અંધાધૂંધી, અવ્યવસ્થા અને સરવાળે લોહિયાળ બળવો જે કદાચ ફ્રેંચ વિપ્લવને અને રશિયન વિપ્લવને પણ ઝાંખો પાડશે. વનસ્પતિનો વિકાસ અને આર્થિક ક્ષેત્રે તારાશ

વનસ્પતિ ઉદ્યોગ પ્રભની માગને પહોંચી વળે માટે તેને કાચો માલ (શીંગદાણા) પૂરો પાડવાનું કેટલું અશક્ય છે. તેમજ વાહન વહેવારની મુશ્કેલીઓને લીધે, તેની હેરફેર કેટલી મુશ્કેલ છે તેની ચર્ચા આપણે કરી.

પરંતુ તેના ભયંકર પ્રલયકારી આર્થિક પાસાઓ તો દિલ દિમાગને બળભળાવી મૂકે તેવા છે.

૫૬ લાખ ટન શીંગતેલ મેળવવા જતાં ૪ કરોડ ટન અનાજ ખાયાત કરવું પડે.

તેની ઓછામાં ઓછી કિંમત રૂ. ૪૦૦૦ કરોડ થાય ૪ કરોડ ટન અનાજની ખાધ પાછળ

૧૪ કરોડ ટન ઘાસચારા ગુમાવેા પડે તેની કિંમત

રૂ. ૩૫૦૦ કરોડ

૧૪ કરોડ ટન ઘાસચારાની ખાધ

૫ કરોડ

પશુઓનો ભૂખથી અથવા કતલખાને નાશ કરે.

જેની ઓછામાં ઓછી કિંમત :

રૂ. ૫૦૦૦ કરોડ

૫ કરોડ પશુઓમાં ગાય હોય તેના દૂધની કિંમત અને બળદો

હોય તો તેના શ્રમની મજૂરીની આવક

રૂ. ૭૫૦૦ કરોડ

૫ કરોડ પશુઓના છાણ મૂતર રૂપી બળતણ અથવા ખાતરની

કિંમત રૂ. ૧૭૫૦

૫ કરોડ પશુઓમાં ૫૦ ટકા બળદો હોય તો તેમનું સ્થાન

પૂરવા ૫૦ લાખ ટ્રેક્ટર લાવવા પડે — કિં.

રૂ. ૨૪૬૦૦ કરોડ

૫ કરોડ પશુઓમાં ૫૦ ટકા ગાયો હોય તો તેના દૂધનું સ્થાન

લેવા પરદેશી દૂધનો પાઉર આવે તેની કિંમત — રૂ. ૫૮૫ કરોડ

૫૦ લાખ ટ્રેક્ટરો માટે ૧૦ ટકા ડેપ્રિસીએશન બુદા

રાખવા પડે તેના — રૂ. ૨૪૬૦ કરોડ

વનસ્પતિની મેન્યુફેક્ચરિંગ લોસ ૪ ટકા લેખે —

રૂ. ૧૮૭ કરોડ

કુલ રૂ. ૪૯,૫૮૨ કરોડ

આમાં પરદેશથી મંગાવવા પડનાર અનાજ અને દૂધના પાઉરના ફેધટનો ખર્ચ, અને ગોદીમાં ઉતારવાનો તથા વપરાશ સ્થળે પહોંચાડવાનો અથવા લોરીના ખર્ચ સ્ટીમરોના ડેમરેજનો ખર્ચ, ૫૦ લાખ ટ્રેક્ટર માટે તેમ જ દૂધ ઉપરના મોટરપંપો માટે જોઈતા ડિઝલનો ખર્ચ, કેરોશીનનો ખર્ચ એ બધા ખર્ચા અંદાજવાનું મુશ્કેલ છે.

ઉપર જણાવેલા ખર્ચમાં ટ્રેક્ટરની કિંમત બાદ કરતાં બાકીનું તમામ નુકસાન રૂ. ૨૩૩૩૫ કરોડ રાષ્ટ્ર દર વરસે લોગવવાનો રહે. રાષ્ટ્રની કુલ ૩૫૭૬૫ કરોડ રૂપિયામાંથી આ વનસ્પતિ ઉલ્લેગ ચલાવવા ૨૨.૩૩૫ કરોડ રૂપિયા ખર્ચી નાખવામાં કોઈ બાતનું આર્થિક, સામાજિક, વૈજ્ઞાનિક હહાપણ તો નથી પણ સાદી સમજનો પણ અભાવ છે. આ ઉલ્લેગને આવું રક્ષણ આપવા પાછળ સરકારી જિદ અથવા

લાગતા વળગતા પ્રધાનોના ખાનગી હિત સિવાય બીજું કોઈ કારણ હશે ખરું?

અને બળદો કાઢી નાખી ખેતી ઉપર ટ્રેક્ટરોને ૨૪૬૦૦ કરોડનો રૂપિયાનો ખોલે, અથવા ૨૪૬૦ કરોડ રૂપિયાનો ડેપ્રિસીએસનનો ખોલે નાખીને ખેડૂતને દેવાઠાર બનાવી દેશને કંઈ ફીતે સમૃદ્ધ કરી શકાય. અને દર વરસે ૫,૦૦૦ કરોડ રૂપિયાની પશુરૂપી થાપણનો નાશ કરીને ગામડાઓને સમૃદ્ધ બનાવવાની વાતો લોકોને છેતરવાની ચાલખાણ નથી.

ઉપરનો આંકડો વિગેરેથી સ્પષ્ટપણે સમજી શકાશે કે ભારતનો વનસ્પતિ ઉદ્યોગ ક્યારે પણ સમસ્ત પ્રજાને ૨૫ ગ્રામ પણ વનસ્પતિ પૂરાં પાડી શકે તેમ નથી.

તેના બદલે જો વનસ્પતિ ઉદ્યોગને દેશમાંથી સંપૂર્ણપણે નાબૂદ કરવામાં આવે તો સમસ્ત પ્રજાને પૂરતા પ્રમાણમાં દૂધ અને ઘી પહોંચાડી શકાય.

ભારતની અંદર દૂધની અને ઘીની નહીંઓ વહેવડાવવાનું સ્વપ્ન વનસ્પતિ ઉદ્યોગને દેશવટો દેવાથી જ સાકાર કરી શકાયો.

ઉત્પાદન વધવા છતાં ભ્રષ્ટાચાર

ઈ. સ. ૧૯૫૦-૫૧ ના વરસ કરતાં ૧૯૭૧-૭૨ના વરસમાં વધુ પાંચ લાખ ટન સીંગતેલનું ઉત્પાદન થયું. છતાં વધારાના એ પાંચ લાખ ટન તેલ ઉપરાંત બીજું ૮૦ હજાર ટન એટલે કે કુલ પાંચ લાખ એસી હજાર ટન સીંગતેલ વનસ્પતિ ઉદ્યોગમાં વપરાઈ ગયું. છતાં વનસ્પતિ ઉદ્યોગ પ્રજાની જરૂરિયાતને પહોંચી શક્યો નહિ. કારણ કે વધુ સીંગદાણા ઉગાડવાની નીતિથી ખરીફ અનાજના વાવેતર ઉપર કાપ પડ્યો. ખરિફ અનાજની ઘટ પૂરી કરવા ઘઉંનું વાવેતર વધાર્યું. જેથી ખરિફ અનાજમાંથી મળતા ઘાસચારાની ઘટ આવી. ઉપરાંત શિયાળુ પાકમાં ઘાસચારાને બદલે ઘઉં ઉગાડ્યા એટલે શિયાળુ પાકમાં ઘાસચારો ન મળ્યો. જેથી ઘાસચારાની તંગીને કારણે પશુઓ માર્યા ગયા. દૂધ, ઘીની તીવ્ર અછત થઈ, અને શુદ્ધ ઘીની જે ઘટ આવી

તેના સ્થાને વનસ્પતિની માંગ વધી ઉપરાંત ખરીદ અનાજને બદલે ઘઉંનો પ્રચાર વધ્યો. તેમાં પણ વનસ્પતિ અને તેલ બન્નેની માંગ વધી પરંતુ વનસ્પતિ ઉલ્લેખ આ જરૂરિયાતને પહોંચી વળે એ શક્ય જ ન હતું. પરિણામે તેલ અને વનસ્પતિ બન્નેનો ભાવ વધારો. માલની તીવ્ર અછત, કાળા બબર, ભટ્ટાચાર, લેળસેગ અને લોકોનો અસંતોષ પરાકાષ્ઠાએ પહોંચી ગયો.

જે ઉત્પાદન સ્થગિત થયું હોત

જે સીંગદાણાનાં વાવેતર અને વનસ્પતિનાં ઉત્પાદનને ઇ. સ. ૧૯૫૦-૫૧ ની સપાટીએ સ્થગિત કરી દીધાં હોત. અને ૧૯૭૧-૭૨ માં જે ૨૭૪૬૦૦૦ હેકટર વધારાની જમીન ઉપર જુવાર, ખાજરો ઊગાડ્યો હોત, તે પાંચ લાખ ટન તેલને બદલે ૨૧ લાખ ટન અનાજ ઊગ્યું હોત, તેમાંથી ૧ કરોડ ટન કડમ (પશુઓને ખાવાના અનાજના સાંઠા) મળતા. ૪૦ લાખ ગાયોને આ ચારા વડે જીવાડી શકાત, અને આ ગાયોનાં દૂધમાંથી ૩ લાખ ટન શુદ્ધ ઘી અને તેમના છાણમૂતરનું જે કરોડ ટન વધુ ખાતર મળત, જેમાંથી ૨૦ લાખ એકર જમીનને ખાતર આપીને રસતરબોળ બનાવી શકત.

તે ઉપરાંત ૨૧ લાખ ટન વધુ ખરીદ પાક ઉગાડવાથી ૨૧ લાખ ટન ઘઉં જે જમીનમાં ઉગાડાયાં તે જમીન ઉપર ૧ કરોડ ૧૦ લાખ ટન વધુ ઘાસચારો અને વધુ કઠોળ ઉગાડી શક્યા હોત જેના વડે વધુ ગાયો, લેસો ઊછેરીને ખીજીં ત્રણ લાખ ટન શુદ્ધ ઘી અને જે કરોડ ટન ખાતર મળ્યું હોત.

વનસ્પતિના વધારાના ઉત્પાદનથી અસાધારણ નુકસાન

આ પ્રમાણે વનસ્પતિનું ઉત્પાદન ૧ લાખ ૭૦ હજાર ટન (૧૯૫૦-૫૧નું ઉત્પાદન) સ્થિર રાખીને ૫ લાખ ૯૦ હજાર વનસ્પતિને બદલે ૬ લાખ ટન શુદ્ધ ઘી પેદા કરીને ઘી, તેલ અને અનાજ ત્રણે ચીજના ભાવ નીચે લાવી શકાયા હોત.

તેને બદલે વનસ્પતિ ઉલ્લેખને ઉત્તેજન આપીને દેશને નીચે મુજબનું નુકસાન કરવામાં આવ્યું:

તેલમાંથી વનસ્પતિ બનાવતી વખતે ચાર ટકા

લેખે ૨૫ હજાર ટન તેલની ઘટ	રૂ. ૨૫ કરોડ
૨૧ લાખ ટન અનાજ	રૂ. ૨૧૦ કરોડ
૬ લાખ ટન શુદ્ધ ઘી	રૂ. ૧૫૦૦ કરોડ
૪ કરોડ ટન ખાતર	રૂ. ૧૪૦૦ કરોડ
	૩૧૩૫ કરોડ

ઉપરાંત ૮૦ લાખ પશુઓ ઘાસચારાને અભાવે માર્યાં ગયાં તેની કિંમત ૮૦૦ કરોડ.

આ પ્રમાણે વનસ્પતિ ઉલ્લોગના વિકાસની ખાતર ૩૧ અબજ ૫૭ કરોડ રૂપિયાનું ઉત્પાદનનું નુકસાન અને ૮ અબજ રૂપિયાના પશુઓ રૂપી ગામડાંઓની મૂડીનું નિકંદન કાઢી નાખવામાં આવ્યું. આ મૂડીનું નિકંદન અને ઉત્પાદનની ખાધ અને તેને લીધે થતાં નુકસાનનો દર વરસ ગુણુકાર થતો રહે છે.

ગામડાંઓનું નિકંદન કાઢનારા ઉલ્લોગો

સરકાર હંમેશાં વાતો તો ગામડાંઓને અને ખેતીને સમૃદ્ધ કરવાની કરે છે. પણ અમુક ચોક્કસ નીતિ વડે પશુધન ગામડાં અને પ્રજાની સમૃદ્ધિનું નિકંદન કાઢતા રહી ચોક્કસ વર્ગના ઉલ્લોગોને જ સમૃદ્ધ થવાની અને લોકોને ચૂસવાની સગવડ કરી આપે છે. કદાચ એનો બદલો રાજદારી પક્ષેને ચૂંટણી સમયે મળી જતો હોય.

આ પ્રમાણે લોકોનું અને ગામડાંઓનું નિકંદન કાઢનારા અને દેશની કિંમતી મૂડીનું નિકંદન કાઢનારા ગામડાંઓને દત્તક લેવા આગળ આવે છે. ગામડાંઓનું નિકંદન કાઢનારાં ઉલ્લોગોને ઉત્તેજન આપનારી સરકાર ગરીબોનો ઉદ્ધાર કરવાની, ગામડાંઓને સમૃદ્ધ કરવાની, અને દેશમાંથી ગરીબી હટાવવાની વાતો કરે. ત્યારે નિર્લજ્જતા પણ શરમાઈ જતી હશે.

જે દેશ દર વરસે વનસ્પતિ ઉલ્લોગ ચલાવવા ખાતર પ્રજાને ૩૧ અબજ રૂપિયાનું નુકસાન કરે. અને દર વરસે આઠ અબજ રૂપિયાની

પશુઓ રૂપી મૂડીનું માત્ર વનસ્પતિ ઉદ્યોગ ચાલુ રાખવા માટે જ નિકંદન કાઢે તે દેશમાંથી કઢીપણુ ગરીબી હટે ખરી ?

ઉપરાંત આ વનસ્પતિ ઉદ્યોગ ચલાવવા ખાતર ચોકકસ નીતિને અમલ કરવાને લીધે દેશમાં દર વરસે એ થી અઢી લાખ પશુપાલકો બેકાર બને છે, એ નુકસાન તો બુઢું.

દેશમાંથી ખરેખર ગરીબી નાબૂદ કરવી છે ?

દેશમાંથી જો ખરેખર ગરીબી, બેકારી અને ગિમારી દૂર કરવા જ હોય તો સહુ પ્રથમ પગલું વનસ્પતિ ઉદ્યોગને સદંતર બંધ કરીને પૂર ઝડપથી ચરિયાણો વિસ્તારવા જોઈએ.

વનસ્પતિ ઉદ્યોગ બંધ થવાથી લોકોએ ગભરાવવાની જરા પણ જરૂર નથી. એ ઉદ્યોગ ચાલુ રહ્યો તો તેના ભાવ અને તેની અછત વધતા જવાના જ છે. સમગ્ર પ્રજાને તે પૂરું પાડી શકાય તેમ છે જ નહિ. શીંગદાણા ઉગાડવાની દેશની શક્તિની હવે હદ આવી ગઈ છે. બંધ કરો એ ઉદ્યોગ

હવે એવી સ્થિતિ પર દેશ આવ્યો છે કે જો વનસ્પતિ ઉદ્યોગ ચાલુ રાખવો હોય તો કાં તો પરદેશથી તેલની આયાત કરીને, અથવા વધુ શીંગદાણા ભિગાડીને અનાજની આયાત કરીને હૂંડિયામણુનો દુકાળ પેદા કરવો, અને દેશમાં કુળાવો, બ્રજટાચાર, ભાવ વધારો, ગુનાખોરી વિગેરે ફેલાવા દઈ દેશને આંતરવિગ્રહની જવાળાઓમાં ફેંકી દેવો. અથવા એ ઉદ્યોગ કાયમને માટે બંધ કરવો.

એ ઉદ્યોગ બંધ કરવો એ ૧૯૫૨ની એ. આઈ. સી. સી. ની અમદાવાદની બેઠકમાં પસાર થયેલા ઠગવ સાથે સુસંગત છે. પ્રજાની લાંબા સમયની માગને પૂરી કરી દેશના અર્થકારણને સાચે રસ્તે વાળવાનું પગલું છે.

વનસ્પતિ ઉદ્યોગ બંધ કરવાથી તેમના સંચાલકોને કાંઈ નુકસાન થવાનું નથી. તેમણે તેમાં રોકેલી મૂડીથી અનેક ગણો નફો તેમણે મેળવી લીધો છે.

તેથી બેકારી વધવાનો પણ ભય નથી કારણ કે ભાગ્યે જ એક હજાર માણસોને તે કારખાનાઓમાંથી રોજ મળતી હશે. તેમને ઠેકાણે

સહેલાઈથી બીજે સ્થળે કામ લગાડી શકાશે. તે ઉદ્યોગ બંધ થતાં
ઓછામાં ઓછા બે થી અઢી લાખ પશુપાલકોને તો રોજી મળશે.
પણ સાથે જ ચાર કરોડ ટન ખાતર મળે જેથી ફટિલાઈઝરની જરૂરિયાત,
તેની પાછળ રોકાતી અબજો રૂપિયાની મૂડી, તેનાથી જમીનને થતું
નુકસાન, તેના ઉપયોગથી અનાજના પૌષ્ટિક તત્વોને થતી હાનિ,
તેની વહેંચણીમાં ચાલતા ઢગાફટકા ભ્રષ્ટાચાર, તથા તેને ફેક્ટરીમાંથી
ફર ફરના ખેતરો સુધી લઈ જવાના ખર્ચ તથા મુશ્કેલી વિગેરે તમામ
દૃષ્ટિએ અને નુકસાનથી બચી જવાશે.

વનસ્પતિ ઉદ્યોગના વિકાસથી પૂરતું તેલ નહીં મળે, તેના બંધ
ચવાથી શુદ્ધ ઘી અને તેલ પૂરતા પ્રમાણમાં મળશે

લોકોએ વનસ્પતિ નહિ મળે અને મોંઘું શુદ્ધ ઘી નહિ લઈ
શકે એવો ભય રાખવાની જરૂર નથી. પશુઓનો નાશ કરવા અને
વનસ્પતિ ઉદ્યોગને સહાય થવા જે ચોક્કસ નીતિઓ સરકારે ઘડી છે.
તેનાથી જ તેલ અને વનસ્પતિ મોંઘા અને દુષપ્રાપ્ય બને છે. તેથી
જ તાબું દૂધ અને શુદ્ધ ઘી અપ્રાપ્ય બન્યાં છે. એ ચોક્કસ નીતિમાં
ઘડાયેલી અન્નનીતિ બદલવામાં આવે તો મોટા ભાગના લોકોને પેઢી
દરપેઢીને તેમનો સહીઓ જૂનો ખોરાક ભુવાર, બાજરો, ચોખા, મકાઈ
અને શગી મળતા રહે; જેના કારણે તેમને વનસ્પતિ અને તેલની
જરૂર જ ન રહે. જે થોડા લોકો ઘઉં ખાય છે તેમને માટે બજારમાં
છ લાખ ટન શુદ્ધ ઘી આવે ત્યારે તેના ભાવ ઘટી જાય. તેલ બજારમાં
વનસ્પતિ ઉદ્યોગની માગ સંપૂર્ણ બંધ થઈ જતાં તેલના ભાવમાં કડાકો
ખોલી જાય, અને લોકોને સસ્તું તેમ જ લેણસેણ વગરનું તેલ મળી શકે.

પોષણની દૃષ્ટિએ તમામ અનાજો ઘઉં કરતાં ઓછા પૌષ્ટિક
નથી. ઉલટું બાજરામાં લોહ તત્વ વધારે છે. જે લોહીને નિરોગી
રાખે છે. ચોખામાં પ્રોટીન ઓછું છે પણ તેની સાથે દાળનો ઉપયોગ
થાય છે. દાળમાં પ્રોટીન વધારે હોય છે. એટલે ચોખાના પ્રોટીનની
મટ દાળ પૂરી દે છે. ઉપરાંત ઘઉંનું વાવેતર ઘટાડવાથી કઠોળનું

વાવેતર વધારી શકાય, જેથી કઠોળ પણ ખૂબ સસ્તું મળી શકે. એટલે લોકોને ઘઉં અને વનસ્પતિમાં જે પોષણ મળે એનાં કરતાં ખરીદી પાકનાં અનાજ અને કઠોળમાં વધુ પોષણ મળી શકે.

ઉપરાંત શુદ્ધ ધીમાં વિટામીન “એ” હોવાના કારણે લોકોની રોગોનો પ્રતિકાર કરવાની શક્તિ અને આંખનું તેજ ખૂબ વધી જાય. એટલું જ નહિ અન્નનીતિ અને ઉલ્લોગનીતિના આ ફેરફારથી ૫ લાખ ૯૦ હજાર વનસ્પતિને બદલે ૬ અબજ લિટર છાશ મળે. વનસ્પતિમાં સિન્ટેટિક વિટામિનો નાંખવા છતાં પણ તેની પોષક શક્તિ શંકાસ્પદ છે. જ્યારે છ અબજ લિટર છાશ તો ગરીબ લોકોને આશીર્વાદ રૂપ જ થઈ પડે. પરંતુ આ દેશનું દુર્ભાગ્ય છે કે લોકોને આશીર્વાદ રૂપ થઈ પડે. એવાં પગલાં લેવાનું સરકારને સૂઝતું જ નથી. પરંતુ શાપરૂપ નીવડે એવી ચોક્કસ નીતિઓ ઘડાય છે, અમલમાં આવે છે. અને એ નીતિઓ દ્વારા ગરીબી હટાવવાની શુભાંગો પાકારવામાં આવે છે.

ગાયોની કતલની સગવડ માટે પ્રચારાયેલું સૂત્ર

ભારતના જુદા જુદા પ્રદેશોમાં જુદી જુદી ભતની ગાયોની ૩૦ થી વધુ ભતો છે. તેમાં ૧૫ ભતો પુષ્કળ દુધ આપનારી છે. ૧૫ ભતો ઘણું ઓછું દૂધ પણ ઉત્તમ બળદો આપનારી છે.

અંગ્રેજોએ ગોવધ દ્વારા આપણા સમાજને છિન્નિભિન્ન કરી આ દેશનું શોષણ કરવું હતું. છતાં તેમને બળદોની ખાસ જરૂર હતી કારણ કે આ વિશાળ દેશમાં લાખો ગામડાંઓમાં અને ગામડાંઓ તેમ જ શહેરોની બજારોમાં અને ગલીઓમાં રેલવે જઈ શકે તેમ નથી. તે સમયે મોટર ટ્રકનો વહેવાર શરૂ થયો ન હતો. આજે એ શરૂ થયો છે તો પણ મોટર ટ્રક ભાંગેલા રસ્તાઓ ઉપર કે ખેતરોની માટીમાં અને ગામડાંઓની ગલીઓમાં માલ પહોંચાડી શકે નહિ એ કામ તો બળદગાડું જ કરી શકે.

યુરોપના દેશોમાં વાહન વહેવારનું મુખ્ય સાધન ઘોડો હતો, અને આજે પણ છે. કારણ કે ખેતરોમાં, ગામડાંઓમાં, દરેક સ્થળે ટ્રેઈન કે મોટર ટ્રક પહોંચી શકે નહિ.

જો ભારતમાં વાહન વહેવાર ખોરવાઈ જાય તો ઈંગ્લેંડને તેના ઉદ્યોગો માટે કાચા માલનો, અને પ્રભા માટે અનાજનો પૂરવઠો અટકી પડે, અને ઈંગ્લેંડ સામે આર્થિક કટોકટી ઊભી થાય માટે બળદોની ઉપયોગિતાની મહત્તા અંગ્રેજો સમજી ગયા. પરંતુ તે સાથે ગાયો પણ કપાતી હતી એટલે કતલ માટેની પસંદગી દૂધાળી ગાયો ઉપર ઉતરી.

દૂધ માટે લેંસ અને બળદ માટે ગાય સૂત્ર અંગ્રેજી નિષ્ણાતોએ ચાલુ કર્યું.

શહેરોમાં દૂધનો વ્યાપાર

નવી શહેરી વ્યવસ્થામાં ઘેર ઘેર ગાય રાખવાનું અશક્ય બનાવીને દૂધનો વેપાર શરૂ કરવાની ફરજ પાડી. અને શહેરોમાં ડેરીઓ શરૂ થઈ, તો બીજી તરફ ડેરીમાં આવનારી ગાયોનો ખાતમો બોલાવવા કતલખાના પણ શરૂ કરવામાં આવ્યા.

આગ્ય પ્રદેશમાંથી રોજ ૧૫-૨૦ લિટર કે તેથી પણ વધુ દૂધ આપનારી ગાયો ડેરીમાં આવીને ૬-૮ મહિનામાં વસુકી જાય એટલે કતલખાને કતલ થવા લાગી તેમના સ્થાને બીજી દૂધાતિ ગાયો આવવા લાગી. આમ થોડાં જ વરસમાં દૂધાત ગાયોની સંખ્યા ખૂબ ઘટી ગઈ.

જે ગાયો બચી તેમની દૂધ આપવાની શક્તિ ઓછી થાય માટે ચોક્કસ પગલાં લેવામાં આવ્યા તે અનાર્થિક છે. માટે કતલ થવાને પાત્ર છે. એવો પ્રચાર શરૂ થયો.

પ્રભાની આંખે પાટા બાંધતા સરકારી અધિકારીઓ

હવે દૂધ માટે ગાય અનાર્થિક છે. અને લેંસ આર્થિક છે. એવો પ્રચાર શરૂ થયો. દૂધ માટે લેંસ બળદ માટે ગાય એવો સિદ્ધાંત સ્થાપી કરવામાં આવ્યો. દૂધાળ ગાયોની સંખ્યા ભયજનક રીતે ઘટી ગઈ હતી. એટલું દૂધ આપનારી બળદ આપનારી ગાયો ડેરીમાં આવતી. નહિ. એટલે તેઓ કતલથી બચી જતી અને તેમની સંખ્યા વધારે હતી. આ બહુ સંખ્યાની ગાયોનું અદ્ય પ્રમાણનું દૂધ અને ક્ષીણ અંગેલી અદ્ય સંખ્ય દૂધાળ ગાયોના દૂધની સરેરાશ કાઢો તો

જરૂર તે ઓછી જ આવે. અને સરેરાશ પ્રજા તો કાઢી શકે નહિ. સરેરાશ કાઠનારા તો સરકારી અંગ્રેજ નિબ્જાતો અને તેમના હાથ નીચેના ભારતીય અધિકારીઓ હોય જેઓ તેમના ઉપરી અમલદારોના મુશારે નાયતા હોય.

એટલે તેમણે પ્રચાર શરૂ કર્યો કે ભારતીય ગાયોની દૂધની સરેરાશ આવક ગાય દીઠ વરસે માત્ર ૬૦૦ પાઉન્ટ છે. થોડા થોડા વરસ તેઓ ઝપાટાબંધ આ સરેરાશ દૂધનો આંકડો નીચે ઉતારતા આવ્યા. હવે તેઓ કહે છે કે ભારતની ગાય વરસે ૩૧૩ પાઉન્ટ દૂધ આપે છે.

કાલે તેઓ એમ કહે કે ભારતની ગાય વરસે ૧૦૦ પાઉન્ટ (આશરે ૫૦ લિટર) દૂધ આપે છે. દર ચાર ગાયે એક જ ગાય દૂધ આપે છે. તો પણ તેમને તેમના આ વિધાન સામે કોઈ પડકારી શકે તેમ નથી. આમ ભારતની ગાયોને બદનામ કરવા અને તેમની કતલને વાજબી ઠરાવવા અનેક જુઠાણાંઓ ફેલાવવામાં આવે છે.

શહેરની ડરીઓમાં ભેંસો

દૂધ માટે ભેંસનું સૂત્ર ચાલુ કરીને શહેરોની ડરીઓમાં ગાયોને બદલે ભેંસો લાવવામાં આવી.

નવાં બંધાતાં શહેરોમાં વધતી મોંઘવારીને કારણે લોકોને પીવા માટે દૂધ લેવું પરવડે તેવી સ્થિતિ ન હતી. વિદેશી રહેણી કરણી અને વિદેશી રાજકર્તાઓનું દરેક ફીતે અનુકરણ કરવાની ઘેલછાએ, ચાને લોકપ્રિય બનાવી હતી. એટલે જે ઝડપથી ગાય અદૃશ્ય થતી હતી, તેટલી જ ઝડપથી ચાનો પ્રચાર વધતો હતો.

લોકોને ચા બનાવવા પૂરતું જ દૂધ લેવામાં રસ હતો. ભેંસના દૂધની ચા કંઈક વધુ સસ્તી અને સ્વાદમાં ઘણી સારી થતી એટલે શહેરોમાં ભેંસના દૂધની માગ વધતી ગઈ, પ્રચાર પણ વધતો ગયો.

બિચારા ગોબકતો

હવે બ્યારે લોકો ગોવધબંધ કરવાની માગણી કરે ત્યારે તેમને મહેણા મારવાં શરૂ થયા કે તમારે દૂધ ભેંસનું પીવું છે. અને ગાયને

અચાવવી છે? જો તમે ગાયનું જ દૂધ પીઓ તો ગાયને કોણ
મારવાનું છે?

બસ ! પછી ગોભક્તો ગાય અચાવવાને બદલે ગાયનું દૂધ પીવાની
પ્રતિજ્ઞા લેવડાવવાના પ્રચારમાં અટવાઈ ગયા. પરંતુ તેમણે એટલો
પણ વિચાર ન કર્યો કે ગાયનું દૂધ પીવા માટે ન તો લોકો પાસે
પૈસા હતા, ન તો શહેરોમાં ગાયો હતી. પરંતુ આ અવળા પ્રચારે
ગોહત્યારાને નિર્દોષ અને વાજબી કામ કરનારા મનાયા, અને ગાયનું
દૂધ ન પીનારાઓ દોષિત બની ગયા. ગાયો કપાય સરકારી મદદથી,
અને તેના દોષનો ટોપલો ઓઢાડી દેવામાં આવ્યો ગાયનું દૂધ ન
પીનારાઓ ઉપર.

સરકારને ગાયો અચાવવી જ ક્યાં હતી ?

સરકારને બસો લાવવી હતી તો દામો કાઢી જ નાખી. વિદેશી
સ્ત્રિઓ મુજબ મકાનો બંધાવવા હતાં તો ચારેબાજુ ઓરડા અને વચ્ચે
ચોક્કડો એવા મકાનો બાંધવાની રજા જ ન આપે. પરંતુ વચ્ચે
મકાન અને આબુબાલુ કમ્પાઉન્ડ એવી રીતે મકાનનો પ્લાન હોય
તો જ તે પાસ કરે. તેમ જો સરકાર એવું ઇચ્છતી હોય કે લોકો
ગાયનું દૂધ જ પીએ તો લેંસોની હેરફેર ઉપર પ્રતિબંધ મૂકીને
ગાયોના રેલવે નૂરમાં ઘટાડો કરીને, તેમના ઓરાકનો પૂરવઠો વધારીને
ગાયો પાળવાનું પ્રોત્સાહન આપી શક્યા હોત. તેને બદલે તેમણે
દોષનો ટોપલો લોકો ઉપર ઓઢાડ્યા જવાની અને ગાયોની કતલ વધારે
કરવાની નીતિ અપનાવી.

મંદિરો ઉપર તવાઇ

ખીજી તરફથી જે શ્રીમંતો કે મંદિરો ગાયો પાળતા તેમના
પોતાને ઘેરથી ગાયોને રજા આપવી પડી. ભૂદેશ્વરનાં મોટાં મંદિરમાં
સેંકડો ગાયો હતી તે કેઇને અડચણ રૂપ ન હતી છતાં તેમને ત્યાં
રાખવાની મનાઈ કરવામાં આવી હતી.

કતલ માટે શ્રેષ્ઠ ગાયો મેળવવાનો સરકારી પેતરો.

ગોવધ પ્રેમીઓ, કે જમાનાવાદીઓ ગમે તેટલા બખાસ કાઢે છતાં લોકોનો એક નાનો વર્ગ હજી છે જે ગાયનું દૂધ લેવા ફાંફાં મારે છે. ભ્યાં એક ચીજની માગ હોય ત્યાં તે પૂરી પાડનારા પણ મળી આવે છે. ગાયના દૂધની થોડી પણ માંગ હોવાને કારણે મુંબઈના ગવલીઓ સૌરાષ્ટ્રની શ્રેષ્ઠ ગાયો મુંબઈ લાવે છે. તેમને ઘરઆંગણે બાંધવાની સરકારી મનાઈ છે. એટલે તેમને રસ્તા ઉપર છટી મૂકી દેવામાં આવે છે. ગવલી દિવસમાં જે વખત એ ગાયોને ઘર પાસે લઈ આવે, થોડો દાણો ખવડાવે અને દૂધ દોહીને પાછી રસ્તા ઉપર છોડી દે.

પછી શ્રેષ્ઠ ગાયો રસ્તા ઉપરના કચરા, શાકભાજીનાં ડાંખળાં, બગડેલાં શાકભાજી, એંકવાડ વિગેરે ખાઈને પેટ ભરે છે. આવી રીતે કચરાના ઢગલા ઉપર નભતી ગાયોના દાખલા આપીને સુધારાવાદી કટાર લેખકો અને ગોવધ પ્રેમીઓ ગાય વિરુદ્ધ ગોવધ બંધીની માગણી વિરુદ્ધ લોકમાનસમાં ઘંથિઓ પેદા કરે છે. બાણે કે આ દોષ ગોવધ બંધીની માગણી કરનારાઓનો જ હોય ને !

આ સ્થિતિ ચાલે છે કારણ કે તેમાં સરકારને કતલ થવા માટે શ્રેષ્ઠ ગાયો મળી રહે છે. અને લોકમાનસને ગોવધ બંધીની વિરુદ્ધ કેળવી શકાય છે. સૌરાષ્ટ્રની એ ગાયો ચાર છ મહિના દૂધ આપે ત્યાં સુધી ગવલી એને દાણો ખવડાવે છે. દૂધ આપતી બંધ થાય એટલે કતલખાને વેચી નવી સારી ગાય લાવે છે. એટલે શ્રેષ્ઠ ગાયોની નાબૂદીમાં સરકારને રસ છે. જે રીતે એ ગાયો અહીં રાખે છે એ સ્થિતિ લોકોનું ગોહત્યા વિરોધી માનસ પલટાવવામાં મદદરૂપ છે. માટે સરકાર એ સ્થિતિ ચાલુ રાખે છે.

જો સરકારની દાનત ગાયોને બચાવવાની અને તેનું સંવર્ધન કરવાની જ હોય, તો લોકોને-મંદિરોને ગાયો રાખતા શા માટે અટકાવે છે ? ગવલીઓને ઘેર ગાયો બાંધવાની સગવડ શા માટે નથી અપાતી ? શહેરમાં ઘાસનો જે પૂરવઠો જરૂરી છે. તેટલો પૂરવઠો લાવવા વેગને શા માટે નથી અપાતો ?

જેટલાં પશુઓ દૂધ આપતાં હોય તેમની જરૂર પૂરતું ઘાસ શહેરમાં આવી શકે તેટલી ગણતરીપૂર્વકનાં ઘાસનાં વેગનો જ આવે છે. એટલે વસૂકી ગયેલાં ઢોરોને તો કતલખાને મોકલવા સિવાય બીજો રસ્તો જ નથી રહેતો.

વર્તમાનપત્રોનો ગોકીરો

રસ્તા ઉપર બેઠેલી ગાયને લીધે કે રસ્તામાં છાણુનો પોદળો કરતી ગાયને લીધે, કે જે ગાયો કોઈ વખત સામસામે ટકરાય તો વાહન-વહેવારમાં મુશ્કેલી થાય કે અકસ્માત થાય ત્યારે છાપાંઓમાં તેની સામે ઉઠાપોહ જગાવવામાં આવે છે. પરંતુ આવું ક્યારે બને છે? વરસમાં એકાદ-બે વાર, પરંતુ તેમાં કોઈ અકસ્માતમાં મૃત્યુ થતું નથી. કોઈને સાધારણ ઇજા થઈ હોય છે કે વાહનવહેવાર બે ત્રણ મિનિટ માટે અટક્યો હોય છે.

પરંતુ દર અકસ્માતો તો રોજના ૨૫-૫૦ થાય છે. રોજ ૫-૧૦ નવલોહિયા બુવાનોનાં પ્રાણુ આવા અકસ્માતો હરી લે છે, એક અકસ્માત થાય અને કલાક સુધી વાહનવહેવાર અટકી પડે છે. આની સામે કોઈ પત્રકાર, કોઈ કટાર લેખક, કોઈ ગોવધપ્રેમી કે કોઈ જમાનાવાદી એક હંરફ ઉચ્ચારતો નથી. કારણ? કારણ કે મોટર એક ઉદ્યોગ છે!

માનવી ઉદ્યોગ માટે કે ઉદ્યોગ માનવી માટે?

આજની હિંસક શોષક યાંત્રિક અર્થવ્યવસ્થામાં ઉદ્યોગ માનવીને માટે નથી ચાલતો, માનવી ઉદ્યોગ માટે જીવે છે. એટલે કે કોઈના લાડકવાયા આવા અકસ્માતોમાં માર્યા બન્ય, કોઈ કોડબરી નવપરિણીત વધૂના ચૂડલાં ભાંગી બન્ય, કોઈ કુટુંબનું શિરછત્ર ઝુંટવાઈ બન્ય અને તેનાં પત્ની-બાળકો નિરાધાર બને તેનો વાંધો નથી, કારણ કે મોટર ઉદ્યોગ ધબકતો રાખવો એ અનિવાર્ય છે. અને માનવીએ ઉદ્યોગ માટે જીવવાનું છે.

બ્યારે ગાયો અને દૂધ એ ઉદ્યોગ નથી. એ તો માનવીની જરૂરિયાત છે. ધર્મનો પાયો છે. સંસ્કૃતિનો આધારસ્થંભ છે. પરંતુ જો

માનવજીવન ગોણું હોય, ધર્મ કરતા “સેક્યુલરિઝમ” મોટું હોય, સંસ્કૃતિ કરતાં પૈસો મોટો હોય તો પછી ગાય અને દૂધની જરૂર જ ક્યાં છે? માટે તેના વિષે લોકોને ગમે તે રીતે ગમે તે પ્રકારે, ગમે તેવી અતિ-શયોક્તિ ભરેલી વિકૃત હકીકતોની રજૂઆત દ્વારા ગોહત્યા તરફી બનાવવાના પ્રયાસો કરવા, એમાં ઘણાં પાત્રો ગૌરવ અનુભવતાં હોય છે.

આમ સરકારનાં ચોક્કસ વહીવટી પગલાં દ્વારા શહેરોમાં ગાય અદશ્ય થઈ ગઈ અને તેનું સ્થાન લેંસોએ લીધું.

હવે લેંસોનો વારો

પરંતુ પરદેશી રેફીઓને ભારતમાં દૂધનું વિશ્વનું ખીજા નંબરનું મોટું બજાર હાથ કરવાની લાલસા જાગી. હવે જેમ ગોહત્યાને વાજખી ઠરાવવા લેંસના દૂધનો પ્રચાર કર્યો હતો તેમ લેંસની કતલને વાજખી ઠરાવવા ગૌભક્તને જ ખોટે રસ્તે દોર્યો કે, ‘લેંસ છે ત્યાં સુધી ગાય નહિ બચે. ગાય બચાવવી હોય તો લેંસને મારો.”

ગાય બચાવવા પગલાં લેવાયાં નહિ. ગૌસંવર્ધન માટે જે કાંઈ થયું તે તો ગૌ વંશનો ખાતમો બોલાવવા માટે, વૈજ્ઞાનિક ઉછેરના બહુઈ નામ નીચે જ તેમ થયું. લેંસનો ખાતમો બોલાય એથી જાણે કે ગાય બચી જવાની હોય એવી હવા પેદા કરવામાં આવી.

લેંસોની કતલ શરૂ થઈ. એનો વિરોધ જ થયો નહિ. દૂધની તંગી વધવા લાગી અને પરદેશી દૂધનો પાઉડર દેશમાં ધૂસવા લાગ્યો. પરંતુ તેમાંથી એક નવી જ સ્થિતિ પેદા થઈ જે તે વખતે દેશી કે પરદેશી શોષણખોરોની ધ્યાનમાં નહિ આવી હોય.

શુદ્ધ ધીની અભૂતપૂર્વ તંગી અને બટર ઓઇલનો પ્રવેશ

લેંસની અમર્યાદિત કતલે શુદ્ધ ધીની અભૂતપૂર્વ તંગી પેદા કરી. શુદ્ધ ધી એક જમાનામાં એક રૂપિયાનું ૨૦ કિલો મળતું. તેને બદલે એક કિલોના ૩૦ રૂપિયે મળતું મુશ્કેલ બન્યું. આ સ્થિતિનો લાભ લઈને ધીના નામે બટર ઓઇલ નામનો કાંઈ પદાર્થ આ દેશમાં ઘુસાડી દેવામાં આવ્યો. અત્યારે લગભગ દર વર્ષે ૫૦ કરોડ રૂપિયાનું બટર ઓઇલ દેશમાં પરદેશથી આવે છે એવી માન્યતા છે. અને તેનો

ઉપયોગ સ્થાનિક શુદ્ધ ધીમાં લેળસેળ કરવામાં થતો હોય તો આપણે નવાઈ પામીએ નહિ. વર્તમાનપત્રોમાં પ્રગટ થયેલા સમાચારો મુજબ ભારત સરકાર ઉપર દર વર્ષે અઢી અબજ રૂપિયાના દૂધનો પાઉડર અને બટર ઓઈલની આયાત કરવા દબાણ થઈ રહ્યું છે.

આવી આયાતમાં સત્તાધારીઓનાં અંગત હિતો પેદા થઈ જતાં હોય છે. ‘જો આવા કરાર ન કરીએ તો વિકાસ યોજનાઓ માટે નાણાં નહિ ધીરીએ.’ એવી ગર્ભિત ધમકીઓ નીચે પણ આવા કરારો થઈ જતા હોય છે.

વોનબર્ગની સલાહની ભયંકરતા

આ આયાતનાં નાણાં ચૂકવવાનું સરળ બને તે માટે F. A. O. ના પ્રતિનિધિ મિ. વાનબર્ગ એવી સલાહ આપવા માટે ગયા ઓક્ટોબરમાં કે તેની આસપાસના કોઈ સમયે ભારતમાં આવ્યા હતા કે, ‘૧૯૮૦ માં વિશ્વને એટલે કે યુરોપ-અમેરિકન દેશોને ૩૦ લાખ ટન માંસની જરૂર પડશે. અને ભારતે આ હિંડિયામણ કમાઈ લેવાની તક ઝડપી લેવી જોઈએ !!!’

આપણું યશુધન આ હિંડિયામણ કમાવાના લોભમાં કાપી નાખીએ પછી પણ આપણા હાથમાં તો કશું બચે નહિ કારણ કે માંસ-નિકાસના જે પૈસા આવે તે તો દૂધના પાઉડર અને બટર ઓઈલની આયાતમાં ખર્ચાઈ જાય. વળી કતલ વધારવા માટે અદ્યતન કારખાનાં સ્થાપવાની સલાહ પણ વોનબર્ગે આપી હતી, અને તે માટે અદ્યતન કારખાનાં જોમાં કરવા લોન આપવાની પણ તૈયાર બતાવી હતી.

આપણે અદ્યતન કારખાનાં તેમની લોન લઈ ને ચાલુ ન કરીએ તો માંસ-નિકાસ કરાર મુજબ તેઓ પાછળથી આપણા દેશનું માંસ નાપસંદ કરે એટલે આપણે લોન પણ લેવી જ રહી. લોનનું વ્યાજ ભરવા દેશની પ્રજા ઉપર સીધા કે આડકતરા વેરા નાખવા જ પડે.

સહુથી વિશેષ મહત્વનું એ કે ૩૦ લાખ ટન માંસ-નિકાસની શ્રેણીમાં આપણી ગાયો, બેંસો, ઘેટાં, બકરાં વિગેરેનું નિકદન કાઢી નાખ્યાં પછી દૂધના પાઉડર અને બટર ઓઈલની આયાત અઢીને બદલે

પાંચ અજળની કરવી પડે અને તે વખતે તેઓ તેના ભાવ વધારીને આપણું નિર્દય રીતે શોષણ કરવાની તક જવા દે જ નહિ.

લેંસની અને ધીની કિંમતમાં અસાધારણ વધારો

લેંસની કતલ શરૂ થયા પછી જ ધીની અને લેંસની કિંમત વધવા લાગી. ઇ. સ. ૧૯૦૦ થી ૧૯૧૫ સુધી લેંસનો ભાવ ૫ થી ૧૦ રૂપિયા.

ઇ. સ. ૧૯૧૬ થી ૧૯૪૦ સુધી લેંસનો ભાવ રૂ. ૩૦ થી ૫૦

„ „ ૧૯૪૦ થી ૧૯૪૫ „ „ „ રૂ. ૫૦ થી ૫૦૦.

ઇ. સ. ૧૯૪૫ પછી વધતો જઇને રૂ. ૭૦૦, ૧૦૦૦, ૧૨૦૦,

૧૫૦૦, ૨૦૦૦, ૩૦૦૦, ૩૫૦૦, ૪૦૦૦, ૫૦૦૦.

અને ધીમાં સર્વત્રેષ્ઠ ગણાતી ગીરની લેંસના રૂ. ૧૦,૦૦૦.

બેલાય છે.

લેંસો કપાતી ગઈ, શુદ્ધ ધી નો પુરવઠો ઘટતો ગયો તેમ શુદ્ધ ધીના ભાવ અને તેની સાથે લેળસેળ પણ વધતાં ગયાં. એ લેળસેળને સરકારી કાયદા દ્વારા રક્ષણ મળતું ગયું. દાખલા તરીકે શુદ્ધ ધીમાં કાયદા દ્વારા ૧૫ ટકા લેળસેળને માન્યતા મળી એટલે લેળસેળ અમુક હદ સુધી કાયદામાન્ય બની. પંદર ટકા લેળસેળ કાયદા દ્વારા રક્ષિત અને તો ૩૦ ટકા લાંચરૂશ્વત દ્વારા રક્ષિત ન બને ?

આમ લેળસેળ અટકાવવા શુદ્ધ ધીનો પુરવઠો વધારવો જોઈએ અને દૂધ આપતાં તમામ પ્રાણીઓની કતલ બંધ કરવી જોઈએ. તેને બદલે કતલ વધારતા ગયા અને લેળસેળને કાયદાથી રક્ષિત બનાવતા ગયા. ૧૯૦૦ થી ૧૯૧૫ સુધી શુદ્ધ ધીના ઉંચા માલનો ભાવ ૨ મળુના (૨૦ કિલોના) રૂ. ૧૦ થી ૧૫ હતો.

ઇ. સ. ૧૯૧૬ થી ૧૯૨૫ સુધીમાં તે વધીને મળુના રૂપિયા ૨૫ થયો. ૧૯૨૫ થી ૧૯૪૦ સુધીમાં મળુના ૩૦ રૂપિયા થયો. ૧૯૪૦ થી ૧૯૫૦માં ૧૨૦ અને ૧૯૫૦ પછી તો ૧૬૦, ૧૮૦, ૨૦૦, ૨૫૦, ૩૦૦, ૫૦૦, ૬૦૦ સુધી રૂપિયા ખરચવા છતાં પણ સંપૂર્ણ શુદ્ધ ધી તો મળી જ ન શકે તેવી સ્થિતિ પેદા થઈ.

પરદેશીઓને ધી-કેળાં

ગાયના નિકંદન દારા દૂધનો દુકાળ પેદા કરીને પરદેશી ટેરીઓના દૂધના પાવડર માટે બજારનાં દાર ખોલી આપ્યાં. પછી લેંસોનું નિકંદન કાઢીને શુદ્ધ ઘીનું જ નિકંદન કાઢી નાખ્યું. પરદેશી બટર ચોઈલ નામની કેઈ અબાણી ચીજને ઘીના બજારમાં ઘુસાડી અને લેંગસેળને મોકળું મેદાન કરી આપ્યું.

લોકોના મનમાં એવી માન્યતા પેસાડી દીધી કે, લેંસ નકામી છે, લેંસનું દૂધ નકામું છે, અને શુદ્ધ ઘી ખાવાથી કંઈ ફાયદો નથી. તે તુકસાનકારક છે. આવી રીતે નવી કેળવાયેલી પ્રજાના મગજનું ધોવાણ કરીને લેંસોની કતલ સામે વિરોધ જ પેદા થવા દીધો નહિ. નન્ને ઉપયોગી છે,

પરંતુ સત્ય હકીકત એ છે કે ન તો લેંસ નકામી છે કે ન તો લેંસનું દૂધ પીવા માટે ગાયનું દૂધ ઉત્તમ છે, એનો અર્થ એવો નથી કે લેંસનું દૂધ ન પીવાય. ગાયનું દૂધ પચાવવામાં સરળ છે. તે શુદ્ધિને સતેજ બનાવે છે. તો લેંસનું દૂધ પીવામાં ભારે છતાં જેની પાચન શક્તિ સતેજ છે. જેમને તે અતુકૂળ આવે છે. તે દૂધમાં બળ આપવાની શક્તિ વધુ રહેલી છે.

ઉપરાંત હાલના જમાનામાં જ્યાં સુધી આપણે સ્વીકારેલી પશ્ચિમી રહેણીકરણી અને ખાણીપીણીને તિલાંજલિ ન આપીએ ત્યાં સુધી ચા નો વપરાશ રહેવાનો જ. ચા લેંસના દૂધની વધુ સારી અને વધુ સસ્તી બને છે. તેનો ઇન્કાર થઈ શકે તેમ નથી.

પરંતુ દૂધની મીઠાઈઓ પેંડા, બરફી, ગુલાબજાંબુ વિગેરેમાં તો ગાયનું દૂધ જ ભેઈએ. કારણ કે ગાયના દૂધની મીઠાઈઓ લાંબા સમય સુધી બગડ્યા વિના રહી શકે છે. મથુરાના ખાસ બનાવટના ગાયના દૂધમાંથી બનતા પેંડા પૂરા એક વરસ સુધી બગડ્યા વિના સારી હાલતમાં રહી શકતા. પરંતુ લેંસના દૂધની મીઠાઈ બેચાર દિવસ પછી બગડી જવા લાગે છે. તે લાંબા સમય રાખી શકાતી નથી.

એનાથી ઊલટું શુદ્ધ ધી ભેંસના દૂધમાંથી બનાવેલું હોય તે ઘણા લાંબા સમય સુધી બગડ્યા વિના રહી શકે છે. ગાયનું ધી તાજે-તાજું ખાવામાં ઉત્તમ છે. તેના સ્વાદ અને સુગંધ અવલુનીય હોય છે, પરંતુ ૨૫ - ૩૦ દિવસ પછી સ્વાદ અને સુગંધ ધીમે ધીમે ઓછું થતાં જાય છે. આખરે ન ખાઈ શકાય તેમ બગડી જાય છે. પરંતુ ભેંસના દૂધનું શુદ્ધ ધી વરસથી વધુ સમય તેનાં સ્વાદ અને સુગંધ બંને જાળવી રાખે છે. એ ધી વડે જે વાનગીઓ બને તે પણ લાંબા સમય સુધી જાળવી રાખી શકાય છે.

વળી ભેંસના દૂધમાં લોહિતત્વ વધુ છે. એટલે તે પીનારને એનીમિયા (પાંડુરોગ) થવાની સંભાવના રહેતી નથી. આરોગ્યની જાળવણી માટે લોહીમાં લોહિતત્વ પૂરા પ્રમાણમાં હોવું જરૂરનું છે. આપણે ભેંસો કપાવા લઈને રક્તદાન શિબિરની યોજનાઓ કરી. પરિણામે લોહી વેપારની ચીજ બની અને ગમે તેવા આચરણના મનુષ્યનું લોહી શુનાખોર માનસ બનાવી દે તેની પરવાહ કર્યા વિના રક્તદાન શિબિરોને ગૌરવપ્રદ લેખાવી.

તો રક્તદાન શિબિરોની જરૂર નહીં પડે

જો લોકોને પૂરતા પ્રમાણમાં ગાય કે ભેંસનું દૂધ મળે તો રક્તદાન શિબિરોની જરૂર પડે નહિ. પરંતુ જમાનાવાદે પશ્ચિમી વિચારસરણીએ અને લોકોના મગજમાં ઘુસાડી દેવામાં આવેલી અપ્રતિમ ભ્રમણાએ આપણને દૂધની મહત્તા જ ભુલાવી દીધી. પ્રજામાં દૂધ દ્વારા લોહીને વધારો કરવાના બદલે કરજદાર એક પાસેથી કરજે લઈને બીજાને કરજ ભરપાઈ કરે, અને બીજાને કરજ ભરપાઈ કરવા ત્રીજા પાસેથી ઊછીના પૈસા લે તેમ આપણે એકનું લોહી બીજામાં અને બીજાનું લોહી ત્રીજાના શરીરમાં ઢાળવા કરીએ છીએ; પરંતુ લોહી પેદા કરવા પ્રયત્ન કરતા નથી.

આપણે આપણાં પોષક તત્ત્વો માટે શુદ્ધ ધીની જરૂરિયાત ભેંસની મદદ વિના પૂરી કરી શકીએ નહિ. ભેંસનું ધી આર્થિક રીતે વધુ

મહત્વ ધરાવે છે. અને લેંસના ધીનું આર્થિક મહત્વ સ્વીકારીએ તો લેંસ આપોઆપ આર્થિક રીતે મહત્વની બની જાય છે.

ગાયના દૂધમાં ધી પાંચ ટકા હોય છે. (જે કે સૌરાષ્ટ્રના બરડા પ્રદેશની ગાયના દૂધમાં ધી વધુ હોય છે.) અને લેંસના દૂધમાં ધી ૭ થી ૧૦ ટકા હોય છે. ગીરની લેંસના દૂધમાં એથી પણ વધુ ધી હોય છે. એટલે ઉત્પાદનની દૃષ્ટિએ લેંસનું ધી વધુ ફાયદાકારક છે.

ખેડૂતોની મૂડી

ઉપરાંત લેંસનું ધી એ ખેડૂતની બચત રોકવાનું અગત્યનું સાધન છે. ગાયનું ધી જલદી બગડી જાય. પરંતુ લેંસનું શુદ્ધ ધી વરસ દોઢ વરસ સુધી બળવી શકાય. એટલે અમુક ખેડૂતો કે ગોપાલકો પોતાની બચત હંમેશાં ત્રણ ચીજમાં રોકે. પશુ, જમીન અને સોનું. પરંતુ એ ત્રણે ચીજોમાં રોકવા વધુ મૂડી જોઈએ. શુદ્ધ ધી ઘરમાં પેદા થયું એટલે તે ખરીદવા પૈસાની જરૂર નથી પડતી. એટલે ઘણા પ્રદેશોમાં પોતાની બચત ધી માં રોકવામાં આવતી.

હિમાચલ પ્રદેશ મોખરે

હિમાચલ પ્રદેશ આમાં મોખરે હતું ત્યાં પશુઓને ઘાસચારાની સુવિધા, પાણીની પણ ખેંચ નહિ એટલે પશુપાલકો લેંસો પાળતાં પોષતાં અને તેના દૂધનું જે ધી થાય તે તેઓ સાચવી રાખતાં. જરૂર પડે ત્યારે જ વેચતાં. આ કારણથી તે પ્રદેશમાં વનસ્પતિની આયાતની મનાઈ હતી.

તો મોંતની ભૂતાવળ ભાગી જાય

સરકારી નીતિ ઉદ્યોગલક્ષી અને માનવહિત વિરોધી તેમજ પશુહિત વિરોધી રહી છે. તે બદલીને જો માનવહિત અને પશુહિત લક્ષી બનાવવામાં આવે, યંત્ર ઉદ્યોગો શોષણનું સાધન છે. તેમને તિલાંજલી આપી માનવ અને પશુશક્તિના સહકારથી માલનું ઔદ્યોગિકરણ કરવામાં આવે તો આજની બધી મુશ્કેલીઓ અને જીવસૃષ્ટિ ઉપર નાચી રહેલી મોતની ભૂતાવળ ભાગી જાય છે.

રાંધણીકળા

રાંધણીકળા પાકશાસ્ત્ર એ હિંદુ સંસ્કૃતિનું એક અતિ ઉચ્ચ અને અવિભાજ્ય અંગ છે. પાકશાસ્ત્રની શ્રેષ્ઠતા લેંસના દૂધ અને ઘીને આભારી છે. આમ લેંસ અને લેંસના શુદ્ધ ધોનાં નિકંદનથી આપણી સંસ્કૃતિ પાંગળી બની છે. પ્રભાશક્તિ હોન બની છે.

વનસ્પતિ ઉદ્યોગ વાળેલો દારૂ

૩૦ વરસના ગાળા પછી અને સરકારની તમામ સહાય મેળવ્યા પછી પણ વનસ્પતિ ઉદ્યોગ ૧ લાખ ૭૦ હજાર ટન ઉપરથી ૫ લાખ ૩૭ હજાર ટન સુધી પોતાનું ઉત્પાદન વધારી શક્યો છે. તેમ કરવા જતાં તેલ બજારમાં ભાવો ભડકે બળ્યાં છે. માલની ખેંચ વધતી રહી છે. તેના માટે કાચો માલ શીંગદાણા મેળવવા જતાં ઢોરાનો, ઢોરાના આરાનો, અને તેના પરિણામ રૂપે દૂધ-ધોના પુરવઠાનો નાશ થયો છે.

વરસે ૫ લાખ ૩૭ હજાર ટનનો, ૫ અબજ, ૩૭ કરોડ રૂપિયાનો માલ બનાવવા પરદેશી આયાતી તેલ પાછળ કેટલા અબજ રૂપિયા ખર્ચ્યા તે બાણુવું મુશ્કેલ છે. લોકસભાના કોઈ સભ્યને આવા પ્રશ્નો પૂછવાની જરૂર જણાતી નથી. પરંતુ વનસ્પતિનું ઉત્પાદન વધારવા જતાં વરસે અઢી અબજ રૂપિયાના દૂધના પાઉડર અને બટરબોઈલ આયાત કરવા પડવાના સંભેગો પેદા થાય છે. અને પશુઓમાં રોકેલી રાષ્ટ્રની અબજો રૂપિયાની મૂડીનો નાશ થઈ રહ્યો છે.

જો વનસ્પતિ ઉદ્યોગને પ્રોત્સાહન આપવાને બદલે ગોસંવર્ધન અને લેંસ સંવર્ધનને પ્રોત્સાહન અપાયું હોત તો પાંચ લાખ ટન વનસ્પતિને બદલે આપણે ૧૮ લાખ ટન શુદ્ધ ધી પેદા કરી શક્યા હોત. દૂધના પાઉડર અને બટરબોઈલની આયાત કરવાની જરૂર જ રહેત નહિ. તેલનો ભાવ વધારો અને કાળા બજારનો ઉદ્ભવ જ થયો ન હોત.

એ લેંસો કયાં છે ?

અંગ્રેજી અમલ પહેલાં સૌરાષ્ટ્ર, પંજાબ વિગેરે દેશોની લેંસો

રોજ ૪૦ થી ૬૦ લિટર દુધ આપતી. આવી ઉમદા પ્રકારની લેંસો લાખોની સંખ્યામાં હતી. આજે તો એવી લેંસ શોધતાં પણ મળી શકતી નથી. હવે તો રોજનું ૪-૫ લિટર દુધ આપતી લેંસ પણ સારી ગણાય એવી સ્થિતિ છે. ભારતના કશોડો રૂપિયાના પગાર હજમ કરી ગયેલા ગોરા નિષ્ણતોએ તૈયાર કરીને પોતાના ભારતીય શિષ્યોને વારસામાં આપેલી વિધાનો એ પરીપાક છે. ભારતનું પશુધન બચાવવું હોય તો આ અધિકારીઓને રુબરુ આપ્યા વિના અને દુર દુરના ગામોમાં અનેક આફતો સામે ઝુઝુમી રહેલા પશુપાલકોના હાથમાં પશુ સંવર્ધનનું કાર્ય સોંપ્યા વિના ભારતનું પશુધન બચે તેમ નથી.

પશુમાત્રને બચાવો

હવે સવાલ માત્ર ગાયને બચાવવાનો નથી. સવાલ પશુ માત્ર-ગાય, લેંસ, ઘેટાં, બકરાં, ઊંટ વિગેરે તમામ પ્રાણીઓને બચાવવાનો છે. કારણ કે સવાલ માત્ર દુધનો નથી, ફેશમાં બળદ, દૂધ, શુદ્ધ ઘી, બળતણ, ખાતર, રહેઠાણો વિગેરેની તંગી વધતી જાય છે. એકલી ગાયને બચાવે પરિસ્થિતિ કાબૂમાં આવી શકે તેમ નથી.

જેમ લશ્કરની એક આખી હરોળમાં એક મોરચે લશ્કરની ટુકડીને નાશ કરી નાખવામાં આવે તો બાકીની ટુકડી ઉપર બચ આવી પડે છે. અને તેને બચાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં ન આવે તો આખી હરોળ તૂટી પડે છે. તેમ ગાયનું નિકંદન કાઢ્યાં પછી શોષક અર્થ-બ્યસ્થાનું કાળચક્ર લેંસો ઉપર ફરી વળ્યું છે, અને ત્યાંથી ફરતું ફરતું તે ઘેટાં, બકરાં, ઊંટ વિગેરે સમગ્ર પશુજાતિનું નિકંદન કાઢી નાખશે.

પ્રાણી માત્ર ઉપર છૂટેલું મોતનું કાળચક્ર

લોકોને પ્રોટીનની લાલચ આપીને, ખેડૂતોને અનાજ ને બદલે માંસ પેદા કરી કમાણી કરી આપવાની લાલચ દ્વારા, અને હૂંડિયામણ મેળવવાના પ્રચાર હેઠળ પ્રાણી માત્ર ઉપર મોતનું કાળચક્ર છટું કરી દેવાયું છે.

જનતા પાર્ટીએ જ્યારે રાજઘાટ ઉપર ગાંધી માર્ગે ચાલવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી ત્યારે પ્રભએ માન્યું કે હવે ઘર ઘરમાં ગાંધીજીનું ચરવડા ચક્ર (રેંટિયો) ફરી વળશે. કોઈ માનવી વસ્ત્રહીન દશામાં નહિ જીવે. દરેક માનવીને એ ટંક પેટ ભરીને ખાવાનું મળશે. પરંતુ તેને બદલે તો પશુઓ ઉપર અને ગર્ભમાંના ભાવી નાગરિકો ઉપર (ગર્ભ-પાત કરાવવાને કાયદેસર બનાવીને) કાળચક્ર અને માનવ જાત ઉપર શોષણ અને કૂગાવાના વિષયકા છૂટા ફેંકવામાં આવ્યાં છે.

આ સાથેનું કોષ્ટક લેંસોની શુદ્ધ ધી આપવાની શક્તિ અને કંઈ જાતની ખેતી વિષયક નીતિ પલટાથી દેશને ફરી તાબા હૂધ અને શુદ્ધ ધીથી ઊભારાતો કરી શકાય; ભાવે ડામી શકાય; અને અનાજની તંગીનો ભય હંમેશ માટે નાબૂદ કરી શકાય તે સૂચવે છે.

લેંસ પશુ આપણા અર્થતંત્રમાં આતે મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. ગાય બચાવવાના નાદમાં લેંસને કે દુધ અને ખાતર આપતાં કોઈ પશુ પશુને આપણે ભૂલી શકીએ નહિ.

જેમ મશીનમાં એકે એક રૂંદ અને ચક્રર કામના છે. તેમાંથી એક પશુ ન હોય તો આખું મશીન ચાલતું બંધ થઈ જાય. તે જ પ્રમાણે આપણી આર્થિક અને સામાજિક અર્થવ્યવસ્થામાં ગાયની સાથે જ લેંસ, ઘેટાં, બકરાં પશુ એટલાં જ ઉપયોગી છે. તેમાંથી કોઈનો પશુ નાશ કરો એટલે આપણી કૃષિ-આર્થિક-સામાજિક વ્યવસ્થા ખાંગળી થઈ જવાની.

આ તમામ પ્રાણીઓની કતલ સામે આપણે ઉગ્ર વિરોધ છે. એ માત્ર ધાર્મિક વિરોધ નથી; ધાર્મિક સાથે સાંસ્કૃતિક, સામાજિક તેમજ આર્થિક સિદ્ધાંતોનો વિરોધ પણ છે.

માંસની નિકાસ દ્વારા ધન કમાવવાનો આશય એ અતિશય હીન આશય છે. સંસ્કૃતિના હૂંસની એ પરાકાષ્ઠા છે.

આપણે વનસ્પતિ ઉદ્યોગ ચલાવવાથી અને એ વનસ્પતિ ઉદ્યોગ ચાલે માટે મગફળીનું વાવેતર વધારે જવાથી કેટલું આર્થિક નુકશાન

સહન કરીએ છીએ, અને એ નુકશાન સહન કર્યા પછી પણ વનસ્પતિ ઉદ્યોગ પ્રભાની માંગને પહોંચી વળી શકે તેમ નથી જ, તે નીચે આપેલા કોલ્ટકમાં સ્પષ્ટ રીતે જણાવ્યું છે.

૧૯૫૦-૫૧

મગફળીના વાવેતર નીચેની જમીન ૪૪,૯૪,૦૦૦ હેક્ટર
(એક હેક્ટર એટલે અઢી એકર)

મગફળીનું ઉત્પાદન ૩૩,૧૯,૦૦૦ ટન.

મગફળીમાંથી શીંગદાણા મળે : આશરે ૨૧,૯૦,૫૪૦ ટન.

કુલ શીંગદાણા આશરે ૭૫ ટકા ૧૬,૪૧,૯૦૫ ટન શીંગદાણા

પીલવામાં આવે તો પીલાયા,

તેમાંથી ૪૦ ટકા લેખે તેલનું ઉત્પાદન ૬,૫૭,૧૬૨ ટન

(એમ કહેવાય છે કે હવે તો તેલનો ઉતાર

૩૬ ટકાથી ઓછો હોય છે.)

૬૦ ટકા લેખે ખોળ મળે ૯,૮૫,૭૪૩ ટન.

કુલ તેલમાંથી વનસ્પતિ ઉદ્યોગમાં વપરાયું ૧,૭૭,૦૮૩ ટન

તેલનું વનસ્પતિમાં રૂપાંતર કરતાં આવતી

ચાર ટકા લેખે તેલની ઘટ ૭,૦૮૩ ટન

વનસ્પતિ ઉદ્યોગમાં વપરાયા પછી લોકોના

ઉપયોગ માટે તેલ વધ્યું ૪,૮૦,૦૭૪ ટન

વનસ્પતિનું ઉત્પાદન ૧,૭૭,૦૦૦ ટન

વનસ્પતિ, તેલ અને ખોળનું બબર

ભાવે મૂલ્ય

૪,૮૦,૦૭૯ ટન તેલ રૂ. ૮,૦૦૦ ટનના ભાવે રૂ. ૩૮૪ કરોડ ભાવે

૯,૮૫,૭૪૩ ટન ખોળની કિંમત રૂ. ૧,૨૦૦ના ટનના ભાવે રૂ. ૧૧૭ કરોડ

૧૭,૦૦૦ ટન વનસ્પતિ રૂ. ૧,૦૦૦ના ટનના ભાવે રૂ. ૧૭૦ કરોડ

કુલ ૬૭૧ કરોડ

વનસ્પતિ ઉદ્યોગ દ્વારા તેલનું વનસ્પતિમાં રૂપાંતર કરવાની ક્રિયામાં ૭,૦૮૩ કરોડ તેલની ઘટ આવી જેથી દેશને ૫૩ કરોડ ૬૬ લાખ રૂપિયાનું નુકસાન થયું. એટલું તેલ ૭ લાખથી વધુ મનુષ્યોને પૂરું પાડ્યું હોત.

૧૯૭૭/૭૮

મગફળીના વાવેતર નીચેની ૬૬,૪૮,૦૦૦ + ૨૪,૫૪,૦૦૦ હેક્ટર
જમીન હેક્ટર

મગફળીનું ઉત્પાદન ૫,૨૬,૦૦૦ ટન + ૧૬,૪૩,૦૦૦ ટન

કુલ શીંગદાણા આશરે ૩૪,૭૨,૬૦૦ ટન ÷ ૧૨,૮૨,૩૮૦ ટન

કુલ શીંગદાણા આશરે ૨૬,૦૪,૬૬૦ ટન + ૬,૬૧,૭૮૫ ટન

૭૫ ટકા પીણાચા

૪૦ ટકા લેખે તેલનો ઉતાર ૧૦,૪૧,૨૭૬ ટન + ૩,૮૪,૧૧૪ ટન

૬૦ ટકા લેખે ખોળનો ઉતાર ૧૫,૬૨,૮૮૪ ટન + ૫,૬૬,૪૩૧ ટન

વનસ્પતિ ઉદ્યોગમાં તેલ ૫,૫૬,૩૭૫ ટન + ૩,૮૨,૨૬૨ ટન
વપરાયું.

તેલનું વનસ્પતિમાં રૂપાંતર

કરતાં આવતી તેલની ઘટ ૨૨,૩૭૫ ટન + ૧૫,૨૬૨ ટન

વનસ્પતિનું ઉત્પાદન ૫,૩૭,૦૦૦ ટન + ૩,૬૦,૦૦૦ ટન

વનસ્પતિ ઉદ્યોગમાં વપરાયા

બાદ પ્રજાના ઉપયોગ માટે

અચેલું તેલ ૪,૮૧,૬૦૧ ટન + ૧,૮૨૭ ટન

ઉત્પાદિત

વનસ્પતિ, તેલ, અને ખોળનું બજાર ભાવે

મૂલ્ય

લોક વપરાશના તેલ ૪,૮૧,૬૦૧ ટન કર ૮,૦૦૦ રૂ. ૩૮૫ કરોડ

ના ભાવે

૫,૬૨,૧૮૪ ટન ખોળની કિંમત રૂ. ૧,૨૦૦ના ભાવે રૂ. ૧૮૭ કરોડ.

૫,૩૭,૦૦૦ ટન વનસ્પતિની કિંમત રૂ. ૧,૦૦૦ ના ભાવે રૂ. ૫૩૭ કરોડ.

કુલ રૂ. ૧,૧૦૬ કરોડ.

તેમાંથી વનસ્પતિ બનાવતાં આવેલી ૪ ટકા લેખે રૂ. ૨૨,૩૭૫ ટન તેલની કિંમતના રૂ. ૧૭ કરોડ ૯૦ લાખ રૂપિયાની નુકસાની રાષ્ટ્રને સહન કરવી પડી. ઘટમાં ગુમાવેલું તેલ આશરે ૨૪ લાખ માણસોને પૂરું પાડ્યું હોત.

તેલમાં વનસ્પતિ કરતાં યોગ્ય તત્વો વધારે છે. ઉદ્યોગના લાભ ખાતર એ યોગ્ય તત્વો ઝૂંટવી લઈને રાષ્ટ્રને ૧૭ કરોડ ૯૦ લાખ રૂપિયાનું નુકસાન સહન કરવું પડ્યું.

વનસ્પતિ ઉદ્યોગના હિત ખાતર મગફળીના વાવેતરનો વિસ્તાર વધારવાને બદલે તેને ૧૯૫૦-૫૧ ની સપાટીએ સ્થિર રાખી જે ૨૪,૫૪,૦૦૦ હેક્ટર વધુ જમીન શીંગદાણાની ખેતી નીચે લાવવામાં આવી તેના ઉપર મનુષ્યો અને પશુઓને ખાવાના ઉપયોગમાં આવે એવો ભુવાર-બાજરાનો પાક લીધો હોત તો તેનું રાષ્ટ્રવ્યાપી પરિણામ નીચે મુજબ આવ્યું હોત.

૨૪,૫૪,૦૦૦ હેક્ટર જમીન	અનાજનું ઉત્પાદન	પશુઓના ખોરાક
ઉપર	આશરે ૧૬ લાખથી વધુ	કડબનો ઉતાર
		૮૨ લાખથી વધુ

ચોમાસામાં અનાજ ઉગાડવામાં

આવેલી એ જ ૨૪,૫૪,૦૦૦ હેક્ટર જમીન

ઉપર શિયાળુ પાકમાં ચારા

માટે ભુવાર ઉગાડવામાં આવી

હોત તો તેમાં નીચે પ્રમાણે

ઉત્પાદન મળત

૭ લાખ ટનથી

વધુ અનાજ

૫૦૮ લાખ ટનથી

વધુ ચારા

(ચારા માટેના વાવેતરમાં અનાજ ઓછું

ચારા ઘણા ઉતરે

ઉતરે કુલ અનાજ ૨૩ લાખ ટનથી વધુ

ચારા ૫૬૦ લાખ ટનથી

વધુ

આટલા ચારા વડે ૧૩ કરોડ ૮૦ લાખથી વધુ લેંસાનું પોષણ થઈ શકે અને તેમના સરેરાશ ૫૦૦ લિટર દુધ લેખે ૨૭૦ લાખ ટન દુધમાંથી ૭ ટકા લેખે ૧૫ લાખ ટનથી વધુ શુદ્ધ ઘી મેળવી શકાય. ઉપરાંત ૫૪,૦૦૩ કરોડ લિટર છાશ મળે.

મગફળીને બદલે જુવાર બાજરાનું ઉત્પાદન કરવાથી જે ઉત્પાદન આય તેનું મૂલ્ય નીચે મુજબ આંકી શકાય.
૨૩ લાખ ટન અનાજ સરકારે ખાંધેલા ટનના

૩. ૮૭૫૦ ના ભાવે	૩. ૧૯૫ કરોડથી વધુ
૬૩૪ લાખ ટન કડમના ૩. ૨૫૦ના ટનના ભાવે	૩. ૧૫૭ કરોડથી વધુ
૧૫ લાખ ટન શુદ્ધ ઘી ૩. ૩૦ હજારના ભાવે	૩. ૪,૫૦૦ કરોડ
૫,૪૦૦ કરોડ લિટર છાશ ૨૫ પૈસે લિટર લેખે	૩. ૧,૩૫૦ કરોડ
૧૮૦ લાખ પશુઓના ૯ કરોડ ટન છાણના	
બળતણના ૩. ૧૦૦ના ભાવે	૩. ૯૦૦ કરોડ

કુલ ૩. ૭,૧૦૨ કરોડ.

લોકોને વનસ્પતિ પૂરું પાડવા મગફળીની ખેતી વધારવાને બદલે જે જુવાર બાજરાની અને પશુઓના ચારાની ખેતી વિકસાવવામાં આવે તો પાંચ લાખ ટન વનસ્પતિને બદલે ૧૫ લાખ ટન શુદ્ધ ઘી ૫૪૦૦ કરોડ લિટર છાશ, ૨૩ લાખ ટન અનાજ અને ૯૦૦ કરોડ રૂપિયાની કિંમતનું બળતણ ગુમાવી પરદેશથી કેરોસીન, દુધનો પાઉડર, બટર ઓઇલ વિગેરેની આયાત પાછળ સેંકડો રૂપિયાના હાંડિયામણની ખુવારી કરવામાં આવે છે અને દર વરસે અબજો રૂપિયાની મૂંઝી ગુમાવી દેવામાં આવે છે.

આ બધું બને છે. માત્ર વનસ્પતિ ઉદ્યોગના હિતનું રક્ષણ કરવા માટે અને આવા દુષ્કર્યો કરતાં કરતાં રાજદ્વારી આગેવાનો ગરીબોના, કચડાયેલાઓના ઉદ્ધારની વાતો કરતા કદી શરમ અનુભવતા નથી.

ઉપર આપેલા ખેતી નીચેની જમીન અને મગફળીના ઉત્પાદનના આંકડા ઇન્ડિયા ૧૯૭૭-૭૮ ના આધારે લીધા છે.

ન્યારે અનાજ અને ચારાના ઉત્પાદનની જમીનનો ક્ષમતાનો અંદાજ હેન્ડબુક ઓફ એગ્રિકલ્ચર ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ એગ્રિકલ્ચરના આધારે ગણતરી કરી ખાંધે છે.

જ્યાં પાપોની મહેફિલ ભીડી છે ત્યાં હજી ધરતી કંપી નથી; સમંદરોએ માઝા મૂકી નથી તો ભારતને ત્યાં મુઘી ભયભીત થવાની જરૂર એમનાં પાપો કરતાં ભારતનાં પાપો કાંઈક પથ્ય ઓછાં તો છે જ. પહેલો સર્વનાશ એ દેશોનો; પછી ભારતનો ! પથ્ય સખૂર ! પછી ય સર્વનાશ શા માટે ? આજથી જ કરેલાં પાપોને સાફ કરવામાં આવે તો સદાનો સુરજ ભિતો જ રહી જાય ને ?

હાય ! કેટલાં બાપી ગયાં છે; ધોર હિંસા અને અધોર દુરાચારનાં પાપ, આ ભારતની ધરતી ઉપર !

મારે બાળુ મારો જ મારો ! ઢોર મારો, માછલાં મારો, દેડકાં મારો; વાંદા મારો; ઉંદર મારો ખેતરમાં જીવાત સરહદે શત્રુઓ; દવાના પ્રયોગોમાં પ્રાણીઓ મારો. હવે વાત આગળ વધે છે. પેટમાં બાળકને મારો છુટાં મા-બાપોને મારો; રોગી દહીંઓને મારો.

અને ખીજી બાળુ દુરાચારનું તાડવ ! સિનેમા, સહશિક્ષણ, નસ-ખંધી અને નિરોધ; છૂટાછેડા અને મર્જાપાત, કેબ્રે વગેરે ડાન્સ, ઓબે-રોય વગેરે હોટેલો, ટેલિવિઝનો અને બ્લ્યુ પ્રિન્ડ્સો ! અધોર અનાચારનાં જનક બની ચૂક્યા છે !

આ દેશને ‘આય’ કહી કેમ શકાય ? હા...એક જ કારણે આવા ય દેશને ‘આય’ કહી શકાય.

તે એ કે અહીં આજે પથ્ય એવા કેટલાક મૂડીભર માણસો [સંતો, અને સજ્જનો] છે જે સંપૂર્ણ ‘આય’કક્ષાનું જીવન જીવે છે ! અને એમના જ પુણ્યે ધરતીને દુષ્કૃતી અટકાવે છે; પાપીઓને મરતા બચાવે છે ! બાકી આયત્વ જેતું અહીં કશું જ નથી !

શ્રી પં. ચંદ્રશેખર વિજયજી

[૨૨]

નવી પેઢીનું ભારત વિષે અજ્ઞાન

જેકૂત પુત્રો સાથે વાતચીત—

જેકૂત પુત્રોનાં એક વિદ્યાર્થી ગૃહમાં જવાનું થયું. વિદ્યાર્થીએ મને ઘેરી વળ્યા. વાતચીત શરૂ થઈ. થોડાં ઘરડાઓ પછી કોઈ પ્રસંગથી શહેરમાં આવ્યાં હશે. ત્યાં તેઓ ઓકરાઓને મળવા આવ્યા હતા. તેઓ પછી પાસે આવીને બેસી ગયા.

એક વિદ્યાર્થીને મેં પૂછ્યું; “કોલેજમાં તમે કયો વિષય લીધો છે?” “બી. કેમ. નાં છેલ્લાં વરસમાં છું.” જવાબ મળ્યો.

“પાસ થઈ ગયા પછી શું કરશો?” મેં બીજા સવાલ પૂછ્યો.. “બેંકમાં કે કોઈ એક્સિસમાં નોકરી શોધીશ,” તેણે જવાબ આપ્યો.

બી. કેમ. યા પછી પછી નોકરી જ શોધવાની? કોઈ સ્વતંત્ર કંઈ કરવાનું આપણા વિદ્યાર્થીઓને સૂઝતું જ નથી. કેળવણી જ્ઞાન. મેળવવાનું નહિ પછી નોકરી મેળવવાનું સાધન બની ગઈ છે. મેં મનમાં વિચાર્યું અને તરત ત્રીજા પ્રશ્ન પૂછ્યો :-

“તમારા કુટુંબની જમીન નથી?” “છે.” જવાબ મળ્યો.. “કેટલી?” મેં આગળ પૂછ્યું.

“૭૦ એકર” તેણે જવાબ આપ્યો.

“તમે કેટલા ભાઈઓ છો?” મેં પૂછવાનું ચાલુ જ રાખ્યું.

“હું એક જ છું” તેણે જવાબ આપ્યો.

“૭૦ એકર જમીનમાંથી જે ઉપજ થશે તેના કરતા નોકરીમાં પગાર વધારે મળશે.”

“સાહેબ પછી અમારી ખેતી આધુનિક નથીને? પછી ખેતીમાં અમને શું મળે?” તેણે હતાશાથી જવાબ આપ્યો.

“આધુનિક ખેતી એટલે શું?” મેં સવાલોનો મારો ચાલુ જ રાખ્યો.

“આધુનિક ખેતી એટલે ટ્રેક્ટર, ફર્ટિલાઈઝર, જંતુનાશક દવાઓ, મોટર પંપ કે નહેર વગેરે. તેની જોગવાઈ નહિ એટલે શું થાય?” તેણે વધુ હતાશાયી ઉત્તર આપ્યો.

“પણ હવે તો સરકાર આ બધી ચીજો માટે લોન આપે છે ને?” મેં પૂછવાનું ચાલુ જ રાખ્યું.

“આપે છે. પણ તેમાં લાગવગ જોઈએ ને? વળી જેની વગ વાપરીએ તે પોતાનું કમિશન માગે તે પણ આપીએ. પણ આ ઘર-હાઓ માનતાં નથી. કહે છે કે અમને આ ચીજોની જરૂર પડી નથી. આપણી જમીન તો કેટલાંય વરસોથી છે. હવે ખાલી ફેગટની લોન લઈને કરજદાર નથી થવું. વૈજ્ઞાનિક પ્રગતિમાં દુનિયાની સાથે રહેવાનું આ વડીલો સમજે જ નહિ.”

પેલાં વૃદ્ધોમાંથી એક કાંઈક કહેવા જતો હતો. તેને મેં હાથ પકડીને ઈશારાથી અટકાવ્યો, અને પેલા યુવાન વિદ્યાર્થીને પૂછ્યું, “ટ્રેક્ટર ન હોય તો ઘરે બળદ હશે ને?”

“બળદ તો છે.” તેણે ભારપૂર્વક જવાબ આપ્યો. “પણ તે કાંઈ ટ્રેક્ટરની તોલે આવે?”

“ફોવો પણ હશે,” મેં પૂછ્યું. “છે. પણ સુકાર્થ ગયો છે.” મેં પૂછ્યું, “નદી નથી?” “નદી છે. પણ પાણી ક્યાં છે?” નદી બય તો છે અમારા ખેતરને અડીને પણ તેમાં પાણી તો ચોમાસામાં મહિનો બે મહિના જ રહે છે. દશ મહિના તો તેમાં પાણીને બદલે ધૂળ હોય છે.”

મને યાદ આવ્યું કે તે જ નદીમાં ૬૦ વરસ પહેલાં ભર ઉનાળે મથોડું પાણી રહેતું. મેં કહ્યું, “તે નદીમાં પાણી તો બારે માસ રહેતું....” તે વચમાં જ બોલી ઊઠ્યો કે “આ બધાં ગલદેરાં પણ

એમ જ કહે છે. પણ હું જન્મીને સમજ્યો થયો ત્યારથી તેમાં પાણીને બદલે ધૂળ ભેળું છું. જો પાણી હતું તો ગયું ક્યાં ?” વૃદ્ધોએ મને કહ્યું, “બાપા ! આ ભાઈ જે કહે છે તે સાચું છે.” “અને આપ જે કહો છો તે પણ સાચું છે.” અમે એકર દીઠ સો મણ બાજરો પણ પકવતા. તેમજ વરસમાં બે થી ત્રણ પાક લેતા. પણ આ છોકરાઓ અમારી વાત જ માનતા નથી. સામા કહે છે કે આતો બધાં ટાઢાં પહોરનાં ગખ્યાં છે. તેઓ કહે છે કે ‘ટરેકટર’ અને ‘વલાતી’ ખાતર વિના ખેતી થાય જ નહિ. એમ નિશાળમાં ભણીએ તે બધું ખોટું ? અમારે માટે તો છેક ‘વલાતથી’ ચોપડીઓ છપાઈને આવે છે. એમાં લખ્યું તે ખોટું અને તમે સાચા ?” એમને કેમ પહોંચાય.

મેં પૂછ્યું “બાપા ! નદી ને કૂવો સાવ સુકાઈ ગયાં છે. એ વાત સાચી ?”

“સાવ સાચી, ભાઈ સાવ સાચી.” “પણ નદી જેવી નદી કેમ સુકાઈ બય ?” મેં પૂછવાનું ચાલું જ રાખ્યું. “ભગવાનનો કોપ, ખીજું શું ? ધરતી ઉપર પાપનો ભાર વધતો બય છે, તયેં, ભગવાન પાણી ખેંચી જ લેને ?” વૃદ્ધે કહ્યું.

“હજીય આ બધા ડોસાઓ ભગવાનની ને પાપની વાતો કરતાં ચાકતાં જ નથી. આધુનિક વિજ્ઞાનમાં કાંઈ સમજે જ નહિ. નકામા જૂના જમાનાની સાહેબી, ધર્મ, પાપ ને પુણ્ય અને ભગવાનની વાતો કરીને અમારું મગજ બગાડી નાખે છે,” પેલા વિદ્યાર્થીએ રોષ-પૂર્વક કહ્યું.

૪૪ ચંગીઝખાનની માનવોની કતલને વટલાવે તેવી ગાયોની કતલ :

મારા મનમાં પવન વેગે વિચારો દોડ્યા જતા હતા. બધી વાત સાચી હતી. પરમેશ્વરના કોપની, પાપની અને વિજ્ઞાનની વાત પણ સાચી હતી. ગાયોની કતલેઆમ સો સો વરસથી ચાલુ હતી. ચંગીઝખાન, તૈસુર અને નાદીરની માનવ હત્યાને પણ ઝાંખી પાડે એવી વિશાળ પાયા પર ગો હત્યા, જીવ હત્યા અને માનવતાની કતલ ચાલી

રહી હતી, તેનાથી મોટું પાપ શું હોઈ શકે? વધુ દુઃખદ તો એ કે ચંગીઝખાન જેવાઓ દ્વારા ચાલેલી માનવહત્યાનો વિશ્વની તમામ પ્રજા તિરસ્કાર કરે છે. જ્યારે સંસ્કૃતિ, માનવતા અને જીવ સૃષ્ટિની અધોર કતલને જમાનાની જરૂરિયાતમાં ખપાવી દેવામાં આવી છે. આવા અધોર પાપથી ઈશ્વર કૌપાયમાન ન થાય તો ખીજું શું થાય? વૃદ્ધ પટેલની વાત સાચી હતી.

સાચા વિજ્ઞાનની જાણકારી ક્યાં?

પેલા યુવાનની વાત પણ સાચી હતી. વિજ્ઞાનની વાતમાં પેલા વડીલોને સમજણ ન પડતી. તેમજ વિજ્ઞાનની વાતો કરવામાં પોતાને પ્રગતિવાદી સમજતા પેલા યુવાનોને વિજ્ઞાનની સાચી સમજ જ ન હતી. કારણ કે કેળવણીના પુસ્તકોમાં વિજ્ઞાનની સાચી જાણકારીથી તેમને વાચ્ય રાખવામાં આવતા હતા. આધુનિક વિજ્ઞાનને નામે તેમને જે કેળવણી મળતી હતી તે તો તેમને કુહાડાના હાથે બનાવીને તેમના દ્વારા માનવ જાતનું શોષણ કરવા માટે તૈયાર કરવાની એક ચાલ હતી. જેથી ટ્રેક્ટરો, ફર્ટિલાઇઝર, જંતુનાશક દવાઓ, મોટર પંપો વગેરે તેમના હાથમાં મૂકીને તે દ્વારા માનવ જાતનું શોષણ અને જીવ સૃષ્ટિના સંહારનું કાર્ય થઈ શકે.

બિચારી નવી પેઢી?

જે પારિવર્તન થયું હતું તે સાચા વિજ્ઞાનને આધારે જ થયું હતું. ગાયોના સંહારથી છાણાંનાં બળતણનો અને ખાતરનો દુકાળ શરૂ થયો હતો. ખાતર વિના ખેતરો નકામાં હતાં. લોકોએ બળતણ માટે વૃક્ષોનું નિકંદન કાઢ્યું હતું. આથી વૃક્ષો દ્વારા જમીનને મળતું રક્ષણ ન મળવાથી જમીનનું ધોવાણ થવા લાગ્યું. વૃક્ષો ઉપરથી ખરી પડતાં લાખો ટન પાંદડા, વૃક્ષો ઉપર આવીને બેસતાં કરોડો પક્ષીઓની હગારથી જમીનને કુદરતી પોષણ મળતું બંધ થયું. જમીનના ધોવાણથી જે માટી ધોવાતી તેના લીધે નદી નાળાંઓ પૂરાઈ જવા લાગ્યા અને સૂકાવા લાગ્યા. નદીઓ સૂકાઈ જવાથી ભૂગર્ભમાંથી મળતાં પાણીનો પુરવઠો બંધ થઈ જતાં દૂવાઓ પણ સૂકાઈ ગયા. નવી પેઢીએ તો

જન્મતાં જ આ પરિવર્તિત સ્થિતિ ભેદ હતી. તેમને તો તેમના પૂર્વજોએ ભેળેલી વન, પશુ અને જલ સમૃદ્ધિની કલ્પના જ ન હતી. એટલે તેમના વડીલોની વાતો તેમને કેમ સમજાય ?

૧૧ ચાર પાંખિયો મોતનો ધસારો ?

સુકાર્થ ગયેલાં પાણીના પૂરવઠાથી પશુઓ ઉપર એક વધુ કાતિક ધા ક્યો હતો. જમીન કસહીન થવાથી અનાજ ઓછું પાકતું હતું. ચરિયાણો સફાઈ કરી નાખવામાં આવ્યા હતા. પાણીની, ઘાસચારાની, નિકાસ દ્વારા પેદા કરાયેલી તેમના પાણીની તંગી અને કતલખાનામાં તેમની ગરદન ઉપર ફરી રહેલી છૂરી-આવાં ચાર પાંખિયાં મોતનાં ધસારા સામે પશુઓની સંખ્યા ઘટી રહી હતી. બળદોની કાર્યશક્તિ ઘટતી જતી હતી, તેમની કિંમત આસમાનને આંખવા મથતી હતી. સો વરસ પહેલાં રૂપિયા ત્રણ થી છમાં મળતા બળદની કિંમત રૂ. ૧૦૦૦, ૧૫૦૦, ૨૦૦૦ સુધી પહોંચી હતી. આ બધી વૈજ્ઞાનિક હકીકત છે. પશુ પેલા વિદ્યાર્થીઓ એ શી રીતે બાણે ? તેમને તો પોપટની જેમ ટ્રેક્ટર, રાસાયણિક ખાતર, સુધારેલું બિયારણુ અને આધુનિક સિંચાઈના ભાપ જપવાનું શીખવવામાં આવ્યું હતું. આવી માન્યતામાં જ ઉછરેલા આપણા યુવાનો, ખેતીમાં પોતાના ટાંચાં સાધનો ભેદ હતાશ થઈ નોકરી શોધવા ફાંફાં ન મારે તો બીજું શું થાય ?

૧૨ કોની વધારે કાર્યસૂઝ ?

તેમને તેમના વડીલો અજ્ઞાન, બુદ્ધિહીન અને ખોટા લાગે છે. કારણ કે એમના પૂર્વજોની સમૃદ્ધિ અને કાર્યસૂઝની એમને કલ્પના જ નથી. એમને મળી રહેલું શિક્ષણ અને આ શિક્ષણના રચયિતાઓની કલ્પી લીધેલી વૈજ્ઞાનિક બુદ્ધિના પ્રભાવથી તેઓ અંભળ ગયા હોય છે. પ્રખ્યાત પશુશાસ્ત્રી અને કૃષિવૈજ્ઞાનિક ડૉ. વોલ્કરે જે ભારતીય ખેડૂતોને પોતાના ગુરુ માન્યા, તે જ ખેડૂતો તેમના જ વંશજોની માન્યતા મુજબ અજ્ઞાન મૂર્ખ અને આવડત વિનાના છે. વિધિની આ કેવી વિચિત્રતા છે ?

ડૉ. વોલ્કરને બ્રિટિશ સરકારે તે સમયનાં અંગ્રેજ શાસિત હિંદ સરકારને મદદ કરવા તેમને હિંદુસ્તાન મોકલ્યા અને તેમને સૂચના આપી કે તેમણે ભારતના ખેડૂતોને વૈજ્ઞાનિક અને સમૃદ્ધ ખેતી કેમ થાય તે શીખવવું.

તેઓ લખે છે કે, “મારો કેલેન્ડરનો અભ્યાસ પૂરો કરીને ડિગ્રીના તમામ કાગળિયા લઈ હું ભારત આવ્યો. અહીં આવીને પાંચ વરસમાં મારા અભણુ ગુરુઓ (ભારતના ખેડૂતો) પાસેથી એક પણ વૈજ્ઞાનિક સાધનની મદદ વિના સમૃદ્ધ ખેતી કેમ થાય તે શીખ્યો. ઇંગ્લેંડની સરકારને મેં લખ્યું કે, ‘ભારતના ખેડૂતોને હું ખેતી કેમ કરવી તે શું શીખવવાનો હતો? તેમના તો લોહીમાં જ સેંકડો પેઢીઓથી જ્ઞાન ઉતરી આવેલું છે!’

જો ભારતનું સાચું વિજ્ઞાન કોણ શીખવશે?

ભારતનું આ વિજ્ઞાન આપણી નવી પેઢીને કોણ શીખવશે? જો સેવકો તો પરદેશી પાસેથી સલાહ સૂચનો મેળવતા હોય છે. જો સંવર્ધનના બદલે ડેરી સંવર્ધનનાં ચીલે દેશને ચઢાવતા બંધ છે. ગ્રામ સેવકો સેવાને નામે રાસાયણિક ખાતર અને સુધારેલાં બિયારણુ, નહેરોની સિંચાઈ અને ‘ટયૂબવેલ’ના પ્રચારક બનીને ફર્યા કરે છે.

ભારતનું ભારતીયકરણ કરવાને બદલે અંગ્રેજીકરણ અંગ્રેજી કરતા ધણી ઝડપથી અંગ્રેજીનાં ભારતીય વારસદારોથી થઈ રહ્યું છે.

જો નવાં વિજ્ઞાનનાં અધિકારી સાથે વાર્તાલાપ

એક મિત્રે રોષપૂર્વક મને કહ્યું, “તમારી બધી વાતો ખોટી છે. પશ્ચિમની પ્રગતિ અને વિજ્ઞાન સામે તમને ખોટો વિરોધ છે. તમારી માન્યતા માત્ર તમારા અને જૈનાચાર્યોએ લખેલા પુસ્તકો ઉપર આધારિત છે. પણ એ બધાં લખાણો બુદ્ધિની કસોટી ઉપર ટકી શકે તેમ નથી. ‘ફલાણું રાબરો બ્રાહ્મણોને આટલા હજાર ગાયો દાનમાં આપી, અમુક રાબ પાસે આટલા લાખ ગાયો હતી. એ બધાં ગરખાં.’

તે વખતે માનવીની બુદ્ધિનો પૂરો વિકાસ થયો ન હતો. ખીલુ કાંઈ લખવાની તેમની આવડત ન હતી. એટલે આવું લખી નાખ્યું.

જરા વિચાર તો કરો કે રાજાઓ તે લાખો ગાયોની વ્યવસ્થા કેવી રીતે કરતા? બ્રાહ્મણો હજાર ગાયો શી રીતે સાચવતા? તેમને ખવડાવતા શું? કરોડો મધ્ય દૂધનું શું? વળી તમે જ કહો છો કે દૂધ વેચવું તે પાપ મનાતું. જો દૂધ ન વેચે તો ગાયો રાખવી પરવડે શી રીતે? ઘેર ઘેર ગાયો હોય તો દૂધ વેચાતું લે પણ કોણ? આવી બધી વાતો જ્યારે વર્તમાનપત્રો ન હતાં, બ્રાહ્મ દુનિયા સાથે સંપર્ક ન હતો, વૈજ્ઞાનિક ઢબે બુદ્ધિ ખીલી ન હતી ત્યારે લોકો માનતા. આજના અણુયુગમાં કોણ માનશે?”

❧ એક છોડવું તો ઊગાડી આપો

“અણુબોમ્બ વડે દુનિયાનો નાશ કરી શકાય તે હું માની લઉં છું,” મેં જવાબ આપ્યો. “પણ કોઈ પણ વિજ્ઞાન ગાય, પૃથ્વી, હવા અને પાણીની મદદ વિના વનસ્પતિનું એક છોડવું પણ ઊગાડી શકે તેમ નથી. અણુની મહાવિનાશક શક્તિમાંથી બચવું હશે ત્યારે માનવે ગાયનું જ શરણ લેવું પડશે.”

❧ ગીરવે મુકાયેલું દેશી અંગ્રેજોનું મગજ

માની લઉંએ કે હિંદુ ઇતિહાસકારો કે જૈનાચાર્યો અંગ્રેજી ભણેલા ન હતા, માટે તેમણે લખ્યું એ બધું ખોટું. અને અંગ્રેજી કેળવણી લીધેલાઓએ લખ્યું તે જ સાચું, એવી જ તમામ માન્યતા હોય તો એ માન્યતાનો સવાલ છે. તેથી એ કાંઈ હકીકત નથી બનતી. મેં એમ કહેનારા પણ સાંભળ્યાં કે જૈનોએ તૈયાર કરેલો સંસ્કૃત શબ્દકોશ આધારભૂત ન મનાય પણ ‘મોલિયર’ લખેલો સંસ્કૃત શબ્દકોશ આધારભૂત ગણાય. તો આવી માન્યતા ધરાવનાર ભલે તેમ માને, તેથી જૈન વિદ્વાનો કે હિંદુ પંડિતોએ બનાવેલા શબ્દકોશ તેઓ અંગ્રેજી ભણેલા ન હતા માટે તે અવગણી શકાય નહિ.

૪૬ તમારા પ્રશ્નો તદ્દન બાકિશ છે.

જેન કે હિંદુ ગ્રન્થોને પ્રમાણ વગરનાં માનવાને કોઈ કારણ નથી. તેમણે લખેલી બાબતો વિષે તમે જે સવાલ ઉઠાવ્યો છે તે તો હુદ્ પ્રશ્ન છે. જે રાજવીઓ લાખોની ચતુરંગિણી સેનાનું સંચાલન કરતા અને વિશાળ પ્રદેશો ઉપર રાજ્ય કરતા તેમને લાખો ગાયોની વ્યવસ્થા કરવાનું મુશ્કેલ શી રીતે હોઈ શકે? આપણે બહુ દૂર પુરાણ કાળમાં ન જઈએ તો પણ આજે ઐતિહાસિક પૂરાવા છે કે મહારાજા કુમારપાળ પાસે તેમની પોતાની ૩૧ હજાર ગાયો હતી. પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ તેમના પિતા સોમેશ્વર ચુદ્ધમાં મરાયા તેની ઉત્તર ક્રિયામાં રેશમી ઝુલ ઓઢાડેલી, ગળામાં ઘંટડી બાંધેલી અને શીંગડાંમાં સોનાની ઘુધરી બાંધેલી બે હજાર ગાયો બ્રાહ્મણોને દાનમાં આપી હતી. ત્યાંથી પણ વધુ નજીક આવીએ તો ટીપુ સુલતાન પાસે તોપખાનું ખેંચવા ૩૫ બળદોનું જૂથ હતું, તે જૂથની મદદથી એક જ રાતમાં ૩૫ માઈલનું અંતર કાપીને સર આર્થર વેલેસ્લીના લશ્કર ઉપર ત્રાટક્યો હતો.

૪૭ બ્રાહ્મણો હજારો ગાયોને સાચવતા

બ્રાહ્મણો હજાર ગાયોના દાન લેતા એ બધા વનમાં રહેનારા ઋષિમુનિઓ હતા. તેમના આશ્રમમાં હજારો વિદ્યાર્થીઓ ભણતા, તે વિદ્યાર્થીઓ ગાયોની દેખભાળ કરતા. ગાયોને નજર સામે રાખીને વિદ્યાર્થીઓને કૃષિ વિજ્ઞાન, પશુવિજ્ઞાન, વનસ્પતિ વિજ્ઞાન, ગણિત, પંચામૃતદ્વારા તંદુરસ્ત રહેવાની કળા અને પંચદ્રવ્ય દ્વારા રોગમુક્ત રહેવાનું જ્ઞાન આપવામાં આવતું. આમ ગાયોની વ્યવસ્થાનો કોઈ મુશ્કેલ પ્રશ્ન ન હતો.

૪૮ ખોરાક

ઘાસચારાના પ્રશ્નને આજની પરિસ્થિતિની કસોટી ઉપર મૂકવો ન જોઈએ. તે સમયે દેશમાં વિશાળ અને સમૃદ્ધ ચરિયાણો હતા. તેમાં થતાં ઘાસની આજની પેઢીને કલ્પના જ ન આવે. આજે તો

ચરિયાણા શોધવા જવું પડે. ભાગ્યે જ કંઈ જગાએ ચરિયાણું
લેવા મળે અને તે પણ માત્ર થોડાક એકરમાં જ ચોમાસામાં એકાદ
ફૂટ ઊંચું ઘાસ થયું હોય તો નસીબ. વરસના ૮ થી ૧૦ માસ ધૂળ
ઊડતી હોય છે. આવા વેરાન ચરિયાણુની જમીન પણ માથાદીઠ .૦૯૭
એકર જેટલી હોય છે.

ન્યારે વેદકાળથી લઈને મોગલ સલ્તનતના અંત સુધીના
દસ્તાવેજી પુરાવા સાબિત કરે છે કે દરેક ગામને પાદરે વિશાળ
ચરિયાણું હતા. ડુંગરો અને પર્વતોની ધારો ઘાસ અને વૃક્ષોથી
છવાયેલી હતી. ચરિયાણાનું ઘાસ એટલું ઊંચું થતું કે ઘોડેસ્વાર
પણ તેની નીચે ઢંકાઈ જતો. ગામમાં ધણુ ફક્ત દૂધ દોહવાના સમયે
સવારે અને સાંજે ગામમાં આવતા બાકી દિવસ અને રાત ચરિયાણામાં
ફરતાં. જુવાર બાજરીનાં સાંઠાં જે આજે ભાગ્યે જ ચાર પાંચ ફૂટના
લેઈએ છીએ તે ૧૨ થી ૧૫ ફૂટ ઊંચા થતાં. એટલે એ ચારો પણ
પુષ્કળ મળતો. ઉપરાંત ગીચ જંગલોમાં અનેક પ્રકારના વૃક્ષો એવાં
હતાં જેના પાન અને ફૂલ પશુઓના ચારા માટે વપરાતાં. સૌરાષ્ટ્રના
પ્રખ્યાત વનસ્પતિ શાસ્ત્રી શ્રી જયકૃષ્ણભાઈ ઈંદ્રજીના વનસ્પતિઓ
વિષેના પુસ્તકોમાં આવા વૃક્ષોની માહિતી મળે છે અને ડૉ. વોલ્કર
તેને ટેકો આપે છે.

ગરીબમાં ગરીબ ઘરમાં પણ એકાદ બે ગાયો હતી. શ્રીમંતોને
ત્યાં તેમના ગળા પ્રમાણે સેંકડો ગાય હતી. રાબાઓને ત્યાં હબારોની
સંખ્યા રહેતી તેમનો ઘાસચારો અને ઢાણો મળી રહે તે માટે ગો-
આસની પ્રથા હતી. ગો-આસ પોતાની ગાયને આપવાનું નહિ પણ
ગરીબોની ગાયો જે રસ્તામાં ફરતી હોય તેમને આપવાનું હતું. ગો-
આસ નિયમિત મળે માટે તેને ધાર્મિક પ્રથા બનાવી હતી.

ૐ દૂધ વેચવાની મનાઈ શા માટે ?

નિરોગી જીવન જીવવા માટે ચોખ્ખી હવા, ચોખ્ખા પાણી જેટલું
જ દૂધનું મહત્ત્વ છે. આવી ચીજોને વેપારી બને તો તેમાં

આવ વધારો, કાળા બજાર વગેરે જમી પડે. તે ચીજ ગરીબ માણસો માટે અપ્રાપ્ય બને માટે તેને વેચવાની હિન્દુધર્મ મનાઈ કરે છે. ભારતીય અર્થવ્યવસ્થા તોડી પાડીને પશ્ચિમની શોષક અર્થવ્યવસ્થા ફેલાવવામાં આવી પછી જ દૂધનાં વેચાણ શરૂ થયાં. તેની સાથે જ દૂધ મોંઘું થયું, પછી દુબપ્રાય થયું. હવે તો શોષણ કરવાનું એક જખરું સાધન બની ગયું છે.

❧ દૂધ ઉત્પાદન અને ઉપયોગ :

દૂધનું ઉત્પાદન બહુ મોટું હતું. આઈ-ને-અકબરીમાં અબૂલ ફઝલ લખે છે કે, “ગાયો રોજ અર્ધા મણથી વધુ દૂધ આપે છે. એક રૂપિયામાં ૨૧ પાઉન્ડ શુદ્ધ ઘી મળે છે.” પ્રખ્યાત ધારાશાસ્ત્રી શ્રી ઠાકુરદાસ ભાગવ તેના “Cow in Agony” નામનાં પુસ્તકમાં લખે છે કે “ગઈ સદીમાં રોજ મણુ દૂધ આપનારી ગાયો અને ભેંસોના વંશ કતલખાનાઓમાં નાશ પામી ચુક્યો છે.”

દૂધનાં આ વિપુલ ઉત્પાદનનો ઉપયોગ વિપુલ પ્રમાણમાં હતો. સશક્ત અને નિરોગી જીવન માટે દૂધ પાયાની વસ્તુ છે. આયુર્વેદ લખે છે કે, “માણસે રોજ ઓછામાં ઓછું ત્રણ શેર (દોઢ લીટર) દુધ પીવું જોઈએ.” આજે આપણે દોઢ લિટરને બદલે ચા ના કપમાં માત્ર દોઢ ચમચા દૂધ નાખીને ચલાવીએ છીએ. એટલે દૂધના ખોરાકમાં કરવા જોઈતા અને અગાઉ થતા ઉપયોગને ખ્યાલ પણ સરખો ન આવે. તે વખતે રોટલા, રોટલી કે પૂરીને લોટ પણ પાણીને બદલે દૂધ વડે બંધાતો જેથી સ્વાદ અને પોષક તત્વો ખૂબ વધી જતાં.

❧ અરે આ કાઠિયાવાડ

૧૮ મી સદીનાં અંતમાં એક અંગ્રેજ મુસાફરે “Kathiawad before 200 years” નામના પુસ્તકમાં લખે છે કે “મેં ઘણા દેશો જોયા છે પણ સૌરાષ્ટ્રમાં જેવી સુંદર નદીઓ અને સુંદર ગાય ભેંસો જોઈ છે તેવી કોઈ દેશમાં જોઈ નથી. ત્યાંના લોકો ખેતીની પણ બહુ પરવા કરતા નથી. દૂધ અને માખણ તેમનો મુખ્ય ખોરાક છે !”

આજે જો એ જ પ્રવાસી સૌરાષ્ટ્રમાંથી પસાર થાય તો કદાચ એમ લખે કે હું એક એવા પ્રદેશમાંથી પસાર થયો જેને પશુઓ અને નદીઓનું કપ્પરસ્તાન કહી શકાય. જ્યાં પાણીનો દુકાળ ખારેખાસ હોય છે પણ દારૂની રેલમછેલ છે.”

❧ ધીના વ્યાપક ઉપયોગ

દૂધ વેચવું એ પાપ ગણાતું પણ દૂધમાંથી ધી બનાવીને વેચી શકાતું. ધીના ખોરાકમાં વ્યાપકપણે ઉપયોગ થતો. તેથી જ આપણી સંસ્કૃતિનું સહુથી મહત્ત્વનું અંગ છે “પાકશાસ્ત્ર.” ધી દુનિયામાં સર્વોત્તમ ગણાયું છે. આજની પેઢીને જાણીને આશ્ચર્ય થશે કે દેશમાં જ્યારે દૂધ ધીની રેલમછેલ હતી, ત્યારે ખોરાકમાં તેલને સ્થાન ન હતું. તેલ માત્ર રાતે દીવા કરવા (સો વરસ પહેલાં કેરોસીનના દીવા ન હતા) વપરાતું. અંગ પર માલિશ કરવા અને જોડા પર ચોપડવા તેમજ ઘોડા લેસોને માલિશ કરવા વપરાતું એટલે તો ખારવાડમાં કહેવત છે કે “ધી ખાય ઘોડા, તેલ પીએ જોડા.”

ત્યારે ધીનો ઉપયોગ શું હતો તે જાણીએ. ખોરાકમાં હાલ જ્યાં તેલ વપરાય છે. ત્યાં ધી વપરાતું. મિઠાઈ બનાવવી હોય, રોટલા, રોટલી, ભાખરી કે પૂરી બનાવવી હોય, શાક હોય કે ફરસાણ એ તમામમાં ધી વપરાતું. આજે એ પ્રથાનાં અવશેષ માત્ર વૈષ્ણવ સંપ્રદાયનાં મંદિરોમાં છે. ત્યાં હજી સુધી પ્રસાદમાં તેલ વપરાતું નથી.

❧ દેવસેવામાં પણ ધી

પ્રત્યેક ઘરમાં દેવસેવા હતી. પ્રત્યેક ઘરમાં દેવમંદિર પાસે સવારસાંજ ધીના દીવા થતા. હજારો મંદિરોમાં ધીના અખંડ દીવા ચાલુ રહેતા.

લાખો ગ્રામીણો અગ્નિહોત્રી હતા. હિંદુ સમાજમાં લગ્ન હંમેશાં અગ્નિની સાક્ષીએ થાય છે. તે અગ્નિને ઘેરે લાવી સાચવી રાખવામાં આવતો. સવારસાંજ બંને વખતે તેમાં મંત્રોચ્ચાર દ્વારા દૂધ, ચોખા

અને ધોની ૧૦૮ આહુતિ અપાતી. હોમ દ્વારા અગ્નિને સદા પ્રજ્વલિત રાખવામાં આવતો. તે જ અગ્નિથી અગ્નિદાહ અપાતો, ઉપરાંત દરેક ઘરમાં વૈધદેવ કરવાનો એટલે કે જમ્યા પહેલાં અગ્નિમાં પાંચ આહુતિ ધોની આપવાનો રિવાજ હતો. આ તમામ વિધિઓ ધાર્મિક બંધન છે. પણ ગાયોની કતલ દ્વારા હોમમાં જોઈતી ધી સહિત તમામ ચીજો મોંઘી અને દુષપ્રાય કરી, વિના બળ વાપરે અંગ્રેજોએ તે અટકાવી દીધી છે. તેમના વારસદારોએ એને આચરવી અશક્ય બનાવી. તેનાથી પણ આગળ વધી ઘણાં સ્થળે હોમહવન કરવા ઉપર પ્રતિબંધ પણ મૂક્યા. આજે તો લોકોને શુદ્ધ ધી જોવા પણ મળતું નથી. તો પછી સવાર સાંજ દૂધ, ગંધેલો ભાત અને ધોની ૧૦૮ આહુતિ કોણ આપી શકે? દેશમાં દર વરસે લાખોના હિસાબે નાના મોટા યજ્ઞ થતાં, તેમાં હોમ કરવા હબરો મણુ ધોની જરૂર પડતી.

ૐ અરે! બળદો અને ઘોડાઓ ધી પીતા

દેશનો તમામ વાહન વહેવાર બળદ અને ઘોડા દ્વારા ચાલતો. સેંકડો માઈલની મજલ કાપનારા બળદો અને ઘોડાઓને પણ ધી પીવડાવવું પડતું. આજે લોકોને જેટલું તેલ પણ જોવા નથી મળતું તેથી અનેક ઘણું ધી વાપરવા મળતું.

એટલે બ્રિટિશશાસન પહેલાં ધાર્મિક, સાંસ્કૃતિક અને સામાજિક જીવન જોઈએ તો આટલાં ધી, દૂધનું શું થતું તે પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી. પણ એ બધું ભારતીય અર્થવ્યવસ્થાના ઢાંચામાં જ હતું. પશ્ચિમની શોષક અર્થવ્યવસ્થાઓએ સ્થિતિ પલટાવી નાખી છે. એટલે આજની પેઢીને એની કલ્પના પણ ન આવે.

ૐ આ કેવી વિષમ પરિસ્થિતિ?

તમે કદી વિચાર કર્યો છે ખરો કે જે દેશમાં લાખો અન્નક્ષેત્રો અને સદામતો હતાં ત્યાં આજે અનાજનાં કાળાં બજાર ચાલે છે. જે દેશમાં શ્રીમંતો દર વરસે તળાવો અને ફવાઓ ખોદાવી સમાજને

અરણ્યે ધરતાં, દુર દુરનાં ઉજ્જડ, નિર્જન સ્થળોએ પણ પાણીની પરચે એસાડતાં ત્યાં આજે એક યા ખીબ નામે પાણી વેચાવા લાગ્યું છે. જે દેશમાં નિતનવી ધર્મશાળાઓ બંધાતી ત્યાં આજે જમીનોનાં અને મકાનોનાં અમાનુષી કહેવાય એવાં ભાડા, પાઘડી અને આસમાને અડતી કિંમતો લેવાય છે, એ બધું પરિવર્તન કેમ થયું? હોસ્પિટલોમાં હજારો દર્દીઓની કતારો, અંદર બિછાનાને અભાવે નીચે સુતેલા ભારે દરદથી પીડિતા દરદીઓ, ઝૂંપડપટ્ટીઓનાં વધતાં ઝૂંડ, મેલાં ગડગૂમડથી ભરેલાં શરીરો, નગ્ન દશામાં હજારો બાળકોને રસ્તામાં લીખ માગતા કે બિરસા કાપતાં કે ચોરી કરતાં કઠી ભેવાની પરવા કરી છે ખરી ?

૩૬ ઝડપથી આપણે ટોળામાં ફેરવાઈ જઈશું, બે...

આપણે આપણી ગાયોને બચાવી તેમનું સંવર્ધન કરી આપણા ધર્મ, સંસ્કૃતિ અને શૈક્ષણિક સમાજ રચના કરી ન સ્થાપીએ તો ગણતરીનાં હાયકાઓમાં એક સંસ્કૃત પ્રજામાંથી ગુનેગારનાં ટોળામાં ફેરવાઈ જઈશું, અથવા બેકારી, ગરીબી અને અપોષણના રોગનાં લોગ બની આંધળા અને ગાંડાઓની પ્રજા બની આખરે નાશ પામીશું. અથવા જેમ ૧૯૪૨ માં જાપાન અલ્યુયુદ્ધમાં સંડોવાઈને નાશ પામ્યું તેમ આપણી વર્તમાન અર્થનીતિથી ત્રીજા વિશ્વ વિગ્રહમાં ધકેલાઈને નાશ પામશું. જે ઝડપથી આપણું માનસિક, આર્થિક અને સામાજિક અધઃપતન થઈ રહ્યું છે તેને અટકાવીશું નહિ તો મને લાગે છે કે બેબીલોન વગેરે પ્રબલ્યો જેમ ધરતીનાં પટ પરથી ભૂંસાઈ ગઈ, તેમ આ મહાન આર્યપ્રજા પણ ધરતીનાં પટ પરથી એકાદ સૈકામાં જ નાબૂદ થઈ જશે. સિવાય કે એ વાત ઈશ્વરને કર્મને મંજૂર ન હોય.

૩૭ તો અબજો ગાયોને ઉછેરો

આવી રહેલા વિનાશમાંથી આપણે બચવું જ હોય તો ભારતનું 'ભારતીયકરણ કરવું' જ પડશે. અલ્યુયુદ્ધમાં ન ભેડાવવું હોય તો ફરીથી

અખલેની સંખ્યામાં માયો ઊછેરવી જ પડશે. અણુરજથી છવાયેલાં જૂમંડલને અને આકાશને શુદ્ધ કરવાં લાખોની સંખ્યામાં હવન હોમ કરીને કરોડો મણની આહૂતિ આપવી પડશે અને ગાયનાં છાણથી લીંપાયેલાં ઘરોમાં આશ્રય લેવો પડશે.

જેડૂત પુત્રોની આ દશા

આ પુસ્તકની શરૂઆતમાં આપણે જોયું કે જેડૂત પુત્રો પછી તેમણે કૌલેજમાં અભ્યાસ કર્યો હોય તો ખોટી રાષ્ટ્રદ્રોહી કેળવણીનાં પ્રભાવે અને કૌલેજમાં ન ગયા હોય તો રેડિયો, વર્તમાનપત્ર અને બહિરમંચ પરથી થતાં બુદ્ધિહીન અને સ્વાર્થી રાજદારીઓનાં પ્રવચનથી અંબળને, પોતાના વડીલો પ્રત્યેના આદર ગુમાવી બેઠા છે. તેમના પૂર્વજોનાં જ્ઞાન, આવડત અને અનુભવો પ્રત્યે તેમને શ્રદ્ધા નથી. ભારત એક દિવસ સમૃદ્ધ ખેતી કરતો દેશ, સહુથી ઓછામાં ઓછા ઉત્પાદન ખરચ વડે ખેતી કરતો, દુનિયાની બબરોમાં ભારતની ખેત પેઢાથ ઠલવાતી, આ બધી હકીકતોમાં તેમને વિશ્વાસ નથી. હાથે ચઢ્યું તે હથિયાર લઈને કર્મક્ષેત્રે ઝુકાવનારા ભારતીય વીરોની વાતો તેમને પરીકથા જેવી લાગે છે.

તેઓ હતાશ થયા છે, હતાશથી ભણે છે, ભણીને હતાશ બને છે. ભારતમાં ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વેપાર અને કનિષ્ઠ નોકરી ગણાતી. તેને બદલે હવે કનિષ્ઠ ખેતી માની નોકરીને ઉત્તમ ગણીને નોકરી પાછળ ખુવાર થયા છે.

લશ્કર તેના સેનાપતિમાંથી વિશ્વાસ ગુમાવી દે તો તેનું ભાવી અધિકારમય બની જાય છે. પરંતુ જો જેડૂત પુત્રો ખેતીમાંથી વિશ્વાસ ગુમાવી દે, તેમના બાપદાદાઓની સિદ્ધિઓ સાચી હોવાનો અસ્વિકાર કરે, પરદેશી પ્રચારનાં ફાંસલામાં ફસાઈ જાય, તો તે આખી પ્રજા માટે આફત રૂપ છે.

ભારતનો જેડૂત જગતનો તાત ગણાતો. એ બિરૂદનું તેનું

અભિમાન તેને સારાં નરસા કોઈ પણ સમયે પ્રજાનો રક્ષણહાર થઈને ઊભો રહેવા પ્રેરણા આપતું. આધુનિક વિજ્ઞાન ખેડૂતને જગતનો તાત મિટાવી દઈને આદર્શ લૂંટારો કેમ બનવું તે શીખવીને જગતને શ્રાપરૂપ બનાવી રહ્યું છે.

ભારતીય ખેડૂત પુત્રોનો તેમની ભૂમિ, પશુઓ, પૂર્વજોનાં જ્ઞાન અને સૂઝ સાથેનો સંબંધ કપાતો જાય છે. પશ્ચિમમાંથી પ્રક્ષયનાં પૂરની માફક વહેતા આવતા યાંત્રિક ખેતી વિજ્ઞાન સાથે સંબંધ બંધાતો જાય છે. જેમ જેમ એ સંબંધ વધુ ગાઢો બને છે. તેમ તે ભારતીય પરંપરાથી વધુને વધુ દૂર ખેંચાતો જાય છે. ભારતીય સંસ્કૃતિનો જે એક દિવસ રક્ષણહાર હતો તે હવે તેનો ભક્ષણહાર બનતો જાય છે. માનવ જાતના હિતની અવગણના કરીને પોતાના કુટુંબી જેવા પોતાના પશુઓની પણ અવગણના કરીને તે સુક્રીમર ઉઘોગો સાથે પોતાના હિત જોડી રહ્યો છે. તેને સત્તાની પણ લાલસાં જાગી છે. પરિણામે તે પોતે પણ ખુવાર થશે અને રાષ્ટ્રની ખુવારી નોતરશે.

૬૬ દેશની પોતાની જ વાતોથી અજાણ

આગળ જતાં આપણે જોયું કે ફિલોસોફીનો વિષય લઈને એમ. એ. (M. A. With Philosophy) થયેલા જુવાનને ભારતના ભૂતકાળની કરી ગતાગમ નથી, તેના પૂર્વજોના રીતરિવાજની જાણકારી નથી, કુટાચારનું જ્ઞાન નથી. તેને ફાઈવસ્ટાર હોટેલોમાં કેવું જીવન છે તેની જાણકારી છે. તેને પશ્ચિમી રહેણીકરણી માટે આદર છે. તેને રશિયન ‘રિવોલ્યુશન’ અને આઈનીઝ કૅમ્બ્રુનનું જ્ઞાન છે. પરંતુ પોતાના કુટાચાર વિષે કશું જાણતો નથી. આપણા પૂર્વજોનાં પરાક્રમે, તેમની સમૃદ્ધિ, દેશની ભાવાત્મક એકતા એ બધી વાતો તેને પરીકથાઓ જેવી લાગે છે.

આપણા ધાર્મિક રીતરિવાજો, સામાજિક ઉત્સવો આપણા પૂર્વજોની રહેણીકરણી, ખાણીપીણી વગેરે વિષે તેને કરી જ જાણકારી નથી.

એને પ્રોટીન, વિટામિન વગેરેની લગની લાગેલી છે, પરંતુ તાબા ફૂધ કે શુદ્ધ ઘી અને તેમાંથી બનતી પૌષ્ટિક, સ્વાદિષ્ટ, મૃદ્યવાન વાનગીઓ વિષે કોઈ બાબતકારી નથી. પશ્ચિમની સંસ્કૃતિ (કે દુષ્કૃતિ ?)નાં પ્રકાશથી તેની આંખો અંધાયેલી છે.

તે જ પ્રમાણે આજની યુવા પેઢીનો સો વરસ પહેલાની ભૌગોલિક સ્થિતિ વિશેનો પણ સંબંધ કપાઈ ચૂક્યો છે. અનાજના દુકાળ, પાણીના દુકાળ, મકાનોની તંગી એ બધું બાણ કે આપણા જીવનની વાસ્તવિકતા હોય, પેઢી દર પેઢીથી ચાલી આવેલી કુદરતી પરિસ્થિતિ હોય એમ એ માને છે. તેમાંથી મુક્ત થવા વૈજ્ઞાનિક પ્રગતિને નામે, જળબંધો, ફર્ટિલાઇઝરો, પાતાળ ફૂવાના પ્રોજેક્ટો વગેરે અનેક યોજનાઓ દ્વારા પરદેશી તૂતોનો અહીં પથારો કરી, આકૃતના ઓળા વધુ ઘેરા બનાવે છે.

૬૬ સાચા ઇતિહાસથી પણ અબાણ

અતિહાસિક ક્ષેત્રે પણ આપણી આવી જ ખૂરી દશા છે. સ્વરાજ મળ્યા પછી આપણે ઘણા વિશ્વ વિક્રમ કર્યા છે. તેમાં એક એ પણ વિક્રમ છે કે આપણે હજી પરદેશીઓએ બદલિરાદાથી લખેલા આપણા દેશનો ઇતિહાસ આજે પણ આપણા બાળકોને ભણાવીએ છીએ. એક તરફથી આપણે કોમવાદનો વિરોધ કરીએ છીએ. બીજી તરફથી મતો મેળવતી વખતે કોમ કોમ વચ્ચે વિખવાદ વધારીએ છીએ. ચૂંટણી પ્રચારમાં કોમ કોમ વચ્ચે અવિશ્વાસ અને દ્વેષ પેદા કરીએ છીએ અને કદાચ આમ કરવું સહેલું બને એટલા માટે જ બાળકોને ખોટા ઇતિહાસ શીખવી એકબીજી કોમ પ્રત્યે દ્વેષ, વેર, આશંકા અને ભય તેમજ તિરસ્કારની ભાવનાને ઢંઢોળતા જ રહીએ છીએ.

આજની યુવા પેઢીનો આપણા ઇતિહાસ સાથેનો સંબંધ કપાઈ ગયો છે. જે લોકોએ આપણા ઇતિહાસની નોંધો લખી છે, ઇતિહાસને અંધાકારે સાચવ્યો છે તેમને આપણી આગલી પેઢીના વિદ્વાનોએ

ઉતારી પાડ્યા છે. મુસ્લિમ ઇતિહાસકારોની ધડ માથા વિનાની તવારી-
ખોને આધારે અંગ્રેજોએ લખેલા ઇતિહાસને માન્ય રાખી, આજે પણ
નવી પેઢીના મનમાં દ્રેષની અને લઘુઅનિધની ભાવના વાવીએ છીએ.

આવો એક ઇતિહાસ છે. સોમનાથના ખંડનનો જેના વિષે કલિકાલ
સર્વજ્ઞના નામે પ્રખ્યાત થયેલા જૈનાચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી તેમજ
શ્રી મેરૂતુંગાચાર્યને અમાન્ય કરીને, કે ચંદબારોટનું લખાણ વિશ્વાસ-
પાત્ર ન હોવાનું જણાવીને મહામૂદ આશ્રિત અલખરૂની અને તેના
આધારે ખીબા મુસ્લિમ ઇતિહાસકારોએ લખેલી તવારીખોને માન્યતા
આપવામાં આવી છે. તેની એક એક વાતને અસત્ય અને કલ્પિત
સાબિત કરી નવી પ્રભા પાસે અહીં મૂકી છે.

સોમનાથ પર ગીઝનીનું આક્રમણ ?

શ્રી વેણીશંકર વાસુ

❧ એક પરીકથા ?

મહમૂદ ગીઝનીએ ગુજરાત ઉપર સવારી કરી સોમનાથનું મંદિર તોડ્યું એ વાર્તાનું ચલુતર બહુ નખળા પાયા ઉપર થયું છે. મુસ્લિમ તવારીખકારોની તવારીખને આધારે મહમૂદ ગીઝનીની ભારત ઉપરની સવારીઓનો ઇતિહાસ લખાયો છે. પણ એ સવારીઓ કેટલી હતી ? ૧૨ કે ૧૬ ? તે વિશે તવારીખકારો એકમત નથી. તેમની તવારીખોને આધારે અંગ્રેજ ઇતિહાસકારોએ પણ ઇતિહાસ લખ્યો છે, છતાં ઇલિયટને એક સ્થળે લખવું પડ્યું છે કે આ પરીકથા જેવું લાગે છે. તેમ છતાં ગુજરાત ઉપરની સવારી અને સોમનાથના શિવલિંગના ખંડન વિશે ખૂબ વિસ્તારથી લખાયું છે, અને ચબરાક અંગ્રેજોએ હિંદુ-મુસ્લિમો વચ્ચે વેર-ઝેર વધારી તેમને લડાવવામાં એ સવારીના ઇતિહાસનો ખૂબ ઉપયોગ કર્યો છે.

❧ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીએ ઉલ્લેખ કર્યો નથી.

જૈન મુનિ હેમચંદ્રસૂરીએ અને શ્રી મેરુતુંગાચાર્યે ગુજરાતના સોલંકી વંશનો ઇતિહાસ લખ્યો છે. મહમૂદ ગીઝનીના સમય પછી લગભગ ૭૫-૧૦૦ વરસના ગાળામાં હેમચંદ્રસૂરી થઈ ગયા. પણ તેમણે આ ચડાઈને કશો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. ગુજરાતના વિદ્વાનો લખે છે કે મુસ્લિમ તવારીખકારોનાં વર્ણનો એકબીજાથી બહુ જુદાં પડે છે. પણ તેમણે આટલું બધું લખ્યું છે ત્યારે કંઈક તો બન્યું જ હશે ને ? બ્યારે હેમચંદ્રસૂરી વિશે લખે છે કે તેઓ ગુજરાતના આશ્રિત હોવાથી તેમની કીર્તિને ઝાંખપ લાગે એવું લખવાથી તેઓ દૂર રહ્યા હશે.

હેમચંદ્રસૂરીએ ચાચુંડનાં દુષ્કર્મોનો અને તેણે માલવરાજના હાથે ઘોર અપમાન સહેવાના પ્રસંગનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. દુષ્કર્મો કરવાં એ યુદ્ધમાં પરાજિત થવા કરતાં વધુ કલંકિત છે એટલે હેમચંદ્રસૂરી વિશેની ગુજરાતી વિદ્વાનોની માન્યતા પણ બુદ્ધિગમ્ય નથી.

મહમૂદ ગીઝનીની ભારત ઉપરની ચડાઈઓ વિશે સહુ પ્રથમ લખનાર મહમૂદના દરબારમાં તેનો આશ્રિત અલરૂખીની હતો. અને સુસ્તિમ તવારીખકારોએ અલરૂખીનીની તવારીખના આધારે તેમની તવારીખો લખી છે. આ તવારીખો વિશે ખીબ કોઈ પુરાવાઓ નથી. અને તેઓ અલરૂખીનીનાં કથનને પણ વફાદાર રહ્યા નથી.

મહમૂદ ગીઝની, અજમેરના રાજા વિશળદેવ, મેવાડના રાણા તેજસિંહ, ગુર્જરેશ્વર ભીમદેવ સોલંકી, (ભીમ બાણાવળી) સિંધનો હિંદુ રાજા હમીર સુમરો અને જૂનાગઢનો રા'નવઘણ પહેલો-એ બધા સમકાલીન રાજાઓ હતા. મહમૂદ ઈ. સ. ૯૯૮ માં ગીઝનીની ગાદીએ બેઠો. અને ઈ. સ. ૧૦૦૦માં ભારત ઉપર પહેલી ચડાઈ કરી. વિશળ-દેવે ઈ. સ. ૧૦૧૬ થી ૧૦૬૪ સુધી અજમેરમાં રાજ્ય કર્યું. ભીમદેવ ઈ. સ. ૧૦૨૨માં પાટણની ગાદીએ બેઠો અને રા'નવઘણ પહેલો ઈ. સ. ૧૦૨૦માં જુનાગઢની ગાદીએ આવ્યો. (ફાઈસ કુત 'રાસમાળા')

મહમૂદ ગીઝની સિંધના સમા રજપૂતોથી બહુ ડરતો, અને જ્યારે પણ તે ભારત ઉપર ચડાઈ કરે ત્યારે સમા રજપૂતોનું આક્રમણ આવી પડે તો રક્ષણની વ્યવસ્થા કરવાનું અનિવાર્ય સમજતો. આટલી હદે તેને સમા રજપૂતોની ખીક લાગતી. (શ્રી શંભુપ્રસાદ દેસાઈ કુત સૌરાષ્ટ્રનો પુરાતન ઇતિહાસ પાનું ૧૯૫.)

ચંદ બારોટ એમના 'પૃથ્વીરાજ રાસો' મહાકાવ્યમાં લખે છે કે મહમૂદ ગીઝની સોમનાથ ઉપર ચડાઈ કરવા આગળ વધ્યો, ત્યારે અજમેરના રાજા વિશળદેવે મેવાડના રાણા તેજસિંહ અને ખીબ હિંદુ રાજાઓ સાથે મળીને તેને હરાવ્યો. મહમૂદ હારી જઈને, ઘાયલ થઈને નાંદોલ નાસી ગયો. ત્યાં તેણે હિંદુઓ ઉપર ભારે ત્રાસ વરતાવ્યો.

પણ વિશળદેવની સરદારી નીચે જૂનાગઢ, મેવાડ, પાવાગઢના રાજાઓ અને વિવિધ કુળના રજપૂત સરદારો એકત્ર થઈ મહમૂદ પાછળ પડ્યા. એક લાહોર સુધી તેનો પીછો પકડ્યો. લાહોરમાં ૨૭ દિવસ સુધી શેરીએ શેરીએ યુદ્ધ બમ્બુ અને મુસલમાનોને ત્યાંથી નસાડી મુક્યા.

આ લડાઈમાં ગુજરાતના ભીમદેવે સાથ આપ્યો નહિ, તેથી તેને સજા કરવા વિશળદેવે ગુજરાત ઉપર ચડાઈ કરી. ભીમદેવનો સેનાપાતે બાલુકરાય ૩૦ હજારનું ઘોડેસવાર સૈન્ય લઈ તેની સામે આવ્યો. બહુ ખૂનખાર યુદ્ધ થયું. પણ કોઈ હાથું નહિ કે જીત્યું નહિ. બાલુકરાય વિશળદેવના હાથે ઘવાયો. આખરે જન મંત્રીઓએ વચ્ચે પડી સમાધાન કરાવ્યું. એ સમાધાનની રૂએ ભીમદેવે વિશળદેવને તેના નામ ઉપરથી ગુજરાતમાં એક શહેર બાંધવાની રજા આપી, અને વિશળદેવ પોતાને ખર્ચે વીસનગર શહેર બાંધીને પાછો ગયો.

❧ અલખરૂનીનું કલ્પિત વર્ણન

એમ લાગે છે કે રજપૂત રાજાઓના હાથે થયેલા મહમૂદના ઘોર પરાજય ઉપર ઢાંકપિછોડો કરવા તેના આશ્રિત અલખરૂનીએ સોમનાથની ચડાઈનું કલ્પિત વર્ણન લખી નાખ્યું છે. અલખરૂની સહિતના તમામ મુસ્લિમ તવારીખકારોનાં વર્ણન વાંચતાં એમ લાગે છે કે તેમને ગુજરાતના ઇતિહાસ ભૂગોળ વિશે પૂરું જ્ઞાન નથી. અલખરૂનીનું વર્ણન પરીકથા જેવું જ લાગે છે.

અલખરૂનીના કથન મુજબ મહમૂદ ઈ. સ. ૧૦૨૫ના એક્ટોબરની ૧૮ મી તારીખ અને સોમવારે સોમનાથ ઉપર ચડાઈ કરવા નીકળ્યો ત્યારે તેની સાથે ૩૦ હજાર ઘોડેસવાર, ૫૪ હજાર અનિયમિત પાયદળ, (આ પાયદળ એ રીતસરનું લશ્કર ન હતું પણ સોમનાથની છૂંટમાંથી ભાગ આપવાનું પ્રલોભન આપીને બોલાવાયેલા વૃંટારાઓ હતા.) આ સૈનિકોનાં અંગત સાધનો અને યુદ્ધ સામગ્રી લઈ જવા માટે ૩૦ હજાર ઊંટ અને મહમૂદની પોતાની અંગત વસ્તુઓ લઈ

જવા માટે બીજા ૨૦ હજાર ઊંટ, (વીસ હજાર ઊંટ ઉપર લઘઈ શકે એટલી બધી ચીજ વસ્તુઓ લગાઈના મેદાનમાં પોતાના અંગત ઉપયોગ માટે લઈ જવી એ પરીકથા જેવું નથી લાગતું ?) પ્રત્યેક ઊંટ સાથે એક ઊંટવાહક, તે ઉપરાંત હજારો બિસ્તીઓ, રસોયાઓ, મુલ્લાઓ, કવિઓ, લેખકો, અમીરો, હલકા ચાકરો વગેરેની સંખ્યા દસ હજાર જેટલી હતી. આ બધાંનો હિસાબ કરતાં મહમૂદના લશ્કરમાં ૩૦ હજાર ઘોડેસવાર. ૫૪ હજાર લૂંટની લાલચે આવેલા પાળાઓ બીજાઓ મળી આશરે ૧ લાખ ૪૪ હજાર માણસો હતા. પણ લશ્કર તો માત્ર ૩૦ હજાર ઘોડેસવારનું જ હતું.

મહમૂદ નવમી નવેમ્બરે એટલે કે ૨૩ દિવસે ગીઝનીથી મુલતાન પહોંચ્યો, ત્યાં ૧૮ દિવસ આરામ કરી ૨૬મી નવેમ્બરે ફરીથી તે આગળ વધ્યો.

હોદરવાના કિલ્લા એક રાતમાં કેમ જીતાય ?

અલબર્ઝની અને બીજા મુસ્લિમ તવારીખકારો લખે છે કે રસ્તામાં બીજા હિંદુ રાજાઓ સાથેની અથડામણ ટાળવા અને સમય બચાવવા તેણે મારવાડના રણને માર્ગે જવાનું નક્કી કર્યું. દરેક ઊંટ ઉપર પાણીની મથકો ભરી લઈ રણમાં ઊતર્યો, અને છેક જેસલમીર પાસે આવેલા હોદરવાના કિલ્લાને ઘેરો ઘાટ્યો.

‘કિલ્લા ઉપરથી રજપૂત સૈન્યે સતત તીર વર્ષા શરૂ કરી. પણ રાતે મુસ્લિમો ઓચિંતો હુમલો કરી કિલ્લામાં પ્રવેશી ગયા. શહેરને લૂંટ્યું, દુર્ગને ધરાશાયી કર્યો. ઘણા દેવ મંદિરોને તોડવા અને લૂંટવાને સમય ન હોવાથી તે કામ પડતું મૂકી આગળ વધ્યા.’

અહીં સવાલ એ ઉપસ્થિત થાય છે કે ઘોડેસવાર લશ્કર અને પાયદળ રણ કેવી રીતે ઓળંગી ગયા ? રણમાં ઘોડા ચાલી શકે નહિ. ઊંટ જ ચાલે. પાળાઓ પણ ઝડપથી ચાલી શકે નહિ. અને ઝડપથી ચાલ્યા પંથ કાપવા બંધ તો શ્રમથી તૂટી પડે. ધોમધખતા તાપ અને

સજગતી રેતીમાં ઝડપથી રસ્તો કાપવાના મૂખાઈ ભરેલા સાહસમાં મનુષ્યો અને ઘોડાઓની મોટી જાનહાનિ થયા સિવાય રહે નહિ, વળી પહાડી પ્રદેશના માનવીઓને તો રણના પ્રદેશમાં ચાલવું ફાવે જ નહિ.

ફરૂખખી મહામૂદના દરબારનો કવિ હતો, અને તે પણ સોમનાથની સવારીમાં સાથે હતો. તે લખે છે કે 'લોદરવાનો કિલ્લો પથ્થરના પર્વત જેવો હતો. અને તેના પુરજો લોખંડના હતા અને તેમાં સિંહો જેવા શરવીરાનું લશ્કર હતું. આવા શૂરવીર લશ્કરથી રક્ષાયેલો મજબૂત કિલ્લો માત્ર એક રાતમાં જ જિતાઈ ગયો એ વાત માનવા જેવી નથી. લોદરવાનો રાજા અમરસિંહ પાટણના ભીમદેવની ફરિયાદો પુત્ર હતો. મહામૂદ ગીઝની સોમનાથ તોડવા આવી રહ્યો છે, એ જાણ્યા પછી વધુ શક્યતા તો એ હોય કે ભીમદેવ અને અમરસિંહ સાથે મળી ત્યાં રણમાં જ મહામૂદને ભીડવે, વળી કિલ્લો જલદી લેવો હોય તો હાથીઓ લાવી તેમના દ્વારા કિલ્લાના દરવાજા તોડી અંદર દાખલ થવું જોઈએ અથવા તો કિલ્લાને બહારથી ઘેરો ઘાલી અંદર અનાજ પાણીનો પુરવઠો ખલાસ થાય, અને અંદરના સૈન્યને આખરે કિલ્લાના દરવાજા ખોલી બહાર આવવાની ફરજ પડે ત્યાં સુધી મહિનાઓ સુધી રાહ જોવી જોઈએ.

અથવા તો કિલ્લાની અંદરનાં લશ્કર કરતાં ઘેરો ઘાલનારનું લશ્કર ઘણું મોટું હોય તો સીડીઓ મૂકી દીવાલ ઉપર ચડવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેમ કરવામાં ઘણી માનવ ખુવારી થયા સિવાય રહે નહિ. દીવાલ ફૂટી ગયા પછી પણ કિલ્લાની અંદરની લડાઈમાં હુમલાખોરની ખુવારી જ બહુ મોટી થાય.

એટલે મહામૂદ એક જ રાતમાં એ કિલ્લો છૂટી લીધો, અને તરત જ આગળ વધવાની તેની શક્તિ જળવાઈ રહી એ વાત માની શકાય તેવી નથી.

લડાઈમાં હારો સૈનિકો, ઘોડાઓ કપાયા હોય, ઘાયલ થયા

હોય, અમિત થયા હોય, તેમને ઠેકાણે પાડ્યા સિવાય, સારવાર ક્યારે સિવાય, આરામ આપ્યા સિવાય દુશ્મનોના મુલકમાં વધુ જિંડાણમાં ધસી જવું એ અશક્ય પણ છે અને મૂર્ખાઈ પણ છે. એટલે આ આખી કથા માત્ર અલખડનીની કલ્પનાનો જ વિષય છે. મહમૂદને કિલ્લો તોડવાનો અને નગર લૂંટવાનો સમય મળ્યો, પણ મંદિરો તોડવાનો કે લૂંટવાનો સમય ન મળ્યો એ વાત ખાલિશ છે. ઘોડેસવાર લશ્કર કે હુંટારુઓનાં ટોળાં એક જ રાતમાં લોહરવાં જેવો કિલ્લો સર કરી લે એ વાત પણ એટલી જ ખાલિશ છે.

૧૪ દિવસમાં આટલો લાંબો પંથ ?

લોહરવાથી આગળ વધી તે આણુની તળેટીમાં ચિકલોદરા ગામ પાસે આવ્યો. આ કિલ્લા માટે ફર્જખી લખે છે કે, ‘આ પર્વત દુર્ગ’ જેટલો જિંદો હતો કે તારાઓ તેનાથી નીચા હોય એમ લાગતું હતું. આ કિલ્લો પણ જીતી લઇને ત્યાં થોડો વિશ્રામ કરી મહમૂદ આગળ વધ્યો.

પર્વત ઉપર આવેલો આ દુર્ગમ કિલ્લો પણ માત્ર ઘોડેસવાર લશ્કર અને અનિયમિત પાયદળ જે લાંબી સુસાફરી, રણ યોગંગવાની હાડમારી અને ચિકલોદરાની લડાઈથી થાકેલા ઘવાયેલા હતા તેના વડે જીતી લીધો, અને ત્યાં થોડો વિશ્રામ કરી તે ડિસેમ્બરની અધવચમાં પાટણના પાદરે પહોંચી ગયો.

આ રીતે રણ યોગંગીને બખ્ષે લડાઈ લડીને ૨૦ દિવસમાં તે મુલતાનથી પાટણ પગપાળો પહોંચી ગયો. વચ્ચે બે લડાઈમાં ત્રણત્રણ દિવસનું પણ શેકાણુ થયું હોય તો માત્ર ૧૪ દિવસમાં જ તેનું પાયદળ આટલો લાંબો પંથ કાંપી શક્યું ?

નાદિરશાહ દિલ્હી ઉપર ચડી આવ્યો ત્યારે મોગલ શહેનશાહની મહદે ખાજુરાવ પેશ્વા પોતાનું શ્રેષ્ઠ ઘોડેસવાર લશ્કર લઈને પુનાથી પૂરઝડપે દિલ્હી બચાવવા ધસ્યા હતા. પણ તેમનું ઘોડેસવાર લશ્કર દિલ્હી સુધી સમયસર પહોંચી શક્યું નહિ. અને નાદિરશાહ દિલ્હી

હાંટી બાળીને ચાલ્યો ગયો. તો શું મરાઠાઓ ઘોડેસવારો કરતાં મહમૂદના પાયદળનો અને તેના બિનલશ્કરી રસાલાનો ઝડપ વધારે હતી ?

૬૬ ભીમદેવ વિષે હડહડતું બુઝાણું.

તવારીખકારોના કથન મુજબ ભીમદેવ મહમૂદથી ડરીને પાટણ છોડી નાસી ગયો, એ વાત પણ માનવા જેવી નથી. ‘ભીમદેવ સમર્થ’ સેનાની હતો, મગધમાં તેની કીર્તિ પ્રસરી હતી અને માગધી તેમ જ બીજી ભાષાઓમાં તેનાં વખાણની કવિતાઓ થઈ હતી. તેણે સિંધના હમીર સુમરાને હરાવ્યો હતો, તેમજ દશાણ્વ, કાશી, પુંડ, આંધ્ર, ચેદી, તૈલંગણ વગેરે દેશોના રાજાઓને હરાવ્યા હતા. તેના ઘોડાઓએ ગંગાતું પાણી પીધું હતું અને કાવેરી નદીમાં પગ ધોયા હતા. આ બધા વિજયો કરીને બ્યારે તે પાછો પાટણ આવ્યો ત્યારે પ્રજાએ બહુ મોટો ઉત્સવ ઊજવ્યો હતો, કારણ કે ભીમદેવના રાજ્યમાં કેઈ પરદેશી સંકટ આવ્યું ન હતું. અંદરના તેમ જ બહારના શત્રુઓથી પ્રજાને પુરતું રક્ષણ મળતું.’ (હિમચંદ્રસૂરીના ગ્રંથ ‘દયાશ્રય’ના આધારે ક્ષાંત-સની રાસમાળામાંથી ક્ષાંત લખે છે કે શ્રી હિમચંદ્રસૂરીના આ કથનનું બીજા લેખકો પણ સમર્થન કરે છે.)

બહુ મોટાં સૈન્યો સિવાય, સૈન્યોને દોરવાની કુનેહ, તેમ જ દૂર-દૂરના પ્રદેશો સુધી એ સૈન્યને પુરવઠો પહોંચાડવાની વ્યવસ્થાશક્તિ સિવાય આવા વિજયો મેળવી શકાય નહિ.

ફરજબી લખે છે કે ભીમદેવનું સૈન્ય ૨૦૦ હાથી, એક લાખ ઘોડેસવાર અને ૯૦ હજાર પાયદળનું બનેલું હતું. આવા મોટા સૈન્યનો અધિપતિ અને સમર્થ સેનાની ૩૦ હજાર થાકેલા-ધવાયેલા ઘોડેસવારોથી ડરીને, તે સમયની સમૃદ્ધ નગરીઓમાં જેની ગણના થતી એ પાટણનગરીને અને પ્રજાને મહમૂદની દયા ઉપર છોડીને નાસી બંધ એ માત્ર ઉપજાવી કાઢેલી વાર્તા છે.

મહમૂદ ખરેખર આવ્યો હોય તો ભીમદેવ તેને લોહરવા અથવા

૧૨૬૦ લોહરા પાસે જ બિડાવે જ્યાં તેને આખુ ઝાલોર વગેરે રાજાઓની પશુ મદદ મળે.

કચ્છ પાસે ૧૦ હજાર ઘોડેસવાર અને ૫૦ હજાર પાયદળનું, અને જૂનાગઢ પાસે દોઢ લાખનાં લશ્કરો હતાં. તે ઉપરાંત બરડાના ધણી જેઠવાઓ પશુ બળવાન રાજવીઓ હતા. આ તમામને એકત્ર કરી આખુના પહાડોમાં કે લોહરવાને પાદરે રણમાં મહમૂદને ઘેરી લે એટલી બુદ્ધિશક્તિ ભીમદેવમાં ન હોય તો તે ઉપર લખ્યા મુજબના અનેક વિજયો મેળવી શકે નહિ.

૪ ગરખાં ઉપર ગરખાં

ત્યાર પછી તવારીખકારો કહે છે કે મહમૂદ પાટણમાં સેન્યને વિશ્રાંતિ આપી, ઊંટો ઉપર પાણી ભર્યું, ખાદ્ય પદાર્થો લીધા અને સોમનાથ પ્રતિ પ્રયાણ કર્યું. આ બધી વ્યવસ્થામાં પશુ મહમૂદને ત્રણ-ચાર દિવસ તો લાગ્યા જ હશે. નવાઈની વાત તો એ છે કે જેમ બીજા કિલ્લાઓનાં અને સ્થળોના તવારીખકારોએ વર્ણન કર્યા છે તેમ પાટણના કિલ્લા વિશે, તેના સૌંદર્ય વિશે, તેની સમૃદ્ધિ વિશે કશું લખતા નથી. માત્ર પાટણ લૂંટ્યું અને મંદિરો તોડ્યાં એટલું લખીને જ સંતોષ માને છે.

પાટણથી તે મોઢરા ગયો. અહીં ૨૦ હજાર રજપૂતોનું લશ્કર હતું. પશુ તવારીખકારો લખે છે કે ત્યાં કોઈ સેનાપતિ ન હતો. આ વાત માની શકાય તેવી નથી.

મહમૂદ હુમલો કરે ત્યારે ભીમદેવ પાટણના અચાવ માટે લશ્કર ન રાખે, મોઢરામાં કોઈ સેનાપતિ વિના ૨૦ હજારનું લશ્કર રાખી મૂકે અને એ લશ્કરને દોરવણી આપવાને બદલે પોતે નાસી બચ એવો એ મૂર્ખ અને ડરપોક ન હતો.

અલબત્તની વગેરેનાં કથન મુજબ મોઢરાનું સેનાની વિનાનું લશ્કર મહમૂદના લશ્કર ઉપર તૂટી પડ્યું અને લડીને નાશ પામ્યું.

એ વાત સાંચી હોય તો જરૂર મહમૂદના લશ્કરમાંથી પણ ૧૦-૧૫ હજાર માણસો મરાયા હશે. એટલી ખુવારી સહન કર્યા પછી તેની આગળ વધવાની શક્તિ પણ ઓછી થાય.

મોઢેરાનાં મંદિરો તોડી મહમૂદ આગળ વધી ભાલ પ્રદેશમાં પહોંચ્યો જ્યાં તેણે પાણીના અભાવે અને રોગચાળાને કારણે સહન કરવું પડ્યું. ભાલ પ્રદેશ પાર કરી તે દેલવાડના કિલ્લા પાસે આવી પહોંચ્યો.

૧૬ મહમૂદ ખરેખર દેલવાડા આવ્યો હતો ?

દેલવાડના કિલ્લાને ફરૂખખી શ્વેત દૈત્ય જેવો કિલ્લો કહે છે. મહમૂદે આ કિલ્લાનો નાશ કરવાની આજ્ઞા આપી. કિલ્લાના રક્ષકોએ માન્યું કે સોમનાથ ભગવાન દુશ્મનોનો નાશ કરશે, તેથી તેઓ લડ્યા નહિ અને શાંત બેસી રહ્યા. મહમૂદે એ તમામની કતલ કરી ત્યાંનાં મંદિરો તોડી નાખ્યાં.

મહમૂદ જો ખરેખર દેલવાડા સુધી આવ્યો હોય, તો ત્યાંના સૈન્યને એ વાતની પણ બાણકારી હોય કે તે રસ્તામાં આવતાં બધાં મંદિરો તોડીને આવ્યો છે, અને સોમનાથ તોડવા બાય છે. માટે પુરા જૂનનથી અને શૌર્યથી તેનો સામનો કરે અને જૂનાગઢના રા'ણું સૈન્ય પણ ત્યાં તેનો સામનો કરવા આવી પહોંચે એ વધુ બનવા જોગ છે. સોમનાથ ભગવાન તેમનો નાશ કરશે એમ માની શાંત બેસી રહે એવા બાલિશ તો તેઓ નહિ જ હોય.

૧૬ ૧૬૦૦ માઈલનો પ્રવાસ ૫૦ દિવસમાં ?

દેલવાડથી આગળ વધી ૧૦૨૬ ના જન્યુઆરીની ૬ઠ્ઠી તારીખને શુરુવારે તે સોમનાથને દરવાજો આવીને ઊભો. પાટણથી સોમનાથ પહોંચતાં તેને ૨૧ દિવસ લાગ્યા. જેમાં તે મોઢેરાની લડાઈ લડ્યો. મોઢેરા શહેર અને તેનાં મંદિરોનો તેમ જ દેલવાડનાં મંદિરોનો નાશ કર્યો.

મહેમૂદને ગીઝનીથી મુલતાન પહોંચતાં—બધાં રસ્તામાં કથેજ ઉપદ્રવ ન હતો—૨૩ દિવસ લાગ્યા. મુલતાનથી રજુ ઓળંગી બખ્ષે લડાઈઓ લડી પાટણ પહોંચતાં—ત્રે લડાઈઓના ઓછામાં ઓછા છ દિવસ બાદ કરતાં માત્ર ૧૪ દિવસ લાગ્યા.

અને પાટણથી સોમનાથ નજદીક જતાં, અને રસ્તામાં મોઢેરાની એક જ લડાઈ લડવા છતાં તે ૨૧ દિવસે પહોંચ્યો. આમ ૧૬૦૦ માઈલનો પગપાળો પ્રવાસ, યુદ્ધોના અને આરામના દિવસો બાદ કરીએ તો માત્ર ૫૦-૫૨ દિવસમાં પૂરો કર્યો અને સોમનાથ પહોંચતાની સાથે જ આરામ લીધા વિના તત્કાળ હુમલો શરૂ કર્યો.

જૂઠાણાંઓની પરંપરા

અલબર્ડની કહે છે કે સોમનાથને કિલ્લો ન હતો. પણ એક નાની દીવાલ હતી, અને અંદર થોડા ચોકીદાર હતા, પણ લશ્કર ન હતું. જે મહેમૂદે, બળવાન લશ્કરોથી રક્ષાયેલા ચાર મજબૂત કિલ્લા એક એક રાતમાં જ સહેલાઈથી જીતી લીધાને અલબર્ડની અને ખીખ તવારીખકારો દાવો કરે છે, તે અહીં ચોકિયાતોથી રક્ષાયેલી દીવાલ ભેદી શક્યો નહિ, અને ખુવારી ભોગવી પાછો પડ્યો.

નવાઈની વાત એ છે કે લોહરવા અને ચિકલોદરા જેવા બળવાન સૈન્યોથી રક્ષાયેલા કિલ્લા તે રાતમાં હુમલો કરીને લઈ શક્યો, પણ ગુરુવારે રાતે સોમનાથની માત્ર ચોકિયાતોથી રક્ષાયેલી નાની દીવાલને તે ભેદી શક્યો નહિ. ખીજે દિવસે શુક્રવારે પણ ચોકિયાતોને હરાવીને દીવાલ તોડવામાં તે નિષ્ફળ ગયો. એટલું જ નહિ, તેને લથડેર ખુવારી ભોગવવી પડી.

શુક્રવારે રાતે ૧૦ હજાર માણસોનું લશ્કર લઈ જૂનાગઢના મંત્રી બ્રાધર મહેતા અને સેનાપતિ મહિધર મહેતા આવી પહોંચ્યા. તેમને રક્ષકોએ દુર્ગના (દીવાલ) દરવાજા ખોલીને ગુપચુપ અંદર દાખલ કરી દીધા.

તે સમયે જૂનાગઢ બળવાન રાજ્ય ગણાતું. ‘પૃથ્વીરાજ રાસા’ને

આધારે કાર્મસે કરેલા વધુન મુજબ જૂનાગઢના રા', વિશળદેવની મહદે અજમેરથી છેક લાહોર સુધી ગયેલા. આવું બળવાન રાજ્ય મહમૂદનો સોરઠની સરહદે સામનો કરવાને બદલે, તે સોમનાથને ઘેરા ઘાલે ત્યાં સુધી શાંત બેસી રહે. સોમનાથ ઘેરાયા પછી પાછળથી મહમૂદને ઘેરી દેવાને બદલે, માત્ર ૧૦ હજારનું સૈન્ય લડવા મોકલે એ માનવા લોગ નથી.

ઉપરાંત દોઢ લાખના સૈન્યથી ઘેરાયેલી દીવાલોના દરવાજા ખોલાવી શતના સમયે દસ હજારનું સૈન્ય તેમાં દાખલ થઈ જાય, મુસલમાન સૈન્યને તેની બખર પણ ન પડે અને આ ઊઘડેલા દરવાજાઓનો તેઓ લાભ ન ઉઠાવે એ બધી બાલિશ વાતો છે.

જૂનાગઢનો રા' લડવા બહાર ન પડ્યો એનું એવું કારણ આપવામાં આવે છે કે તે ઉંમરમાં નાનો હતો અને આગલે વર્ષે જ ગાદીએ બેઠો હતો, પણ રા'નવઘણ ૧૦૨૦માં એટલે કે પાંચ છ વર્ષ પહેલાં ગાદીએ બેઠો હતો.

મહમૂદ ગીઝની ગાદીએ બેઠો પછી ખીજે જ વર્ષે ભારત ઉપર ચડી આવ્યો હતો.

અકબર અને મહમૂદ બેગડો માત્ર ૧૩ વર્ષની ઉંમરે ગાદીએ બેઠો હતા અને એ જ વર્ષે દુશ્મનો સામે લડવા લડાઈને મોખરે ગયા હતા.

તો પછી રા' દેશ અને ધર્મના દુશ્મનો સામે પોતાની નાની ઉંમરને કારણે લડવા બહાર ન પડે એ બનવાલોગ નથી.

વળી સોરઠમાં તે જખતે બરડાના જેઠવા રાણાઓ પણ બળવાન હતા. તેમનો અલબરૂની કે કોઈ તવારીખકાર ઉલ્લેખ કરતા નથી. જેઠવાઓ વિશે તેઓ કાંઈ બણતા નહિ હોય એમ લાગે છે.

શુરુવારે અને શુક્રવારે જ્યારે સોમનાથની દીવાલ માત્ર ચોક્કિયાતોથી રક્ષાયેલી હતી, ત્યારે મહમૂદ લડાઈ છતી શક્યો નહિ અને ભયંકર

ખુવારી લોગવી પાછો હાંચો. પણ જ્યારે ઠંડા હાલરનું બળવાન લશ્કર અને કુશળ સેનાપતિઓ તેના રક્ષણ માટે આવી પહોંચ્યા ત્યારે શનિવારે તેનો હુમલો સફળ થયો. આ વિધાન પણ માનવામાં આવે એવું નથી.

શનિવારે દીવાલનાં દ્વાર તૂટ્યાં અને મહામુદનું લશ્કર અંદર દાખલ થયું એમ મુસ્લિમ તવારીખકારો લખે છે, પણ ઉપરથી બળવાન લશ્કર વડે રક્ષાયેલા દરવાજા હાથોની મદદ વિનાં કંઈ રીતે તૂટ્યા એ વિશે તેઓ મૌન સેવે છે. ઘોડેસવાર લશ્કર વડે દરવાજા તૂટે નહિ. પણ તેઓ કપૂલ કરે છે કે મહામુદને ભારે ખુવારી સહન કરવી પડી. તેનાં હાલરો સૈનિકો અને પશુઓ મરાયાં પછી જ તે મંદિરમાં દાખલ થઈ શક્યો.

૧૧ શિવલિંગનું ઢંગધડા વગરનું વર્ણન

સોમનાથના શિવલિંગના વર્ણન વિશે પણ એ તવારીખકાર એકમત નથી. કોઈ લખે છે કે સોમનાથની મૂર્તિ હતી. મહામુદે પહેલાં મૂર્તિને કાન તોડી નાખ્યો. પછી પેટમાં ગદા મારી એટલે પેટમાં ગાળડું પડ્યું અને તેમાંથી અઢળક ઝવેરાત બહાર આવી પડ્યું.

કોઈ લખે છે કે એ ચાર હાથનું શિવલિંગ હતું. કોઈ એને ચાર હાથનું તો કોઈ વળી એને એકાવન હાથનું કહે છે. કોઈ કહે છે કે એ લોખંડનું હતું અને જમીનથી અધર હતું. કોઈ કહે છે કે શિવલિંગના ભાંગીને કકડા કર્યા ત્યારે તેમાંથી અઢળક ઝવેરાત નીકળ્યું.

પણ શિવલિંગ કાંઈ Safe deposit vault ન હતું કે તેમાં ઝવેરાત સંતાડવામાં આવે. તેમાં સંતાડેલા ઝવેરાતનો કાંઈ ઉપયોગ પણ ન થઈ શકે, કારણ કે એ તો શિવનિર્માલ્ય ગણાય અને અંદર ઝવેરાત સંતાડવા માટે શિવલિંગ અંદરથી પોણું કરવું પડે, પોણું કરેલું શિવલિંગ ખંડિત ગણાય અને એ પૂજન કરવા યોગ્ય રહે નહિ. હિંદુ ધર્મના નિયમો આ તવારીખકારો બાણતા નહિ હોય એટલે કલ્પિત વાતો લખતી વખતે આવા છાપરણ વાગી નાખ્યા !

મહમૂદ સોમનાથ તોડવા અને લૂંટવા આવ્યો હતો, એ તેજ સહુ કોઈ જાણતા હતા. મહમૂદ ત્રણ દિવસ સુધી હીવાલ તોડી અંદર દાખલ થઈ શક્યો નહિ. તે વખતે ઘેરો ત્રણ દિશામાં હતો. અને ચોથી દિશાએ સમુદ્ર હોવાથી એ દિશા ખુલ્લી હતી.

જૂનાગઢથી આવી પહોંચેલા શ્રીધર જેવા મંત્રી અને મહિધર જેવા સેનાપતિને જ્યારે એમ સમજાયું હોય કે યુદ્ધમાં વધુ વખત ટકી શકાય તેમ નથી, તો પછી સોમનાથના શિવલિંગ અને મંદિરના અઢળક ખજાનાને ઢરિયા વાટે સહેલાઈથી ઢરના સલામત સ્થળે ખસેડી ગયા હોતા. આમ શિવલિંગ અને ખજાનો બંને ખચી ગયા હોત અને મહમૂદ ખોલો ડુંગર અને કાઢ્યો ઉંઢર જેવી સ્થિતિમાં ઝુકાઈ ગયો હોત.

પણ હજી તવારીખકારો કલ્પનાના ઘોડા આગળ દોડાવે છે કે હવે મહમૂદને ધાસ્તી પેઠી છે કે પાછા વળતાં રજપૂત સૈન્યો તેને ઘેરી લેશે અને પોતે લૂંટેલો ખજાનો ગુમાવી દેવાનો પ્રસંગ આવશે. તેનું ઘણું સૈન્ય નાશ પામ્યું હતું. જાનવરો પણ બહુ નાશ પામ્યા હતાં, અને તેને ખબર મળ્યા હતા કે માળવાનો ભોજ, અજમેરનો વિશળદેવ અને પાટણપતિ ભીમદેવ તેનો રસ્તો રોકીને બેઠા હતા. જે અઢળક સંપત્તિ તેણે લૂંટી હતી તે બિટો ઉપર લાદીને ૧૦૨૬ના જાન્યુઆરીની ૨૪મી તારીખે ગીઝની તરફ પ્રયાણ કર્યું. ભોજ અને વિશળદેવનાં સૈન્યોથી બચવા તેણે કચ્છના માર્ગે પાછા જવાનું નક્કી કર્યું.

લીમદેવ ગાધવીમાં શા માટે બસાય ?

લીમદેવ માટે કોઈ લખે છે કે તે ગાધવીના કિલ્લામાં મહમૂદની વાટ જોઈને બેઠો હતો અને કોઈ લખે છે કે તે કંથકોટના કિલ્લામાં છાવણી નાખીને મહમૂદની વાટ જોતો હતો.

પણ કંથકોટ તો કચ્છના રા'નો કિલ્લો હતો, કોઈ લીમદેવની માલિકીનો ન હતો કે લીમદેવ તેમાં બસાઈને બેસે.

વળી મહમૂદના ભાગતાં લશ્કરને મારવું હોય તો તેની

હૃદયો લઈ જવો જોઈએ. કિલ્લામાં બરાઈ બેસવાનો કંઈ અર્થ નથી. કિલ્લામાં તો બળવાન અને મોટા સૈન્ય સામે આત્મરક્ષણ માટે જ આશ્રય લેવાય.

વળી લીમદેવ મહમૂદ આવ્યો ત્યારે તેને આબુના પહાડો વચ્ચે આબુરાજની મદદ વડે અટકાવતો નથી. પાટણ જેવા મજબૂત કિલ્લામાં રહીને તેની સામે લડતો નથી. મોદેરાના ૨૦ હજાર સૈન્યને દોશવણી આપતો નથી. સૈન્ય, સંપત્તિ, બધું છિન્નાભિન્ન થઈ જવા દે છે તો પછી ૧૫-૨૦ દિવસમાં તેણે નવું સૈન્ય ક્યાંથી મેળવ્યું, અને મેળવ્યું તો કચ્છ અને બરડાના જેઠવાઓનો સાથ લઈ સોમનાથ સુધી તેની પાછળ કેમ ન પડ્યો? સોમનાથમાં થાકેલાં ઘવાયેલાં સૈન્ય ઉપર તે જૂનાગઢના નવા સૈન્યનો સાથ લઈને પણ ત્રાટકી પડીને મહમૂદનો નાશ કરી શક્યો હોત.

આ બધું કરવાને બદલે એ ગાધવી કે કંથકોટના કિલ્લામાં બરાઈને બેસી રહે એ માનવા જેવી વાત નથી. જો મહમૂદ કચ્છના રસ્તે નાસી છૂટે તો હિંદુઓનાં ચાર મોટાં ધામોનું એક દારકા રસ્તામાં આવે એને તોડવાનો લોભ તેણે કેમ જતો કર્યો હશે?

તવારીખકારો લખે છે કે ગાધવીમાં બેઠેલો લીમદેવ મહમૂદ ઉપર હુમલો કરવાને બદલે મહમૂદને જોતાં જ ગાધવી છોડી નાસી ગયો. લીમદેવનાં બળ, કીર્તિ અને રણકુશળતા જોતાં, પાટણથી ગાધવી સુધીના બનાવો વિશે તેમણે જે કાંઈ લખ્યું છે એ બધી કપોળ કલ્પિત હકીકત લાગે છે.

કચ્છના રા'એ નજરાણું લઈને મહમૂદને જવા દીધો એ વાત પણ માત્ર ઉપજાવી કાઢેલી જ લાગે છે. તે સમયે કચ્છ બળવાન રાજ્ય હતું. તેની પાસે ૫૦-૬૦ હજારનું લશ્કર હતું. આબુબાબુનાં ઝાલોર, આબુ વગેરેનાં રાજ્યો પાસેથી તે વધુ કુમક મેળવી શક્યું હોત અને મહમૂદના ઘવાયેલા થાકેલા અને ઘસાર્ઈ ગયેલાં સૈન્યને કચ્છના રણમાં કે બરડાનાં જંગલોમાં સહેલાઈથી ખતમ કરી સોમનાથનું વેર લેવાની

અને હુંટાયેલો ખાનનો ફરી કબજે કરી અમર કીર્તિ મેળવવાની એ તક જતી કરી, નજરાણું લઈ મહમૂદને જવા દે એ વાત ગળે બિતરે તેવી નથી.

વળી કચ્છ પાર કરતાં તો મહમૂદ માટે વધુ મોટું જોખમ હતું. કારણ કે સિંધનો રાજા હમીર સુમરો હિંદુ હતો અને મહમૂદનો મોટો દુશ્મન હતો. મહમૂદ તેનાથી એટલો તો ડરતો હતો કે જ્યારે પણ તે ભારત ઉપર ચડાઈ કરે ત્યારે પાછળથી હમીર સુમરો ઘા ન કરી બચ તે માટે પૂરી તકેદારી રાખતો.

સિંધ બચલીત મહમૂદ ભાગે છે

જે મહમૂદને તેના દરબારીઓ હિંમતબાજ અને અતિ સાહસિક વર્ણવે છે, એ જ મહમૂદને હવે તેઓ ભયલીત, ત્રાસેલો અને ગભરાટમાં પુરપાટ નાસતો વર્ણવે છે. તે ભોજથી ડરે છે, વિશળદેવથી ગભરાય છે. કચ્છને લૂંટવાને બદલે તેને નજરાણું ધરે છે. તથા જે સંપત્તિ તેણે લૂંટી છે તે પાછી ઝુંટવાઈ ન બચ તેની ચિંતામાં તે પૂરઝડપે નાસતો બચ છે. તે ગીઝની પહોંચે છે ત્યારે તેના દોઢ લાખનાં સૈન્યમાંથી માત્ર બે હજાર માણસો બચ્યા છે. તે પોતે હતાશા અને શ્રમથી માંદો પડે છે.

૫૦ હજાર બિંટો, ૩૦ હજાર ઘોડા, ૨૦ હજાર બિંટો ઉપર લાદેલી મહમૂદની અંગત સામગ્રી, ૩૦ હજાર બિંટો ઉપર લાદેલી યુદ્ધ સામગ્રી આ બધું નાશ પામ્યું તો પછી આ મોટી ખુવારી થઈ કયે સ્થળે? સોમનાથની લડાઈમાં રણુ ઝોળંગીને ચાર ચાર મજબૂત ફિલ્લા પાસે ખમીરવંતા સૈન્યો સામે લડતાંલડતાં અને પૂરઝડપે ૧૬૦૦ માર્છલની પગે મુસાફરી કરીને અકબંધ રહેલી સેના શું સોમનાથની દીવાલ પાસે ઓકિયાતો અને જૂનાગઢના ૧૦ હજારનાં સૈન્યના હાથે નાશ પામી ગઈ? તેમ ન હોય તો પાછા વળતાં કોઈ લડાઈ થઈ નથી. કદાચ કયાંય નાનાં છમકલાં થયાં હોય તો તેમાં એટલી ખુવારી ચાલ નહિ.

૪૬ એ સંભવીત જ નથી

સૌરાષ્ટ્રમાં જંગલો એવાં ગીચ હતાં કે બ્યારે ઔરંગઝેમે સર-
ખુલદખાનને ઘોડે-સવાર લશ્કર સાથે ખરડાના જેઠવા રાણાને છતવ
મોકલ્યો ત્યારે તેનું ઘોડેસવાર લશ્કર સૌરાષ્ટ્રમાં દાખલ થતાં જ જંગ-
લોમાં અટકી પડ્યું અને સરખુલદખાનને જંગલો કાપતાં અને ખાળતા
આગળ વધવું પડ્યું જેથી જેઠવાઓની રાજધાની સુધી પહોંચતાં તે
થાકી ગયો. (મિરાતે અહમદી ગુજરાતી અનુવાદ. પ્રકાશક : શુ. વ.
સોસાયટી, પાનું ૧૨૧).

અખુલ ફઝલ પણ આ જંગલો વિશે ઘણું લખે છે. તે લખે છે
કે આ ઘોર જંગલની વચ્ચે જુનાગઢ જેવું શહેર વસેલું હશે, તેની તો
કલ્પના જ આવે નહિ. અને આ જંગલોમાં કેટલા કિલ્લા છે, કેટલા
રાજવીઓ છે અને તેમનું કેટલું લશ્કર છે તેની પણ કાંઈ ખબર
પડતી નથી.

મારવાડનું રણ, પહાડો પહાડો ઉપરના કિલ્લા અને ગીચ જંગલો,
મહમૂદ ઘોડેસવાર અને ઊટોના વડે હેમખેમ પસાર કરી ગયો, અને
સોમનાથનું ખંડન કરી સહીસલામત સૌરાષ્ટ્રની બહાર નીકળી ગયો
એ હકીકત દંતકથા કરતાં પણ પરીકથાને વધારે મળતી આવે છે.

૪૭ નિરાધાર કારણો

ઇતિહાસકારો મહમૂદ ગીઝનીના સોમનાથ વિજયનાં ત્રણ કારણો
આપે છે : (૧) હિન્દુ રાજાઓ મહમૂદનું વિશાળ સૈન્ય જોઈ ગભા-
ગણિત થઈ ગયા. (૨) હિન્દુ રાજાઓમાં કુસંપ હતો તેથી તેઓ
મહમૂદ સામે એકત્રિત થઈને લડી શક્યા નહિ. (૩) હિન્દુ રાજાઓ
પાસે બસૂસી તંત્ર જેવી કોઈ વ્યવસ્થા ન હતી, તેથી મહમૂદ વટો-
જિયાની માફક આવ્યો તેની તેમને ખબર પણ ન પડી.

આ ત્રણે કારણો પાયા વગરનાં છે. કારણ કે ઘણા હિન્દુ રાજા-
ઓનાં સૈન્યો મહમૂદના સૈન્ય કરતાં બેથી ત્રણ ઘણાં મોટાં હતાં અને
તેમને તેમની પોતાની ભૂમિ ઉપર લડવાનું હતું. ફરજીથી પણ લખે

છે કે ભીમદેવ પાસે ૨૦૦ હાથી, ૧ લાખ ઘોડેસવાર અને ૯૦ હામર પાયદળનું લશ્કર હતું.

રાજ્યોરાજ્યો વચ્ચે ગૈત્રી અને કુસંપ તો અનાદિકાળથી ચાલ્યા આવે છે. છતાં બહારના દુશ્મનો સામે એક થઈ જવાનાં સૂઝ અને હડાપણ હિન્દુ રાજાઓમાં હતાં જ. અજમેરના રાજા વિશળદેવના બાપને મેવાડના રાણા વીરસિંહે લડાઈમાં મારી નાખ્યો હતો છતાં જ્યારે મહમૂદ આક્રમણ કર્યું ત્યારે વિશળદેવ અને વીરસિંહનો પુત્ર રાણા તેજસિંહ સંપી ગયા અને મહમૂદને હરાવી નસાડ્યો. (કર્નલ ટોડ, ચંદ બારોટના પૃથ્વીરાજ રાસાને આધારે.)

તે ઉપરાંત પરિહાર, ગહિલોટ, રામગોર, તુંવાર ગોહિલ ભટનેર ભટ્ટી, પરમાર વગેરે વિવિધ કુળના રાજવીઓ, પાવાગઢનો રાજા અને જૂનાગઢનો યાદવ રાજા વિશળદેવની મદદે આવ્યા હતા. (કર્નલ ટોડ રાસમાળા).

હિન્દુ રાજાઓ પાસે સુવ્યવસ્થિત બસૂસી તંત્ર ન હતું એ દલીલ પણ પોકળ છે. ચિતોડના મહારાણા પ્રમાણે ઉપર ખલીફા હુમલો કરવાની તૈયારી કરતો હતો તેની એને એટલી વહેલી ખબર હતી કે છેક, મલબારથી કાશ્મીર, ઉત્તરપ્રદેશ બુંદેલખંડ અને જુનાગઢથી મદદ મેળવી, મુસલમાનો આવ્યા ત્યારે તેમને હાર આપી. (કર્નલ ટોડ)

તે જ પ્રમાણે ખલીફા અજમેર ઉપર ચડાઈ કરવાની તૈયારી કરતો હતો ત્યારે તે ક્યે રસ્તે આવશે તેની પણ અજમેરના અજય-પાળને ખબર પડી ગઈ હતી. એટલે તે અજમેરથી સૈન્ય લઈ નીકળ્યો અને દરિયાઈ રસ્તે આવતા ખલીફાનો સામનો કરવા કચ્છમાં આવ્યો અને અંબાર પાસે ખલીફાનો સામનો કર્યો. આજે પણ અંબારમાં અજયપાળનું મંદિર છે, જ્યાં દર વરસે અજયપાળના નામે ઓળખાતો મેળો ભરાય છે. (કર્નલ ટોડ). એટલે હિન્દુ રાજાઓના પરાજયનાં જે કારણો અપાય છે તેને હકીકતોનો કોઈ આધાર નથી.

❧ ભારતની ભૂગોળથી પણ અભણ

કેટલાક મુસ્લિમ તવારીખકારો લખે છે કે મહમદ મુલતાનથી બિઝાનેર ગયો, ત્યાંથી જેસલમીર ગયો અને ત્યાંથી અજમેર ગયો. આ

લોકોને હિન્દુસ્તાનના નકશાની માહિતી હોય તેમ લાગતું નથી.

કેટલાક લખે છે કે તે સુલતાનથી સ્ત્રીધો અજમેર ગયો બ્યાં વિશળદેવે બીબા રાજાઓની સહાયથી તેનો સામનો કર્યો. મહમૂદ હાર્યો, ઘવાયો અને નાંદોલ સુધી પાછો હટી ગયો.

પણ પછી તેઓ લખે છે કે નાંદોલમાં ફરીથી તૈયારી કરી અચાનક અજમેર ઉપર ફરીથી ત્રાટક્યો. રજપૂતો ગાફેલ હતા એટલે હારીને નાસી જયા. અને મહમૂદ ત્યાંથી સીધો ગુજરાત તરફ ગયો.

અજમેર પાસે હારી ઘાયલ થઈ ને મહમૂદ ભાગી બચ પછી તેને બીજી મદદ મળવાની કોઈ શક્યતા ન હતી. આબુબાલુ દુશ્મન હિંદુ રાજ્યો હતાં, પાછળ રણ હતું અને ગીઝની બહુ દૂર હતું.

આ સ્થિતિમાં હારેલું ઘવાયેલું સૈન્ય સ્વબચાવમાં મરણિયું બનીને કદાચ લડી શકે, પણ પોતાને હરાવનાર વિજયી સૈન્ય ઉપર ફરીથી હુમલો કરવાની હિંમત ન કરે. કદાચને તેણે હુમલો કર્યો હોય તોપણ વિશળદેવ જે કુશળ સેનાની હતો તે કામચલાઉ પીછેહઠ કરીને ગુજરાત તરફ જતા મહમૂદને પાછળથી ઘેરી લે અને તેના સમગ્ર સૈન્યનો નાશ કરી નાખે. આમાં તેને મેવાડ, ગાદોર, આબુ વગેરે રાજ્યોની પણ મદદ મળે.

૩૬ અજમેર પાસે સખત પરાજય

એટલે ખરી હકીકત તો એ લાગે છે કે અજમેર પાસે હિન્દુ રાજ્યોનાં સંયુક્ત સૈન્યોના હાથે પરાજિત થઈ નાસી ગયો અને જે દોઢ લાખનું લશ્કર તથા ૩૦ હજાર ઘોડા તથા ૫૦ હજાર ઊંટો તથા તે ઊંટો ઉપરનો સામાન જે તેણે સાથે લીધો હતાં તે તમામ પીછેહઠમાં, લડાઈમાં અને નાસભાગમાં માર્યા ગયા; તેમ જ છેક લાહોર સુધીનો પ્રદેશ પણ ગુમાવવો પડ્યો. તેના શ્રમ, માનસિક આઘાત અને લડાઈમાં થયેલા જખમોને કારણે માંદો પડ્યો હોય અને રિબાઈ રિબાઈને મરણ પામ્યો હોય.

મહમૂદના આ ભયંકર પરાજય ઉપર ઠાંકપિછોડો કરવા તેના

આશ્રિત અલખરૂનીએ મહમૂદની સવારીનો રસ્તો સુલતાનથી અજમેરનો અદલીને સુલતાનથી ચિકલોદરાનો બતાવી બધું કપોલકલિપત વર્ણન લખી નાખ્યું છે. તેના પગલે બીજા તવારીખકારોએ પણ પોતપોતાની શક્તિ મુજબ કલ્પનાના રંગ પૂર્યા છે.

૩૬ ત્રણે રાજાઓ સૌરાષ્ટ્રમાં જ ઘેરી લે

વળી મુસ્લિમ તવારીખકારો લખે છે કે સોમનાથના પરાજયનું વેર લેવા માલવપતિ લોજ, અજમેરના રાજા વિશળદેવ અને ગુજરાતના ભીમદેવે સાણસા વ્યૂહ રચ્યા અને મહમૂદ માળવાના માર્ગે પાછો જાય તો લોજ, આણના માર્ગે પાછો જાય તો વિશળદેવ અને કચ્છના માર્ગે પાછો જાય તો ભીમદેવ તેને અવરોધે એમ નક્કી કરી ત્રણે રાજાઓ તેનો રસ્તો રોકી ઊભા.

આ વાત પણ માનવા લાયક નથી, ત્રણે રાજાઓનાં સૈન્યો એકબીજાથી સેંકડો માઈલ દુર રહીને એકલા મહમૂદનો સામનો કરે તેનો કોઈ અર્થ ન હતો. ત્રણે રાજાઓ સાથે મળી પોતાનાં વિશાળ સૈન્યો વડે મહમૂદને સૌરાષ્ટ્રના જંગલોમાં જ ઘેરીને મારી નાખે એ જ વધુ વહેવારુ યોજના હોઈ શકે, અને એટલા બુદ્ધિમાન આ રાજાઓ હતા જ.

આણ, ગાધવી અને માળવાના માર્ગે વચ્ચેનું સેંકડો માઈલનું અંતર જોતાં અને સોમનાથથી ગીઝની પાછા જતાં રસ્તામાં વચ્ચે માળવા આવે એમ માનતા આ અલખરૂની સહિતના તમામ તવારીખકારોને ભારતની ભૂગોળ વિશે પણ બહુ ઓછું જ્ઞાન હશે.

મહમૂદ સોમનાથનું ખંડન કરવા જતાં પોતે જ વિશળદેવને હાથે ખંડિત થયો, અલખરૂની અને તેના અનુગામી મુસ્લિમ તવારીખકારોએ પોતાની કલ્પનામાં મહમૂદને હાથે સોમનાથનું ખંડન કરાવીને સંતોષ માન્યો. પણ આ કલિપત વાતને ઇતિહાસનું રૂપ આપીને અને તેનો જરૂરથી પ્રચાર કરીને, જે કોમોને લડાવી મારવા માટે અંગ્રેજોએ તેનો એવી કુશળતાથી ઉપયોગ કર્યો કે આખરે ભારત ખંડિત થઈ ને બે દુકાસમાં વહેંચાઈ ગયું.

જેની પાસે વંશપરંપરાગત બાપદાદાના સંસ્કારની મૂઠી વાર. સામાં ન આવી હોય એ માણસ આજનું કહેવાતું બહુતર મેળ-વીને જે અધિકાર મેળવી લીધાનો દાવો કરે તો તેની સાથે કદી સંમત થઈ શકાય તેવું નથી.

વારસાગત સંમત એ જ સાચી કામ કરવાની આવડત છે. બહુતરથી એ આવડતની બરાબરી તો કદી થાય નહિ.

બહુતરના ક્ષેત્રે ગમે તેટલો વિકાસ ભલે થાય, પણ ‘સંસ્કાર’ની ભળવણી તો ખૂબ સચેત રહીને કરવી જ રહી.

એક બાઈના પતિનું ત્રણ ખૂનીઓએ ભેગા થઈને ખૂન કરી નાંખ્યું. બાઈ વિધવા થઈ ગઈ ! હવે તેના ભરણપોષણની બાબતમાં ખૂનીઓ આગળ આવ્યા. એક કરતાં બીજો અને બીજા કરતાં ત્રીજો ભરણપોષણનો જાંચો ને જાંચો આંકે કહેવા લાગ્યો.

ભોળા પ્રેક્ષકોએ બીજાને દયાળુ અને ત્રીજાને મહાદયાળુ જાહેર કર્યો. તેઓ જ બાઈને વિધવા કરનારા છે એ વાત સહુ જુલી ગયા !

સંતજ્ઞાહીના ખૂન દ્વારા ભારતીય પ્રજાને વિધવા કરવામાં આવી છે ! હવે એના વિકાસની વાતો કરનારા એક રાતમાં દેશ-ભક્તાનું બિરુદ પામી ગયા છે !

રે ! આ દેશ ઉદ્ધોભપ્રધાન ક્યારે થ ન હતો ! અને ખેતી. પ્રધાન પણ ક્યારે થ ન હતો...એ તો હતો સંસ્કૃતિપ્રધાન ! અંક. સોસ ! તોય કેવું ‘લોલ કે લોલ. ચાલી પડ્યું’ છે !

આપણે ‘ધર્મ’નું મહત્ત્વ કેવું આબાદ ઉઠાવી દીધું ! કાના હૈયે રામ હશે વાર ? ખેર...ઈન્સાનને નાસ્તિક બનાવવાથી કોઈ સત્તાધારીને ભલે આનંદ થતો હોય પણ એ સમજી રાખે કે નાસ્તિકના હૈયામાં જે શેતાનનો પ્રવેશ થાય છે તે શેતાન ગમે તેને ખંજર ખતાવીને કામ કરાવતો હોય છે.

ધર્મરતે ઉઠાવીને આપણી જ એસવાની ડાળ આપણે કાપી છે. ઈશ્વરનો ભક્ત તો સાત કાળ પડે તો થ તેનાં દુઃખ પચાવતો અને સાત માળના મકાનની માલિકીમાં થ ગરીબોને રાટલા વહેંચવા નીકળતો ! શું કમાયા અને શું ગુમાવ્યું ? ધર્મરતે ઉઠાવીને કોઈ ગણિતજ્ઞાત્રી તો આંકડા મારે !

પં. શ્રી ચન્દ્રશેખર વિજયજી

અચતનાં મૂળભૂત સાધનો

ચૂલો એટલે રસોઈ કરવાનું સાધન. પછી છાણું વડે બળતો માટીનો ચૂલો હોય, કેલસાથી સળગતી સગડી હોય, કેરોસીન વડે બળતો પ્રાયમસ હોય, ઇલેક્ટ્રિક સગડી હોય કે ગેસનો ચૂલો હોય.

આજના યુગમાં મોટાં શહેરોમાં છાણુંનો ચૂલો નામશેષ થઈ ગયો છે. બાકીનાં ચારમાંથી પણ પ્રાયમસ અને ગેસના ચૂલોનો વપરાશ વધતો જાય છે.

રસોઈનું સાધન બદલાયું તેની વિપરીત આર્થિક અસરતો થઈ, પરંતુ સાધન બદલાયું તેની સાથે રસોઈ કરવા પાછળની જે ભાવના હતી તે ભાવના બદલાઈ ગઈ. તેથી સમાજ છિન્નભિન્ન થઈ રહ્યો છે.

અલગતા, જેમ દારૂ પીનારને દારૂ પીવાથી થતા નુકશાનની પરવા નથી રહેતી, તેમ પરદેશી સંસ્કૃતિ અને પરદેશી રીતરસમનાં નશામાં ચકચૂર થયેલી શહેરી પ્રજાને પણ રસોઈ પાછળની બદલાઈ ગયેલી ભાવનાની ન તો સમજ છે કે ન તો પરવા છે.

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં ચૂલો, ચરખો, ઘંટી, ખાંડણિયું અને વલોણ એ પાંચ દૈનિક યજ્ઞ છે; કારણ કે તેમની પાછળ સ્વાર્થ કરતાં પરમાર્થની ભાવના વધારે રહેલી છે.

વડના ટેટાની એક નાનકડા ખીજમાંથી જેમ એક વિશાળ વટવૃક્ષ ઊગી નીકળે છે, તેમ આ નાની સરખી દેખાતી પાંચ ક્રિયાઓ રૂપી ખીજમાંથી અચતનું એક વિશાળ રાષ્ટ્રવ્યાપી વૃક્ષ ઊગી નીકળે છે, જે રાષ્ટ્રની સમૃદ્ધિમાં રોજ વધારો કર્યા કરશે.

❧ રસોઈ કરવા પાછળની ભાવના

ચૂલાની એટલે કે રસોઈ કરવાની ક્રિયા પાછળ હિંદુ સંસ્કૃતિમાં એક અતિ ઉચ્ચ ભાવના રહેલી છે. ખીજાને જમાડવાની, ખીજાની ભૂખ શાંત કરવાની, જમાડીને જ સંતોષ પમાડી શકાય. ખીજા કોઈ કાર્યથી મનુષ્યને સંતોષ થતો નથી. મનુષ્યને તેની મનપસંદ ચીજ ગમે તેટલી આપે તોપણ તેને તેથી સંતોષ નહિ થાય. તેને તે વધારે મેળવવાની લાલસા જાગ્રત થશે. ફક્ત અન્ન એક એવી ચીજ છે જેનાથી મનુષ્યને સંતોષ થાય છે.

સારી રીતે ખનાવેલી રસોઈ જમતા ખૂબ આનંદ આવે છે, જમ્યાં પછી ખૂબ સંતોષ થાય છે, જમાડનાર પ્રત્યે શુભ લાગણી પેદા થાય છે.

પેટ ભરીને જમ્યા પછી વધુ જમવાની મનુષ્યને ઈચ્છા થતી નથી. એ તૃપ્ત થઈ જાય છે. પરંતુ એ તૃપ્તિ, એ આનંદ ત્યારે જ મળે જ્યારે રસોઈ કરનારને જમાડવાનો અંતરનો ઉમંગ હોય છે.

આર્ય નારીમાં હંમેશાં એ ભાવના રહેતી કે, “મારો પતિ હમણાં થાકીને બહારથી આવશે. તેને અચુક રસોઈ ભાવે છે તે ખનાવું.”

“મારો પુત્ર હમણાં નિશાળેથી આવશે. તે ભૂખ્યો થયો હશે અચુક ચીજ તેને માટે ખનાવું તો તે ખૂબ આનંદથી ખાશે.

“મારા સાસુસસરાને અચુક જાતની રસોઈ જ ફાવશે કારણ કે તેમને દાંત નથી; માટે તેમના માટે તેઓ ખાઈ શકે એવી રસોઈ ખનાવું.”

આમ ઘરની દરેક વ્યક્તિની પસંદગીની ચીજ ધ્યાનમાં રાખીને કુટુંબીજનોને ઉમંગથી જમાડવાની ભાવના આર્યસ્ત્રીઓના મનમાં રહેતી. એના શુભ પ્રત્યાઘાત આખા કુટુંબ પર પડતા. દરેકને એકબીજાને ગમતું કરવાની, એકબીજાને મદદરૂપ થવાની અભિલાષા જાગ્રત રહેતી. ❧ અંગ્રજી શિક્ષણ બદલાવેલી ભાવના

અંગ્રેજો આવ્યા. પોતાની સત્તા સ્થાપી, અને એક સો વર્ષ સુધી

પ્રજાને નિરક્ષર, અશિક્ષિત રાખી. પ્રજાના શિક્ષણના તમામ સાધનોનો નાશ કરી નાખ્યો, કારણ કે તેઓ ભારતની પ્રજાને અંગ્રેજી રીતર-સમમાં પલટી ભારતીય સંસ્કારોનો ઉચ્છેદ કરવા માગતા હતા, જેથી ભારતવાસીઓ તેમનાથી પ્રભાવિત બની તેમના તાબેદાર બની રહે.

ભારતવાસીઓ સો વર્ષમાં પોતાના સંસ્કારો, કેળવણી વગેરેથી તદ્દન અનબિજ્ઞ બની ગયા, ત્યારે તેમને પોતાની રહેણીકરણી અને વિચારધારાથી પ્રભાવિત કરવા એક નવા પ્રકારની કેળવણી આપણી પ્રજા માટે ઘડી કાઢી.

નવી ઊગતી નિરક્ષર પ્રજાને તેમણે શીખવ્યું, કે, “ભારતવાસીઓએ તેમની સ્ત્રીઓને રસોડામાં જ ગોંધી રાખીને જગતના પ્રવાહોથી તેમને અબાજ રાખી છે. ભારતની સ્ત્રીઓ બાણે કે જન્મીને જિંદગીમાં ખીજું કશું કરવાનું જ ન હોય તેમ સવાર સાંજ જ્યારે જુઓ ત્યારે ચૂલો જ ફૂંકતી હોય છે.” [અગાઉ બળતણ તરીકે છાણાંનો જ ઉપયોગ થતો. અને છાણાં કેઈ વખત સોજવાળાં હોય તો જ તાપ કરવા માટે ફૂંક મારવી પડતી.]

વાસ્તવમાં તો તે જમાનામાં યુરોપમાં પણ એજ સ્થિતિ હતી. ત્યારે ત્યાં પણ પ્રાયમસ, ઇલેક્ટ્રિક કે ગેસના ચૂલા ન હતાં. છતાં નવું શિક્ષણ લેતી આપણી પ્રજાને તેઓ કહેતા કે, “જુઓ, અમારી સ્ત્રીઓ બહાર અમારી સાથે હરે ફરે છે; નાટકો જુએ છે. હોટેલોમાં જઈને ડાન્સ કરે છે. જ્યારે તમારી સ્ત્રીઓ જાણે ઘરની ગુલામડી હોય તેમ ઘરનું વૈતરું કર્યા કરે છે. ચૂલો ફૂંક્યા કરે છે!” [વૈતરું એટલે ચરખો ચલાવે, ઘંટી વડે અનાજ દળે, કઠોળ ભરડીને તેની દાળ ખાંડણિયા વડે છડે, વલોણું કરે વગેરે કાર્યોને તેઓ વૈતરું કહીને વખોડતા.]

“તમારી સ્ત્રીઓને ન બહાર ફરવા જવાનું, ન હોટેલમાં કે ક્લબોમાં જવાનું, ન રમવું, કે ન દારૂ પીવો. બસ આખો દિવસ ઘરનું વૈતરું કરવું. વડીલોની સેવાના નામે તેમની ગુલામી કરવી.

“ઘરની ચાર દિવાલો વચ્ચે અને તેમાં પણ મુખ્યત્વે તો રસોડાની ચાર દીવાલો વચ્ચે ગોંધાઈ રહીને જીવનભર વડીલોની વેઠ કરીને

જિંદગી પૂરી કરવી. એ શું જીવન છે? આતો એક બાતની ગુલામી જ છે. જે દેશમાં સ્ત્રીઓ આવી ગુલામી દશામાં જીવતી હોય તે દેશ ભીંચો કેમ આવે?”

હિંદુધર્મ, ફીતરીવાલો અને સંસ્કૃતિથી અનભિજ્ઞ બની ગયેલી અને અંગ્રેજોથી પ્રભાવિત થઈ ગયેલી, અંગ્રેજી કેળવણી લેતી નવી પેઢીને ખાતરી થઈ ગઈ કે અંગ્રેજોના ઉત્કર્ષતું કારણ તેમણે તેમની સ્ત્રીઓને આપેલો સ્વેચ્છાચાર જ છે. હકીકતમાં તો દિવસે પોતાની અને બીજાની પત્નીઓને પણ બગલમાં લઈ ને ફરતા અંગ્રેજો રાતે દાડ પીને પોતાની પત્નીઓને હાંટરથી ફટકારતા અને તેમના બંગલાઓ આસપાસનું વાતાવરણ અંગ્રેજ સ્ત્રીઓના કંરૂણ ચિત્કારથી છવાઈ જતું.

તેમની પાસે સંસ્કૃતિ જેવું તો કંઈ હતું જ નહિ. ધર્મવ્યવસ્થા, સમાજવ્યવસ્થા, કુટુંબવ્યવસ્થા, અર્થવ્યવસ્થા, સંસ્કૃતિ વગેરેનું જે સંકલન હિંદુપ્રજામાં હતું તે યુરોપીય પ્રજામાં હતું જ નહિ.

તેમણે જે કંઈ સિદ્ધિઓ ભારતમાં મેળવી હતી તે માત્ર ભારતીય રાજવીઓના ઔદાર્ય, પ્રમાણિકતા, વચન-પાલનને આગ્રહ, વગેરેનો લાભ લઈ ને દગા-ફટકા, છળપ્રપંચ અને સત્તા મેળવ્યા પછી ગુબારેલા અમાનુષી બુદ્ધિ વડે મેળવી હતી.

પરંતુ ભારતની નવી પેઢીને એકસો વર્ષ સુધી અશિક્ષિત અને અજ્ઞાન રાખીને તેમને તેમના પૂર્વજોના વિદ્યા સંસ્કાર, પરાક્રમે આદિત્ય-શીલતા, વગેરે ભુલાવી દઈ ને અંગ્રેજોએ પોતાના પ્રભાવથી આપણને આંજી નાખ્યા હતા. જેથી તેમને અંગ્રેજી રક્ષણ અને પોતાની બાતનું અંગ્રેજીપ્રરણ કરી નાખવામાં પોતાનો ઉદ્દય દેખાવા લાગ્યો.

૩૩ અસાધારણ જવાબદારીઓ ઉપાડતી ભારતીય નારી.

હિંદુ સ્ત્રી રસોડામાં ગોંધાયેલી ન હતી. તે બહાર જતી. પોતાના કુટુંબીજનો માટે જલાશયેથી પાણી ભરી લાવતી. ઘરનાં પશુઓની અને બાળકોની તેમજ વડીલોની સંભાળ રાખતી. પાઠશાળીઓને ત્યાં સારાં માઠાં પ્રસંગોએ મદદે પહોંચી જતી.

તે વેપારી ધોરણે કપડાં ન સિવતી. પણ ઘરનાં માણસોનાં કપડાં સિવી આપતી.

તે હોટેલોમાં ન જતી પણ દેવ મંદિરોમાં જતી. ત્યાં કથાકારો પાસેથી ધાર્મિક વ્યાખ્યાનો સાંભળતી, અને ઘરે આવીને બાળકોને તે સંભળાવતી.

તે અંગ્રેજી સ્ત્રીની પેઠે દારૂ ન પીતી, પણ ઘરનાં દુગ્ધાનું દુધ પીને શરીરને નિરોગી અને ઘરની જવાબદારી ઉપાડી લેવા જેટલું બળવાન અને ચપલ રાખતી.

અંગ્રેજ-સ્ત્રી, કુટુંબની અવહેલના કરીને પૈસા ખાતર ઓફિસનું વૈતરું કરતી.

હિંદુ-સ્ત્રી, પ્રેમ, વાતસલ્ય અને ફરજ ખાતર કુટુંબની સેવા કરતી.

અંગ્રેજીના મનથી એ હિંદુ સ્ત્રીની વેઠ હતી. જ્યારે હિંદુઓના મનથી અંગ્રેજ સ્ત્રી સ્વેચ્છાચારી, મર્યાદાહીન અને પૈસાની શુભામ હતી.

૩૩ અંગ્રેજી ભણેલાઓની વિકૃત સમજ

પણ આ બધી સમજ અંગ્રેજીના બાહ્ય આડંબર અને સત્તાના પ્રદર્શનથી પ્રભાવિત થયેલી અને મેકોલેના કેળવણી યંત્રમાંથી અચુક ચોક્કસ માનસિક ઘાટે ઘડાઈને બહાર પડતી જુવાન પેઢી શુભાવી બેઠી હતી.

અંગ્રેજી શિક્ષણ લીધા પછી હિંદુ યુવાનો પોતાના વડીલોને ગમાર, સંકુચિત માનસનાં અને પોતે માની લીધેલો પ્રગતિના વિરોધી માનતા થઈ ગયા.

એટલે રાતે ચોરે બેસી તેમની સેવા કરતા કરતા તેમના અનુભવોની વાતો સાંભળી જ્ઞાન મેળવવાને બદલે રાત્રિ કલોઓમાં જઈ જુગાર અને દારૂ પીવામાં અને પોતાનાં વડીલોની નિંદા કરવામાં તેમને વધુ રસ પડવા લાગ્યો.

તેમની ટીકાઓથી, તેમના વર્તનથી અને સ્ત્રી શિક્ષણની નવી પ્રથાથી રસોઈ કરવા પાછળની પવિત્ર પ્રેમ ભાવનાનો નાશ થયો.

સૌએની કોલેજમાં નવી ભતનું શિક્ષણ લઈને આવતી અને અંગ્રેજી સાહિત્ય વાંચતી સૌએને રસોઈ એ એક ભતની વેઠ લાગવા માંડી.

આ માન્યતાનો એવ અશિક્ષિત કે અર્ધ શિક્ષિત નારી સમાજમાં પણ પ્રસર્યો. નવી પરિણિતાએને સાસુ, સસરા કે કુટુંબના બીજા સભ્યો માટે રસોઈ કરવામાં વેઠ કરવી પડતી હોય એવી ભાવના પ્રસરવા લાગી. પુત્રો પણ વડીલોને કહેવા લાગ્યા કે, “હું કાંઈ તમારા લોકોનું ગોલાયું કરવા કોઈની દીકરીને લાવ્યો નથી.”

૧૨૨ રોહની ભાવના નાશ પામી

ઘરમાં રસોઈ બંધ ન થઈ, પણ રસોઈ પાછળની રોહની ભાવના નાશ પામી, અને કલહ પ્રગટ્યો. કલહની સાથે ઈર્ષ્યા, સ્વાર્થ—પરાયણતા અને અલગતાવાદ આવ્યાં.

ઘરમાં સાસુ-વહુ, દેરાણી-જેઠાણી, નણંદ-ભોભઈ, વચ્ચે રાજ-વિખવાદ થવા લાગ્યો વિખવાદનાં મૂળ હતા; રસોઈ પાછળની બગડેલી ભાવના.

એ ઊધડ એવા નથી હોતા કે રસ્તે ચાલતા લોકો જોવા ભિમટે. પણ કુટુંબની અંદરના આંતરિક કલેશનો અગ્નિ સતત સળગતો જ રહેવા લાગ્યો.

પરિણામે સંયુક્ત કુટુંબનું વિભાજન થવા લાગ્યું. રસોડા ગુદા થાય તેમ ખરચ વધે, આવક ન વધે.

સંયુક્ત રસોડામાં જે ખરચ આવતો તેના કરતા અલગ રસોડામાં જે થી ત્રણ ગણો ખરચ વધુ થવા લાગ્યો. આવક વધ્યા વિનાના વધેલા ખરચની ભીંસમાં સમાજ ભીંસાવા લાગ્યો.

કુટુંબમાં વડીલોની મર્યાદાઓ તૂટી, અરસપરસની લાગણી નષ્ટ થઈ, ઈર્ષ્યાવૃત્તિ અને વેરઝેર વધ્યાં.

ચૂલા પાછળની બદલાયેલી ભાવનાએ સમાજજીવનમાં સુરંગ ચાંપી, લોકોને ન સમજાય, ન કદપી શકાય એવી રીતે, વધી ગયેલા.

ખરચનો ફાંસલો તેમના ગળામાં લોરવાઈ જઈને હિંદુસમાજને આર્થિક-લીંસમાં લઈ લીધો.

‘રસોઈ કરવી એ વેઠ છે’ એવી ભાવના જન્મી એટલે પતિ કે-પુત્ર માટે સંધવામાં પણ કંટાળો આવવા લાગ્યો. સવારના નાસ્તામાં આ-બિસ્કિટને સ્થાન મળ્યું.

સંભવ છે કે એ બિસ્કિટમાં માખણને બદલે ગાય કે ડુક્કરની ચરખી નાખવામાં આવી હોય. ઘરમાં હાથે બનાવેલ પૂરી ભાખરી કે બીજી કોઈ ચીજ કરતાં એ બિસ્કિટ વધુ મોંઘી પણ હોય.

બપોરે જમવામાં દાળ, ભાત, શાક બનાવીને તૈયાર પાઉં બજારમાંથી લાવવાની પ્રથા વધવા લાગી. એ માટે ઘણાં કારણો પણ શોધી કાઢવામાં આવ્યાં.

પછી પાઉંના મેંદા સાથે સૂકવેલી માછલીનો કેમિકલ પ્રોસેસથી રાસ ઉડાવી દઈને બનાવેલો લોટ લેખવવામાં આવ્યો હોય અને પછી પાઉંને પ્રોટીન રીચ બ્રેડના નામથી નવાજવામાં આવ્યો હોય.

ફ્રી પ્રોટીન ખવડાવવામાં રસ છે

સરકારને લોકોને સ્વચ્છ પીવાનું પાણી પૂરું પાડવાં કરતા લોકોને પ્રોટીનયુક્ત ખોરાક ખવડાવવામાં વધુ રસ છે. સંભવ છે કે એ રસ ન હાખવે તો પરદેશી સહાય મળતી બંધ થઈ જાય.

એટલે સામ, દામ, લેદ અને દંડથી પણ લોકોને ખાદ્ય કે અખાદ્ય પદાર્થો દ્વારા પ્રોટીન ખવડાવવાના કાવતરાનો વિકાસ થતો જ રહે છે.

એટલે આવી રીતે ઈંડાં, માછલી, ચરખી વગેરે પાઉં-બિસ્કિટમાં ભેળવી દેવામાં આવે એ ગુનો નથી બનતો. એને પ્રોટીનરીચનું લેખલ લગાડી દીધા પછી તો નહિ જ.

આમ જાને જ છે એમ આપણે કહી શકીએ નહિ, પણ આમ અને એની શક્યતાને નકારી શકતા પણ નથી.

નાની બેકરીઓમાં બેકરીના નોકરો સંઘસમાંથી બહાર આવે છે. સંઘસની સામે જ ટેબલ ઉપર લોટનો (મેંદાનો) ઢગલો હોય.

તેમાં પેલા સંઘસના ડબલા વડે જ જે પીપમાંથી સંઘસ માટે પાણી લીધું હોય તે જ પીપમાંથી પાણી લઇને લોટ બાંધતા હોય છે અને પાઉં બનાવતા હોય છે.

પણ આ બધું લોકો હવે ચલાવી લેવા તૈયાર છે. કારણ કે વિભક્ત કુટુંબોમાં ખરચ વધવાથી સ્ત્રીઓને નોકરી કરવી પડતી હોવાથી રસોઈ બનાવવા સમય નથી મળતો.

શ્રીમંત કે મોડર્ન કુટુંબમાં શ્રીમતીજીને ફિલ્મ શોમાં જવું હોય કે કલબમાં જવું હોય એટલે રસોઈ માટે સમય રહેતો નથી એમ કહેવાય. પણ મૂળ તો એ ભાવના પરિવર્તનનું જ પરિણામ છે.

સમાજની વિષમ સ્થિતિ

આ પ્રમાણે ચૂલા પાછળની ભાવનાએ આર્થિક, ધાર્મિક અને સાંસ્કૃતિક ક્ષેત્રે સુરંગ ચાંપી દીધી. ચૂલા ઉપર દરેક ઘરમાં હવે રોટલી નથી શેકાતી, પણ સમાજ પોતે જ ચૂલા પાછળની અંત્રેજી રહેણી-કરણીએ ફેરવી નાખેલી ભાવનાથી સળગી ઊઠેલા ગૃહકંઠાસના અગ્નિ વડે શેકાઈ રહ્યો છે.

સ્ત્રીઓ ટેવ-મંદિરોમાંથી મુનિ-ભગવંતો પાસેથી અને કથાકારો તેમજ કીર્તનકારો પાસેથી વ્યાખ્યાનો સાંભળી આવીને પોતાનાં બાળકોને તે કથાઓ સંભળાવતી.

તેને બદલે હવે ફિલ્મો જોઈ આવીને પોતાના કુટુંબોનાં વડીલો અને બાળકો સાથે ફિલ્મી નટનટીઓના અભિનયની અને સામયિકોમાં વાંચેલા તેમના પ્રભુપ્રસંગોની ચર્ચા કરતી જોવા મળે છે.

ગામડાંઓ પણ કેરોસીન વગેરે ઉપર આશ્રિત બનશે ?

આ તો વાત થઈ મોટા શહેરોની.

નાનાં ગામોમાં અને ગામડાંઓમાં પાણીને સ્થાને કૌકાકૌલા ધૂસ્યું છે પણ રોટલાને હઠાવીને હજી પાઉં બિસ્કિટ ધૂસ્યાં નથી.

જે કે આપણા એક વયોવૃદ્ધ સાક્ષર શ્રી તો તેવો પ્રચાર કરે છે કે, “વિશ્વશાંતિ સ્થાપવી હોય તો સહુએ સમાન ખોરાક પાઉં-બિસ્કિટ જ ખાવાં જોઈએ.”

પરંતુ ગામવાસીઓની બુદ્ધિ હજી સાબૂત રહી છે. અને પાઉં બિસ્કિટનો આર્થિક બોજો તેમને પરવડે તેમ નથી.

એટલે તેઓ તો તેમના જમાના જૂનાં માટીનાં ચૂલામાં છાણું સળગાવીને રોટલાં બનાવે છે. રસોઈ પાછળની ભાવના ક્યાંક ક્યાંક ખડિત થઈ હોવા છતાં પણ ભળવી રહ્યા છે.

પરંતુ હવે તેમને પણ છાણું સહેલાઈથી મળી શકતા નથી. જંગલો કપાઈ ગયાં હોઈ લાકડાં પણ દુર્લભ છે. એટલે જતે દહાડે તેમને કેરોસીન અને પ્રાઈમસનો આશરો લેવો પડ્યો. ત્યારે કુટુંબ દીઠ ઓછામાં ઓછો વાર્ષિક ૫૦૦ થી ૬૦૦ રૂપિયાના ખર્ચનો બોજ વધી જશે.

એવું બને કે એવે સમયે પ્રોટીનભક્ત સરકાર કેરોસીનને બદલે માછલીના લોટના તૈયાર પાઉં અને બિસ્કિટ ગામગામ પહોંચાડવાની કોઈ યોજના ઘડી કાઢે. શહેરો અને કસ્બાઓમાંથી તો છાણુંના ચૂલાને ટેશવટો મળતાં કેરોસીન, વીજળી કે ગેસના ચૂલા પાછળ કુટુંબ દીઠ ઓછામાં ઓછો વાર્ષિક ૫૦૦ રૂપિયાનો ખર્ચ વધી ગયો છે.

કમાણીનાં સાધન વધાર્યા વિના ટેશની ૨૦ ટકા વસ્તી ઉપર વર્ષે ૧૦૦૦ કરોડ રૂપિયાના ખર્ચનો બોજ વધારી દેવામાં આવ્યો છે.

હવે રેશનમાં કેરોસીનના કવોટામાં વધારો ઘટાડો કરીને, ગેસની કોઠીઓ આપવામાં અનિયમિતતા દાખલ કરીને, લોકોને કાયદો કર્યા વિના જ આડકતરી રીતે અનાર્થિક, દુષિત અને કદાચ કરોડો ભારતીઓ માટે અભક્ષ્ય હોય, ધર્મ વિરૂદ્ધ હોય એવી ચીજોની મેળવણીવાળા પાઉંબિસ્કિટ ખાવાની ફરજ પાડવામાં આવશે. એવી શંકા કોઈ કરે, તો તે શંકા અસ્થાને નથી.

સામાજિક સંગઠનનું સાધન

આપણો સનાતન ચૂલો એ અબજો રૂપિયાની આર્થિક ખચત અને સામાજિક સંગઠનનું સાધન હતો.

તેને બદલીને અને તેની પાછળની ભાવનાનું અંગ્રેજીકરણ કરીને ચું મેળવ્યું છે કે શું ગુમાવ્યું છે તે તો વાચકો જ વિચારે.

મોટાં શહેરનાં લોકો ફરીથી પ્રાચીન ચૂલો અપનાવે એમ કહેવાનો આશો ઈરાદો નથી, તાત્કાલિક તેમ કરવું એ શક્ય પણ નથી.

પણ પ્રજાને એમ લાગે કે ચૂલાની સાથે આપણે ઘણું ગુમાવ્યું છે, તો તેને પાછી પ્રતિષ્ઠા અપાવવા સંપૂર્ણ ગોવધ બંધી કરવા સરકાર ઉપર ભારે દબાણ લાવીને તેને તેમ કરવાની, અથવા સત્તા ઉપરથી ફેંકાઈ જવાની પસંદગી કરવાનું કહેવું જોઈએ.

આ ચૂલો પાછળની વાત જુનવાણી કે આધુનિકતાની નથી. પણ ધાર્મિક, સાંસ્કૃતિક, કૌટુંબિક અને આર્થિક ક્ષેત્રે જે સુરંગો ચંપાઈ રહી છે અને ભારતની અસ્થિતા હણાઈને અંગ્રેજી અસ્થિતાનો વિકાસ થઈ રહ્યો છે તેના પ્રતિકારની છે.

ચરખો

એક જમાનામાં, અરે ! આજથી માત્ર બસો વરસ પહેલાં જ ભારતનો ચરખો તમામ ભારતવાસીઓના અને કરોડો બિનભારતીય માનવીઓનાં અંગ ઢાંકતો.

અંગ્રેજી જુદાઓએ એને ભાંગી નાખ્યો ત્યારે કરોડો કુટુંબોની પૂરક આવક ગઈ. ચરખા દ્વારા પેદા થતા સુતરનો પ્રવાહ બંધ થઈ જતાં લાખો વણકરોની રોજી ગઈ.

ચરખા અને હાથશાળાને સ્થાને પરદેશી કાપડ આવ્યું, અને સ્થાનિક મિલો ચડી થઈ.

પરંતુ જેમ જેમ મિલો વધતી ગઈ, તેમ તેમ મોંઘવારી, ખેડાઈ વધતાં ગયાં અને કરોડો લોકોનાં અંગ ઉપરથી વસો ઊતરી જઈ લોકો અર્ધનગ્ન દશામાં આવી પડ્યાં.

કરોડો સ્ત્રીઓને પૂરક આવક

ચરખો પૂરી આવકનું સાધન ન હતો, પણ કરોડો સ્ત્રીઓને તે પૂરક આવક આપતો અથવા કપડાનો ખર્ચ બચાવતો. ચરખાની કિંમત

પૂરક આવકની તો છે જ.

ખીજા કોઈ જ એવો ઉદ્યોગ નથી જે કરોડો ધરને પૂરક આવક આપી શકે. રોજ કલાક બે કલાક ચરખો ચલાવી કુટુંબના કપડાં વણાવી દેવાય. તે કપડાના ખર્ચનો ખચાવ થાય, અને કરોડો અર્ધનગ્નોનાં પૂરાં અંગ હાંકાય એ એની મહત્તા છે.

શ્રીમંત સ્ત્રીઓ પણ યજ્ઞાર્થે કાંતતી. એટલે કે પોતે કાંતેલું સુતર ગરીબ કુટુંબોને આપી દેતી. એ પણ એક પ્રકારનું વસ્ત્રદાન હતું.

રેટિયાં વડે કાંતાતું આ સુતર લાખો હરિજન વણકરોને રોજ આપતું.

આમ ચરખો એ આપણા અર્થશાસ્ત્રના પાયાનું અંગ, કરોડો અર્ધનગ્નોના અંગ હાંકવાનું સાધન, અને લાખો વણકરોને કાચો માલ અવિરતપણે પૂરો પાડવાનું સાધન હતું.

દેશની સહુથી વધુ મહત્ત્વની, સહુથી મોટી જરૂરિયાતની ચીજનું ઉત્પાદન અવિરતપણે ચાલુ રાખવાનું, અને તેમાં દરેકને પોતાનો હિસ્સો અર્પણ કરવાનું સાધન હતું.

તેની કિંમત તે કેટલી રોજ કમાવી આપે છે તેના ઉપર નક્કી ન કરી શકાય, પણ તે કેટલી વિશાળ સંખ્યાને રોજ, અથવા કપડું આપી શકે તેના ઉપર નક્કી કરવી જોઈએ.

એની આ ઉપયોગિતાને ધ્યાનમાં લઈને જ ચરખો કાંતવાને દૈનિક યજ્ઞકાર્ય ગણવામાં આવ્યું હતું. ચરખા દ્વારા કાંતાયેલા સુતરમાંથી જે સરસ કાપડ બનતું તે આજ વિશ્વની કોઈ મિલ બનાવી શકી નથી, અને એવું સુંદર કાપડ ભવિષ્યમાં બનાવવું હોય તો ચરખા વડે જ તે શક્ય બનશે.

ઘંટી

ઘંટી તરફ અણગમો કેળવી પીંગપોંગ પ્રત્યે પ્રેમ કેળવવાનો કોઈ આર્થિક લાભ કે વૈજ્ઞાનિક હકાપણ નથી. પરંતુ ઘેરી અણસમજ અને આધુનિકપણું દેખાડવાની ઘેલછા તો છે જ.

ઘંટી દળવામાં જે વ્યાયામ મળે છે ટેનિસ કે તે પીંગપોંગ રમવામાં નથી.

ઘંટીના વ્યાયામમાં જોકે તો અનાજની ખચત થાય છે, અનાજની શુષ્કવત્તા જળવાઈ રહે છે, અને જરૂર હોય તો પૂરી રાશી પણ મળે છે.

ભારતી આર્યનારીઓએ દળણું દળીને પોતાના કુટુંબીને પોષ્યાના, પુત્રોને ભણાવવાના દાખલા સમાજમાં પુષ્કળ જોવા મળે છે.

ઘંટી ચલાવવાનો સમય મોટેભાગે વહેલી સવારનો હોય છે. ઘંટી દળતા-દળતાં ભજનોની રમઝટ જોલે તેનાથી વાતાવરણ પવિત્ર બની જાય છે.

ટેનિસ, પીંગપોંગમાં વ્યાયામ જરૂર મળે છે પણ તે ઘંટી દળવામાં મળે તેવો તો નહિ જ. ઉપરાંત તેમાં આવક નહિ પણ ખર્ચ થાય છે.

એટલે આવક વધાર્યા વિના સુધારકમાં ખપવાના ઉત્સાહમાં ખોટા-ખર્ચનો વધારો કરવો એ યોગ્ય તો નથી જ.

જરૂર પૂરતો ખર્ચો

પશ્ચિમની, શોષણ દ્વારા જ જીવી શકતી અર્થવ્યવસ્થાના પ્રચારકો, આપણને શીખવે છે કે તમે અને તેટલું વધારે ખર્ચો. જેથી અમને લાભ મળે.

ભારતીય અર્થવ્યવસ્થા આપણને એમ શીખવે છે કે તમે જરૂર પૂરતું જ ખર્ચો. જરૂર સિવાય ખર્ચ ન કરીને કમાણીની ખચત કરો. જેથી રાષ્ટ્ર સમૃદ્ધ થશે. તમને અણીની વેળાએ તમારી ખચત ઉપયોગમાં આવશે.

પશ્ચિમની હિંસા અને શોષણ દ્વારા ચાલતી અર્થવ્યવસ્થામાં સમૃદ્ધિ અમુક વર્ગના હાથમાં કેન્દ્રિત થઈ જાય છે. એ સંપત્તિના જોરે તેઓ સંઘરા કરી શકે, સદા ખેલી શકે છે. માલની તંગી સહી શકે છે. પોતાને મનગમતી સપાટી ઉપર ભાવોની વધઘટ કરી શકે છે. પ્રભુત્વ શોષણ થયા જ કરે છે.

જ્યારે ભારતીય અર્થવ્યવસ્થામાં ભૂત મહેનત અને બિનજરૂરી ખર્ચ ન કરવાથી સંપત્તિ માત્ર અમુક વર્ગના હાથમાં કેન્દ્રિત ન થતાં દરેક પ્રજાજનના હાથમાં તે વહેંચાઈ જાય છે, અને રાષ્ટ્ર સમૃદ્ધ અને તંદુરસ્ત બને છે.

ઘંટી ઘરમાં ચલાવવાથી ગરીબ અને સામાન્ય સ્થિતિના કુટુંબોમાં દર વર્ષે અબજો રૂપિયાની ખચત થઈ શકે.

આમાં મુખ્ય મહત્ત્વનો સવાલ શું કમાણી થાય તે નથી પણ લાખો કુટુંબોને વર્ષે દહાડે શું ખર્ચે એ સવાલ છે. કારણકે એ ખચત એ જ રાષ્ટ્રની સાચી સમૃદ્ધિ છે, જે રાષ્ટ્રને આણીને વખતે ટટાર ભિલું રાખી શકે.

૪૬ ખાંડણિયું

ભારતની મકાનો ખાંધવાની પદ્ધતિ જુદા જ પ્રકારની હતી. એ પદ્ધતિનાં મકાનો વધુ સુરક્ષિત, વધુ સસ્તાં અને વધુ સગવડવાળાં હતા, એટલે દરેક નવા ખંધાતા ઘરમાં ખાંડણિયું બનાવાતું જ.

ખાંડણિયું એટલે ઘરની પરશાળમાં એક નાનો ખાંડણી જેવો ખાડો જમીનમાં બનાવવામાં આવતો, જેમાં તમામ ભૂતની દાળ છડી લેવામાં આવતી અને ડાંગર છડીને ચોખા ભુદા પાડી લેવાતા.

દરેક ઘેર ગાયો તો હતી જ, એટલે દાળ છડતાં જે છીલતાં અને ભૂકો ભુદો પડે તે પશુઓ માટે પૌષ્ટિક ખોરાક તરીકે વપરાતાં.

દાળ છડવાનું મિલોના હાથમાં આવ્યું ત્યારે તેઓ પણ આ ભૂકો અને છીલતાં પશુઓના ખોરાક તરીકે વેચવા લાગ્યા.

પણ તેમાં તેઓ પોતાની મજૂરી અને નફો ચડાવીને જ દાળ અને છીલતાં તથા ભૂકો (આને ચૂની તરીકે ઓળખે છે) વેચે.

એટલે ઘરના દાળના ખર્ચમાં અને પશુઓને ખવડાવવાના ખર્ચમાં વધારો થયો. એ વધારો એક ટકાનો હોય કે દશ ટકાનો એ જુદી વાત છે.

સમય પ્રમાણે એ વધારો આ મિલવાળા ગમે તેટલો વધારી શકે, પણ ઘર ખર્ચ અને પશુપાલન ખર્ચમાં કાંઈ જ ફાયદા વિના જે વધારો થયો એ એક રાષ્ટ્રીય નુકશાન છે.

પશ્ચિમી સંસ્કૃતિથી પ્રભાવિત થયા પછી આપણે જે ગરીબી ભોગવી રહ્યા છીએ તેનું કારણ એ જ છે કે આવક વધાર્યા વિના નાના નાના ખર્ચ વધારતા ગયા.

કરોડો કુટુંબોનો વધતો ગયેલો એ નાના નાના ખર્ચ વધારાનો આંકડો અબજો રૂપિયાને આંખતો ગયો.

એ ખર્ચાતાં નાણાંનો જથ્થો અમુક ચોક્કસ વર્ગના આસામી-ઓના હાથમાં પડી જવાથી, તેમના દ્વારા પ્રભાનું શોષણ કરવાના નવા નવા રસ્તા શોધાતા ગયા.

એટલે પ્રભાની સમૃદ્ધિ વધવાને બદલે ગરીબી જ વધતી ગઈ.

૫૫ ખાંડણિયાનું વિશિષ્ટ મહત્ત્વ

પરંતુ અહીં ખાંડણિયાનું એક વિશિષ્ટ મહત્ત્વ છે.

ખાંડણિયું બંધ પડતાં જમીનની પાક આપવાની શક્તિને ગંભીર ધક્કો લાગ્યો. દોઢાંચે પોષકતત્ત્વો ગુમાવ્યા અને જમીનની પોષણ શક્તિ ઘટી જવાથી તેમાં ખૂટતા તત્ત્વો તેને પાછા આપવા રાસાયણિક ખાતરો માટે દર વર્ષે અબજો રૂપિયાનું પરદેશી દેવું કરવું પડ્યું.

અથવા જે મૂડી વડે કરોડો ઝુંપડપટ્ટીવાસીઓને સારાં રહેઠાણો આપી શક્યા હોત, અથવા કરોડો માણસોને શુદ્ધ ઘી અને તાલ દૂધ વડે અપોષણના દર્દોથી બચાવી શક્યા હોત, અથવા જે મૂડી વડે ગ્રામ્યઉદ્યોગો અને ગૃહઉદ્યોગો દ્વારા સંપૂર્ણ રીતે બેઠારી નાબૂદ કરી શક્યા હોત. તે મૂડી ફરી લોઈઝરોના કારખાનામાં રોકી રાખી.

આપણે વર્ષે ચાર કરોડ ટન કરતાં વધુ ચોખા તૈયાર કરીએ છીએ. એટલે કે વર્ષ દહાડે પાંચ કરોડ ટનથી વધુ ડાંગરનો પાક લઈએ છીએ. આ પાક જમીનમાંથી કેલ્શિયમ અને ફોસ્ફરસ ખેંચી

તે છે જે જમીનને પાછું ન આપીએ તો જમીન નબળી રસકસ વિનાની બની જાય.

રાસાયણિક ખાતરનો બોલો

આ દર વર્ષે ઊગાડતી ડાંગર ઘર ઘરમાં ખાંડણિયાં દારા છડીને ચોખા ભુદા પાડી લેવાતા. જેમને હાથે ન છડવું હોય તે બીજા ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓ પાસેથી પોતાના ઘરમાં ખાંડણિયા વડે છણાવી લેતી. એટલે હાલરો કુટુંબોને આમાંથી પૂરક આવક મળતી.

ડાંગર છડીને ચોખા, કણકી વગેરે ભુદા કાઢી લઈ છીલતોને ભુદા તારવી લેતા. જેમાં ૨૨ ટકા કેલ્શિયમ અને ૬.૨૩ ટકા ફોસ્ફરસ હોય છે.

ઘરમાં છડાયેલી ડાંગરનાં છીલતાં ઘરના કચરા સાથે ઉકરડે ફેંકાઈ જતાં અને ઉકરડેથી ખેતરોમાં જઈ જમીનમાં ખાતર રૂપે પથરાઈ જઈ જમીનને કેલ્શિયમ અને ફોસ્ફરસ (Ca O અને P_2O_5) ખાતર પૂરું પાડતાં.

પછી ચોખા છડવાની મિલો આવી અને ખાંડણિયાં ગયાં. નવા ખંધાતાં મકાનોમાં ખાંડણિયાં બનાવતા નથી. નવી શહેરી પ્રબંધે ખાંડણિયું એટલે શું તેની પણ બાંધકામ નથી.

જે જમીનમાં ડાંગર પેદા થઈ હોય તે જમીનથી સેંકડો માઈલ દૂર આવેલી મિલોમાં ડાંગર લઈ જવામાં આવે. જ્યાં તેને છડીને તેનાં છીલતાં કાં તો બાળી નાખવામાં આવે છે. દર વર્ષે ૨૨,૦૦૦ ટન કેલ્શિયમ અને ૬૨,૩૦,૦૦૦ ટન ફોસ્ફરસનો નાશ કરી તેનું સ્થાન લેવા રાસાયણિક ખાતરોનો અબજો રૂપિયાનો ખર્ચ સરકારે માથે ઠોકી ખેસાડવામાં આવે છે.

વલોણું

ઘરમાં વલોણું હોવું એ વિવિધ દ્રષ્ટિએ જરૂરનું છે, ઘરમાં ગાય કે બેંસ હોય તો પણ ઘરમાં વલોણું અગત્યનું છે.

વલોણું વલોવણું એ સ્ત્રીઓ માટે શ્રેષ્ઠ વ્યાયામ છે. તેનાથી હાથ, છાતી, કમર અને પેટ તેમજ ગરદનના સ્નાયુઓને વ્યાયામ મળે છે. પરિણામે શરીર સૌંદર્ય જળવાઈ રહે છે. પશ્ચિમી કસરતોમાં આવેલ કોઈ કાયદો નથી.

ઘરમાં ગાય, લેંસ હોય એટલે ચોખ્ખું તાબું ફૂંક, તાબું દહીં, તાલ છાશ અને શુદ્ધ ઘી મળે.

એક તો એ બહારમાંથી વેચાતા લઈએ તેના કરતાં ઘણાં સસ્તાં પડે. કોઈ ભતની લેળસેળ થવાની સંભાવના જ નહિ. કુટુંબના સભ્યો નિરોગી રહે એટલે દવાઓનો ખર્ચ બચે.

ન્યાં સુધી ઘેર ઘેર ગાય લેંસ હતી ત્યાં સુધી ઘેર ઘેર વલોણું હતું. અને ત્યાં સુધી વનસ્પતિ (ડાલડા) ઘરમાં પ્રવેશ પામી શક્યું નહિ.

વનસ્પતિ ઉદ્યોગને કાયદો કરી આપવા પ્રથમ અંગ્રેજ સરકાર દ્વારા અને પછી ફ્રેંચ સરકાર દ્વારા એવી નીતિ આચરવામાં આવી કે લોકો ઘરમાં ગાય લેંસ પાળી શકે જ નહિ.

ફ્રેંચની પછી આવેલ જનતાપાર્ટીએ તો એવી નીતિ અપત્યાસ કરી છે કે ચેનકેન પ્રકારે જો પશુધન પ્રબળી ઉગ્ર લાગણીને કારણે ખતમ કરી શકવામાં ફકાવટ થતી હોય તો પશુઓને જીવતાં જ દેશની બહાર મોકલી દેવા.

જીવતાં પશુઓની પરદેશમાં નિકાસ કરવામાં ગુજરાત કદાચ મોખરે હશે.

આ નીતિ આચરવા પાછળ પરદેશી સત્તાઓનો હાથ હોય એમ લોકોને શંકા થાય તો તે શંકા સકારણ છે.

કારણ કે પરદેશી રેફરેન્સના દૂધના પાઉડર અને ખટરઓઈલ નામનો કોઈ વિચિત્ર પદાર્થ ઘી નાં નામે ઓળખાઈને અખજો રૂપિયાના વિદેશી ડૉલિયામણના ખર્ચે દેશમાં આયાત કરાઈ રહેલ છે.

આ બિનજરૂરી રાષ્ટ્રદ્રોહી આયાત નીતિમાં કેટલા દેશી-વિદેશીઓનાં હિત હશે અને કેટલા દેશી અમલદારો કે એજન્ટો એમાં કરોડોના

કેમિશનો હજમ કરતાં હશે એ પણ એક શંકાનો વિષય છે, એ શંકા સાચી હોય તો પણ પ્રજા તે કરી બાણી શકશે નહિ.

ૐ ઘેર ઘેર ધુસેલું બટર ઓઈલ

વલોણાને દેશવટો મળવાથી પરદેશી ડેરીઓના દૂધ અને બટર ઓઈલને ઘેર ઘેર ધુસી જવામાં સફળતા મળી છે.

ખૂબી તો એ છે કે લોકોને ગામેગામે પાણી પહોંચાડવામાં સરકાર સફળ થતી નથી. તે માટે પરદેશી કરજ ક્યાં પછી પણ લોકોની પાણીની ખેંચ વધતી જ બાય છે. ૩૦ વર્ષ સુધી સરકાર લોકોને પીવાનું પાણી પહોંચાડવાના હવાતિયાં મારીમારીને કંઈ પરિણામ લાવી શકી નહિ.

ન્યારે કોકાકોલાની પરદેશી કંપની પાંચ હજાર માઈલ દૂર બેસીને પાંચસાત વર્ષમાં જ દરેક ગામડે કોકા-કોલા ધુસાડી શકી.

હવે કોકાકોલાને પણ શરમાવે એવી ઝડપથી પરદેશી ડેરીઓના પાઉડરનું દૂધ અને બટર ઓઈલ ઘેરઘેર ધુસી રહ્યાં છે.

સંભવ છે કે પરદેશી દૂધના પાઉડર અને બટર ઓઈલને જથ્થો પૂરતા પ્રમાણમાં ન મળી શકે અથવા ફેડિયામણની ખેંચ હોય ત્યારે ફરીથી ઈંડાં, માછલી અને માંસને ઘેરઘેર ધૂસાડવાની નવી તરકીબો અમલમાં આવશે.

ૐ અજિતગઢ

વલોણું એ હલકી પ્રકારનો દૂધનો પાઉડર, બનાવટી ઘી કે ઘીને નામે ધુસાડાતી અખાધ ચીજો સામે એક અજિતગઢ હતો.

એ જતાં આપણી સંસ્કૃતિ ઉપર, આપણા ધર્મ ઉપર અને આપણી અર્થવ્યવસ્થા ઉપર એક પ્રાણધાતક ફટકો પડ્યો છે.

વલોણાંએ રોગોને ધરથી દૂર રાખ્યા હતા, વલોણું જતાં જ વિવિધ રોગોની પાછળ ફાર્મસીની દવાઓ ધરમાં ધૂસીને લોકોનાં આરોગ્ય અને નાણાંની ખરબાદી કરી રહ્યાં છે.

❧ દેવાનો વધેલો ખર્ચ

ઘરમાં વૈભવ શખવું હોય તો ઘરમાં ગાય, ભેંસ શખવા લેઈએ. ખસો વર્ષ પહેલાં તેમને પાળવાનો ખર્ચ માસુલી હતો. ૭૫ વર્ષ પહેલાં ગાયને પાળવાનો ખર્ચ રોજના ચાર આના અને ભેંસને ખર્ચ છ થી આઠ આના હતો.

સરકારની પશુ વિરોધી હિંસક અર્થનીતિને કારણે હવે તેને અંદાજ નિશ્ચિત ખાંધી શકાતો નથી. રોજ રોજની ફેરવાતી નીતિ અને પ્રદેશવાર ભુદ્દીભુદ્દી નીતિ અને પશુ પશુ હોઈ શકે.

ખીજી વિવિધ આડખીલીઓને કારણે લોકોએ ઘરમાંથી પશુઓ અને વેલાણું બંને કાઢી નાખ્યાં.

ત્યારે હવે ચોખ્ખા દૂધ, ઘી તો તેઓ લેવા પણ પામતા નથી. પણ દૂધ, ઘી અને દવાઓ પાછળ દરેક કુટુંબને મહિને ૧૦૦ થી ૫૦૦ રૂપિયા સુધીનો ખર્ચ તો જરૂર આવતો હશે.

❧ પરદેશી દેવાનો ડુંગર વધતો બચ છે

ઉપર લખેલી પાંચે ચીજો જે ઘરમાં હોય તે કાંઈ ઘરમાં ધનના ઢગલા કરી દેતી નથી પણ તેથી જે બચત થાય છે તે બચતનો સરવાળો રાષ્ટ્રની બચતનો ગંજ બની બચ છે.

એ પાંચે વસ્તુઓ પરદેશી સંસ્કૃતિ સામે અજિતગઢ સમી હતી. લોકોના સ્વાસ્થ્ય અને સંસ્કૃતિની રક્ષક હતી. તે દૂર થવાથી રાષ્ટ્રની બચતનો ડુંગર અદૃશ્ય થયો છે. અને તેને સ્થળે લોકોના ખર્ચને પરદેશી દેવાનો અને પ્રજાનાં દુઃખનો ડુંગર હિમાલય કરતાં પણ વધુ ઊંચો થતો બચ છે.

સેંકડો વર્ષ સુધી ચાલુ રહેલા પરદેશીઓના ગંઝાવાતી હુમલા અને તેમણે ચલાવેલી કટપનાતીત છૂટો પછી પણ ભારત એવું ને એવું સમૃદ્ધ રહી શક્યું હતું, કારણે કે ભારતના એકએક ઘરમાંથી બચતની સરવણીઓ ચાલુ રહેતી. જેમાંથી સમૃદ્ધિનો સાગર પેદા થતો.

અંગ્રેજી રહેણીકરણી, વિચારસરણી અને અર્થવ્યસ્થાએ ઘરમાં બચત પેદા કરતી પાંચે વસ્તુઓનો, પશુનાથ દ્વારા નાથ કરી, સર-

વણીના શ્રોત સુકવી નાખ્યા અને ખર્ચના યોજ વધારી દઈ ગરીબીના ગંજ ખડકી દીધાં.

જે ભારત હજાર વર્ષની પરદેશી લૂંટ સામે સમૃદ્ધિના શિખર પરથી પડ્યું નહિ, તે માત્ર બસો વર્ષમાં ગરીબીની ખીણમાં ગબડી પડ્યું.

નાનાં નાનાં ઝંઘાંઓ મળી નદીના પ્રવાહો બને છે, અને અનેક નાની નદીઓ મળી ગંગાનદી જેવી મહાનદી બને છે.

તેમ ચૂલા, ચરખા, ઘંટી, ખાંડણિયાં અને વલોણાં દ્વારા દરેક ઘરમાંથી નાની નાની બચત દ્વારા દેશમાં સમૃદ્ધિનો પ્રવાહ વહેતો તે આપણે ઉપર જોઈ ગયા.

દેશ પાંચ પ્રકારની સમૃદ્ધિથી સમૃદ્ધ હશે. (૧) પશુ સંપત્તિ; (૨) વન સંપત્તિ, (૩) ભૂમિ સંપત્તિ, (૪) જલસંપત્તિ અને (૫) ખનીજ સંપત્તિ. આ સંપત્તિના સાધનોમાંથી પશુઓના સહકારથી ભારતવાસીઓ સમૃદ્ધિના શિખરો ઊભાં કરતાં.

જૂલભરેલી માન્યતા

સમૃદ્ધિનો પાથો નાનાં મોટાં કારખાનાંઓ છે એ આપણી માન્યતા જૂલભરેલી છે. કારખાનાં એટલે ઉદ્યોગ. એ માન્યતા પણ જૂલભરેલી છે.

પશ્ચિમી વિદ્યાએ અને વિચારસરણીએ એવો બુદ્ધિશ્રમ લોકોનાં મનમાં પેદા કર્યો છે, કે જે કાંઈ કાર્ય યંત્રોની મદદ વડે થાય. એક જ સ્થળે સામૂહિક રીતે થાય તે ઉદ્યોગ.

કારખાનાંમાં યંત્રોની મદદ વડે ઉત્પાદન કરવાને બદલે ઘણી મોટી સંખ્યાનાં લોકો વિશાળ ફેલક બપર પોતપોતાનાં રહેઠાણોમાં ઉત્પાદન કરતા હોય તે ધંધો.

એક મોટા મકાનમાં પાંચ હજાર મજૂરો યંત્રોની મદદ વડે ૩૦ હજાર ગાંસડી કાપડ બનાવે તે કાપડ ઉદ્યોગ.

પણ ૫ હજાર ગામડાંમાં ૫૦ હજાર કારીગરો ૫૦ હજાર ગાંસડી કાપડ બનાવે તો એ વણાટનો ધંધો કહેવાય. ઉદ્યોગની ઉપાધિ જેને

મળે તેને સરકારની તમામ સહાય મળે.

❧ સમૃદ્ધિનો પાયો જમીન

સમૃદ્ધિનો પાયો કારખાનાં નથી પણ જમીન છે. કારખાનાં ખેત પેદાશનાં કે ખનીજના કાચા માલ વિના ચાલી શકે નહિ.

કારખાનામાંથી કમાણી કરવી હોય તો તેના કાચા માલના ભાવ નીચા હોવા ભ્રષ્ટ્ર છે. પછી તે કારખાનું કાપડનું હોય, ખાંડનું હોય, લોખંડનું હોય કે એલ્યુમિનિયમનું હોય.

લોખંડ, એલ્યુમિનિયમ કે ગંધક કોઈપણ ખનીજનો ઉત્પાદન ખર્ચ સરતા અનાજ ઉપર અવલંબિત છે. અનાજના ભાવ જેટલા નીચાં તેટલો મજૂરીનો દર ઓછો. તેના પ્રમાણમાં ઉત્પાદન ખર્ચ ઓછો.

કાપડ, ખાંડ જેવી ખેત-પેદાશની ચીજો પણ રૂ, શેરડીના નીચાં ભાવ હોય તો સારો નફો કરી શકે. એટલે સમૃદ્ધિનો પાયો ભૂમિ છે.

❧ ભૂમિ ઉપર અત્યાચાર

આ ભૂમિ ઉપર આપણે છેલ્લા બસો વર્ષથી અત્યાચાર શુભરી રહ્યા છીએ. ચરિયાણો અને જંગલો એ ભૂમિનાં વસ્તો છે, એ વસ્તો તોડીફોડીને ભૂમિને નુકસાન કરી નાખવામાં આવી છે.

ભૂમિ આપણને અનાજ અને ખીજા પાક આપે છે. પણ તેને તેમાં શ્રમ પડે છે. એટલે તેને આરામ અને પોષણ બંનેની જરૂરિયાત હોય છે.

ભારતના ખેડૂત માટે આપણી સરકારેને ભલે માન ન હોય, પણ વિશ્વભરમાં ખેતીની સહુથી વધારે આવડતવાળો ખેડૂત ભારતનો છે.

❧ ડૉ. વોલ્કરનો અભિપ્રાય

ડૉ. વોલ્કર ઇંગ્લેંડનો પ્રખ્યાત કૃષિ પશુવિજ્ઞાની હતો. તેની ભારતની અંગ્રેજી સરકારના ખેતી સલાહકાર તરીકે નિમણૂક કરી બ્રિટીશ સરકારે તેને ભારત મોકલ્યો, ત્યારે તેને સૂચના આપી હતી કે તમારે ભારતવાસીઓને ખેતી કરતાં શીખવવું.

તે લખે છે કે, “યુનિવર્સિટીની તમામ ઉપાધિઓ મેળવીને, નોના કાગળોનાં બંડલ સહિત હું ભારતમાં આવ્યો અને અહીં આવ્યા પછી મારા અભણ ગ્રેજુએટ (ભારતના જેડૂતો) સાથે પાંચ વર્ષ કામ કર્યા પછી, કોઈપણ જાતની આધુનિક શોધો કે વૈજ્ઞાનિક સાધનોની મદદ વિના સમૃદ્ધ ખેતી કેમ કરવી તે હું શીખ્યો.”

ઈંગ્લેંડની સરકારને તેણે લખી જણાવ્યું કે, ‘ભારત-વાસીઓને હું ખેતી શું શીખવવાનો હતો? પશુપાલન અને ખેતીનું જ્ઞાન તો તેઓની નસોમાં હજારો વર્ષથી ઊતરી આવેલું છે.”

સંપત્તિનો દુર્વ્યય

ભારતનો જેડૂત હંમેશાં તેની જમીનને આરામ આપતો. તેની જમીનના અમુક ભાગમાં તે દર વર્ષે ખેડાણ કર્યા પછી પાક ન ઉગાડતો. એક પછી એક ભાગને વારાફરતી કાંદો રાખીને આરામ આપતો. પશુઓનાં છાણિયાં ખાતર વડે તેને પોષણ પણ આપતો.

ધનલોભી કારખાનાંઓની માંગને પહોંચી વળવા છેલ્લાં ઘણાં વર્ષોથી હવે આપણો જેડૂત જમીનને આરામ આપતો નથી. તમામ જમીન ઉપર દર વર્ષે અને તેટલો વધારે પાક લેવાની કોશિશ કરીને તેણે જમીનને ખૂબ જ રસહીન કરી નાખી છે. આપણી સંપત્તિનો એ દુર્વ્યય છે.

નિર્દયતાથી નાશ

જમીનની ફળદ્રુપતાનો જે નિર્દયતાથી આપણે નાશ કર્યો છે, જે નિર્દયતાથી તેને રસહીન બનાવી છે, તેના ભારતીય ખેતીના ઇતિહાસમાં ભેટો જડે તેમ નથી.

જંગલો, ચરિયાણો અને પશુઓના નાશથી જમીનની જે ફળદ્રુપતાનો અમુક એક ચોક્કસ વર્ગના હિત ખાતર આપણે નાશ કરી ચૂક્યા છીએ, તે કદાચ એક હજાર વર્ષે પણ આપણે પાછી મેળવી શકશું નહિ.

સંપત્તિ પેદા કરનાર માનવશક્તિને આપણે માનવ ભંગારમાં ફેરવી નાખીને તેનો શહેરની ફૂટપાથો ઉપર ઢગલો કરતા જઈએ છીએ. દેશમાં કોઈપણ યોજના ભંગાર કરતાં માનવભંગારનો ગંજ મોટો બન્યો છે. માનવભંગારની સાથે માનવતાના ભંગારનો પણ ગંજ વધતો જાય છે.

૪૪ યંત્ર માટે માનવી

માનવતા, માનવી અને યંત્ર એ ત્રણમાંથી આપણે યંત્રને પસંદગી આપી છે. એટલે માનવીએ હવે યંત્ર ખાતર, યંત્રની અનુકૂળતા પ્રમાણે જીવવાનું છે. માનવતાને મારી નાખીને તેના શમ ઉપર યંત્રના તાલ સાથે તાલ મેળવીને નૃત્ય કરવાનું છે.

માનવતા મરી પરવારે છે ત્યારે માનવીની બુદ્ધિનો વિભ્રમ થાય છે. તેને અંધકારમાં પ્રકાશ અને પ્રકાશમાં અંધકાર દેખાય છે. માનવતાને મારીને ફેંકી દીધા પછી આપણી સરકારને પણ વિનાશમાં પ્રગતિ, અને પ્રગતિનાં સાધનોમાં વિનાશ દેખાય છે. ગાંડને પણ સારા કહેવડાવે એવી રીતે દેશની સંપત્તિનો નાશ તેઓ કરી રહ્યાં છે.

૪૫ મૂડી અને આવકનો નાશ

આપણું દરેક પશુ એ સરેરાશ બે હજાર રૂપિયાની મૂડી છે. બે હજાર રૂપિયામાંથી જેટલું વ્યાજ આપણે મેળવી શકીએ તેના કરતાં ઘણી વધારે આવક આપણે આ પશુઓ પાસેથી મેળવી શકીએ છીએ. છતાં તેમનો નાશ કરીને મૂડી અને આવક બંનેનું શુભાવીએ છીએ અને દેશ ઉપર દેવાનો ગંજ વધારતા જઈએ છીએ.

દા. ત. સરેરાશ બે હજાર રૂપિયાની એક ગાય કે બળદ કે ઘેટી અનુક્રમે વર્ષે ૧૮૦૦ રૂપિયાનું દૂધ અને ૫૦૦ રૂપિયાનું બળતણ કે ખાતર, બળદ ૧૮૦૦ રૂપિયાની મગુરી અને ૫૦૦ રૂપિયાનું ખાતર, અને ઘેટી કે બકરી અનુક્રમે ૩૦૦ અને ૬૦૦ થી ૭૦૦ રૂપિયાનું દૂધ, ૧૦૦ રૂપિયાનું ખાતર અને ૧૫ રૂપિયાનું ઊંન આપે છે.

છતાં આવડી મોટી આવક જેમાંથી મળે છે તે પશુરૂપી મૂડીને જ નાશ કરી આવક ગુમાવી, તેમની કતલ દ્વારા ૧૨૫ રૂપિયાનું beef (ગોમાંસ) કે ૨૦ રૂપિયાનું મટન મેળવી તેમાંથી મેળવાતા હિંડિયામણ માટે ગૌરવ અનુભવીએ છીએ.

પણ તેની સામે દૂધના પાવડર, બટરઓઈલ, કેસીન, ગરમ ક્રીમ, વગેરેની આયાત માટે જે હિંડિયામણ વેડફી નાખીએ છીએ, હોકાને ઠંડીમાં તેમજ અપોષણના દરો વડે મરવા દઈએ છીએ અને બેકારીમાં વધારો કરતા જઈએ છીએ તેની સામે આંખ મીંચી રાખીએ છીએ એ બુદ્ધિ વિભ્રમ નથી તો ખીલું શું છે ?

❧ ઘેટાંઓની કતલને બદલે

આપણાં ઘેટાંઓને માંસ માટે કતલ કરવાને બદલે જો દૂધ, ખાતર અને ઊન માટે ઉછેરીએ તો ૪૫૦ કરોડ રૂપિયાનું ખાતર આશરે ૪૦ કરોડ રૂપિયાનું ઊન અને આશરે ૫૦૦ કરોડ રૂપિયાનું દૂધ મેળવી શકીએ.

તેને બદલે તેને માંસ માટે કતલ કરી ૨૭ કરોડ રૂપિયાનું ઊન આયાત કરીએ છીએ અને હબારો વણકર કુટુંબોને બેકાર રાખીએ છીએ.

એ કતલ દ્વારા આપણી જમીનનું પોષણ ચૂંટવી લઈને તેને વધુ ને વધુ શુષ્ક બનાવીએ છીએ.

ભારતની પશુસંપત્તિ ઉપર દિનરાત ભારતની સરકારનું કાળચક્ર ફર્યા જ કરે છે, તેનાથી વધુ દુઃખદ ખીલું શું હોઈ શકે ?

❧ વનસંપત્તિનું રક્ષણ

વનસંપત્તિ એ પણ આપણી મહામૂલી સંપત્તિ છે. એક એક વૃક્ષ રાષ્ટ્ર ૨૦૦ થી ૨૦૦૦ રૂપિયાની સંપત્તિ છે.

કહેવત છે કે હાથી જીવતો લાખનો; મૂંચેલો સવા લાખનો. તે પ્રમાણે ઝાડ લગભગ ૫૦ થી ૫૦૦ વર્ષ સુધી જીવે છે અને દર વર્ષે

સેંકડો રૂપિયાની આવક આપે છે અને સુકાઈ ગયાં પછી ઘરનું ફર્નિચર બનીને ૧૦૦ થી વધુ વર્ષ સુધી સેવા આપે છે.

વનસંપત્તિનું રક્ષણ કરીને અને એનો સદુપયોગ કરીને સ્વીડન આજે સમૃદ્ધિમાં અમેરિકાથી પણ આગળ નીકળી ગયું છે. બ્રહ્મદેશના જંગલોની જેમ ભારતના જંગલો પણ પ્રખ્યાત હતા. આપણાં પુરાણોમાં તેનાં ઘણાં વર્ણન મળે છે.

જંગલો જમીનનું રક્ષણ કરે છે, તે જંગલોનું રક્ષણ પશુઓ કરે છે.

મનુષ્યને અનાજ સંધવું જ પડે છે. સંધ્યા વિનાના ઢગલો અનાજ કરતાં સંધેલી મુઠી ધાનની કિંમત વધારે છે.

ભારતમાં સહુથી સસ્તું, સહુથી સુલભ અને જ્યાં જોઈએ ત્યાં મળી શકે તેવું બળતણ માત્ર પશુઓના છાણનાં છાણાં છે.

સરકારે પશુની કતલ કરીને આપણા બળતણના પુરવઠાની પણ કતલ કરી નાખી છે. છાણાંથી રક્ષાએલા જંગલને અરક્ષિત બનાવી તેનો પણ નાશ કરાવી નાખ્યો છે.

૩૬ અબજો વૃક્ષોનાં નાશમાં પરિણમી છે

જે વૃક્ષ પાસેથી દર વર્ષે ૧૦૦ થી ૨૦૦ રૂપિયાની આવક મળે અને કુદરતી રીતે સૂકાઈ જાય ત્યારે તેનું ફર્નિચરમાં રૂપાંતર કરીને ૨૦૦ થી ૨૦૦૦ રૂપિયા સુધી કમાણી થઈ શકે, તે કિંમતી વૃક્ષોને કાપીને બળતણ તરીકે ઉપયોગ કરી નાખ્યો.

સરકારની પશુવધની નીતિ કરોડો નહિ, અબજો વૃક્ષોના નાશમાં પરિણમી છે. એ રીતે દેશની સેંકડો અબજ રૂપિયાની મૂડીનો અને તેમાંથી હજારો અબજ રૂપિયાની આવક મેળવવાની શક્યતાનો નાશ થયો છે.

એટલું જ નહિ લાખો વનવાસીઓ એકાર બની ભૂખમરાના ખાખરમાં ફેંકાયા છે. જંગલોનું રક્ષણ કરી ભણનારા, વૃક્ષોનાં શુભદ્રોષ અને તેના ફળ, મૂળ, છાલ, પાંદડાં વગેરેનો ઉપયોગ ભણનારા અને

કાર્મસી ઉદ્યોગોને કાચોમાલ પૂરો પાડનારા આ આખા વર્ગને, તેમની આજીવિકા અને આશ્રયનો નાશ કરી તેમને કેળવણી આપવાને બહાને બીજગણિત અને ભૂમિતિ શીખવવા તેનો શો અર્થ છે ?

જૂઠું નવી પેઢીનો કપાયેલો સંબંધ

વનવાસીઓની નવી પેઢીનો જંગલો સાથેનો સંબંધ કપાઈ ગયો છે તેમની આજીવિકાનું સાધન અને જંગલ ઉછેર અને વનસ્પતિ વિજ્ઞાનની વિદ્યા તેઓ ભૂલી ગયા છે.

તેમની પણ એક શહેરીજનોથી તદ્દન અલગ પડી જતી સંસ્કૃતિ હતી. પશુનાશ સાથે જંગલોનો નાશ અને જંગલનાશ સાથે એક સંસ્કૃતિનો, એક વિદ્યાનો અને લાખો કુટુંબોની આજીવિકાનો નાશ થયો છે. એ કુટુંબોના નવોદિતોને શહેરી સંસ્કૃતિમાં વટલાવવા એ એક સાઠી સીધી ભોળી પ્રબલ ઉપર અત્યાચાર જ છે.

કઠાય ભારત જ એક એવો દેશ છે, જેણે પરદેશી પ્રચારમાં ફક્તને પરદેશી વિજ્ઞાન અને પરદેશી રહેણીકરણથી અંબાઈને પોતાની અસ્મિતા ગુમાવી દીધી અને દેશના પશુઓ અને વૃક્ષો રૂપી હબરો અબજની સંપત્તિનો નાશ કરી નાખ્યો.

આપણા જે જંગલો સાફ થઈ ગયાં છે, તેમને પાછું નવું જીવન આપતાં કઠાય હબર વર્ષ સુધી ભાવિપેઢીને પુરુષાર્થ કરવો પડશે.

જૂઠું વિશાળ જળાશયોનો નાશ

જંગલ નાશે જો પ્રબળ એક વર્ગની સંસ્કૃતિનો તેના જ્ઞાન અને હબરોની આજીવિકાનો નાશ કર્યો છે, તો બીજા હાથ ઉપર વિશાળ જળાશય રૂપી રાષ્ટ્રની અમૂલ્ય સંપત્તિનો પણ નાશ કર્યો છે.

વૃક્ષવિહીન બનેલી જમીનનાં ધોવાણથી હબરો નદીઓ અને હબરો તળાવો માટીથી પુરાઈ જઈને સુકાઈ ગયાં છે.

આજની મોંઘવારીના જમાનામાં એક એક તળાવ ખોદવાનો ખર્ચ લાખ લાખ રૂપિયા ગણે તો પણ રાષ્ટ્રની એ કરોડો રૂપિયાની તળાવ રૂપી સંપત્તિ નાશ પામી છે.

નદીઓનું મૂલ્ય તો અબજો રૂપિયા વડે પણ આંકી શકાય ન્તેમ નથી.

જે જે સંપત્તિ દ્વારા લોકોને મળવાળ કમાણી થતી તે તમામ સંપત્તિનો નાશ કરીને આવક ને ખર્ચમાં પલટાવી નાખવામાં આવી છે.

લોકોને દૂધ, ઘી, બળતણ મફત મળતાં તેને બદલે દરેક કુટુંબને દર વર્ષે કમ સે કમ રૂ. ૧૫૦૦ આ ત્રણ ચીજ મેળવવા ખર્ચ કરવો પડે છે.

પાકી રહી ખનિજ સંપત્તિ. એ સંપત્તિના દુરુપયોગની તો કોઈ સીમા જ નથી.

ખનિજ સંપત્તિનો અસાધારણ દુરુપયોગ

ખનિજ સંપત્તિનો પ્રકાર એવો છે કે તેનો પ્રમાણમાં વ્યય કરી નાખવામાં આવે તેટલી તે ઓછી થતી જાય છે, તે ફરીથી પેદા થઈ શકતી નથી.

પશુઓ ફરીથી પેદા થઈ શકે છે. પશુ દ્વારા મેળવાતી સંપત્તિ કલાકોના સમયમાં જ ફરીથી મેળવી શકાય છે. વનસંપત્તિ ૨૦૦ વર્ષમાં પાછી મેળવી શકી શકે.

શ્રી સ્વામીનાથન કહે છે કે જમીનની ફળદ્રુપતા (જૂ સંપત્તિ) જે આપણે પશુવધ દ્વારા ગુમાવી છે અને હજી ગુમાવી રહ્યાં છીએ, તે પણ એક હજાર વર્ષે આપણે પાછી મેળવી શકી શકે.

પરંતુ ખનિજસંપત્તિનો દુવ્યય કરીને અમુક સુઠીભર માણસોના હિત ખાતર ભયંકર દુવ્યય કરી રહ્યાં છીએ. તેના લાંબે ગાળે કેવા મહા ભયંકર પરિણામો આવશે તેની કલ્પના કરતાં પણ ધૂમરી છૂટે છે.

સોનું, ચાંદી, તાંબુ, લોહું, અલ્પક, પારો, ગંધક વગેરે ખનિજ સંપત્તિ છે. આપણા શરીરમાં પણ આ તમામ દ્રવ્યો હોય છે. આપણું શરીર પાંચમહાભૂતનું બનેલું છે. પાંચમહાભૂત એટલે અગ્નિ, જલ, વાયુ, આકાશ અને પૃથ્વી આ પાંચમાંથી કોઈ પણ એક દ્રવ્ય ઓછું થાય એટલે આપણું મૃત્યુ થાય.

હવે જે પૃથ્વી દ્રવ્ય છે. તેમાં સુવર્ણથી માંડી ગંધક સુધીના તમામ દ્રવ્યો રહેલાં છે. એ દ્રવ્યો આપણને ખોરાક દ્વારા મળે છે. ખોરાક એ દ્રવ્યો જમીનમાંથી ચૂસે છે. આપણા શરીરમાં દાખલ કરે છે.

શરીરમાંથી કોઈ પણ એક દ્રવ્ય ઓછું થાય ત્યારે માણસ માંડો પડે છે. એ માંડગી દૂર કરવા જે હવા આપણે લઈએ છીએ તે હવા દ્વારા પેલાં ખૂટતાં ખનીજ દ્રવ્યો આપણા શરીરમાં પહોંચાડવામાં આવે છે. પછી તે હવા આયુર્વેદે નિર્માણ કરેલી હોય, એલોપથીની હોય, યુનાની હોય કે હોમીયોપથી.

શરીરમાં લોહતત્ત્વ વગેરે કેમ ખૂટે છે ?

દા.ત. જ્યારે તમારા શરીરમાં લોહતત્ત્વ ખૂટે છે ત્યારે તમને પાંડુરોગ-એનીમિયા થાય છે અને તરત જ તમારા વૈદ કે ડોક્ટર તમને લોહ પૂરું પાડે તેવી હવા આપે છે. પછી તે લોહભસ્મ હોય, લોહામૃત હોય, આંખળા અને લેંસંતું દૂધ હોય કે આયર્ન ટોનિક હોય ગમે તે હોય પણ એનીમિયા, પાંડુરોગથી ખચકા તમારે શરીરમાં ખૂટતું લોહતત્ત્વ શરીરમાં નાખવું જ પડશે.

ટી. બી. થાય છે ત્યારે સોનાની ભસ્મ કે સોનાનાં ઇન્જેક્શન કે સોનાનાં વશખ ખાવા પડે છે. રૂપું ઓછું થાય છે ત્યારે પિત્તપ્રકોપ થાય છે. તેને કાળૂમાં લેવા ચાંદીની ભસ્મ ખાવી પડે છે. અથવા તે એવી વનસ્પતિની હવાઓ અપાય છે જેમાં ચાંદીનો અંશ રહેલો હોય.

તમે જુદી જુદી જાતનાં અનાજ, શાકભાજી, ફળફળાદિ ખાવ છો. એ તમામ ખાદ્યપદાર્થો જમીનમાંથી ખનીજ તત્ત્વો ચૂસે છે, અને તમારા શરીરમાં દાખલ કરે છે. જેથી તમારું જીવન રોગરહિત બનીને રહી રહે છે.

હવે ઔદ્યોગિક અને વૈજ્ઞાનિક પ્રગતિના નામે અમુક ગણ્યા-ગાંઠ્યા શોષણખોરાને આ તમામ દ્રવ્યો પૃથ્વીમાંથી ખોદી કાઢીને તેમને હવાલે કરી દેવામાં આવે અને તેમના વડે સમસ્ત માનવજાતનું

શોષણ કરવા દેવામાં આવે, તો ભવિષ્યની માનવપ્રજાનું અસ્તિત્વ જ નોખમાઈ જશે.

આ સ્થિતિ બદલે એ પાંચ વર્ષમાં ન આવે, તે સ્થિતિ આવતો સેંકડો વર્ષ પણ કદાચ લાગે. પરંતુ તેથી કાંઈ સેંકડો વર્ષ પછીના આપણા વંશવારસોનું અસ્તિત્વ, આપણા ક્ષણિક લોગવિલાસ ખાતર, કે આપણે માની લીધેલી સગવડો ખાતર, નોખમાઈ મૂકવાનો આપણને અધિકાર નથી.

❧ માનવસ્વાસ્થ્ય ઉપર અસર

એ સાચું છે કે જમીનની અંદર ખનીજોનો વિશાળ જથ્થો છે. પરંતુ તે એટલો વિશાળ નથી કે તેનો દુર્વ્યય કરવામાં આવે તો ખૂટી ન જાય. લોકોની જીવનજરૂરિયાતો પૂરી કરવા પૂરતો તે જથ્થો પ્રલયકાળ સુધી ટકી રહે ખરો. પરંતુ લોકોનું શોષણ કરવાના ઇરાદાથી તેને અમર્યાદિત રીતે ખોદીને ખેંચી લેવામાં આવે તો તે ખૂટી પડે તેમાં શંકા નથી જ.

છેલ્લા બસો વરસથી વિશ્વમાં પશ્ચિમની શોષક અર્થ વ્યવસ્થાએ પોતાનો કબજો જમાવ્યો ત્યારથી જે રીતે ખનીજ સંપત્તિ જમીનમાંથી ઓછી થઈ છે, તેની અસર આપણા અનાજ, શાકભાજી, ફળફળાદિ, વનસ્પતિઓ અને અંતે માનવ સ્વાસ્થ્ય ઉપર પડી ચૂકી છે.

આપણા અનાજ, શાકભાજી, ફળફળાદિ તેમનાં સ્વાદ અને સુગંધ ગુમાવી રહ્યા છે. લાંબા વખત સુધી સારી સ્થિતિમાં રહી શકવાની શક્તિ ગુમાવી બેઠા છે એમના દ્વારા માનવશરીરને મળતો ખનીજ તત્ત્વોનો પુરવઠો ઘટતો જતો હોવાથી રોગોનો ફેલાવો વધતો જાય છે.

રોગોની સારવાર લેવા જતાં આપણે એ પણ જાણું છે, કે દવાઓના જે ગુણો આપણા પ્રાચીન વૈદ્યોએ લખ્યાં છે તે ગુણ હાલની ઔષધિઓ પૂરા પ્રમાણમાં આપતી નથી. કારણ કે વનસ્પતિઓને જમીનમાંથી એનો પૂરવઠો પૂરતા પ્રમાણમાં મળતો નથી.

વૈજ્ઞાનિક લૂંટ

આપણે પાંચ કિલોના લોહના હળ વડે જમીન સારી રીતે ખેડી શકતા હોઈએ તો તેને બાબુએ રાખી વૈજ્ઞાનિક ખેતીના પાંચ ટન વજનના લોહનું ટ્રેક્ટર વાપરવું એ મૂર્ખાઈની પરિસીમા જ છે. એ વૈજ્ઞાનિક ખેતી નથી. વૈજ્ઞાનિક લૂંટ છે.

તમે મકાનની છત, લાકડાના ભારોટ અને લાકડાના પેઢીઆ ઉપર બાંધો, તો તે બસો વર્ષ સુધી સારી હાલતમાં રહે છે.

અને તે લાકડું મેળવવા જે વૃક્ષો કપાયા હોય તે વૃક્ષોના ઝુંડનાં ઝુંડ બસો વર્ષમાં કપાયેલાં વૃક્ષોનાં સ્થાને ઊગી નીકળ્યાં હોય.

એટલે જે વૃક્ષસંપત્તિ આપણે આપણા અનિવાર્ય ઉપયોગમાં (મકાન બાંધવામાં) ખર્ચી તે પાછી મળી જાય છે.

પરંતુ લાકડાને બદલે લોહનાં બીમ મૂકે તો તેમાં જે લોહું વપરાયું તે સંપત્તિ હંમેશાને માટે ગુમાવી.

કારણ કે લોહું જમીનમાં બીજું પેદા નથી થઈ શકતું. લોહનું બીમ બસો વર્ષ સુધી સારી હાલતમાં રહી શકતું પણ નથી.

કદાચ બસો વર્ષમાં એવા પાંચ બીમ આપણે બદલવા ભેઈએ. એટલે કે એક કામ જેટલા લાકડા વડે થાય તે કામ પાછળ પાંચ ગણા લોખંડનો દુવ્યય કરવો પડે છે.

દર વર્ષે દુવ્યય માટે જમીનમાંથી ખેંચાઈ રહેલા લોખંડનું લોખંડને કારણે અનાજ, વનસ્પતિઓ વગેરેમાં લોહતત્વ ઓછું થતું જશે. જેની અસર માનવીઓ ઉપર જ નહિ પણ સમસ્ત જીવસૃષ્ટિ ઉપર પડશે.

આ રીતે આપણે દરેક ખનીજોનો દુવ્યય કરીએ છીએ, જે ફરીથી જમીનમાંથી પ્રાપ્ત થવું અશક્ય છે.

એ દુવ્યય દ્વારા માનવજાતનું શોષણ થાય છે. માનવસ્વાસ્થ્ય, કે જીવન જરૂરિયાત માટે ઉપયોગમાં લેવાની અને શોષણ માટે ઔદ્યોગિક ક્રિયાઓમાં તેનો ઉપયોગ કરવાની રીતોમાં ફેર હોય છે.

ઔદ્યોગિક ઉપયોગમાં આ ખનીજના વપરાશની ક્રિયાઓમાંથી પ્રદૂષણ ફેલાય છે. જમીન, પાણી તેમજ આકાશને ઝેરી બનાવી જીવ સૃષ્ટિ સાથે ખતરો પેદા કરે છે.

તે ખનીજો નુકશાન પણ કરે છે

જે ખનીજો એક જાતની ક્રિયામાં મનુષ્યોને રોગરહિત બનાવે છે, તે જ ખનીજો ઔદ્યોગિક ક્રિયાઓ વડે ઝેર પેદા કરીને નુકે નુકે રૂપે માનવશરીરોમાં રોગ પેદા કરે છે.

દા. ત. પારાની ભસ્મ અનેક અસાધ્ય દર્દોને સારા કરે છે.

પરંતુ જ્યારે કારખાનાઓનાં પાણીના કચરા સાથે તે ગદાર પડે છે, ત્યારે જો તે જમીનમાં પથરાય તો તે પાણીના ઉપયોગથી થયેલા શાકભાજીઓ દ્વારા પ્રજામાં કૌભાંડ, અલ્સર અને કઢાચ કેન્સર જેવા રોગો ફેલાવે છે.

જો નદી કે દરિયામાં જાય તો ત્યાં માછલીઓમાં પ્રવેશી માછલીઓ દ્વારા માનવ શરીરોમાં ઉપર લખ્યાં રોગો ફેલાવે છે.

આમ ખનીજ સંપત્તિના દુર્વ્યય દ્વારા સમસ્ત જીવસૃષ્ટિ બચમાં મુકાતી જાય છે.

પ્રજાના હિતને ઠોકરે મારતા નહોરુ

પશ્ચિમ વિચારસરણીથી શ્રમિત બનેલી પ્રજા કઢાચ એ દુર્વ્યય ન માને પણ આવશ્યક માને તો પણ એ આવશ્યકતા પેદા થઈ છે. પશુસંપત્તિના કરાતા નાશમાંથી ઘરઘરમાંથી બચતનાં સાધનો નાશ પામ્યા તેના મૂળમાં પશુનાશ છે, તો ઘેર ઘેર, અને દરેક ગામ કે શહેરમાં બચતને બદલે ખર્ચના પૂર ફરી વળ્યાં તેનું કારણ પણ પશુનાશ જ છે.

ઘરઘરમાં બચતનાં અંકુરો ફરી ફૂટી નીકળે અને ખર્ચનાં વધતાં દૂધવતા પૂર ઉપર અંકુશ મૂકાય, માટે તો ગાંધીજી બાલગંગાધર તિલક, લાલા લજપતરાય, પંડિત મહનમોહન માલવિયાજી વગેરે સંપૂર્ણ પશુવધ બંધ કરાવવા જીવનભર ઝંઝુમ્યા હતા.

પરંતુ તેમની જીવનભરની એ મહેચ્છાને અને ભારતની સમસ્ત અબ્બના ઊંડાં હિતને ઠોકરે મારીને શ્રી નહેરુએ ગોવધની ક્રિયાને ઝડપી બનાવી.

બંધારણ સભામાં બહુમતી સભ્યો સંપૂર્ણ ગોવધબંધી કરવાના મતના હતા. નહેરુથી આ સહન થયું નહિ. પરંતુ બહુમતી પાસે પરાજય સ્વીકારવો પડે તેવી સ્થિતિ હોવાથી તેણે પોતાનો વ્યૂહ બદલ્યો. અને બંધારણમાં અનેક છટકામારીઓવાળી કલમ ૪૮ ઢાંબલ કરવાને સંમત થઈને ગોવધબંધી માગણી કરનારા વર્ગને ચૂપ કરી દીધો.

પાછળથી જે રાજ્યોએ બંધારણની કલમ ૪૮ ની રુએ પોતાના રાજ્યોમાં સંપૂર્ણ ગોવધબંધી કરી તેનો તેમણે વિરોધ કર્યો. બંધારણની કલમ ૪૮ ના થતા અર્થ સામે પણ તેમણે વિરોધ કર્યો પોતે તેના જે અર્થ કરતા હતા તે જ અર્થ સાથે છે, તેમ ઠોકી બેસાડવા તેમણે રાજ્યોના પ્રધાન મંડળોને પત્રો પણ લખ્યા.

બંધારણની કલમ ૪૮ માં શું ક્ષતિઓ છે અને હાલની બદલા-એલી પરિસ્થિતિમાં તે કંઈ રીતે કાર્યસાધક નથી તે અહીં આગળ ઉપર જણાવ્યું છે, અને શોષણખોરોએ રચેલાં આ ચક્રવ્યૂહનો સામનો કેમ કરવો અને પશુસંપત્તિ, વનસંપત્તિ, ભૂસંપત્તિ, ખનિજસંપત્તિ ઉપર ફરી રહેલાં કાળચક્રને અટકાવવા પ્રજાએ શું કરવું જોઈએ તે પણ આગળ જણાવ્યું છે.

પ્રજાએ શું કરવું છે ?

પ્રજા માટે એક વસ્તુ નક્કી કરી લેવાનો સમય પાકી ગયો છે, કે ખચતનાં બીજ-તત્ત્વો ઘરઘરમાં વસાવીને દેશમાં સમૃદ્ધિના શિખર ઊભા કરવાં છે કે ખચના ગંજ મોટા થવા દઈને તેની નીચે કચડાઈ જવું છે ?

કાં તો પશુવધ સંપૂર્ણ રીતે બંધ કરી સંપત્તિ વધારાના દ્વાર ખુલ્લા કરો. અથવા તો પશુવધ ચાલુ રાખી તેના દ્વારા દેશની તમામ

પ્રકારની સંપત્તિનો નાશ થવા ઠંઠ, સમસ્ત જીવસૃષ્ટિની પ્રથમ બેહાલીથી
અને પછી વિનાશ નોતરો.

જૂઝૂ શ્રી વિનોબાની ગંભીર જૂલ

લોકોએ માન્યું છે કે બંધારણની કલમ ૪૮ ના અમલથી પશુ-
નાશ અટકી જશે. શ્રી વિનોબાએ ખોટી રીતે તેમાં હસ્તક્ષેપ કરીને
અને બંધારણની કલમ ૪૮ ના અમલને મહત્વ આપીને પ્રજાના ગોવ-
ધબંધીના વિરોધને ઠંડો પાડવાની જૂલ કરી છે, એટલે તે આખો
નિયમ ક્યારેક ચર્ચવાતું મને યોગ્ય લાગે છે.

જમાનાવાદના ઝેરી પવને માણસને અવગુણોનો ઉકરડો બનાવી દીધો છે ! પણ આવા રોદણી રડ્યે કેમ ચાલશે ?

હજી કાંઈ એટલો બધો ખરાબ કાળ તો નથી જ આવ્યો કે આપણે એકાદ ગુણને પણ આત્મસાત કરવા ધારીએ અને તેમાં આપણને નિષ્ફળતા મળે.

તો...આજથી તમને ઠીક પડે તે એક ગુણના વિકાસ પાછળ તમે લાગી જ પડો.

ગોરાઓ કાયંતર ફૂટ-નીતિના ખેલાડી હતા માટે જ શંકા થાય છે કે એમણે આ દેશની પ્રજાને જે 'સ્વરાજ' આપ્યું છે તે પણ પ્રજા અને તેની સંસ્કૃતિનો સર્વનાશ બોલાવી દેવાના એક વિભાગ રૂપે જ કદાચ કેમ ન હોય !

એ મેર નબર કરતાં મ એ જ પરિસ્થિતિનું સર્જન થતું દેખાય છે.

ખીજી માણુ દેશની ધરતી ડેમ, વસાહતો; તેલના ફૂવાઓ, ઉધો-ગનમરો, અઘનન શહેરોથી આખાદ પણ બની જ રહી છે !

હા...એ ય ખરોખર છે, પ્રજાનો નાશ થાય પછી આખાદ બનેલી આ ધરતી ઉપર એ જ ગોરાઓના કાયમી વસવાટ થઈ જાય !

ફૂટ છે એમના ગણિત ! ભોળા ભોળાનાથ બની જવાની રાજ-કારણીઓ ભૂલ ન કરી એસે.

આ વડીલો અને સત્તાધીશો ! આજે જે બાળકોને તમે માખી મારતા, મચ્છર કે ઉંદર મારતા શીખવો છો તેઓ આ જ શિક્ષણ-માથી આવતી કાલે માણસોને મારશે હો ! તેમનાં માખાપને કે પત્નીને ઢીબી ઢીબીને મારશે !

તેમને આવા માણસમાર ન બનાવવા હોય તો મચ્છરમાર કે ઉંદરમાર તો ન બનાવવાં.

—પં. શ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયભ

[૨૪]

ઘઉં વિરુદ્ધ પશુ

વૈદિક ધર્મનાં તમામ સંપ્રદાયોમાં હિંસાને મોટું પાપ ગણવામાં આવ્યું છે. તેમાં પશુ બ્રહ્મહત્યા, ગોહત્યા, સ્ત્રીહત્યા અને બાળહત્યાને સહુથી મોટાં પાપ માન્યાં છે. એનાં પ્રાયશ્ચિત્ત ન કરનારને દારુણ નર્કયાતના ભોગવળી પડે છે.

હિંસા કરવી, કરાવવી કે તેને અનુમોદન આપવું એ ત્રણે ક્રિયાઓ દોષિત છે.

હત્યાની નવી વ્યાખ્યા

પશ્ચિમી વિજ્ઞાને હત્યાની નવી નવી શોધો કરી છે. અમુક પ્રકારની હત્યાને તો કાયદેસરની અને સમાજ ઉપયોગી (!) હોવાની લોકોમાં માન્યતા ફેલાવી છે.

દા. ત. રોગીની સારવાર માટે આયુર્વેદની વનસ્પતિઓમાંથી બનાવેલી દવાઓ ઉપલબ્ધ હોવા છતાં, પશુ પક્ષીઓને મારીને તેમનાં અંગઉપાંગોમાંથી બનાવેલી દવાઓ, ગરીબોની સેવાને નામે પ્રચારમાં મૂકીને, તેના પ્રચાર અને વપરાશ દ્વારા આપણને બાણેઅબાણે પશુ હિંસાના ભાગીદાર બનાવે છે.

બાળકનો જન્મ થતાં જ તેને મારી નાખવામાં આવે તો ખૂનનો શુનો બને છે.

પરંતુ કુટુંબકલ્યાણને નામે બાળકને ગર્ભમાં જ મારી નાખવામાં આવે તો તેને કાયદેસરનું કૃત્ય ગણવામાં આવ્યું છે. અને ગર્ભપાત કરાવનારનું ગૌરવ પણ કરવામાં આવે છે.

છતાં ગર્ભપાત કરનાર, કરાવનાર, તેનું અનુમોદન કરનાર, તેનું ગૌરવ કરનાર અને તેનો વર્તમાનપત્રો કે બહેર સભાઓના મંચ ઉપરથી પ્રચાર કરનાર બાળહત્યાના પાપનો ભાગીદાર બને જ છે.

ધર્મશાસ્ત્રના કાયદાને મનુષ્ય અવગણી શકે. પરંતુ કુદરતના ફરખારમાં તેની સબ્જમાંથી તે છટકી શકે નહિ. પછી ભલે તે એક અકિંચન નાગરિક હોય, કેઈ અબજપતિ હોય, કે દેશનો વડો-પ્રધાન હોય.

પશ્ચિમી વિજ્ઞાને અને વિચારસરણીએ હથિયાર વિના પણ ખીજી રીતે હત્યા થઈ શકે તેવા રસ્તા શોધી કાઢ્યા છે. પોતે હત્યા ન કરતા ખીજાને હાથે તેની બાણ વિના, વિના હથિયારે હત્યા કરાવી શકાય છે.

આ સંજોગોમાં આપણે આપણાં જીવનવહેવારમાં એવી સાવ-ધાનતા રાખવી જોઈએ કે આપણે ખીજા શોષણખોરાએ રચેલાં પડ-યંત્રોના લોગ ન બનીએ, હિંસાના ઉત્તેજક અને તેના પાપના ભાગીદાર આડકતરી રીતે અને અબાણપણે પણ ન બની જઈએ.

કેટલીકવાર એવું બને છે કે અબાણતાં - શુભ નિષ્ઠાથી પુણ્ય કમાવાના ઇરાદે-જે કાર્ય કરીએ છીએ તેથી મેળવેલાં પુણ્ય કરતાં બમણું પાપ કરવાના દોષિત બની જઈએ છીએ.

દા. ત. કસાઈવાડેથી પૈસા આપીને એક ગાય કે બળદ છોડાવીએ છીએ, તે પૈસામાંથી પેલો કસાઈ બે બાનવર ખરીદી લાવે છે.

અને તેમને કાયદેસર કતલને પાત્ર કરાવવા, સરકારે ઇરાદાપૂર્વક રાખેલી છટકખારીઓનો લાભ લઈને, તે પશુઓની આંખો ફેડી નાખે છે.

અથવા તે વૃદ્ધ છે એમ કરાવવા તેના બધા દાંત નિર્દયતાપૂર્વક ખેંચી કાઢે છે અને ભૂખ તેમજ દુઃખથી રિખાવે છે.

અથવા મજબૂત લાઠી કે લોઢાના સળિયાના ફટકા મારી તેમના પગ ભાગી નાખી તેને બિનઉપયોગી કરાવી તેમને કાયદેસર રીતે કતલ-પાત્ર કરાવીને મારી નાખે છે.

ત્યારે આપણે એક ગાયને બચાવવા જતાં બે પશુઓને ઘોર ચાતનાઓમાંથી પસાર કરાવી અંતે મૃત્યુને દાર પહોંચાડવાના પાપના અબાણપણે નિમિત્ત બનીએ છીએ. ફરતાપૂર્વકની આવી રીતિઓની

સાથે પણ જીવંદયાનો ધર્મ આચરી શકાય ખરો ?' એ પ્રશ્ન શિષ્ટજનોએ હવે વિચારવો પડશે. અને કોઈ સુયોગ્ય નિર્ણય લેવો પડશે.

મને અંગત રીતે એમ લાગે છે કે એક ગાયને બચાવવા ખર્ચેલાં નાણાં દ્વારા કસાઈને બે ગાયને રિબાવવાની અને મારવાની સુવિધા જાણીપૂઝીને કરી આપવી તેના કરતાં પહેલી ગાયને બચાવવા ખર્ચેલાં પૈસા બીજી ગાયને પોષવા માટે વાપરીએ તો તેને ઘોર ચાતનામય મૃત્યુમાંથી બચાવીએ, અને અજાણપણે તેના દૂધ દ્વારા પાંચ-છ બાળકોને અધાપા સામે અને વિવિધ રોગો સામે રક્ષણ આપવાનું પુણ્ય પણ મેળવીએ.

એટલું જ નહિ તે ગાયનું છાણુ, ખેતરમાં ખાતર તરીકે જાય તો ત્યાં જંતુનાશક જેવી દવાઓ છાંટવાની જરૂર ન પડે તેથી તે દવા દ્વારા મરી જતી કરોડો જીવાત બચાવવાનું પુણ્ય પેલી ગાયને પોષનારને મળે છે.

આમ આપણે સાવધ રહીને સીધા કે આડકતરા અનેક પાપથી બચી શકીએ છીએ અને અજાણપણે અનેક પુણ્યોના ભાગીદાર બની શકીએ છીએ.

૬૬ દવા નહિ, દૂધ આપો

આપણે ગરીબ માનવીઓને રોગગ્રસ્ત કરવા એલોપથીની દવાઓ મફત આપીએ છીએ, ત્યારે એ દવાઓ તૈયાર કરવા પશુપક્ષીઓની અને પ્રાણીઓની જે ઘોર રાખામણી અને અંતે હત્યા-તે દોષના ભાગીદાર પણ આપણે બની જઈએ છીએ.

આપણે તે દવાઓ વાપરીએ જ નહિ, તો તે દવાઓ બને નહિ, અને પશુપ્રાણીઓની હિંસા થાય નહિ.

દવાઓ મફત આપવાને બદલે લોકો માંદા જ ન પડે-અને મોટાભાગની માંદગીઓ અપોષણના કારણે હોય છે-માટે દવાને બદલે મફત દૂધ આપીએ તો તેમાં કેટલું પુણ્ય મળે તે જાણો છો ?

મફત દૂધ મેળવનાર માનવી માંદા ન પડે તો દવાઓની જરૂર ન પડે.

દવાઓની જરૂર જેટલી ઓછી તેટલી પશુ, પક્ષી, પ્રાણીઓની રિઆમણી અને હિંસા ઓછી.

તેમને એ રિઆમણીમાંથી અને મોતમાંથી છોડાવાનું પુણ્ય પેલા મહત્ત્વ દૂધ આપનાર હાતાને તેની બાજુ વિના જ મળે છે.

દૂધ મેળવવા પાછળ ગાયનું, પશુ રક્ષણ થાય છે. દૂધ લઈને આડકતરી રીતે પશુરક્ષાનું કાર્ય પેલા હાતાઓ કરે છે.

અરે એ ગાયનાં છાણનાં છાણાંનું બળતણ મળે તો કેરોસીન માટે, તે મળશે કે નહિ તે ચિંતામાં કલાક સુધી કેરોસીનની લાઈનમાં ઊભા રહેવાની મહેનત અને ચિંતા બચે છે.

કેરોસીનની પાછળ ખરચાનું, રાષ્ટ્રનું હૂંડિયામણ બચે છે. વિચાર કરો મહત્ત્વ દવાને બદલે મહત્ત્વ દૂધ આપવાની વ્યવસ્થા ગોઠવવાથી કેટલા લાભ અને કેટલું પુણ્ય મળે છે ?

ૐ મૂળ ઉપર ઘા

હિંસામાં અને શોષણખોરીમાં રચીપચી રહેલાં જગતને હિંદુધર્મ એક પડકાર રૂપ છે.

મોટે તના નિકંદન માટે બિનહિંદુ પ્રજાઓએ આગ અને તલવાર વડે બે હજાર વર્ષ સુધી નિષ્ફળ પ્રયત્નો કર્યા.

આ નિષ્ફળતાનો યોધપાઠ લઈને યુરોપની ગોરી પ્રજાએ હિંદુધર્મ અને હિંદુસંસ્કૃતિના નાશ માટેનો પેંતરો બદલ્યો.

તેમણે તલવારને બદલે કેળવણી દ્વારા હિંદુઓને ધર્મ પ્રત્યે ઉદાસીન બનાવવાની યોજનાઓ ઘડી.

અને હિંદુધર્મ તેમ જ હિંદુસંસ્કૃતિનાં મૂળ ગૌરક્ષા અને ગૌસંવર્ધન દ્વારા પાંગરતા હોવાથી સીધો ધર્મ ઉપર હુમલો કરવાને બદલે ગાયને જ ખતમ કરવાના પેંતરા રચ્યાં.

થડ અને ડાળીઓ કાપવાને બદલે મૂળ જ ઉખેડી નાખો એટલે ઝાડ પોતાની મેળે જ નાશ પામે.

તેમ હિંદુધર્મ અને હિંદુસંસ્કૃતિનું મૂળ જો ગાય, તે ગાયનો જ ખતમ કરો એટલે હિંદુધર્મ અને સંસ્કૃતિ આપમેળે જ નાશ પામી બચ.

૧૬ ગાયને મારવાની કડીબદ્ધ યોજના

પરંતુ એ ગાયને મારવી કઈ રીતે ? જેમ કરોડો ડુધરોને તેઓ નધણિયાતા હોવાથી ભારતનાં જંગલો અને ગામોમાંથી વહાણો ભરી ભરીને અહીંથી લઈ ગયા, અને તેમને મારીને તેમનાં માંસના વેપાર માંથી લાખો રૂપિયા અંગ્રેજો કમાઈ ગયા તેમ ગાયની ખાખતમાં અને તેમ ન હતું.

ભારતની ગાય નધણિયાતી ન હતી. એ તો દરેક હિંદુ કે મુસ્લિમ ઘરમાં તેના કુટુંબીનું સ્થાન પામીને રહી હતી.

હિંદુ તો ઠીક મુસલમાન પણ પોતાની ગાયને કે બળદને કતલ આને વેચવા તૈયાર ન હતો.

હિંદુઓ ગાયને પૂજતા, તો લાખો મુસ્લિમ કુટુંબો ગાય કે બળદ દ્વારા પોતાનું ગુજરાન ચલાવતાં.

એટલે આ હિંદુ-મુસ્લિમ કુટુંબોને ગાય કે બળદ પાળવા ન પરવડે, અને તેમને વેચી નાખવાની કે નધણિયાતા ઢોર તરીકે રસ્તે રાજતા મૂકી દેવાની ફરજ પડે તેવી યોજનાઓ તૈયાર થઈ.

૧૭ ચરિયાણોના નાશ

આ યોજનામાં સહુ પ્રથમ ચરિયાણો (ચરિયાણો એટલે પશુઓ માટે વિશાળ જગ્યામાં ઘાસ ઉગાડેલું હોય તેવી જગ્યા કોઈ ઠેકાણે તેને ઘાસની વીડી કહે છે. કોઈ ઠેકાણે ઘાસીઆ જમીન કહે છે) નષ્ટ કરવા માંડ્યા. ચરિયાણો નષ્ટ કરવામાં અંગ્રેજોને મુશ્કેલી નડે તેમ ન હતી. કારણકે જમીન પર સત્તા તેમની હતી.

ચરિયાણો નાશ પામે તો જ ગરીબ માણસોને ગાયો પાળવાનું અને ગરીબ ખેડૂતોને બળદ પાળવાનું પરવડે નહિ. અને તેઓ તે વેચી નાખે તો અંગ્રેજ કસાઈઓના હાથમાં ભારતનું પશુધન ઝડપાવા લાગે.

ગરીબ તવંગર તમામ માણસોની ગાયો અને ગરીબ ખેડૂતોને બળદો પણ ચરિયાણામાં મફત ચરી આવતાં. આ સગવડ અંગ્રેજોએ લઈ લીધી. જેથી તેઓ તેમનાં પશુઓ વેચી નાખે,

પરંતુ આમાં તેમને ન ધારેલો ફાયદો થયો. ગાયને વેચવામાં પાપ માનતા હિંદુઓ ગાય પાળવાને અશક્ત બન્યા ત્યારે ગાયને વેચવાને બદલે નધણિયાતી ગાય તરીકે રસ્તા ઉપર રજળતી મૂકી દેવા લાગ્યા.

કતલખાનાના એજન્ટોને તો આ નધણિયાતી રસ્તા ઉપર રજળતી ગાયો મફતમાં મળવા લાગી અને કતલખાને પહોંચવા લાગી.

૧૧ પશુઓના ખોરાકની નિકાસ

ખીજું પગલું લેવાયું; પશુઓનાં ખોરાકની નિકાસ કરવાનું જેથી ગાયો દૂધ આપવાની શક્તિ ગુમાવે.

ગાયોની દૂધ દેવાની શક્તિ ઓછી થઈ. પંદર શેર દૂધ આપનારી ગાય દશ શેર દૂધ આપે.

અને ચરિયાણામાં ગાય મફત ચરી આવતી. તેને બદલે વેચાતું ઘાસ લઈને ખવડાવવું પડે એટલે પશુપાલકોને ગાયો પાળવામાં જ ચુરફેલી પડવા લાગી.

તેઓ પણ પોતાની ગાયોને વેચી નાખવા લાગ્યા, અથવા રસ્તા ઉપર નધણિયાતાં પશુ તરીકે રજળતી મૂકી દેવા લાગ્યા.

આમ કતલખાના માટે ગાયોનો પુરવઠો અવિરતપણે વધતો ગયો.

એક ગાય કપાય એટલે ખેડૂત માટે ઓછામાં ઓછા પાંચ બળદોનો પુરવઠો કપાઈ જાય.

ગયા વર્ષમાં સરેરાશ દશ વાછડાંને જન્મ આપે. તેમાં સાધારણ રીતે પાંચ વાછડી અને પાંચ વાછડા હોય.

એટલે એક ગાય કપાય ત્યારે પાંચ ગાય અને પાંચ બળદોનો પુરવઠો કપાઈ જાય.

ઉપરાંત દૂધ, ઘી, ખાતર, બળતણ તેમજ ઘર બાંધવા માટે છાણ એ તમામ ચીજવસ્તુઓનો પુરવઠો કપાય અને તેની અસર હિંદુ

ધર્મના તમામ ધાર્મિક અને સામાજિક કાર્યો પર પડે માટે ગાયોને અને તેમાં પણ નાની ઉંમરની ગાયોની કતલને ખાસ પહેલી પસંદગી આપાતી અને આજે પણ અપાય છે.

મુસલમાનોએ હિંદુઓનાં મંદિરો તોડ્યાં, મૂર્તિઓ તોડી મૂર્તિ-પૂજાની મનાઈ કરી, અને તેમ કરવા જતાં હિંદુઓનાં કેસરિયાં અને બહારનો સામનો તેમની સામે આવી પડ્યો.

અંગ્રેજોએ ન મંદિરો તોડ્યાં, ન મૂર્તિઓ ભાંગી, ન મૂર્તિ-પૂજાની મનાઈ ફરમાવી. પરંતુ સિક્કતથી ગોવધ દ્વારા પૂજાનાં સાધનો આંચકી લીધાં.

અને મૂર્તિઓને બદલે મંદિરના પૂજારીઓ સામે ઝેરી પ્રચાર કરીને મંદિરો અને મહંતો પ્રત્યે પ્રજામાં ઉપેક્ષા વૃત્તિ પેદા કરી દીધી.

૩૬ મહેસૂલમાં ધરખમ વધારો.

ગાયો તો કપાવા લાગી. પરંતુ અંગ્રેજોને તો સમગ્ર ગોવંશનું નિકંદન કાઢવું હતું. અને હજી શ્રીમંત કુટુંબોમાં તેમજ ખેડૂતો પાસે સારી એવી સંખ્યામાં ગાયો, બળદો, અને ભેંસો હતાં. આ પશુઓ તેઓ વેચતાં નહિ. અને નધાણુયાતા તરીકે રસ્તે રજળતા પણ મૂકતા નહિ કારણકે ગમે તે રીતે તેમને પાળવામાં તેઓ સફળ રહ્યા હતા.

એટલે ખેડૂતોને મૂંઝવવા મહેસૂલમાં ધરખમ વધારો કરવામાં આવ્યો. વિજળીની ઝડપે મહેસૂલ જે ત્રણ ગણું વધારી ઢેવામાં આવ્યું. એટલે ખેડૂત નિર્થોવાઈ ગયો.

જે ત્રણ વર્ષ સુધી દુકાળ પડે તો પણ વાંધો ન આવે એટલું અનાજ અને એટલો ઘાસચારો ખેડૂતના ઘરમાં હોય.

પરંતુ જૂલમી મહેસૂલ નીતિએ ખેડૂતને નીચોવી લીધો. એટલે એક જ દુકાળમાં તેને ખાવાના સાંસાં પડવા લાગ્યા. એટલે લાચાર અનીને તે પોતાનાં પશુઓને નધાણુયાતા તરીકે છૂટા મૂકી દેવા લાગ્યો.

❖ પાંજરાપોળનું કાર્યક્ષેત્ર

અગાઉ દરેક શહેરનું મહાજન પાંજરાપોળ ચલાવતું. ગરીબ કે શ્રીમંત માણસોના માંદા પશુઓની આ પાંજરાપોળોમાં સારવાર થતી. દુકાળના સમયમાં જે લોકો પોતાનાં પશુઓ ન સાચવી શકે તેમનાં પશુઓ આ પાંજરાપોળો સંભાળી લેતી.

એક તરફથી ચરિયાણો કપાઈ ગયાં અને બીજી તરફથી મહાજનોનો દાનનો પ્રવાહ મંદિર અને પાંજરાપોળો તરફ વહેતો હતો તે અંગ્રેજો, કેલેજો અને હોસ્પિટલો તરફ વાળી ગયા.

એટલે પાંજરાપોળોને હવે પશુઓ પાળવાનું અશક્ય બન્યું હતું. ખેડૂતો પોતાનાં પશુઓ પાંજરાપોળોનાં દરવાજા પાસે ઊભાં રાખીને ભાગી જતા. પાંજરાપોળોને તેમને સંભાળવાનું અશક્ય બની જતું.

આ ઢોરો બૂખ્યાં તરસ્યાં જ્યાં ત્યાં રઝળીને કાંતો મરણ પામતાં, નહિ તો રાતના અંધારામાં કતલખાનાનાં એજન્ટો તેમને લઈ જતા.

❖ પશુનાશનાં ઝડપી પગલાં

આમ છતાં લાખો ખેડૂતો અને હજારો પશુપાલક તેમની કુનેહથી અને દાનવીરોની સહાયથી પોતાના પશુઓને બાળવી રાખવા મરણિયા પ્રયાસો કરી રહ્યા હતા.

સમગ્ર પશુધન નાશ પામે તે પહેલાં અંગ્રેજોને અહીંથી જવું પડ્યું. પરંતુ જતાં પહેલાં તેઓ પોતે તૈયાર કરેલા પાંચમી કતારીઆઓની બાળ પાથરતા ગયા. જેમણે નવી સરકારને ઝડપી પશુનાશને રસ્તે ચડાવી.

પરાધીન ભારત મહેસૂલ નીતિ અને ભારત વિરોધી આર્થિક નીતિ વડે ચૂસાતું હતું. હવે આ દેશનો કબજો છોડી દીધા પછી તેને ગુદી રીતે ચૂસવાની યોજના ઘડાઈ ગઈ.

વિશ્વનું બીજા નંબરનું મોટું બજાર ભારત છે અને ભારતનાં સહુથી મોટાં બજાર છે; અનાજ, દૂધ, ઘી, આ ત્રણે અગત્યની ચીજોના ખૂબઠો અપૂરતો હોય તો તેના પરિણામે આવી પડતી માંદગીઓના કારણે દવાનું બજાર....

આ તમામ ચીજો રોજિંદી જરૂરિયાતની હોવાથી એના દ્વારા સમગ્ર માનવજાતનું શોષણ વધુ થયું થઈ શકે. એ તમામ બળશો હાથ કરવા માટે પશુનાશ એક અમોઘ ઉપાય છે.

પરંતુ ભારતની પ્રજા ભારે તાણ વચ્ચે પણ પોતાના આ રોજ ઘસાતાં જતાં અને નિર્મળ બનતાં જતાં પશુધનને બચાવી લેવા મરણિયા પ્રયાસ કરતી હતી.

આ જીવું થઈ ગયેલું પશુધન પણ અન્ન-પૂરવઠો ચાલુ રાખવા મરણિયા પ્રયાસ કરે છે. છતાં તેની નિર્મળતાનો લાભ લઈને ૧૯૬૫ થી ૧૯૭૨ સુધીના આઠ જ વર્ષમાં આપણા દેશમાં ૪ કરોડ ૨૧ લાખ ૯૧૦૦૦ ટન અનાજ ધૂસાડી દેવામાં આવ્યું.

૧૯૭૩ માં ભારત સરકારના કૃષિ સલાહકારોએ દેશમાં green revolution હરિયાણી ક્રાંતિની ગગનચોદક ગર્જનાઓ કરી, પણ ૧૯૭૬ સુધીના બીજા ચાર વરસમાં ૨ કરોડ ૨૯ લાખ ૨ હજાર ટન અનાજ પરદેશોએ આપણા દેશમાં ધૂસાડવામાં સફળતા મેળવી. (ઈન્ડિયા ૧૯૭૪ પાના ૧૭૬ અને ઈન્ડિયા ૧૯૭૭-૭૮ પાના ૨૦૫)

આમ તેર વર્ષમાં જ આપણા સેંકડો અજબ રૂપિયા લૂંટી જવામાં આવતા હતા, ત્યારે આપણા રાજકર્તાઓ ગરીબી હટાવનાં નારા બુલંદ સ્વરે ગબગબતા હતા.

દુઃખદ આશ્ચર્ય

દુઃખદ આશ્ચર્યની પરાકાષ્ઠા તો ત્યાં છે કે એક તરફથી અનાજ, પરદેશી દૂધ, પરદેશી બટરચોઈલના ધસમસતાં પૂર દેશમાં ફરી વળે છે, ત્યારે દેશનું પશુધન બચાવી એ પૂરોનો પ્રતિકાર કરવાને બદલે તમામ પ્રકારના દૂધ અપનારા પ્રાણીઓની કતલ માટે નવા કતલખાનાંઓની, અને વધુને વધુ માંસનિકાસની યોજના તૈયાર થયા કરે છે.

પરંતુ કદીકે આપણને આપણી ભૂલ સમજાય, અને આપણે આપણાં પશુધનને સમગ્ર બનાવી અનાજ, દૂધ, ઘી, ખાતર, બળતણ, ચહેડાણો વગેરે ક્ષેત્રે પગભર બની જઈએ તોમ કદી બિમારીઓથી

મુક્ત બની પરદેશી સહકાર દ્વારા ચાલતી કાર્મસીઓની દવા દ્વારા ચાલતી શોષણપોરીમાંથી મુક્ત બની જઈએ, તો પરદેશીઓની આપ-સુને આર્થિક શુભામીમાં જકડી રાખવાની યોજનાને મરણતોલ ફટકો પડે.

માટે પશુધનના નાશ માટે પરદેશોમાં વિચારણા, ભારતના પશુઓને બદનામ કરતો પ્રચાર અને પશુનાશ ઝડપી બનાવવા આપણી સરકાર ઉપર સભવટ, આડકતરાં દબાણ હૂંડિયામણની લાલચ વગેરે ચાલુ જ રહ્યા છે.

૬૪ વર્ષે અબજો રૂપિયા તથાઈ બચ છે.

ન્યારે અંગ્રેજી હકૂમત હતી ત્યારે ભારતમાં ૬૪ કરોડ રૂપિયાનું પરદેશી કાપડ આવતું, તેની સામે ગાંધીજીનો પુણ્યપ્રકોપ સળગી ભેકેયો હતો.

તે સમયે ભારતનું શોષણ કરોડોની સંખ્યામાં હતું, અને તેમાંથી અમુક ભાગ તો પાછો વહીવટી ખર્ચ રૂપે, લશ્કરી ખર્ચ રૂપે આપ-સુને પાછો મળતો.

ન્યારે હવે તો માત્ર અનાજ અને દૂધ પાઉંડર, તેમજ ખટર-ચોઈલ આ ત્રણ ચીજમાં જ આપણાં અબજો રૂપિયા દર વર્ષે તથાઈ બચ છે.

આ ત્રણે ચીજો આપણે પેદા કરી શકીએ એટલું જ નહિ પરદેશોમાં હરીફાઈમાં નિકાસ કરી શકીએ એટલી સમતા અને એટલી આવડત આપણી જમીન, આપણા પશુઓ, આપણા ખેડૂતો, આપણા પશુપાલકો અને આપણા વેપારીઓની છે. આ તમામ સિદ્ધિ અને સમૃદ્ધિ મેળવવાનો આધાર આપણું પશુધન છે. જેનો ઝડપથી નાશ થઈ રહ્યો છે.

૬૫ ભારતીય પ્રતિનિધિનું હહાપણ

આપણી ભૂલ સમજાય અને આપણે ચેતી જઈએ તે પહેલાં જ બનતી ઝડપે આપણું પશુધન ખતમ કરી નાખવાનું વિચારણું એમ લાગે છે.

કારણ કે ૧૯૬૯ કે તે સમયની આસપાસના કોઇ સમયે જિનીવામાં બીજી વિશ્વ ડેરી પરિષદમાં ભારતીય પ્રતિનિધિએ એવી દરખાસ્ત રજૂ કરી હતી કે “ભારતનું પશુધન તદ્દન નકારાત્મક છે. માટે તેનો જલ્દી નાશ કરી નાખવું આવશ્યક છે. પરંતુ અમારી પ્રજાની ધાર્મિક ભાવના અમારી આંડે આવે છે. માટે અમારી પ્રજાની ધાર્મિક લાગણીને આઘાત પહોંચાડ્યા સિવાય અમારા ૮૦ ટકા પશુઓનો નાશ ઝડપથી કેમ કરવો તેના પગલાં આપણે અહીં વિચારવા ભર્યો છે.”

ત્યાર પછી દેશમાં જે બની રહ્યું છે તેથી હવે શંકાને કોઈ સ્થાન રહ્યું નથી કે આવાં પગલાં શોધાઈ ગયાં છે, અને તેનો અમલ પણ ચાલુ થઈ ગયો છે.

❧ ચિંતાજનક સ્થિતિ

વિશ્વ ડેરી પરિષદ પછી આપણા દેશમાંથી પશુઓના ખોરાકની મોટા પાયા ઉપર ઝડપી નિકાસ, ગામડાંઓમાં પાણીની ઉચ્ચતંગીની ઉપેક્ષા, જેથી ઢેરો કાં તો પાણી વિના મરે, અથવા તેમને કતલખાને મોકલવાની ફરજ પડે, વિશ્વજેતની સલાહ અને સહાય વડે પાણીની તંગીને વધુ વ્યાપક અને કાયમી બનાવવા ટયૂબવેલની યોજનાઓ, (જેથી મનુષ્યોને કઠાય પાણી મળે પણ પશુઓને તો ન જ મળે અને ટયૂબવેલ જમીન નીચેનાં પાણીનાં તળને હાલ ફૂટ નીચે ધકેલી દે. પછી જમીન તદ્દન નિર્જળ વેરાન બને. ઘાસચારો કે પાણી કશું જ મળે નહિ. એટલે પશુઓ તો નાશ પામે, પણ જમીનમાં અનાજ પણ પાકે નહિ. આ યોજનામાં એક અણધાર્યો ભડકો થયો છે. જમીન નીચે ટયૂબવેલોએ કરેલા પોલાણમાં દરિયાનું પાણી જમીન નીચેથી ધસી આવી રહ્યું છે, જેથી હંમેશાને માટે લાખો એકર જમીન નકારાત્મક થઈ, કાયમ માટે અનાજ, ઘાસચારો, દૂધ ધીની બહુ મોટા પ્રમાણમાં અછત થશે. પરદેશી સત્તાઓની આપણા ગરદન ઉપરની આર્થિક પકડ વધુ મજબૂત બનશે.) સંકર ગાયોનો પ્રચાર, (જેમાં સંકર ગાયોના તમામ વાછરડાંને અને ઘણા મોટા ભાગની વાછરડીઓને મારી નાખવી

પડે. જેથી ગાય અને બળદના પૂરવઠાની, અનાજ, દૂધ, ઘી, બળતણના પૂરવઠાની ઉપર જખરો કાપ પડે) અને આપણી સારી ગાયોને પરદેશમાં કતલ થવા માટે ધૂમ નિકાસ વગેરે પગલાં અતિ ઝડપી બન્યાં છે જે આપણને ખૂબ જ ચિંતિત કરનારાં છે.

❧ એ કમાણીમાં રાજ થવા જેવું શું છે ?

ગાયોના ખોરાકની નિકાસ કરનારા ભલે મનમાં ગર્વ લેતા હોય કે તેઓ આ નિકાસ દ્વારા મળતા ધન કમાય છે અને દેશને હાંડિયામણ કમાવી આપે છે. પરંતુ તેમના કાર્યને લીધે કરોડો પશુઓને શિખામણી સહન કરીને મોતને ઘાટ ઉતરવું પડે છે. તે પાપના ભાગીદાર એ નિકાસકારો, નિકાસની યોજના ઘડનારાઓ અને નિકાસની પરવાનગી આપનારા પ્રધાનો પણ બને છે. આવી રાષ્ટ્રહિંત વિરોધી ચાલને ખિરદાવનારા પણ બને છે.

કારણ કે એ તમામ લોકો વિના હથિયારે નિકાસ દ્વારા પશુઓની ભૂખમરાથી થતી હિંસાને ઉત્તેજન અથવા અતુમોહન આપે છે.

સંકર ગાયનાં વાછડાં-વાછડીઓ ખેતરોમાં ભૂખથી કે ગેરકાયદે કતલથી મરે તેનાં પાપના ભાગીદાર પણ સંકર ગાયના પેલા શ્રીમંત પ્રચારકો, સંકર ગાયને ઉત્તેજન આપવા તેને પાળનારા પાલકો, સંકર ગાયની પ્રચાર વ્યવસ્થાના સરકારી કે અર્ધસરકારી અમલદારો, અને સંકર ગાયનાં દૂધનાં અતિશયોક્તિ ભરેલા વખાણ કરનારા પત્રોના કટાર લેખકો બનશે જ. ઈશ્વરના હરખારમાં તેમની કોઈ દલીલ કે તેમનાં કોઈ પુણ્ય તેમને બચાવી શકશે નહિ.

હિંદુધર્મના મૂળમાં અહિંસા રહેલી છે. હિંદુની અહિંસા માત્ર હથા ન કરવાથી અટકતી નથી. પરંતુ પ્રાણીમાત્રના રક્ષણની સાથે તેના પોષણની વ્યવસ્થા કરવા સુધી પહોંચી છે.

❧ ખોરાકની યોજના

આપણા આર્ષદંટા પૂર્વજોએ આપણા માટે એવા પ્રકારના ખોરાક ચીન્યા જે અહિંસક હોય અને આપણી સાથે પશુપક્ષીઓનું પણ પોષણ કરે.

માનવ અને પશુની સહિયારી શક્તિ વડે એવાં અનાજ ઉગાડ્યાં જેમાં અનાજ માનવી ખાય અને અનાજનાં સાંઠાં પશુઓ ખાય.

પશુઓ વધારે કૃતજ્ઞ નીકળ્યા. તેમણે મનુષ્યોને નિરુપયોગી એવા સાંઠા ખાઈને મનુષ્ય અનાજ રાંધીને ખાઈ શકે માટે છાણ આપ્યું. અને અનાજ લખું ખાવું ન પડે માટે દૂધ અને ઘી આપ્યાં.

આપણે જીવાર, ખાજરો મકાઈ, રાગી વગેરે ખરીદી પાકના અનાજ ઉગાડીને મનુષ્યો માટે અને પશુઓ માટેના ખોરાકનું આયોજન કર્યું છે.

તેલગિયાં ઉગાડીને મનુષ્યો અને પશુઓની જરૂરિયાત પોષવાનું આયોજન કર્યું છે. તેલ મનુષ્યો ખાય છે તેનો ખોળ પશુઓ માટે છે.

આપણે શિયાળુ પાકમાં ઘઉં અને કઠોળ ઉગાડીએ છીએ તેના દાણાં આપણે ખાઈએ છીએ અને તેની થૂલી પશુઓ ખાય છે, જેથી તેમની દૂધ દેવાની શક્તિ ટકી રહે.

આપણે કપાસ ઉગાડીને રૂમાંથી આપણાં માટે કપડાં બનાવ્યાં અને કપાસનાં બીજ કપાસિયાં પશુઓ માટે રાખતાં. જે તેમના માટે અતિઉપયોગી ખોરાક છે.

આ પ્રમાણે આપણી બુદ્ધિ અને પશુઓના શ્રમના સંયોજનથી જીવસૃષ્ટિનાં રક્ષણ અને પોષણની વ્યવસ્થા આપણા આર્ષદંષ્ટા ઋષિ-સુનિઓએ કરી હતી.

પરંતુ પશ્ચિમની યાંત્રિક અર્થવ્યવસ્થા શોષણ અને હિંસા સિવાય ટકી શકે નહિ. એ અર્થવ્યવસ્થાએ પોતાની હસ્તી નાબૂદ ન કરવી હોય તો ભારતના પશુધનને નાબૂદ કર્યે જ છૂટકો છે.

કારણ કે આપણું પશુધન હયાત હોય, આપણે આપણી ભૂલ સુધારી એ પશુધનને રક્ષણ આપી પરદેશીઓની આર્થિક ગુલામીઓમાંથી છૂટી જઈએ, તો જગતનાં બીજાં શોષિત રાષ્ટ્રો પણ આપણે પગલે જ ચાલે અને યાંત્રિક હિંસક શોષક અર્થવ્યવસ્થાનો કડાકો ઓલી બાય.

એટલે આપણા હાથે જ આપણા સમસ્ત પશુધનનું નિકંદન કરાવી આ મહાન પ્રજનનું નિર્ઘય શોષણ કરવા પડ્યું ત્રે આણુ કરીને આપણાં ઘરઘરમાં હિંસાના પાપને ધૂસાડી દેવામાં આવ્યું છે.

❧ ઘઉંનો વપરાશ વધારવાનું પડ્યું ત્રે

આવું એક ગજબનાક પડ્યું ત્રે સમગ્ર દેશમાં ઘઉંનો ખોરાક આણુ કરી દેવાનો.

જેમ જેમ ઘઉંનો વપરાશ વધે તેમ તેમ તેનું વાવેતર વધે.

તેનું વાવેતર વધે ત્યારે તેના સાઠા પશુઓને ખાવાના કામમાં ન આવે.

એટલે આપણે પશુઓએ ઊગાડી આપેલા ઘઉં ખાઈ એ પણુ પશુઓ ભૂખે મરે.

આપણે બદલેલા આપણા ખોરાકને કારણે આપણા જ પશુઓ સમગ્ર હાથિયારે ભૂખથી મરે.

પશુઓ મરે એટલે દૂધ, ઘી, બળદ, ખાતર, બળતણની અછત થાય.

એ અછત પૂરવા પરદેશી દૂધપાઉડર, બટરઓઈલ, કેરોસીન વગેરે ખાટે ભારતનાં આજે ખુલી ગયેલાં બજારો વર્ષોવર્ષ વધુ વિસ્તૃત થાય.

ધી દૂધની અછત થાય. તે મોંઘાં થાય. એટલે પોષણ વિના મિમારીઓ વધે.

મિમારીઓ વધે એટલે પરદેશી સહકાર વડે ચાલતી કાર્મસીઓને શોષણની તક મળે.

સરકારી કે ખાનગી હિતોને ફર્ટિલાઇઝર દ્વારા ખેડૂતને હાથિયાર બનાવી સમસ્ત પ્રજનનું શોષણ કરવાની તક મળે.

આ પડ્યું ત્રે આપણાં અર્થતંત્ર ઉપર, પ્રજાનાં આરોગ્ય ઉપર, અને કૃષિપેદાશનાં ઉત્પાદન ઉપર ગંભીર અસર પહોંચાડી છે. આપણાં પશુધન ઉપર મોતનાં વાદળ ઘેરાયાં છે.

❧ ઘઉંનાં વધતા ઉત્પાદને પશુઓનો ચારો છીનવી લીધો !

આ વસૂચંત્ર દ્વારા ૧૯૫૦-૫૧નું ઘડિંનું ૬૮ લાખ ૨૨ હજાર ટનનું ઉત્પાદન ૧૯૭૬-૭૭માં ૨ કરોડ ૯૦ લાખ ૮૨ હજાર ટન સુધી પહોંચાડી દીધું.

જે ઘઉંને બદલે ખરીફ અનાજનું ઉત્પાદન બે કરોડ ટન વધાર્યું હોત, તો ખરીફ અનાજ, ગુવાર, બાજરા, મકાઈ રાગી, ચોખા વગેરે લોકોનો સહીઓથી ચાલ્યો આવતો વારસાગત ખોરાક હોઈ, તે તેમને મળ્યો હોત, અને સાથે ૭ કરોડ ટન પશુઓનો ચારો પણ મળ્યો હોત.

ખરીફ અનાજ આટલાં પ્રમાણમાં ઊગાડ્યાં પછી શિયાળું પાકમાં વધુ ઘડિં ઊગાડવાની જરૂર ન રહેત. એટલે જે વધારાની જમીનમાં ઘઉં ઊગાડતાં તેમાં વધુ કઠોળ અને પશુઓ માટેનો ચારો ઊગાડી શકાત.

આમ થયું હોત તો કઠોળનો પાક વધારી શકાત. તેના ભાવ કાબૂમાં રહી શક્યા હોત. તેની થૂલી પશુઓને પૌષ્ટિક ખોરાક તરીકે મળત અને પશુઓ માટે શિયાળું પાકમાં બીજા ૧૪ કરોડ ટન ચારો ઊગાડી શક્યા હોત.

આ ચારા વડે ૭ કરોડ પશુઓને સહેલાઈથી બચાવી શકાય અને જીવન જરૂરિયાતની ચીજોની અછત નિવારી દૂધના પાઉચર, બટરચોઈલ, કેરોસીન, ડીઝલ વગેરે પાછળ ખરચાતું અબજો રૂપિયાનું હૂંડિયામણ બચાવી શકાયું હોત.

સરકારી પ્રવક્તાઓ એક તરફથી ગોવધને વાજબી ઠરાવવા ઘાસ-ચારાની તંગીની બહેરાત કરે છે. પ્રધાનો ગાયોને ન પાળવાનો અને ગાયનું દૂધ ન પીવાના દોષનો ટોપલો પ્રબ્ધ ઉપર ઢોળી ગાયોની કતલને વાજબી ઠરાવે છે.

ન્યારે બીજી તરફથી એવાં પગલાં લે છે, જેથી ઘાસચારાની તંગી પેદા થાય અને કતલ કર્યા વિના પણ પશુનાશ થઈ શકે.

લોકોને એમ લાગે છે કે ગોવધ બંધ કરવા કાયદો કરવો જોઈએ. પણ સમગ્ર ગોવંશનો કતલ દ્વારા અને કતલ વિના પણ ચોક્કસ વહી-

જાતી પગલાં દ્વારા સરકાર દ્વારા નાશ કરાઈ રહ્યો છે તે સમજ તેમને નથી.

કૃતલખાનાં અનાર્થિક બનાવો

જો પશુનાશ કાયદો કર્યા વિના ચોક્કસ પગલાં દ્વારા થઈ શકતો હોય, તો તે પગલાં ઉલટાવીને ચોક્કસ પગલાં દ્વારા પશુવધ બંધ પશુ થઈ શકે, અને જેમ પશુઓને અનાર્થિક બનાવે છે, તેમ કતલખાનાંને પણ અનાર્થિક બનાવી શકાય.

પરંતુ આ ડહાપણ ભરેલો અને આર્થિક કસોટી ઉપર ન પડકારી શકાય તેવો માર્ગ લેવાને બદલે, ઘઉંનો પાક વધારી અન્નક્ષેત્રે સ્વાવલંબી બન્યાની ભ્રમણા પેદા કરી ઘઉંને બદલે કઠોળની તંગી પેદા કરી. અને કઠોળના ભાવમાં કલ્પનાતીત ઉછાળો આવવા દીધો.

કૃત ઈલા ધુસાડવા કઠોળ મોંઘું કરાશે

એક તરફથી સરકારી પ્રચાર પ્રોટીનને મહત્ત્વ આપે છે. બીજી તરફથી મોંઘું કઠોળનું પ્રોટીન આંચકી લઈને ઈંડાંનું મોંઘું પ્રોટીન લોકોના ઘરમાં ધુસાડવા સરકાર કટિબદ્ધ છે.

ઈંડાંના ઉત્પાદનમાં સરકારી હિતો સંડોવાઈ ગયાં છે એટલે લોકો કઠોળને બદલે ઈંડાંનો ઉપયોગ કરે માટે કઠોળના ભાવ હજી વધુ ઊંચા લાવે એવા સરકારી પગલાં આવી પડે તો આપણે નવાઈ પામશું નહિ.

ઘઉંના વપરાશની સાથે સાથે જ તેલ અને વનસ્પતિનો વપરાશ પણ અનિવાર્યપણે વધે છે. એટલે એ બે વસ્તુની પણ દુષ્કાળજન્ય સ્થિતિ પેદા થઈ. પરિણામે ભાવવધારો, ભેળસેળ અને ભ્રષ્ટાચારને અંચાઈ રહી નહિ.

અને ખાદ્યતેલ તેમજ વનસ્પતિને બદલે બટરઓઇલ મોટા પ્રમાણમાં આયાત કરીને પરદેશીઓ માટે આપણા બજારો ઉપર પકડ જમાવી દેવાની સગવડ કરી આપી.

આમ ઘઉં વગર વિચારે છતાં લાચારીથી બેકામ વપરાશ દ્વારા આપણે ૭ કરોડ પશુઓના નિકંદનનાં પાયાના ભાગીદાર બન્યા.

એટલું જ નહિ, પશુહિંસાથી પેદા થયેલી દૂધ-ધીની તંગીને કારણે કરોડો મનુષ્યોને અપોષણના દરદોના મુખમાં ધકેલવાના ગાંડપણના રોગી બનાવવાના, અને કરોડો બાળકોને અંધાપામાં ધકેલી દેવાના પાપના ભાગીદાર બન્યા.

આ એ જ દસ વર્ષ છે જેમાં ઘઉંનો ભેક્ષમ વપરાશ વધારીને પશુનાશ કર્યો છે, અને વધુ ઢોઢ કરોડ બાળકોને અંધાપાના ભોગ બનાવ્યાં છે.

❧ ટી. બી. નું દરદ વધે છે.

પોષણના અભાવે ટી. બી. નું દરદ ફેલાતું બય છે. દર ત્રણ મહિને નવા ભેલાખ મનુષ્યોને ટી. બી. ના દરદી તરીકે બહાર કરાય છે. અને આપણા દેશની મરણ સંખ્યાના ૬.૨૧ ટકા લોકો ટી. બી. થી મરે છે. (ડા. એન. કે. ખન્ના. એમ. બી. બી. એસ., એમ. એસ. સી., એમ. ડી. અને ડા. એમ. એફ. દધીઆ એમ. બી. બી. એસ., એમ. ડી.)

❧ યુરોપની સ્થિતિ જુદી છે.

ઘણા એવો સવાલ કરશે કે સમગ્ર યુરોપ અને અમેરિકાના લોકો માત્ર ઘઉં ખાય છે તો પછી તેમના પશુઓને ચારો ક્યાંથી મળે છે અને તેમને દૂધ, માખણ, કઠોળ, તેલ વગેરેના પ્રશ્નો કેમ નથી નડતા ? તેનો જવાબ એ છે કે લોકો પોતાનો ચોમાસાનો અને શિયાળુ એમ બન્ને પાક પોતાની ખેતી નીચેની સમગ્ર જમીન ઉપર લઈ શકે છે. કેમકે શિયાળામાં પડેલો બરફ પીગળે ત્યારે તમામ ખેતરો પાણીથી ભીંજાઈ જાય. જ્યારે આપણે ત્યાં ૧૮ ટકા જમીન ઉપર જ એ પાક લઈ શકાય છે. એટલે શિયાળુ પાકમાં જેટલા ઘઉં વધારે વાવે તેટલી કઠોળ, તેલ અને પશુના ચારાની અછત વધે.

બીજું એ તમામ દેશો પોતાનાં પશુઓ માટે પૂરતી ચરિયાણુ જમીન ફાજલ પાડીને પછી અનાજ ઉગાડે છે. ઇંગ્લેંડ પોતાની પ્રભુ માટે અનાજ આયાત કરીને પણ પશુચારો પૂરતા પ્રમાણમાં ઉગાડે છે.

ઈંગ્લેંડ અને આયરલેન્ડ દર પશુદૂધ સાડાત્રણ એકર જમીન ચરિયાણુ માટે ફાજલ પાડે છે.

જાપાન પોણા સાત એકર, ન્યુઝીલેન્ડ આઠ એકર, અમેરિકા બાર એકર જમીન પશુઓના ચરિયાણા માટે ફાજલ પાડીને પછી ખેતી કરે છે.

બ્યારે આપણાં ચરિયાણા તો વડચંત્રના પ્રથમ ભાગ રૂપે જ નાશ પામી ચૂક્યાં છે. અને અત્યારે પશુદીઠ માત્ર .૦૯૪૪ એકર ચરિયાણુ જમીન છે. પરંતુ એ .૦૯૪૪ એકરમાં પણ ઘાસ નથી ધૂળ અને કાંકરાં છે.

અમેરિકામાં ૧૨ એકર જમીન ઉપર એક પશુ ચરે છે, બ્યારે આપણે ત્યાં ૧ એકર જમીન ઉપર ૧૦ પશુ ફરે છે.

અમેરિકામાં વસતી આપણા કરતાં ત્રીજા ભાગની છે. જમીન આપણા કરતા ઘણી વધારે છે. એટલે તેઓ ચરિયાણા માટે જમીન ફાજલ પાડીને ઘઉં ઉગાડી શકે છે. તેની નિકાસ પણ કરી શકે છે, અને બીજા દેશોમાં દુકાળ પ્રસરાવી તેમનાં અનાજનાં બજારો હાથ કરવામાં રસ ધરાવે છે. ઉપરાંત પોતાના પશુઓ માટે પણ ચારો અને અનાજ બંને ઉગાડી શકે છે.

આપણી ભૌગોલિક સ્થિતિ અને સામાજિક હિતરિવાજો તેમના કરતાં જુદા પ્રકારનાં છે અને ખેતરાકની આપણી ટેવો પણ જુદા પ્રકારની છે.

ઘઉં કરતાં જુવાર, બાજરા, મકાઈ, રાગી, નાગલી વગેરે અનાજમાં પોષકતત્ત્વો ઓછાં નથી.

બાજરામાં અને નાગલીમાં ઘઉં કરતાં અનુક્રમે લોહિતત્ત્વ અને દેહિયમ વધારે છે. શરીરના બંધારણ તેમજ આરોગ્ય માટે આ બે તત્ત્વો પ્રોટીન કરતાં પણ વધુ ઉપયોગી છે.

માત્ર ઘઉંના વપરાશનું પરિણામ

વગર સમજે, ઈચ્છા વિના, અને ચોક્કસ સરકારી પગલાંને કારણે આપણે આપણા હજારો વર્ષનો ખેતરાક લાચરીથી બદલવો પડ્યો.

એકલા ઘઉંના ખેતરાક ઉપર આવી ગયા. પરિણામે અનેક પ્રકારના રોગોના લોભ બન્યા.

આ હકીકત નથી બાણતા ધઉ ખાનારા, કે નથી બાણતા રોકટરો કારણ કે એલોપેથીને ખોરાક વિજ્ઞાનની ખાસ કરીને ભારતીય ખોરાક વિજ્ઞાનની સમજ યોછી છે. ઘઉંમાં મેંદાનું પ્રમાણ વધુ હોય છે. મેંદો સહેલાઈથી પચતો નથી. પરિણામે પેટમાં આમ થાય છે. એ આમને કારણે મેંદાગ્નિ, અજીર્ણ કબજિયાત, ગેસ, બ્લડપ્રેસર, હાર્ડપર એસીડીટી (અમ્લપિત્ત જેમાં જમ્યાં પછી છાતીમાં ખૂબ બળતરા થાય છે.) અમ્લપિત્તના કારણે અદસર પણ થાય છે જે કોઈ વાર કેન્સરમાં પરિણમી મૃત્યુ પણ લાવે છે.

આમથી આમવાત થાય છે જે ખૂબ દર્દનાક છે. અને લકવામાં પણ પરિણમે ખરું.

આવા બધા રોગોમાંથી કોઈને કોઈ રોગના ભોગ મોટા ભાગના મનુષ્યો બની ચૂક્યા છે. અને દવાઓના ખર્ચથી કુટુંબો બેહોલ બનતાં જાય છે.

❧ નિર્દોષ પદ્ધતિ

ઘઉંનો ખોરાક તરીકે ઉપયોગ કરવાની નિર્દોષ અને ખાસ પદ્ધતિ આપણા પૂર્વજોએ શોધી હતી. આપણે ઘઉંને ખોરાકમાં સ્થાન આપ્યું જ છે. પરંતુ તે મર્યાદિત રીતે છે. ભૌગોલિક પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને અને ચોક્કસ વિધિપૂર્વકનું છે.

રોટલી તાવડી ઉપરથી ઉતરે કે સીધી શુદ્ધ ઘીના તપેલામાં એને બોળી દેવાતી, અને પછી જ થાળીમાં આવતી. જેથી શુદ્ધ ઘી પીને તે સુપાચ્ય બને.

શુદ્ધ ઘી જડરાગિન પ્રદીપ્ત કરે છે. પિત્તને કાબૂમાં રાખે છે. તથા આમને આંતરડામાં ચોંટી જતું અટકાવે છે. ઘી મોંઘું થયું ત્યારે રોટલી ઘીમાં ઝબોળવાને બદલે તેની ઉપર બન્ને બાજુ ચમચા વડે સારી રીતે ઘી ચોપડીને ખાવાની પ્રથા શરૂ થઈ. એ પ્રથા ભૂલાર્થ ન જાય માટે નિશાળમાં બાણતાં બાળકોને શીખવવામાં આવતું કે “જમ ઘી ચોપડી રોટલી.”

પછી પશુનાશથી શુદ્ધ ઘી દુર્લભ બન્યું. અને વનસ્પતિ આવ્યું. એણે અગ્નિમાં કેરોસીન રેડવાનું કાર્ય કર્યું. ઘેર ઘેર કબજિયાત, ગેસ વગેરે દરદો ફેલાઈ ગયાં. અને તેલ તેમજ વનસ્પતિના ભાવ ફરિયાનાં મોઝાની પેઠે ઊછળવા લાગ્યાં. જે તજૂરોએ વધુ ઘઉં ઊગાડવાની યોજના કરી હશે, તેઓ કાંતો જિનીવા પડયંત્ર ઘડનારાઓના વગર સમજથે કુહાડાના હાથા બન્યા હશે, અથવા પોતે જ તે પડયંત્રના ભાગીદાર હશે.

તે જે હોય તે, આપણે કાંઈ ચોક્કસ કહી શકીએ નહિ. પરંતુ તેમના એ ભયંકર દુષ્કૃત્યથી કરોડો પશુઓ યાતનામય મૃત્યુ પામ્યા હશે.

લોકોને આદતેલ અને વનસ્પતિના કાળાં બબર દ્વારા ચૂસાવું પડ્યું છે. તેમને ભયંકર આર્થિક તેમજ માનસિક યાતનાઓના ભોગ બનવું પડ્યું છે.

તાજાં દૂધ અને શુદ્ધ ઘીના અભાવે કરોડો લોકો અપોષણના રોગોના અને કરોડો બાળકો અધત્વના, માનસિક નબળાઈના અને બીજાં અનેક રોગોના ભોગ બન્યાં છે. જે દૈનિક જરૂરિયાતનો માલ આપણે અહીં પેદા કરી શકીએ તેમ છે તેવા અબજો રૂપિયાનો માલ આપણા ઘરઘરમાં ધૂસી જઇને એક એક કુટુંબનું શોષણ થઈ રહ્યું છે.

આપણે તો રક્તદાનની શિબિરો ગોઠવીને અભિમાન લઇએ છીએ. પરંતુ વગર શિબિર ગોઠવે પરદેશીઓ ઘરઘરમાંથી જે શોષણ કરી રહ્યા છે તેના તરફ નજર પણ આપણે કરતા નથી.

આપણી ઇચ્છા વિના, આપણને લાચાર બનાવી ચોક્કસ યોજનાઓ દ્વારા આપણે આપણા મહાપાપના ભાગીદાર બની રહ્યા છીએ.

હવે કંઈનો ખોરાક ઓછો કરો, અને પશુઓ બચાવો.

હવે, આ મહાપાપ, આ રાજેરાજ પીડતા દરદો દવાઓના બદ્ધિમ ખર્ચા, અને આપણા ગળામાં વીંટળાઈ વળતા પરદેશીઓના આર્થિક ફાંસલાઓથી બચવું હોય તો આપણે ઓછામાં ઓછું અઠ-

વાહિયામાં ત્રણ દિવસ, અથવા રોજ એક વખત ઘડનો ખોરાક છેડી, માત્ર ચોખા, જુવાર, ખાજરો, મકાઈ, ચણા જે આપણને અનુકૂળ હોય. તે ખોરાક લેવાનું શરૂ કરવું જોઈએ.

તેમ કરવાથી ખરીફ અનાજની માંગ વધશે અને ખેડૂતો તે વધારે ઊગાડવા પ્રેરાશે. જેથી પશુઓ માટે ચારો પણ મળશે અને દૂધ, ઘી, બળતણ વગેરેનો પૂરવઠો પણ વધશે. આપણે રોગો અને દવાઓના ખર્ચથી બચશું, તેલ અને વનસ્પતિના વપરાશ ઘટવાથી તેના ભાવ નીચે આવશે અને અખજો રૂપિયાનું હૂંડિયામણ બચશે.

આપણે અજ્ઞાનપૂર્વક જે પાપોનાં ભાગીદાર બન્યા છીએ, અને દેશને આર્થિક અધોગતિમાં ધકેલીએ છીએ, તેમાંથી ખોરાકના ચોક્કસ ફેરફારથી મુક્ત થઈને એવા જ પુણ્યના ભાગીદાર બનીને દેશની આર્થિક અધોગતિ પણ અટકાવી શકશું.

આમ કરવું મુશ્કેલ નથી. પરંતુ તે એક બહુ મોટું પુણ્ય કમાવાની અને અધોર પાપથી બચવાની વાત છે. હિંદુધર્મ, હિંદુ સંસ્કૃતિને ખતમ કરવાનાં અને આપણને ફરીથી આર્થિક ગુલામીમાં જકડવાના પડકારને નિષ્ફળ બનાવવાની આ વાત છે.

૧૭ પંજાબની પરિસ્થિતિ

આપણે ત્યાં ઘઉંનો મુખ્ય ખોરાક પંજાબીઓનો અને ઉત્તર-પ્રદેશના રહેવાસીઓનો હતો અને છે. કારણ કે એ પ્રદેશો નદીઓ અને નહેરોના પ્રદેશો છે. જેથી તેઓ ધારે તો ત્રણ-ત્રણ પાક લઈ શકે છે. આથી ઘઉંનો પાક લીધા પછી પશુઓ માટે ચારો ઊગાડવાની તેમને સારી સગવડ છે. અગાઉ તેઓ પશુઓ સારી રીતે ઉછેરેને. દૂધ અને શુદ્ધ ઘી પણ સારા પ્રમાણમાં પેદા કરતા.

પરંતુ નવાં આધુનિક ઢબનાં શહેરો વધતાં ગયા. ત્યાં પશુઓને રાખવાની કે તેમને ચારવાની સગવડ રાખવામાં આવતી નહિ. એટલે ત્યાં દૂધનો વેપાર વધ્યો. પંજાબ અને ઉત્તરપ્રદેશની શ્રેષ્ઠ ઓલાદની ગાયો, ભેંસો, કલકત્તા અને સુબર્બ જેવા પશ્ચિમી ઢબના બંધાએલાં

શહેરોમાં ઘસડાઈ જવા લાગી અને આઠ કે દસ મહિને દૂધ ઢેલી બંધ થાય એટલે કતલખાને કપાવા લાગી.

આમ હવે પંજાબ, ઉત્તર પ્રદેશ અને બિહાર એ ત્રણે સ્થળોએ ઘાસચારો અને પાણીની ઉત્તમ સગવડ છતાંપણ પશુધન તદ્દન પાંગળું અને નિકૃષ્ઠ બની ગયું છે. ઉત્તરપ્રદેશ જ્યાં દૂધની છેળો ઊડતી ત્યાં દૂધ અદરથ થયું છે, દારૂ અને મીઠાં પીણાં પુષ્કળ મળે છે.

આપણા દેશમાં નીચે મુજબ પ્રદેશવાર મુખ્ય ખોરાક છે. લોકો હબારો વર્ષથી એ ખોરાક ખાતા આવ્યા છે. એ ખોરાકથી ટેવાયેલાં છે. ત્યાંના હવામાન તેમજ જમીનને એ અનાજ અનુકૂળ હોવાથી ઘઉં કરતાં તે અનાજોનું ઉત્પાદન પણ એકર દીઠ વધુ હોય છે.

ઘઉંનો એકર દીઠ પાક બીજા ખરીફ અનાજ કરતાં સરેરાશ વધારે નથી. માત્ર ગંગાના ખીણ પ્રદેશમાં કે પંજાબની નહેરોના પ્રદેશના ૩૦ ટકા જમીનમાં ઘઉંનો મોટો પાક ઉતરે છે. પણ તે તો અપવાદરૂપ છે. એ ઘઉં પ્રમાણમાં સૂકી જમીનમાં ઉગાડાયેલાં ઘઉં કરતાં હલકી ભાતના એટલે કે સ્વાદ અને પોષણમાં ઉતરતી કક્ષાના છે.

(હિન્ડુક ઓફ એગ્રિકલ્ચર, ઇકાર પ્રકાશન ત્રીજી આવૃત્તિ)

ઘઉંનું અનાથિક પાસુ

ઘઉંની અનાથિક ખાતુ પણ છે તે દરેક પ્રદેશમાં ત્યાંના સ્થાનિક ખરીફ અનાજ જેટલો પાક દર એકરે નથી આપતાં. કદાચ આપે તો પણ તેનું બિયારણ એટલું વધારે નાંખવું પડે છે કે વધુ પાકના લાભનો છેદ ઊડી જાય છે.

બીજા અનાજોનું બિયારણ એકરે ૪ થી ૧૦ પાઉન્ડ એટલે કે સરેરાશ ૭ પાઉન્ડ (આશરે ત્રણ કિલોથી કંઈક વધારે) જોઈએ, જ્યારે ઘઉંમાં જમીન પ્રમાણે ઓછામાં ઓછું એકરે ૧૮ કિલો અને વધુમાં વધુ ૭૨ કિલો જોઈએ છે.

બીજા અનાજ એકરે બિયારણ કરતાં ૩૫ થી ૨૮૦ ગણા ઊતરે છે, ત્યારે ઘઉં બિયારણ કરતા સરેરાશ સાડા નવ ગણા માત્ર ઊતરે છે.

ઘઉંની ખેતીમાં પશુ પોષાતા નથી

ઘઉંનું ઘાસ-તેના સાંકા-પશુઓ ખાતા નથી એટલે ઘઉંની ખેતીમાં પશુ પોષાતા નથી. જેથી પશુઓ દ્વારા મળતા દૂધ, ઘી અને ખાતર અથવા બળતણ માટે મળતાં છાણમૂતર મળતાં નથી. તેથી તેની આવક અંધ થાય છે. તેથી તે ખરીદવાનો ખર્ચ વધે છે. આવક વધાર્યા વિના ખર્ચ વધારવો એ ગરીબીને આમંત્રણ આપવા જેવું છે.

આપણા ગુઢાં ગુઢાં પ્રદેશોમાં ગુઢાં ગુઢાં અનાજનો મુખ્ય ખોરાક છે, જે નીચે વિસ્તારથી આપેલો છે.

કેરળ	મુખ્ય ખોરાક	ચોખા	કર્ણાટક	મુખ્ય ખોરાક	કોઇવાર
તામિલનાડુ	"	"	ગુવાર	ચોખા અને રાગી	
ઓરિસ્સા	"	"	આંધ	ગુવાર	રાગી ચોખા
બંગાળ	"	"	બિહાર	મકાઈ, જવ અને ચોખા	
આસામ અને	" "	" "	રાજસ્થાન	મકાઈ	ગુવાર બાજરો
ઈશાન પ્રદેશના					ગુજ ભાગે ચોખા
તમામ રાજ્યો			કર્ણાટક	બાજરો, ગુવાર	રાગી
			સૌરાષ્ટ્ર		
			ગુજરાત		
			મહારાષ્ટ્ર		
કાશ્મીર	"	"	મધ્યપ્રદેશ	મકાઈ	રાગી, ગુવાર
				અમુક ચોક્કસ સ્થળોએ ઘઉં	

પંજાબ હરિયાણા મુખ્ય ઘઉં અંશતઃ બાજરો

ઉત્તરપ્રદેશ મુખ્ય ઘઉં, અંશતઃ મકાઈ

બાજરો, જવ, ગુઢાં ગુઢાં જિલ્લોમાં ગુઢાં ખોરાક હોય છે. તમામ રાજ્યોએ મુખ્ય આહાર અને પશુઓના આહારનું સંયોજન કરીને પશુઓના રક્ષણ અને સંવર્ધનની વ્યવસ્થા કરી હતી. તે વ્યવસ્થા દ્વારા દરેક રાજ્ય અનાજ, દૂધ, ઘી, બળતણ, ખાતર, બળદ વગેરેમાં સ્વાવલંબી હતું.

ઘઉં ખાનારા-ટૂંશોમાં ખરીફ અનાજ (જુવાર, બાજરી, મકાઈ), ખાવાનો રિવાજ પ્રચલિત હતો કારણ કે પશુઓના નિભાવ માટે તેનો પાક તેઓ લેતા.

પરંતુ ખરીફ અનાજ ખાનારા ટૂંશોમાં ઘઉં ખાવાનો રિવાજ ન હતો.

કર્ણાટકમાં તો લોકો વર્ષમાં ભાગ્યે જ ચાર-પાંચ વખત ઘઉં ખાતા. અને બંગાળીઓને તો ઘઉં કેમ રાંધવા અને કેમ ખાવા તેનું પણ જ્ઞાન ન હતું.

પરંતુ જે લોકોનો ખોરાક ઘઉં નથી તે તે લોકોને ચોક્કસ પહીવટી પગલાં વડે અને રેશનિંગ પદ્ધતિથી તેમને લાચાર બનાવીને ઘઉં ખાતા કરવાની ફરજ પાડવામાં આવી.

એનો લાભ તેલ અને વનસ્પતિ ઉદ્યોગને મળ્યો, ફાર્માસીઓને મળ્યો. પરંતુ સમગ્ર રાષ્ટ્રને ભારે નુકસાની લોગવવી પડી છે.

૧૬ અનાજનું શુષ્કદોષ

હવે આપણે વૈદકીય દષ્ટિએ અથવા પોષણની દૃષ્ટિએ જુદાં જુદાં અનાજનાં શુષ્કદોષ જોઈએ.

ઘઉં, બાજરી, મકાઈ, ચોખા, જુદી જુદી ભતનાં કઠોળ પ્રોટીન ૧૧.૮ ટકા ૧૧.૬ ટકા ૧૧.૧ ટકા ૭.૧ ટકા ૧૭ થી ૨૪ ટકા ખનીજ તત્વો ૧.૫ ટકા ૨.૭ ૧.૫ ૦.૮ ૭ થી ૫.૩ ટકા.

કેલ્શિયમ

અથવા યુનો	૦.૦૫"	૦.૦૫"	૦.૦૧"	૦.૧"	૦.૬થી ૨૦ ટકા
લોહતત્વ	૫.૩"	૮.૮"	૨.૧"	૩.૨"	૩.૮થી ૬.૮ ટકા

(એમ સ્વામિનાથન D. Sc. FNI)

સ્વામિનાથને જુવાર વિષે કાંઈ જણાવ્યું નથી, પરંતુ જુવારમાં પ્રોટીન ૧૦ ટકા છે.

ઉપરના આંકડા જોતાં ચોખા સિવાય તમામ ખરીફ અનાજમાં પ્રોટીન ઘઉંના પ્રોટીન જેટલું લગભગ છે. ચોખામાં પ્રોટીન ઓછું

છે. પરંતુ ચોખા સાથે કઠોળ ખવાય છે એટલે કઠોળમાં રહેલું વધારાનું પ્રોટીન ચોખામાં પ્રોટીનની ઘટનો છે. બીજી તત્ત્વોમાં બાજરો સહુથી ચડિયાતો છે. જ્યારે ઘઉં અને મકાઈ સમ-કક્ષ છે. ચોખાની બીજી તત્ત્વોની ખાદ્ય કઠોળ પૂરી છે. લોહતત્ત્વમાં બાજરો પહેલા નંબર છે. બીજો નંબર ઘઉં છે. પછી ચોખા અને મકાઈ. પરંતુ એ બંને પ્રકારના અનાજની લોહતત્ત્વની ઊંચુપ કઠોળથી પૂરાઈ જાય છે.

પ્રોટીનનો પ્રચાર અમેરિકાના દબાણથી થયો છે

ખરી રીતે પ્રોટીનનો પ્રચાર તો ઈ. સ. ૧૯૬૭ થી અમેરિકાના દબાણથી થયો છે. અને એ પ્રચારના દબાણ પાછળ લોકોને પ્રોટીનનું ઘેલું લગાડીને ઈડા અને માંસ ખાતા કરવાનો ઉદ્દેશ છે. જેથી માંસ ભાગના લોકો માંસાહારી બને તો ગોવધનો વિરોધ નબળો પડી જાય.

પોષકતત્ત્વોમાં પ્રોટીન કરતાં લોહ અને કેલ્શિયમ મુખ્ય ઉપયોગી તત્ત્વો છે. લોહતત્ત્વ વધુ હોય તો લોહીમાં રોગપ્રતિકારની શક્તિ વધુ હોય છે અને કેલ્શિયમ બાળકોના વિકાસ માટે અને પુખ્ત ઉંમરનાં માણસો માટે તાકાત માટે જરૂરનું છે. કેલ્શિયમ ઓછું હોય તો હાડકાં નબળાં પડે.

આયુર્વેદના નિયમ મુજબ હાડકાંમાંથી વીર્ય પેદા થાય છે અને વીર્ય એ જ બળ અને બુદ્ધિનો પાયો છે. માટે આબાળ, વૃદ્ધ સહુને કેલ્શિયમની ખાસ જરૂર હોય છે. આ કેલ્શિયમ ચણા, તલ અને દૂધ દ્વારા શરીરને મળે છે. આમ ખરીફ અનાજના ઉત્પાદન દ્વારા પશુ સંવર્ધન કરીને દૂધ દ્વારા શરીરમાં કેલ્શિયમ પહોંચાડવાની અને પ્રાચીન મજબૂત બુદ્ધિમાન અને વીર્યશાળી બનાવવાનું ભારતીય કૃષિશાસ્ત્ર અને ભારતીય અન્નશાસ્ત્રમાં આયોજન થયું હતું.

જે આયોજન આજના આયોજનપંચોએ અને સરકારોએ છિન્ન-વિન્ન કરી નાખીને પ્રાચીન ગરીબી અને માંદગીનાં મુખમાં ધકેલી દીધી છે. જ્યારે ખરીફ અનાજને બદલે દેશને ઘઉંના ખોરાક ઉપર ચડાવી

દેવાની પેરવી થઈ ત્યારે કુદરતી રીતે જ ઘાસચારાનાં ઉત્પાદનને મરણ-
તોલ ફટકો પડ્યો. પશુઓ નાશ પામવા લાગ્યાં. તાનું દૂધ અને શુદ્ધ
પી મળતા બંધ થયા. એટલે જેના ઉપર લોકોના આરોગ્યને આધાર
છે તે વસ્તુઓ જ લોકો પાસેથી ચૂટવાઈ ગઈ. અને શહેરી લોકો
માંટે અખલે રૂપિયાના દૂધના પાઉર અને બટરઓઈલ મંગાવાય છે,
તેની કિંમત ચૂકવવા દેશના પશુઓ કાપીને તેમનું માંસ, ભિંયા
પ્રકારનાં અનાજ અને કરિયાણાથી નિકાસ કરીને લોકોને મોંઘવારીના
અને માંદગીના જડબામાં ધકેલી દેવામાં આવી રહ્યા છે.

ઘઉંની વપરાશ વધારીને શુદ્ધ ધીને અદ્દશ બનાવ્યું. એટલે
વનસ્પતિ ઉદ્યોગ વિકસ્યો. તેણે તેલને મોંઘું અને દુર્લભ બનાવ્યું.
તેલનું વનસ્પતિમાં રૂપાંતર કરવાની ક્રિયામાં ચાર ટકા તેલની ઘટ
આવે એ હિસાબે દેશને વર્ષે ૧૭ કરોડ ૬૦ લાખ રૂપિયાની ખોટ
જાય છે. અને ૨૨૩૭૫ ટન તેલ શુભાવવું પડે છે.

તેલની તાંગીને કારણે તેલમાં ભેળસેળ, ભાવવધારો, બ્રહ્માચાર
વધતા જાય છે. આ બધી ચાતનાઓ અને આ રાષ્ટ્રિય નુકસાન
ખરીફ અનાજની ખેતી વધારતા જઈને અને ઘડે તેમજ શીંગદાણાની
ખેતી ઉપર નિયંત્રણ મૂકીને નિવારી શક્યા હોત.

પ્રોટીનના પ્રચારને નામે ઈંડાં અને માછલી તેમજ માંસ ખાવાનો
પ્રચાર જરૂરથી થાય છે. પરંતુ પોષણનું મુખ્ય તત્ત્વ લોહ અને
કેલ્શિયમ છે, જે ઈંડાંમાં, માછલીમાં અને માંસમાં અનુક્રમે ૨.૧,
૦.૬ અને ૨.૩ ટકા અને ૦.૦૬, ૦.૧૬, અને ૦.૦૩ ટકા જ છે.
કેલ્શિયમ અને લોહતત્ત્વ જેમાં ઉચ્ચ પ્રકારનાં અને ભારોભાર છે તે
દૂધ છીનવી લઈને લોકોને એ તત્ત્વો જેમાં નામનાં જ છે તે ઈંડાં
વગેરે ખાતાં કરવાના પ્રયત્નો જરૂર થતાં જાય છે, તેમનો સામનો
કરવાનો સમય આવી લાગ્યો છે.

જે પ્રોટીનને આટલું બધું મહત્ત્વ આપી દેવામાં આવ્યું છે તેના
વિષે જે મત પ્રવર્તે છે, એક માણસે રાજ કેટલું પ્રોટીન ખાવું તેના

વિષે જે મત પ્રવર્તે છે. ડોક્ટરો તે બાબત જુદા જુદા મત ધરાવે છે. વળી પ્રોટીન એ પરદેશી જ્ઞાન હોઈને અહીંના ડોક્ટરોને તેના નિષ્કૃંચ માટે પરદેશી ડોક્ટરોના નિષ્કૃંચ ઉપર આધાર રાખવો પડે છે. પ્રોટીન પચવામાં બારે છે. અને જે વસ્તુમાં પ્રોટીન વધારે હોય તે વસ્તુ પચવામાં બારે હોય છે. પચવામાં બારે હોય ત્યારે તે ચીજ પેટમાં સડો કરે છે. વિવિધ રોગોને નોતરે છે. એટલે પ્રોટીન કેટલા પ્રમાણમાં હેવું તે વિષે ડોક્ટરો એક મત થઈ શકતા નથી. આરોગ્યની દૃષ્ટિએ વૈદકીય સિદ્ધાંત ઉપર ખરીફ અનાજ કરતાં ઘઉં વધારે ઉપયોગી નથી.

પરદેશીઓએ ખરીફ અનાજોમાં ચોખા બાદ કરતાં બાકીના જુવાર, બાજરા, રાગી, મકાઈ, નાગલી વગેરેને બહુ એટલે કે હલકા અનાજમાં ગણતરી કરી તેથી તે હલકા બની જતા નથી. સૌરાષ્ટ્રમાં તો બાજરી એ રજવાડી ખોરાક હતો. રાજવીઓ ગમે તેવું મિષ્ટાન્ન જમ્યાં હોય તો પણ મિષ્ટાન્નને અંતે બાજરાનો રોટલો ખાતા. અને કાઠી રજવાડાંઓમાં તો લગ્ન પ્રસંગ હોય કે મોટા મહેમાન આવ્યા હોય પણ બાજરાના રોટલા શેડકડું દૂધ અને માખણ એ જ મુખ્ય મહત્વનો અને રજવાડી ખોરાક હતો.

આર્થિક દૃષ્ટિ એ મૂલવીએ

હવે ઘઉંને આર્થિક દૃષ્ટિએ મૂલવીએ. તેના અનાર્થિક પાસાં થોડાંઘણાં તો ઉપર વર્ણવાઈ ગયા છે. ઘઉં ઉગાડવા માટે જમીનની બાત પ્રમાણે હેક્ટર ૪૫ થી ૧૩૫ કીલો એટલે કે હેક્ટર દીઠ સરેરાશ ૯૦ કિલો બિયારણુ ઓરવું પડે છે, (હેક્ટર એટલે અઢી એકર) અને હેક્ટરે સરેરાશ ૬૦૦ થી ૬૫૦ કીલો પાક ઉતરે છે. એટલે કે બિયારણુ કરતાં લગભગ ૭ થી ૭½ ગણો પાક ઉતરે છે. (હિન્ડુક એન્ડ એગ્રિકલ્ચર ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ એન્ડ એગ્રિકલ્ચર રીસર્ચનું પ્રકાશન ૧૯૬૬ ની ત્રીજી આવૃત્તિ)

ગંગાના ખીણ પ્રદેશ અને પંજાબ, હરિયાણાના અમુક પ્રદેશને બાદ કરતાં ઘઉંનો પાક ખરીફ અનાજ કરતાં વધારે નથી. પણ તેમાં

બિચારણુ ઓરવું પડે છે તે ખરીફ અનાજના બિચારણુ કરતાં ૩૬ ગણું વધારે છે. ૧૮ લાખ ટનથી વધુ અનાજ બિચારણુમાં હોમી રેવું પડે છે. એટલું અનાજ વર્ષે એક કરોડ માણસોનાં પેટ ભરે. સહુથી મહત્વની બાબત એ છે કે એનાથી માનવી અને પશુ વચ્ચેનો સંબંધ તૂટી જાય છે. માનવીનો અનાજનાં જેટલાં જ અગત્યનાં બળતણ અને પોષણનાં સાધનો કપાઈ જાય છે. છાણાનાં બળતણને અભાવે જંગલો બાળીને તેમનું નિકંદન કાઢી નાખ્યું. જંગલોનો નાશ કરીને જસાદને અનિયમિત અને ઓછો બનાવ્યો. જમીનનું ધોવાણ થવા છતાં તેની ફળદ્રુપતા ઓછી કરી આ બધાં લાંબા ગાળાના નુકસાન તરફ લોકોનું ધ્યાન જ ગયું નહિ.

૬ આવકની સામે બાવક કેટલી વધી ?

ખેડૂતોને તો ઘઉંના અને શીંગદાણાના વધુ પેસા ઊપજ્યાં, તે તેમણે જોયું પરંતુ અનાજ સિવાયની બીજી આવકો બંધ થઈ અને ખરચ વધ્યો તે તેમણે ન જોયું. ખેડૂતોએ ખરીફ અનાજ ઉગાડ્યું કિંચ તેના કરતાં તેમને ઘઉં ઉગાડવામાં વર્ષે ૬૦-૭૦ કરોડ રૂપિયા વધારે મળે છે. શીંગદાણામાં પણ વધુ મળે છે. છતાં તેમની ગરીબી હટતી નથી. કારણકે તેમને જે વધુ આવક થાય છે તે દૂધ, ઘી, બળતણ, ખાતર વગેરેમાં ખેંચાઈ જાય છે. બળદના ભાવ વધુ આપવા પડે છે અથવા ટ્રેક્ટરના ભાડાનો ખરચ કરવો પડે છે.

૭ તો ફર્ટિલાઈઝર પરવડે

રવિ અનાજના ભાવ ખરીફ અનાજના ભાવ કરતાં વધુ ઊંચા આપવા પાછળ કોઈ કૃષિ વિષયક, આર્થિક, વૈજ્ઞાનિક કે સ્વાસ્થ્યને કિંદાંત દેખાતો નથી.

માત્ર એક જ કારણ કહી શકાય છે કે ઘઉંના ભાવ વધુને વધુ ઊંચા બાધો, તેમાં ફર્ટિલાઈઝર વાપરવાનું ખેડૂતોને પરવડે.

૧૨

દર વર્ષે ફેલિંગ્સના ભાવ એક અથવા બીજા બહાના નીચે વધારી શકાય. એના ભાવ વધારામાં સરકારને રસ છે કારણ કે ફેલિંગ્સ લાઇઝર ઉદ્યોગમાં સરકાર પોતે જ સ્થાપિત હિત બની ચૂકી છે. ઘઉંનું વધુ ને વધુ વાવેતર વધાર્યા જવામાં બીજા હેતુ પશુનાશનો કતલ સિવાય તેમનું નિકંદન કાઢી નાખવાનો હોય એમ માનવું પડે છે. સંભવ છે કે સરકાર દબાણ નીચે અથવા તેના સલાહકારોની અવળી સલાહથી દોરવાઈને આ રસ્તે ચડી ગઈ હોય.

એ કારણે ગમે તે હોય પણ એક વાત દિવા જેવી સ્પષ્ટ છે કે ઘઉંના અવિચારી વપરાશે પશુનાશ સભ્યો છે. દૂધ, શુદ્ધ ઘી, છાણાં બળતણ, (૬ લાખ ગામડાઓમાં તમે છાણાં સિવાયના બળતણની કદપના પણ કરી શકો નહિ. ઇલેક્ટ્રિક, ગેસ, કેરોસીન એ તો હજી અઢી હજાર શહેરોમાં પણ પહોંચ્યાં નથી. અને જો વરસાદ બે વર્ષ ઓછો થાય તો ઈશન કે રશિયા ગમે તે કારણે કેરોસીન આપવાની ના પાડે કે વાહનવહેવારમાં કે ગેસ કાઢવાના સ્થળે હડતાળ પડે તો સુંબઈ જેવા શહેરમાં પણ લોકોને તદ્દન કાચું અનાજ ખાવાનો પ્રસંગ આવે. ખાતર અદરશ થયા છે અને તેમની આયાત પાછળ દર વર્ષે અબજો રૂપિયા ખર્ચવા પડે છે.

માનવી અને પશુનો સંબંધ કપાય છે.

હું ઘઉંનો વિરોધી નથી. પરંતુ વગર વિચારે માનવીય અને પશુઓનાં હિત જોખમાવીને માનવ અને પશુનો સંબંધ કપાવા દઈને, બીજા જીવન જરૂરિયાતની ચીજોનો દુકાળ ઊભો કરીને, અને રાષ્ટ્રને પરદેશીતું ઓશિંગણ બનાવીને ઘઉંને રાષ્ટ્રનો મુખ્ય ખોરાક બનાવી દેવા એ રાષ્ટ્ર ઉપર, માનવીઓ ઉપર અને પશુઓ ઉપર આક્રંત જ નોતરવા જેવું છે. ખાસ કરીને જ્યારે આવું પગલું આપણા પશુધનનું કતલ કર્યા સિવાય નિકંદન કાઢી નાખવા માટે અને આપણા અનાજ, દૂધ, ઘી અને દવાના બજારો હાથ કરવાના કાવતરાંનો એક ભાગ હોય ત્યારે ખૂબ જ સચેત બનવા જેવું છે. પાશ્વિમાર્યો ચોખા સિવાયના આપણા તમામ પ્રકારના અનાજને બરછટ અનાજ તરીકે ઓળખાવે

છે. તેથી કાંઈ તેનું પોષક મૂલ્ય અથવા તેની પરમ આવશ્યકતા ઓછાં થતાં નથી.

પ્રાદેશિક અનાજ એ જ મુખ્ય ખોરાક

ખરીફ અનાજ, જ્યાં તે વધુ પ્રમાણમાં ઉગાડવામાં આવતા, અને જે જમીનને તે અત્યુક્ત હોય ત્યાં તે જ અનાજનું વધુ વાવેતર થતું. તે પ્રદેશમાં તે રજવાડી ખોરાક ગણાતો.

આસામ-બંગાળમાં ચોખા, તો બિહારમાં મકાઈ, પંજાબમાં ઘઉં તો કચ્છ સૌરાષ્ટ્ર ઉત્તર ગુજરાતમાં બાજરા, મહારાષ્ટ્ર-કર્ણાટકમાં જુવાર એમ જુદાં જુદાં રાજ્યોમાં શ્રીમંતો અને રાજા મહારાજાઓનો તેમના પ્રદેશમાં ઉગતું ખરીફ અનાજ મુખ્ય ખોરાક હતો.

કર્ણાટકમાં ભાર્યે જ ઢોઠો વર્ષમાં ચાર પાંચ વખત ઘઉં ખાતાં, તેમનો ખોરાક જુવાર જ.

સૌરાષ્ટ્ર કાઠિયાવાડના રાજા મહારાજાઓ પણ બાજરા જ ખાતા. એની સાબિતી રૂપે સૌરાષ્ટ્રનું એકમ થયું ત્યાં સુધી રાજા મહારાજાઓ ગમે તેવા મિષ્ટાન્નના લોજન પછી છેલ્લે બાજરાનો રોટલો ખાતા. અને કાઠિરજવાડાંઓ તો લગ્ન પ્રસંગ હોય કે ઘેરે મોટાં રજવાડી મહેમાન હોય પણ લોજનસમારંભમાં બાજરાનાં રોટલાં, શેળકદુ દૂધ અને માખણ જ હોય. હજી બીજા વિશ્વયુદ્ધ વખતે મુંબઈમાં રેશનિંગ આવ્યું અને ઢોઠોને માત્ર ઘઉં ખાવાની ફરજ પડી ત્યાં સુધી કચ્છ કાઠિયાવાડના કરોડપતિ શ્રીમંતોને ત્યાં પણ રોજ એક વખત તો બાજરામાં રોટલાં કે ખાખરાં ખવાતાં.

ઘઉંની ખેતી મર્યાદિત રાખવાના કારણો.

ભારતમાં તો ખેતીની દ્રષ્ટિએ, પોષણની દ્રષ્ટિએ અને આર્થિક દ્રષ્ટિએ ખરીફ અનાજની ખેતી બને તેટલા વધુ વિસ્તારમાં અને ઘઉંની ખેતી મર્યાદિત વિસ્તારમાં જ રાખવી જોઈએ. આ સાથે આપેલા કોઠા ઉપરથી એ વાત સ્પષ્ટ રીતે સમજાઈ જશે.

આધાર-હેન્ડબુક ઓફ એગ્રિકલ્ચર ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ એગ્રિકલ્ચર પ્રગટ કરેલી ૧૯૬૯ ત્રીજી આવૃત્તિ.

હુકમર ઓરસે અબી એકર

અનાબની બત	દરેક હુકમર કેટલું બિયારણુ બેઠલું	દરેક હુકમર કેટલું અનાબ પાકે	બિયારણુ કરતા કેટલા ગણું અનાબ ઉતરે
ધઉં	સૂકી જમીનમાં સરેરાશ ૨૩૦ કિલો છાલિયું. ખાતર બેઠલું બે પૂરતો વરસાદ થયો હોય તો ૪૦ કિલો ફટિલાઈઝર અને સિંચાઈની જમીન હોય તો ૧૦ ગાડાં છાલિયું. ખાતર અને ૭૦ કિલો ફટિલાઈઝર છાલિયું. ખાતર ૨૫ થી ૩૫ ગાડાં	૪૫ થી ૧૩૫ કિલો જમીનની બત પ્રમાણે સરેરાશ ૯૦ ફીલો ગણાય	૧૦ ગણું ૮ ગણું ૮ થી ૯ ગણું ૮ થી ૯ ગણું
મકાઈ		૧૫ થી ૨૦ કિલો	સરેરાશ ૪૦ ગણું
બાબરો	દર એકરે છાલિયું. ખાતર ૫ થી ૧૦ ગાડાં	દર એકરે ૪ થી ૬ પાઉન્ડ	૧૦૦ ગણું ૧૬૦ ગણું ૧૮૦ થી ૨૮૦ ગણું ૩૫ ગણું
રાગી	છાલિયું. ખાતર ૧૦ ગાડાં	સરેરાશ ૨૦ પાઉન્ડ	૬૦ ગણું
જુવાર	સૂકી જમીનમાં છાલિયું. ખાતર ૫ ગાડાં, સિંચાઈની જમીનમાં ૧૦ થી ૧૫ ગાડાં	૪૦૦ થી ૮૦૦ પાઉન્ડ સરેરાશ ૬૦૦ પાઉન્ડ વરસાદ સાદો હોય તો ફળદ્રુપ જમીનમાં ૧૧૦૦ પાઉન્ડ સિંચાઈ અને ખાતરની સાદી અથવા હોય અનુકૂળ જમીનમાં ૨૦૦૦ પાઉન્ડ	

અનાજ સાથે	દર એકરે જે	દર એકરે જે	દર એકરે જે
દર એકરે કડમ	કડમ થાય તે	કડમ થાય તે	કડમ થાય તે
(ચારો) કેટલી	ગાયને ખવ-	લેંસને ખવ-	ખાધા પછી
ઉતારે	ડવીએ તો	ડવીએ તો	ગાય છાણુ
	કેટલું ધી મળે	કેટલું ધી મળે	રૂપે કેટલું
			ખાતર આપે

ખાજરાની	૫૦ કિલો	૮૦ કિલો	૨ ટન
૩૦૦૦ પાઉન્ડ			
રાગીની	૩૫ કિલો	૬૦ કિલો	૧ ટન
૨૨૦૦ પાઉન્ડ			
જુવારની	૫૫ કિલો	૮૫ કિલો	૨ ટન
૩૫૦૦			
મકાઈની	૫૦ કિલો	૮૦ કિલો	૨ ટન
૩૦૦૦ થી ૩૫૦૦			
પાઉન્ડ			

કડમની પેદાશનો આધાર

હેન્ડબુક અને એગ્રિકલ્ચર ગાયના ધીનો ઉતાર ૫ ટકા હોય, લેંસના ધીનો ઉતાર ૭ ટકા એ સર્વામાન્ય હકીકત છે. હમણા સરકાર ક્યાશિયાં પીલી નાખે છે અને ખોળા અને ભૂંસું નિકાસ કરી નાંખે છે એટલે ગાયલેંસના દૂધની પેદાશ ઓછી થાય છે અને તેમાં ધીનો ઉતાર માત્ર અઢી ટકા હોય છે.

ગાયના ધીનો ભાવ કિલોના રૂ. ૧૫ લેખે ગણેલા છે. લેંસના ધીનો ભાવ કિલોના રૂ. ૧૮ બજાર ભાવ કિલોના રૂ. ૨૫ થી ૩૦ આવે છે. પરંતુ ખેડૂતને એ ભાવ ન મળે. તેને અનુક્રમે ૧૫ અને ૧૮ રૂપિયા મળી શકે.

અનાજના ભાવ સરકારે ખાધેલા ઘઉંના કિવન્ટલના રૂ. ૧૧૫ અને ખીના અનાજના કિવન્ટલના રૂ. ૮૫ લેખે ગણેલા છે.

ઘઉં ઉગાડીએ તેનું ઘાસ પશુઓને કામ ન લાગે એટલે ઘઉંની ખેતીમાં ફિપશુઓને ચારો ન મળે એટલે કે દૂધ, ઘી, તેમજ છાણ પણ ન મળે.

ઘઉંની ખેતીમાં બિયારણુ ખડુ ખપી જાય. હાલમાં ૨ કરોડ. ૮ લાખ ૬૩ હજાર હેક્ટર જમીનમાં ઘઉંનું વાવેતર થાય છે. (ઈન્ડિયા ૧૯૭૭/૭૮) એટલે સરેરાશ ૧૮ લાખ ૭૪ હજાર ટન ઘઉં બિયારણુમાં વપરાઈ જાય છે.

દર એકરે બાજરાની ખેતીની આવક

	મહારાષ્ટ્રમાં	પંજાબમાં	રાજસ્થાનમાં	કચ્છ ને સૌરાષ્ટ્ર
બાજરાની	રૂ. ૧૬૧	રૂ. ૩૨૩	રૂ. ૪૦૮	રૂ. ૬૨૬
ગાયના ધી ની	રૂ. ૭૧૦	રૂ. ૭૫૦	રૂ. ૭૫૦	રૂ. ૭૫૦
ખાતરની	રૂ. ૨૦૦	રૂ. ૨૦૦	રૂ. ૨૦૦	રૂ. ૨૦૦
ગાયને વાછડો				
અથવા વાછડી				

જન્મે તેના	રૂ. ૧૦૦	રૂ. ૧૦૦	રૂ. ૧૦૦	રૂ. ૧૦૦
કુલ	રૂ. ૧૨૬૧	રૂ. ૧૪૨૩	રૂ. ૧૫૦૮	રૂ. ૧૭૮૬

સરેરાશ કુલ ગ્રોસ આવક રૂ. ૧૪૬૪ પરંતુ, જો લેંસ રાખે તો લેંસના ધીના રૂ. ૬૯૦ વધારે.

દર એકરે રાગીની ખેતીની આવક	દર એકરે જુવારની ખેતીની આવક
અનાજનાં રૂ. ૨૮૨	અનાજનાં રૂ. ૨૪૨
ગાયનાં ધીનાં રૂ. ૫૨૫	ગાયનાં ધીનાં રૂ. ૮૨૫
ખાતરનાં રૂ. ૧૦૦	ખાતરનાં રૂ. ૨૦૦
વાછડાનાં રૂ. ૧૦૦	વાછડાનાં રૂ. ૧૦૦
કુલ ગ્રોસ આવક રૂ. ૧૦૦૭	કુલ ગ્રોસ આવક રૂ. ૧૩૬૭

જા ભેંસ રાખે તો રૂ. ૫૫૫	ભેંસ રાખે તો રૂ. ૮૮૫ વધારે
દર એકરે મકાઈની ખેતીની આવક	ઘઉંની ખેતીની દર એકરે આવક
અનાજનાં રૂ. ૨૪૮	
ભાતનાં ધીનાં રૂ. ૭૫૦	સૂકી જમીનમાં રૂ. ૨૦૦
ખાતરનાં રૂ. ૨૦૦	સિંચાઈની જમીનમાં રૂ. ૩૩૪
વાછડાનાં રૂ. ૧૦૦	અમુક ચોકકસ વિસ્તારમાં રૂ. ૫૫૨

કુલ ગ્રોસ આવક રૂ. ૧૨૯૮ કુલ ગ્રોસ આવક સરેરાશ રૂ. ૩૬૫
જા ભેંસ રાખી હોય તો ધીના રૂ. ૬૬૦ વધારે.

ઘઉંની ખેતીમાં બિયાણુ અને ફર્ટિલાઈઝરનો ખર્ચ વધારે આવે છે. માટે ઘઉંનો ભાવ ખીજાં અનાજ કરતાં ટન દીઠ ૩૦૦ રૂપિયા વધુ બાધે છે અને એ દીતે લોકોને અનાજમાં ફરજિયાત ઘઉં ખાઈને રૂ. ૬ અબજ વધુ ખર્ચવા પડે છે. ખેડૂતોને વધુ ભાવ મળે છે તે ફર્ટિલાઈઝર અને સિંચાઈમાં વપરાય છે. ઘઉંના ખોરાક પાછળ તેલ અને વનસ્પતિનો વપરાશ ફરજિયાત વધે. એટલે પ્રજાને તેનો પણ ખર્ચ વધે છે. ઘઉંની ખેતીથી પ્રજાની આવક નથી વધતી. ખર્ચ અને ગરીબી વધે છે.

❖ તો પછી ખરીફ પાકની ખેતી ઓછી કેમ ?

તો પછી સવાલ એ ઉપસ્થિત થાય છે કે ખરીફ અનાજની ખેતી વધુ ફાયદાકારક હોવા છતાં ખેડૂતો શા માટે ઘઉં અને શીંગદાણાના વાવેતર તરફ વધારે ઉત્સાહપૂર્વક વળ્યા છે.

ઉપરના કોઠામાં જે આંકડા મેં દર્શાવ્યા છે, તે આંકડા અત્યારે ખરેખર પરિણામ આપતા આંકડા નથી, પરંતુ ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ એગ્રીકલ્ચર રીસર્ચ દ્વારા જમીનની ચકાસણી કરીને આપણી જમીનમાં કેટલો પાક આપવાની ક્ષમતા છે તેનું તારણ કાઢેલા આંકડા છે. તે આંકડા એમ બતાવે છે કે ગોવધની નીતિને પરિણામે જમીનને જે નુકસાન થયું છે. તે ખૂબ જ ભારે છે. વીસમી સદીના પ્રારંભકાળે ટ્રોફિકમાં સારા વર્ષમાં ૧૦૦ મણ એટલે કે ચાર હજાર પાઉન્ડ ખાજરા એક એકર જમીનમાં પાકી શકતો.

ઈકારના સંશોધનમાં બે હજાર પાઉન્ડની ક્ષમતા બેચામાં આવી એટલે કે જમીને પોતાની ૫૦ ટકા શક્તિ શુભાવી દીધી છે.

અત્યારે ખેડૂતો ખરીદી અનાજ કરતાં ઘઉં અને શીંગદાણા તરફ વધુ ઉત્સાહથી વળ્યા છે કારણ કે શીંગદાણાના ભાવ અને હેરફેર સુક્ત રાખીને, ઘઉંના ભાવ ઊંચા બાંધીને અને બીજા ખરીદી અનાજો ઉપર વારંવાર વિચિત્ર કહી શકાય તેવા હેરફેરના અંકુશો મૂકીને અને તેના ભાવ નીચા બાંધીને ખેડૂતોને ખરીદી અનાજની ખેતી માટે હતાશ બનાવી દીધા છે.

૪૪ પાણીની તંગી પશુઓ રાખવામાં બાધક

પાણીની ખોટી યોજનાઓ કરીને પાણીના દુકાળ લેખા કર્યા છે. ૩૩ ટકા લોકોને પીવા પાણી નથી તો પશુઓને પાણી ક્યાંથી પીવડાવે? બીજા ૩૩ ટકા લોકોને મુશ્કેલીથી પાણી મળતું હોય પણ પશુઓને પાણી ક્યાંથી પીવડાવે? એટલે ખેડૂતો ગાય, ભેંસ રાખે જ નાહ. બળદને પણ મુશ્કેલીથી નભાવે.

પશુઓ ન રાખે એટલે ખાતરની ખેંચ પડે. છાલિયાં ખાતર માટે સરકારે કોઈ પગલાં લીધાં નથી. તેના પૂરવઠો કાપી નાખવાનાં પગલાં લીધાં છે. બીજી તરફથી ફર્ટિલાઇઝર વાપરવા માટે નોરદાર પ્રચાર કરે છે. ખેડૂતો તે ખરીદી શકે માટે કરજે પૈસા પણ ધીરે છે. પરંતુ ખરીદી પાકના અનાજમાં ફર્ટિલાઇઝરનો ઉપયોગ કરવાથી તેમાં અરગટ આવે છે. તેને લીધે સેંકડો મનુષ્યો, હજારો પશુઓ અને લાખો પક્ષીઓના બન ગયા છે. એટલે સરકારી પ્રચારથી છેતરાઈ ને ખેડૂતો શીંગદાણા અને ઘઉંની કરજે ખરીદેલા ફર્ટિલાઇઝર વડે ખેતી કરે છે.

જેમ બાળકને પિપરમીટ લાવે પણ તેનાથી કાંત સડે છે કે પેટમાં કુમિ થાય છે, જતે દહાડે તે ટેવ ડાયાબીટીસનું દરદ પેદા કરે છે તેની તેને ગમ નથી. આપણે કહીએ તો તે માનશે પણ નહિ.

કારણ કે તે સ્વાસ્થી લોભાય છે. તેમ ખેડૂતના હાથમાં વધુ પૈસા આવે છે તેનાથી તે લોભાય છે. પરંતુ તે પૈસા તો ફર્ટિલાઇઝર, ટ્રેક્ટર, મોટરપંપના ખર્ચ તે ખરીદવા કરેલા કરજના વ્યાજ, ડિઝલનો ખર્ચ વગેરેમાં તણાઈ જાય છે. અને કાં તો ધી રૂધ વિના ચલાવી લઈને કમલેર અને રોગના ભોગ બનવું પડે છે. અથવા તો તે બંને ચીજ માટે તથા બળતણ માટે વધારાનો ખર્ચ કરવો પડે છે તેની સૂઝ તેમને હોતી નથી. ફર્ટિલાઇઝરના ઉદ્યોગમાં સરકારે પોતાનાં હિતનો વધારો કર્યો છે એટલે કદાચ એમ પણ હોય કે જે ખેડૂત ફર્ટિલાઇઝર ખરીદવાની ના પાડે તેને આડકતરી રીતે મૂંઝવવામાં આવે.

૬૬ ઘઉં વાવવા માટે અપાતી ભાવવધારાની લાલચ

ઘઉંનું વાવેતર વધવાનું ખીનું એ પણ કારણ હોઈ શકે કે પંબળ, હરિયાણા અને ઉત્તર પ્રદેશ વધુ ઘઉં ઉગાડનારા પ્રદેશો છે અને તે ચોગ્ય પણ છે. તેઓ ફર્ટિલાઇઝર અને ટ્રેક્ટરનો વધુ ઉપયોગ કરે છે, તેથી તેમનો ઉત્પાદન ખર્ચ વધતો જાય છે. જો ઘઉંના ભાવ ઊંચા ન બાંધે તો એ પ્રદેશના ખેડૂતો ફર્ટિલાઇઝર અને ટ્રેક્ટરને તિલાંજલી આપે એટલે ફરજિયાત દર વર્ષે ઘઉંના ભાવ ઊંચા બાંધવા પડે છે. આ ઊંચા ભાવનો લાભ સૂકી જમીનના ખેડૂતોને મળે છે. કારણ કે તેઓ તો નાના ખેડૂતો છે. પૂરતાં પાણીનાં અભાવે ફર્ટિલાઇઝર વાપરી શકે તેમ નથી. પરંતુ ખરીદ અનાજ કરતાં ઘઉંના ભાવ ઊંચા બંધાય એટલે કુદરતી રીતે જ તેઓ ભુવાર, બાજરા કે મકાઈને બદલે ઘઉં અને શીંગદાણા વાવવા લલચાય છે.

પાણીના અભાવે પશુઓ તો તેઓ રાખી શકતા નથી એટલે ચારાની તેમને જરૂર નથી અને પશુઓ રાખી શકે તેમજ નથી એટલે દૂધ-ધીની આવક ગુમાવવાનો તેમને સવાલ જ નથી. કાં તો તેમણે તે વિના ચલાવી લેવાનું જ છે. અથવા શક્તિ હોય તો તે ખરીદવા ખર્ચ કરવાનો જ છે.

દૂધ આ દુનિયાનું અમૃત હોવા છતાં પણ જેને ઝાડા થયા પછીયે તેના માટે તો તે ઝેર સમાન છે.

તેમ ઘડે ઉત્તમ અનાજ હોવા છતાં તેના નિરંકુશ ઉપયોગ અને નિરંકુશ વાવેતર ભારત માટે તો તે પ્રાણધાતક બની ગયેલ છે. આર્થિક અને સામાજિક નુકશાન ઉપરાંત તેના સાંસ્કૃતિક અને ધાર્મિક ક્ષેત્રે પણ ઘેરા પ્રત્યાઘાત પડ્યા છે. તેણે સર્જેલી દૂધ ઘીની અછતથી ભેળસેળ બ્રહ્માચાર વધ્યા છે. પકવાન્નશાસ્ત્રની અધોગતિ થઈ છે.

પાકશાસ્ત્ર એ હિન્દુ સંસ્કૃતિનું ઉત્તમ અંગ છે. તમામ ધર્મ કાર્યોમાં અશુદ્ધિ પ્રવેશી છે. યજ્ઞોમાં, પૂજામાં અશુદ્ધ દૂધ અને અશુદ્ધ અથવા બનાવટી ઘી વાપરીને પ્રભએ કાં તો પાપના ભાગીદાર થવું અથવા ધર્મકાર્યો બંધ કરવા અને ભાવી પ્રભને તેનાથી તદ્દન અનભિજ્ઞ રાખવી એ બે જ વિકલ્પો આપણી પાસે છે.

જે આર્થ પ્રજના જીવનમાં ધન સંબંધિત બજારવાર વ્યાપે, કામ સંબંધિત જનારાર ફેલાય અને ભોજનમાં માંસાહાર ફેફકે ને બૂસકે ફેલાવા લાગે તે પ્રજાનું આયુષ્ય સો વર્ષથી વધુ નહિ હોય એમ અનુમાનથી કહી શકાય.

મને એ તો કહો જે તે વિલાસ અને સ્વચ્છંદતાની જિંદગીને ખચાવ કરવા માટે તમે 'જમાનો' ઢાલની જેમ આગળ ધરી દો છો તે 'જમાનો' શું વસ્તુ છે? એ કોઈ ખગાયાની કાયલ છે? કે કલિકા ડામમાં ગોઠવાયેલી ફેશનની વસ્તુ છે?

જમાનો એટલે તમે શું 'કાળ' કહેવા માંગો છો? શું કાળ ખરાબ આવ્યો છે એમ તમારું કહેવું છે?

ના રે...ના...કાળ ખરાબ થયો જ નથી; આ તો તમારું કાળજી ખરાબ થયું છે; અને ચડાવ્યું છે પાપ નિર્દોષ મિત્રાર કાળ ઉપર.

વર્ણની વ્યવસ્થા હતી; નારીની વ્યવસ્થા હતી; યાત્રિઓ વ્યવસ્થા માટે હતી. આ વ્યવસ્થામાં ભેદ જરૂર છે; આજે ય પંચાયત, તાલુકો વગેરેમાં; કે શાસક જનસંઘ વગેરેમાં, કે સરકારી-મિન-સરકારી માણસ વગેરેમાં ભેદ હોય છે તેવા જ.

પરંતુ ભેદભાવ તો કર્યાં ન હતો. ભેદ અને ભેદભાવ સાવ જુદી ચીજ છે. કમાલ કરી છે ગોરાઓએ! આપણી વ્યવસ્થા અંજેના ભેદોને ભેદભાવમાં મણાવી નાખીને; એક-બીજાને લડાવી મારીને, વ્યવસ્થાઓને આપણા જ હાથે નષ્ટબ્રષ્ટ કરાવી દઈને !

જે પ્રાચીન તત્ત્વોમાં ઇસોઠંસ પ્રજાનું હિત જ પડ્યું હતું તેને ઊખેડી નાખવા માટે ગોરાઓ તેના ૧૦ ટકા જેટલી દેખાતી, 'ખરાબી'ને જાહેર કરીને કાગારોળ મચાવે છે ! આયુર્વેદ, નારીશૈવ વર્ણાધિવ્યવસ્થાઓ, સંતજ્ઞાહી વગેરેને આવી કાગારોળ દ્વારા જ ઊખેડી નાખવામાં આવી છે.

અને બીજી બાજુ જે તત્ત્વોમાં ૯૦ ટકા ખરાબીઓ ખીચો-ખીચ ભરેલી હતી, તેને પ્રસરાવી દેવા માટે તેમાં પડેલાં ૧૦ ટકા જેટલાં જ દેખાતાં સારાં તત્ત્વોને જાહેરમાં લાવવામાં આવ્યાં અને તેને લોકલેક્ષમાં ઘુસાડી દેવામાં આવ્યાં સંતતિનિયમન, સહજિક્ષણ, મહાપાત, છૂટાછેડા વગેરેને આ રીતે જ પ્રસારમાં મૂકી દેવામાં આવ્યાં છે.

મિત્રારી પ્રજા ! હજી ય એની નિંદા કરામ થતી નથી. જુઠાણાઓનો એ આખાદ ભોગ ખનતી આવી છે.

૫. શ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયજી

[૨૫]

ઈસાઈ ધર્મ પ્રચારની કૂટ નીતિઓ ભૂમિકા

ઇ. સ. ૧૪૯૨માં પોપે પોતાના બન્ને હાથના ઇશારાથી, પૂર્વની દુનિયા પોર્ટુગલને અને પશ્ચિમની દુનિયા સ્પેનને વહેંચી આપી. જાણે કે વિશ્વ પોતાની માલિકીનું હોય એવી છટાથી. બાપ પોતાના સીકરાઓને પોતાની મિલકત વહેંચી આપે તેમ. વિશ્વનું રાજ્ય આ બન્ને ખ્રિસ્તી રામન કેથલિક રાજ્યોને વહેંચી આપ્યું.

તે સમયે યુરોપમાં પોપનું વર્ચસ્વ હતું. જાણે કે ઇશ્વરના હર-ખારમાં પણ પોતાનું વર્ચસ્વ હોય તેમ પોપ શ્રીમંતો પાસેથી પૈસા લઈને જેટલા પૈસા મળે તેટલા પૈસાનાં પાપ માફ કરી આપવાની ફિઝી લખી આપતા.

દ્યુથર નામના એક જર્મને આની સામે બળવો કર્યો, તેમાંથી જે ઘર્ષણ થયું તેને લીધે પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથનો જન્મ થયો. ખ્રિસ્તી ધર્મ રામન કેથલિક અને પ્રોટેસ્ટન્ટ એ બે વિભાગમાં વહેંચાઈ ગયો.

ધીમે ધીમે પોપની જોહુકમીથી કંટાળીને યુરોપનાં રાજ્યો પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથમાં ભળી જવા લાગ્યાં. પોપની સત્તાનો અસ્ત થવા લાગ્યો. એટલે બહારની દુનિયા ઉપર પોતાનું વર્ચસ્વ જમાવવા પોપે આશીર્વાદ આપીને તે સમયે ચુસ્ત રામન કેથલિક રાજ્યો સ્પેન અને પોર્ટુગલને (તે વખતે એ બન્ને રાજ્યો યુરોપમાં બળવાન ગણ્યાતાં) વિશ્વના દેશો ઉપર અધિકાર સ્થાપિત કરવા, તેમની ધનસંપત્તિ પોતાના ઉપયોગ માટે લૂટી લેવા અને ત્યાંની પ્રજાઓને ખ્રિસ્તી બનાવવા પ્રેર્યાં.

પોપના આશીર્વાદથી સ્પેનિયાડો દક્ષિણ અમેરિકામાં ધૂસ્યા. ત્યાંથી ઉત્તર અમેરિકામાં પણ ગયા. ત્યાંથી લૂંટ કરીને વહાણો ભરીને જે

સંપત્તિ લાવતા તેને અંગ્રેજો મધ્ય દરિયે લૂંટી લેવા લાગ્યા. આથી રૂપેન અને ઇંગ્લેન્ડ વચ્ચે યુદ્ધો ખેલાયાં. આ યુદ્ધો કાંઈ ધર્મ માટે ન હતાં. એક પ્રજા રોમન કેથોલિક હતી અને બીજી પ્રોટેસ્ટન્ટ હતી માટે ન હતાં. એ માત્ર લૂંટ માટે, બીજાની સંપત્તિ આંચકી લેવાની રાક્ષસી લાલસા માટે હતાં, અને એટલાંટિક મહાસાગર લોહીથી લાલ બનતો હતો—આસુરી લાલસાવાળી પ્રજાના લોહીથી.

પાછળથી અંગ્રેજો અને ફ્રેંચો પણ અમેરિકા પહોંચ્યા. ત્યાં વસતી ત્યાંની મૂળ પ્રજાને હથિયારના બળે ખતમ કરી. ત્યાં પોતપોતાનાં અલગ રાજ્યો સ્થાપ્યાં. ત્યાંના અસલ વતનીઓની પ્રજાને મારવા માટે તેઓ ઘોઘ ઉપર બેસીને શિકારે જતા અને આ મૂળ વતનીઓને નિર્દોષ ટોળાંઓને જુએ કે તરત તેમના ઉપર ગોળીઓનો વરસાદ વરસાવી તેમને મારી નાખતા. તેમનાં ઘરબાર સળગાવી દેતા. માલ-મિલકત અને જમીન ઉપર પોતાનો કબજો જમાવી દેતા.

અમેરિકાની આબની સમૃદ્ધિના પાયામાં અમેરિકાની રેડ ઇન્ડિયનોને નામે ઓળખાયેલી મૂળ પ્રજાનાં શબના ગંજ પડેલા છે. અને લાખે કબરી ગુલામોના પસીના વડે તેવું ચણતર થયું છે.

પોર્ટુગીઝોએ પૂર્વ તરફ ધસારો કર્યો. આફ્રિકા ગયા અને ત્યાંથી ભારતમાં આવ્યા. ભારતમાં રાજ્યનો કબજો લેવા અને ખ્રિસ્તી ધર્મનો ફેલાવો કરવા, યુસ્તિઓને ઝાંખા પાડે એવા અત્યાચારો તેમણે ગુજાર્યા છે. પણ તેઓ ખ્રિસ્તી હોવાથી અંગ્રેજોના ખ્રિસ્તી શાસનમાં માત્ર યુસ્તિમ અત્યાચારોને વધુ વિસ્તારપૂર્વક પ્રસિદ્ધિ આપવામાં આવી અને ફિરંગીઓના અત્યાચારો ઉપર લોખંડી પડેલા પાકી દેવામાં આવ્યો. નિષ્કળ થયેલા ફિરંગીઓ પાછળ અંગ્રેજો, ફ્રેંચો અને વલંદા પણ ભારતમાં આવ્યા. ત્રણેનો ઉદ્દેશ એક જ હતો : આ મહા પ્રજાની સમૃદ્ધિનું હસ્તક કરવું, અહીંની કુદરતે છૂટે હાથે આપેલી સંપત્તિનું શોષણ કરવું, અને તમામ પ્રજાને ખ્રિસ્તી ધર્મમાં વટલાવવી.

અંગ્રેજો વધુ કુનેહબાજ નીકળ્યા. તેમણે બાકીની ગોરી પ્રજાઓને હરાવી પોતાનું સામ્રાજ્ય સ્થાપ્યું. તેમને ખ્રિસ્તી ધર્મનો ફેલાવો તો કરવો જ હતો કારણ કે સમગ્ર પ્રજા અને તે ન બને તો બહુમતી પ્રજા પણ એક જ ધર્મની હોય તો રાજ્ય સ્થિર રહે, આંતરિક સંઘર્ષ ન થાય અને ધર્મની દૃષ્ટિએ પોતાને બહુમતી પ્રજાનો ટેકો મળે. એટલે એ દાંષ્ટએ તેઓ જ્યાં જ્યાં ગયા, ત્યાં ત્યાં સહુ પ્રથમ વેપારીઓ મોકલ્યા, પાછળ પાઠશાળાઓ ગયા અને તેમની પાછળ લશ્કર ગયું.

ભારતનું રાજ્ય અંગ્રેજી લશ્કરની બહાદુરીથી નહોતું જિતાયું. ભારતીય રાજવીઓના પરાજયોના મૂળમાં તેમનાં ભોળપણ, ઉદારતા, એકવચનીપણ વગેરે હતાં. અંગ્રેજો તેમનાં છળકપટ, દગા, વિશ્વાસઘાત, કૃતપ્રતિતા વડે વિજય મેળવતા ગયા. આજે દેશ જેમ ભ્રષ્ટાચાર, સતા-સોલુપતા, ધનલાલસા, વિશ્વાસઘાત, પક્ષપલટા, વચનભંગ વગેરેથી ખદબદ છે એ જ હાલત ૧૭ મી અને ૧૮ મી સદીમાં ભારતની હતી. એટલે ઇ. સ. ૧૭૫૭માં પ્લાસીના યુદ્ધમાં ક્લાઈવે ભારતીય સૈન્ય વડે અને અંગાળના સેનાપતિઓ, પ્રધાનો, શ્રીમંતો અને ભગીરદાસોની એવકાશથી બહાદુર પણ ભણા ભણા સિરાજ-ઉદ-દૌલાને હરાવ્યો અને અંગ્રેજી સામ્રાજ્યનો પાયો નાખ્યો.

૩૩ વરસ પછી એટલે કે ઇ. સ. ૧૭૯૦માં તે સમયના અંગ્રેજી કબજા નીચેના ભારતીય પ્રદેશના ચીફ જસ્ટિસ વિલિયમ બેન્સે કવિ કાલિદાસના સંસ્કૃત નાટક શાકુન્તલનું અંગ્રેજીમાં ભાષાંતર કર્યું. અને ત્યાર પછી પાંચ વરસે મનુસ્મૃતિનો અંગ્રેજી અનુવાદ કર્યો. ત્યાં સુધી યુરોપની પ્રજાને વેદધર્મ કે સંસ્કૃત સાહિત્ય વિષે કશું જ્ઞાન કે ભણ-કારી ન હતી. ઇ. સ. ૧૮૦૬માં સર હેન્ની ટોમસ કોલબ્રુકે વેદધર્મ ઉપર એક નિબંધ લખ્યો.

ઇ. સ. ૧૮૧૯માં ઓગસ્ટ વિલ્હેમ ફ્રાન્ક વીગલ, બોન યુનિવર્સિટીમાં સંસ્કૃતનો પ્રોફેસર નિભાવ્યો. તેના બાદ ફેરિક વીગલે

૧૮૦૯માં 'હંદુઓની બુદ્ધિમતા અને તેમનું સાહિત્ય' એ ૧૫૫૫ ઉપર એક નિબંધ લખ્યો હતો. ઓગસ્ટ ૧૯૧૧માં ભગવદ્ગીતાનો અનુવાદ કર્યો. આ પુસ્તકે ખીબા એક જર્મન સંસ્કૃતરસિયા હન વિલ્હેમ ફ્રાન્ક હમ્બોલ્ટનું ધ્યાન ખેંચ્યું. તે વાંચીને તેણે ઇ. સ. ૧૮૨૮માં પોતાના એક મિત્રને લખ્યું કે ભગવદ્ગીતા એ વિશ્વનું શ્રેષ્ઠ અને ગહન જ્ઞાનવાળું પુસ્તક છે.

ઈ.સ. ૧૭૮૯થી ૧૮૬૧ના સમયગાળામાં આર્થર શોપનહાવર એક મોટો જર્મન ફિલોસોફર હતો. શહેનશાહ શાહજહાંના યુવરાજ દારાશોકાએ (ઔરંગઝેબનો મોટો ભાઈ) 'સીર-એ-અકબર'ના નામે ઉપનિષદોનો ફારસી ભાષામાં અનુવાદ કર્યો હતો. ઉપનિષદોના ફારસી અનુવાદનું ફ્રેંચ લેખક એન્કવીતિલ-દ-પૌરોએ લેટિન ભાષામાં ભાષાંતર કર્યું.

આર્થર શોપનહાવરે એ લેટિન અનુવાદ વાંચ્યો અને એટલો તે પ્રભાવિત થયો કે તેણે લખ્યું કે ઉપનિષદ એ મનુષ્યની શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિની દેન છે, અને શ્રેષ્ઠ કોટિના મનુષ્યથી પર એવા વિચારોનું એ પુસ્તક છે. ઉપનિષદનું અધ્યયન એ શોપનહાવર માટે પ્રેરણા અને આત્માની શાંતિ મેળવવાનું સાધન બની ગયું.

તે લખે છે કે ઉપનિષદ એ આ દુનિયામાં મળી શકે તેવાં માનસિક શાંતિ, સંતોષ અને ઉન્નતિ મેળવવાનું સાધન છે. એનું વાંચન એ આરા જીવનનો આનંદ છે. અને મૃત્યુ સમયે સંતોષજનક આશ્વાસન રૂપ હશે.

તેના ટેબલ ઉપર હંમેશાં ઉપનિષદનું પુસ્તક પડી રહેતું અને રાતે સૂતા પહેલાં તે હંમેશાં ઉપનિષદનો અભ્યાસ કરતો. સંસ્કૃત સાહિત્યને તે હંમેશાં વિશ્વની શ્રેષ્ઠ વસ્તુ ગણતો અને તેણે એવી આગાહી કરી હતી કે એક દિવસ ઉપનિષદનું જ્ઞાન પશ્ચિમની દુનિયાનો પ્રિય ધર્મ બની જશે.

આર્થર શોપનહાવરનાં લખાણોએ જર્મન વિદ્વાનોને સંસ્કૃત ભાષા તરફ વધુને વધુ આકર્ષ્યા, અને ભારતીય સંસ્કૃતિ તરફ તેમનું આનંદ વધવા લાગ્યું. પ્રોફેસર વિન્ટરનિટ્ઝે જર્મન વિદ્વાનોના સંસ્કૃત

સાહિત્ય પ્રત્યેના ઉચ્ચ કોટિના આદર અને ઉત્સાહ વિષે નીચેના શબ્દોમાં વર્ણન કર્યું છે :

“જ્યારે હિંદી સાહિત્યની (સંસ્કૃત સાહિત્ય) પશ્ચિમની પ્રજાને બધુ થઈ ત્યારે ભારતથી આવતી સાહિત્યની દરેક કૃતિને પ્રાચીન યુગની કૃતિ તરીકે સ્વીકારી લેવા લાગી. અને ત્યારથી અહીંના લોકો ભારતને મનુષ્યમતિના અથવા ઓછામાં ઓછું માનવસમ્યતાના જન્મ સ્થળ તરીકે સ્વીકારવા લાગ્યા છે.”

પશ્ચિમના તત્ત્વદર્શકો જ્યારે હિંદુઓના વેદધર્મથી પ્રભાવિત થયા તથા તેનાં મુકતાકંઠે વખાણ કરવા લાગ્યા ત્યારે ખ્રિસ્તી પાદરીઓમાં મોટી હલચલ મચી ગઈ. અને તેઓ વેદધર્મ પ્રત્યે અસહિષ્ણુ બની ગયા.

તેમને હર હતો કે જો લોકો વેદ, ઉપનિષદ અને ગીતાથી પ્રભાવિત થઈ જશે અને તે ધર્મને માનતા થઈ જશે તો પ્રભુ ઉપરનું આપણું વચ્ચે આપણે શુભાવી દંઈશું. અને આ હરથી તેમણે ઉપનિષદના પ્રશંસક વિદ્વાનો સામે જેહાદ જગાડી.

આજ દિવસ સુધી અંગ્રેજી લશ્કરો સાથે પાદરીઓ આવતા તે માત્ર તેમના રાજ્યની સ્થિરતા જોખમાય નહિ માટે બહુમતી પ્રજાને ખ્રિસ્તી બનાવવાના ઉદ્દેશથી. એ ઉદ્દેશ પાછળ રાજકારણ હતું. રાજ-સત્તાનો સ્વાર્થ હતો.

હવે ઉદ્દેશ બદલાયો. તેમને ખુદ પોતાના ધર્મની જ સ્થિરતા હોવી જવાનો ભય લાગ્યો. હવે તો એમાંથી એક ધર્મે પૃથ્વીના પટ પરથી વિદાય લેવી જ જોઈએ એ નિશ્ચિત બની ગયું. એ નિર્ણય માત્ર તેમનો હતો. કારણ કે વેદ કે જૈન ધર્મ બળબળીથી કોઈનું ધર્માન્તર કરાવવામાં માનતા નથી. એ બન્ને ધર્મો સત્યનાં સનાતન મૂલ્યોને, સંસ્કૃતિના શ્રેષ્ઠ આદર્શોને શાંતિથી સમજાવે છે અને સર્વ પ્રાણીઓ તરફ પ્રેમભાવ બતાવતાં બતાવતાં મોક્ષમાર્ગી જીવન જીવવાની કલા લોકો સમક્ષ રજૂ કરે છે. ત્યાગની, અપરિચ્છેદની, સત્યની અને

હયાની મર્યાદા વચ્ચે જીવન જીવવા અને તપ તેમ જ ત્યાગ વડે મોક્ષ માગીં બનવા માત્ર ઉપદેશ આપે છે. જેને તે સ્વીકારવો હોય તે સ્વીકારે. ન સ્વીકારવો હોય નરકગામી બનવું હોય તેવાઓ સામે તલવાર તાણીને પોતે નરકગામી બનવાથી દૂર રહેવાની, મોક્ષમાર્ગની આકાંક્ષા-વાળાઓને સલાહ આપે છે.

ઈ. સ. ૧૮૦૨થી ૧૮૪૧ સુધી પ્રો. યુજીન બરનીર નામનો ફ્રેંચ ફાંસની યુનિવર્સિટીમાં સંસ્કૃત ભાષાનો પ્રોફેસર હોતો. તેના બે જર્મન ગ્રંથો હતા. રુડોલ્ફ રોથ અને મેક્સમૂલર. ઈ. સ. ૧૮૭૦માં ભારતમાં ફ્રેંચ કબજા નીચેના ચંદ્રનગર શહેરના ચીફ જસ્ટિસ અને ફ્રેંચ ભાષાના વિદ્વાન લુઈ જેકોલીયને ‘લા-બાઈબલ ઢાં લ ઇન્ડે’ ભારતમાં બાઈબલ નામનું પુસ્તક લખ્યું. બીજે વરસે તેનો અંગ્રેજી અનુવાદ પ્રસિદ્ધ થયો. આ પુસ્તકમાં તેના વિદ્વાન લેખકે લખ્યું હતું કે સંસારની તમામ મુખ્ય વિચારધારાઓ ભારતવર્ષની પ્રાચીન વિચાર-શ્રેણીમાંથી ઊતરી આવી છે. ભારતભૂમિ એ માનવતાના જન્મદાત્રી છે.

આગળ જતાં એ લખે છે “પ્રણામ! પ્રાચીન ભારતભૂમિ! માનવતાની જન્મદાત્રી! નમસ્કાર! પૂજનીય માતૃભૂમિ! જેને સદીઓ સુધી બહારનાં આક્રમણો ભૂતકાળના ઇતિહાસમાં વિલીન કરી ચક્રાં નથી એવી હે માતા! તારો જય હો. શ્રદ્ધા પ્રેમ કાવ્ય અને વિજ્ઞાનની જન્મદાત્રી! તને ધન્યવાદ, પ્રણામ. અમે અમારા પશ્ચિમ પ્રદેશમાં તારા ભવિષ્યના આગમનનો જયજયકાર બોલાવીશું.”

મેક્સમૂલર આ લખાણથી બળભળી ઊઠ્યો. તેણે કહ્યું કે આ ખાણસ ભારતના પ્રાદેશોથી પ્રભાવિત થઈ ગયો છે. મેક્સમૂલર અને તેના જેવા માનસના ઇસાઈ પાઠરીઓ હવે સંપૂર્ણ રીતે બળભળી ઊઠ્યા અને ભારતની હિન્દુ પ્રજા સામે એક જબરજસ્ત મોરચાની યોજના તૈયાર થઈ ગઈ. આ છે આજે બની રહેલા બનાવોની પૂર્વભૂમિકા.

લેખવૃત્તિનું દાન

ઝોકસર્કડં યુનિવર્સિટીમાં સંસ્કૃત ભાષાને સ્થાન આપવામાં આવ્યું અને સંસ્કૃતનો આ અભ્યાસક્રમ ચાલુ કરવા કર્નન બોડને લાખો પાઉન્ડની સખાવત કરી અને ૧૩ ઓગસ્ટ, ૧૮૧૧ના રોજના પોતાના વીલમાં એણે સ્પષ્ટ દીતે જણાવ્યું કે મેં આ મોટી રકમ એટલા માટે દાનમાં આપી છે કે જેથી મારા દેશવાસીઓ સંસ્કૃત ભાષામાં આપણા ધર્મગ્રંથોનો અનુવાદ કરે અને હિંદુઓને ખ્રિસ્તી બનાવે.

ઝોકસર્કડં યુનિવર્સિટીના સંસ્કૃત ભાષાના પ્રાધ્યાપક પ્રોફેસર વિલસને ‘હિંદુઓની ધાર્મિક અને દાર્શનિક પદ્ધતિ’ એ નામનું એક પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યું. એ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવાનો ઉદ્દેશ જણાવતાં તેણે કહ્યું કે હેલોબરીના સંસ્કૃતના વિકાન જોન મરે હિંદુઓની ધાર્મિક પદ્ધતિનું ખંડન કરે તેને ખસો પાઉન્ડ (તે સમયના બે હજાર રૂપિયા) ઈનામ બહાર કર્યું છે, તે ઈનામ જીતવા મથનારને મદદગાર થવાનો છે.

મેક્સમૂલરના શુરુબંધુ રુડોલ્ફ રોથે વૈદિક સાહિત્ય ઉપર એક નિબંધ પ્રગટ કર્યો અને અભિમાનપૂર્વક લખ્યું કે જર્મન ભાષા વિજ્ઞાનની મદદથી વેદમંત્રોના અર્થ, નિરુક્ત વડે કરવામાં આવેલા અર્થ કરતા વધારે સ્પષ્ટ અને સાચી દીતે થાય છે. ડબલ્યુ. ડી. બ્હીટલીએ એવો દાવો કર્યો કે, “જર્મન વિચારકોએ સ્થાપિત કરેલા સિદ્ધાંતો જ વેદના મંત્રોનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવી શકે.”

મેક્સમૂલરની ધર્માવૃત્તિ અને ધર્મહ

મેક્સમૂલરે બહાર કર્યું કે વેદમંત્રો ખાલિશ છે, મૂર્ખતાપૂર્ણ છે, જટિલ છે, હલકી કોટિના છે અને સામાન્ય કક્ષાના છે. એટલું જ નહિ વેદોમાં ખાલિશ વિચારોની સાથે સાથે કેટલીક એવી વાતો છે, જે અમને આધુનિક અથવા તો તદ્દન ત્રીજી શ્રેણીની લાગે છે. (આમ કહેવાનો તેનો હેતુ વેદો સનાતન નથી એમ સમજાવવાનો હતો.)

તેણે કહ્યું કે માનવજાતિએ ધીમે ધીમે શિક્ષિત થવું પડ્યું. (આ કહેવા પાછળ એનો હેતુ એ હતો કે વેદધર્મના મત મુજબ માનવજાત

અન્યથા શિક્ષિત છે, એ માન્યતાનું ખંડન કરવું) અને ધીમે ધીમે શિક્ષણ લઈને આખરે ખ્રિસ્તી ધર્મ સ્વીકારવો પડશે. વિશ્વના પુરાણા તમામ ધર્મોએ પોતાની ભૂલો સ્વીકારીને અને ખ્રિસ્તી ધર્મની સચ્ચાઈ જાહેર કરીને તેને સ્વીકારવો પડશે.

તેણે વેદોના અનુવાદ કર્યા અને પોતાની પત્નીને પણ લખ્યો કે 'મેં વેદોના અનુવાદ કરવાનું કાર્ય પૂરું કર્યું' છે. (ખોટા અનુવાદ ?) ભવિષ્યમાં એ ભારતની પ્રજા ઉપર અસર કરશે. ત્રણ હજાર વરસથી વેદધર્મના મૂળમાંથી જે પાંગરી રહ્યું છે તેનો નાશ કરવા માટે આ જ માત્ર ઉપાય છે.

પોતાના પુત્રને તેણે પણ લખ્યો કે, "તું કહી શકશે કે ધર્મના પુસ્તકોમાં શ્રેષ્ઠ પુસ્તક કયું છે ? હું કહું છું કે ન્યુ ટેસ્ટામેન્ટ (ખાઇબલ) જ સર્વશ્રેષ્ઠ પુસ્તક છે. બીજે નંબરે કુરાન છે. કુરાન આખરે તો ન્યુ ટેસ્ટામેન્ટની સુધારેલી આવૃત્તિ જ છે ને ? ત્યાર પછી ઓલ્ડ ટેસ્ટામેન્ટનો નંબર આવે ત્યાર પછી અનુક્રમે દક્ષિણનું બૌદ્ધ ત્રિપિટિક, ધી ટાઉટે કિંગ ઓફ લાઓડૅસ, ધી કિંગ ઓફ કન્ડ્યુશિયસ પછી વેદ અને છેલ્લે અવેસ્તા.

ઇ.સ. ૧૮૬૮ની ૧૬મી ડિસેમ્બરે ઇંગ્લેન્ડના હિંદી મંત્રી ડયૂક ઓફ આરગાઇલને હિંદમાં ખ્રિસ્તી ધર્મ ફેલાવવા કટિબદ્ધ કરવા લખ્યું કે ભારતમાં વેદધર્મ નાશ પામી ચૂક્યો છે. હવે તેનું સ્થાન ખ્રિસ્તી ધર્મ ના પડાવી લે તો દોષ કોનો ? (મતલબ કે રાજ્યસત્તાનો).

મેક્સમૂલર એવો દાવો આગળ કર્યો કે વેદોના સાચા અર્થ એ જ ભણતો હતો. ભારતીય વિદ્વાનો ખોટા હતા અને આ દાવો સાચો તે ભારતમાં ફેરી વળ્યો. તેની પાછળ તેની પ્રિન્ટિશ સત્તાનું પીઠબળ હતું. આ હકીકતને ખ્યાલમાં રાખીને હવે કંઈ ફીતે ભારત અંગ્રેજોના હાથમાં ગયું તે વિષય ઉપર આવીએ. કારણ કે મેક્સમૂલર અને તેના સાથીઓનાં દ્વેષપૂર્ણ અપકૃત્યોનું વર્ણન કરવા એક અલગ પુસ્તકની જરૂર પડે.

ખ્રિસ્તી ધર્મના ફેલાવામાં અવરોધો

મંગળ જુલાઈ પહેલાં જ ઇ. સ. ૧૮૩૩માં ખ્રિસ્તી પાદરીઓ આસામમાં ધૂસ્યા હતા. ભારતનો જે જે પ્રદેશ અંગ્રેજ હકૂમત નીચે આવ્યો ત્યાં ખ્રિસ્તી પાદરીઓનાં ધાડા ધૂમવા લાગ્યાં.

આ પાદરીઓ માટે વટાવપ્રવૃત્તિ સરળ બનાવવાના માર્ગો શોધવા જતાં અંગ્રેજ શાસકોને જણાયું કે જ્યાં સુધી હિંદુ પ્રભુ ગોમાંસ ખાતી ન થાય ત્યાં સુધી તેમને ખ્રિસ્તી ધર્મની દીક્ષા આપવી અશક્ય છે.

સિંહની ઝોચ. બિયડે લખ્યું છે કે ભારતમાં ખ્રિસ્તી ધર્મનો ફેલાવો કરવામાં ખ્રિસ્તી મિશનરીઓની માંસ અને દારૂ પીવાની ટેવ બહુ ઘોટી આડખીલીરૂપ છે. જિસસ ક્રીસ્ટથી પણ હબરો વસ્તો પહેલાં વેદધર્મે માંસાહાર કરવાની મનાઈ ફરમાવી છે. ગૌતમ બુદ્ધ અને ઝોરોસ્તરે પણ હિંસા કરવાની મનાઈ ફરમાવી છે. તો પછી આપણે ઝોમ કેમ માની શકીએ કે તેઓ ખ્રિસ્તી ધર્મને વધારે સારો ગણીને સ્વીકારશે ?

આ અવરોધ દૂર કરવા અંગ્રેજોએ એક કુહાડાનો હાથો શોધી કાઢ્યો. રાજેન્દ્રલાલ મિત્ર નામના કોઈ વૈષ્ણવ નખીરા પાસેથી ‘પ્રાચીન ભારતમાં ગોમાંસ બાક્ષ્ય’ એ નામનું પુસ્તક લખાવ્યું. એ પુસ્તક લખવા બદલ તેનું બહુમાન કર્યું.

તેમને ખાતરી થઈ હતી કે હિંદુસ્તાનમાં ખ્રિસ્તી ધર્મ ફેલાવવો હોય તો બાઈબલના પ્રચારથી નહિ ફેલાવી શકાય. તે માટે તેમણે રાજ્યસત્તા, અર્થકારણ, સમાજ-એ ત્રણ ક્ષેત્રો ઉપર પોતાનો અંકુશ અને પ્રભાવ જમાવીને પછી જ ધર્મ પરિવર્તન કોઈ નવા પ્રકારની કુનેહથી કરવું પડશે.

જેમ હિંદુઓ માટે ગૌરક્ષા, વનરક્ષા, ભૂરક્ષા અને જલરક્ષા એ તેમના ધર્મનાં અને સંસ્કૃતિનાં શ્રેષ્ઠ મૂલ્યો છે તેમ ઇસાઈઓ માટે,

આપણાં એ ચારે મુદ્દેયોનું નિકંદન કાઢવા, તેમણે આપણાં રાજ્યસત્તા, અર્થકારણ અને સમાજ ઉપર પોતાનો સંપૂર્ણ અંકુશ જમાવવો જ પડશે, અને આપણાં મુદ્દેયોનું નિકંદન કર્યા વિના ભારતમાં ખ્રિસ્તી ધર્મનો ફેલાવો આકાશકુસુમ જેવો અશક્ય છે એ વાતની તેમને ખાતરી થઈ ગઈ હતી.

હિંદુઓની રાજનીતિ, યુદ્ધનીતિ, વેપાર, હુન્નર, ઉદ્યોગ, શિક્ષણ, પદ્ધતિવદ્, એ તમામ વિષયોની તેમણે પૂરી માહિતી મેળવી લીધી હતી. એટલે પૂરી તૈયારી અને પૂરી પૂર્વયોજના સાથે તેઓ આગળ વધ્યા.

પ્રજાના રાજકીય જીવન ઉપર કબજો જમાવવાની શરૂઆત

જે રીતે અમેરિકાના મૂળ વતનીઓનો તેમણે નાશ કર્યો તે રીતે અહીં સફળતા મળે તેમ ન હતું. જહાંગીર શહેનશાહના સમયમાં તેઓ ગરીબ વેપારી તરીકે અહીં આવ્યા. મોગલ શહેનશાહની ઉદારતાથી ખાસ હકો મેળવીને અહીં વેપાર શરૂ કર્યો. પોતાના રક્ષણ માટે મોગલ શહેનશાહ પાસેથી મંજૂરી મેળવીને સુરત, મદ્રાસ, કલકત્તા વગેરે સ્થળે કોઠીઓ એટલે કે શહેરની અંદર નાના કિલ્લા જેવાં પણ મજબૂત રક્ષણસ્થાનો બાંધ્યાં. એ એવાં તો મજબૂત બાંધ્યાં હતાં કે ઇ.સ. ૧૬૬૪માં છત્રપતિ શિવાજીએ સુરત લૂંટ્યું ત્યારે તેમનાથી પણ એ કોઠી જીતી શકાઈ નહિ.

એકસો વરસ સુધી નાના નાના પ્રદેશો ઉપર પોતાનો કબજો જમાવતા જઈને ભારતીય રાજવીઓની ઉદારતાથી એકકસ પ્રકારની સ્વઅવકો મેળવતા જઈને તેઓએ અઢળક નાણું મેળવ્યું. પોતાનું સરકાર પણ જીભું કર્યું અને અંદરોઅંદર લડતા રાજવીઓ અને નબળી પડેલી મોગલ સલ્તનતના સૂબાઓ વચ્ચે કુનેહપૂર્વક ઝઘડા વધારીને બે દુરમનોમાંથી એકનો પક્ષ લઈ તેમને આપેલી મદદના બદલામાં અમુક અમુક વિસ્તારનો પ્રદેશ મેળવી પોતાના રાજ્યની હદ વધારતાં ગયાં.

આખરે પૂરી તૈયારી સાથે બંગાળના નવાબ સિરાજ-ઉદ્-દૌલા સાથે સીધા સંઘર્ષમાં ઊતર્યા. નવાબ સિરાજ-ઉદ્-દૌલા ખૂબ બહાદુર પણ ઉદાર અને લોભો હતો. તેણે અંગ્રેજોને ઘણી વખત હરાવ્યા હતા અને છતાં રહેમદિલીથી તેમને બંગાળમાં રહેવા દીધા હતા. આખરે લોર્ડ ક્લાઇવે બંગાળના વજીર મીર જાફરને બંગાળની ગાદી આપવાનું વચન આપીને ફેરવ્યો. એક શ્રીમંત વેપારી અમીચંદને રૂપિયા પચીસ લાખ આપવાનું વચન આપી ફેરવ્યો. તે બંને મારફત ખીબા સરદારો અને ઉમરાવોને ફેરવ્યા. નવાબને વફાદાર માત્ર એક જ સેનાપતિ રહ્યો હતો. અને તે સેનાપતિ ઇ.સ. ૧૭૫૭માં પ્લાસીનું યુદ્ધ શરૂ થતાં જ તોપનો ગોળો વાગવાથી મરણ પામ્યો, ખીબા તમામ સરદારો ફેરવા હતા એટલે નવાબ વગર લડ્યો હાર્યો અને કેદ પકડાયો.

અંગ્રેજોએ જે દગાફટકા અને વિધાસઘાત કર્યા તેમનું વર્ણન કરવા માટે તો સા પાનાં પણ ચોખાં પડે, માટે બની ગયેલા બનાવો ઉપર ઊડતી નજર ફેંકીને જ આપણે સંતોષ માનવો પડશે.

અમીચંદને કરાર મુજબના પચીસ લાખ રૂપિયા એવું બહાનું કાઢીને ન આપ્યા કે એ કરાર તો ખીબા કાગળ ઉપર લખાયા હતા. માટે તે આપવાના ન હોય. મીર જાફરને ગાદી તો આપી, પણ તેની સાથે એવી તો આકરી શરતો કરી કે તે શરતો પૂરી કરી શક્યો નહિ. અંગ્રેજોની ખૂબી તો એ હતી કે તેમની શરતો પૂરી કરવામાં આવે તો તરત જ વધુ આકરી નવી શરતો રજૂ કરતા, અને તે, પૂરી ન થાય તો ફરીથી વિગ્રહની ધમકી આપતા.

આખરે મીર જાફરને ગાદીએથી ઉઠાડી મૂકીને તેના જમાઈ મીર કાસિમને બંગાળનો નવાબ બનાવ્યો. પણ તેની સાથે વળી વધુ આકરી શરતો લખાવી. મીર કાસિમ એ શરતો પૂરી કરી શક્યો નહિ.

અંગ્રેજો દ્વારા લૂંટની શરૂઆત

મીર કાસિમ સાથેની એક શરત મુજબ અંગ્રેજોએ બંગાળ, બિહાર વગેરે સ્થળોએ પોતાની કાઠીઓ એટલે કે નાના નાના કિલ્લા

ખાંધી લીધા. તેમાં પોતાના સૈનિકો અને ઢાઝગોળો તેમ જ ખીબાં હથિયારો ગોઠવી દીધાં.

તે સમયે આખા પ્રદેશમાં ગાઢ વિસ્તૃત જંગલો હતાં, તેમાં વાઘની મોટી વસ્તી હતી અને વાઘના ખોરાક માટે ભૂંડોની વિશાળ સંખ્યામાં વસ્તી હતી. જંગલોમાં લાખોની સંખ્યામાં ભૂંડો રખડતાં. આ ભૂંડો કોઈ પાળતું નહિ. એટલે તેમનો કોઈ માલિક ન હતો છતાં ખંગાળ અને બિહારમાં જે કોઈ જડ કે ચેતન પદાર્થો હતા તે તમામના માલિક તો જે તે પ્રદેશના નવાળો હતા.

મીર કાસિમ ખંગાળનો નવાળ છતાં પણ તેની સત્તા અંગ્રેજોના પટાવાળા જેટલી પણ ન હતી. અંગ્રેજો મીર કાસિમની માલિકીનાં ગણાય એવાં આ લાખો ભૂંડોને વહાણો ભરી ભરીને યુરોપમાં વેચવા લાગ્યા અને તેમાંથી લાખો રૂપિયા કમાવા લાગ્યા. કારણ કે યુરોપની પ્રબલ ભૂંડના માંસની ભારે શોખીન છે.

તેમણે જોયું કે હિંદુઓના વેપારઉદ્યોગ ભાંગીને તેમનું શોષણ કરવું હોય, તેમ જ તેમને ખ્રિસ્તી બનાવવા હોય તો તેમના ગો-ધનને ખતમ કરવું જોઈએ અને તેમને ગોમાંસ ખાતા પણ કરવા જોઈએ. પરંતુ હજી હિંદુ સભ્યો બળવાન હતા અને તેમની સાથે કરવામાં આવતી સંધિઓમાં એવી શરત અંગ્રેજોએ કળૂલ કરવી પડતી કે તેમના પોતાના રાજ્યમાં પણ તેઓ ગોવધ કરી શકશે નહિ. એટલે હજી તેઓ ગાયો મારી શકતા નહિ. પણ જંગલોનો નાશ કરવાનું શરૂ કરી દીધું. વનરક્ષાના આપણા અધિકારને આપણે અમલ કરી શક્યા નહિ. જંગલો કાપવાનો અધિકાર તેમણે મીર કાસિમ પાસેથી મેળવી લીધો અને જંગલો કાપી કાપીને વહાણો ભરી ભરીને તે યુરોપનાં બજારોમાં વેચવા લાગ્યા. યુરોપી રાજ્યોને મકાનો, ફર્નિચર અને વહાણો ખાંધવા માટે લાકડાની જરૂર હતી. યુરોપની ત્રણે દિશાઓનાં રાજ્યો પાસે લડાયક અને વેપારી એમ બે પ્રકારના નૌકા કાર્લ હતા. એટલે ત્યાં લાકડાનું બજાર મોટું હતું અને અંગ્રેજો અહીંથી

મફતમાં મેળવેલા લાકડામાંથી મળલક કમાણી કરતા હતા. ભારતના જંગલો કાપનારા મજૂરોને તો અંગ્રેજોની કમાણીના એકવાડ જેટલું પણ મળતું ન હતું.

તેમણે મીર કાસિમ પાસેથી મીઠાથી તે કાપડ સુધીના તમામ વેપારના ઇન્જરા મેળવી લીધા, અને આયાતનિકાસને તમામ માલ વગર જકાતે ફેરવવા લાગ્યા. આમ ભારતની ધનસંપત્તિ, પશુસંપત્તિ અને વનસંપત્તિના શોષણના શ્રીગણેશ મંડાયા.

અંગ્રેજોની દાદાગીરી

હવે અંગ્રેજોએ મીર કાસિમ પાસે નવી શરતો રજૂ કરી કે (૧) અંગ્રેજોને તમામ પ્રકારનો માલ જકાત સુક્તા બહેર કરવો. (૨) હિંદી વેપારીઓના માલ ઉપર અંગ્રેજો કહે તેટલી જકાત નાખવી. (આ શરતો રજૂ થઈ ત્યારે હિંદી વેપારીઓ ઉપર પચીસ ટકા જકાત તો હતી જ). (૩) આજ દિવસ સુધી નવાબનાં કોઈ પણ પગલાથી અંગ્રેજોને નુકસાન થયું હોય તે નવાબે ભરપાઈ કરી આપવું. (નુકસાન તો કાંઈ થયું જ ન હતું, પરંતુ શિયાળ અને વરુના ન્યાયે આ શરત રજૂ કરવામાં આવી હતી.) (૪) અંગ્રેજો નવાબના જે કોઈ નોકરને શિક્ષા કરવાનું ફરમાવે તેને નવાબે શિક્ષા કરવી.

મીર કાસિમ આ શરતો સ્વીકારી શક્યો નહિ એટલે નવો વિગ્રહ ફાટી નીકળ્યો. મીર કાસિમ બહાદુર હતો, યુદ્ધનિપુણ પણ હતો, પણ તે જમાનામાં સિકંદુલર હતો. એટલે પોતાના લશ્કરમાં ઇસાઈઓની ભરતી કરી હતી. તેના તોપદળમાં ખ્રિસ્તીઓ ઊંચા હોદ્દા ઉપર હતા. તેની હિંદી બનાવટની તોપો તેમ જ બંદૂકો અંગ્રેજો બનાવટની તોપો અને બંદૂકો કરતાં ઘણી ચડિયાતી હતી.

પરંતુ અંગ્રેજોએ વિગ્રહ શરૂ કર્યા પહેલાં આ તોપદળના ખ્રિસ્તી અધિકારીઓને અને ખીબા કિલ્લેદારોને ફેરડ્યા હતા. એટલે વિગ્રહ શરૂ થતાં જ તોપદળ એવકા નીવડ્યું. મીર કાસિમ હારીને

ભાગ્યે અને તેના કિલ્લેદારો અંગ્રેજ લશ્કરને આગળ વધતું રોકવાને બદલે વગર લડાઈએ કિલ્લાનો કબજો અંગ્રેજોને સોંપી દેવા લાગ્યા.

મીર કાસિમ ભાગી ગયો અને ઘણો પ્રદેશ અંગ્રેજોને વગર લડાઈએ મળી ગયો એટલે ફરીથી બુઢ્ઢા મીર બાકરને વધુ આકરી અને નામોશીબરી શરતો લાદીને બંગાળનો નવાબ બનાવ્યો.

હવે અંગ્રેજોને પ્રદેશો જીતવાનો નવો રસ્તો મળી આવ્યો હતો. જમ ઘર ભાળી ગયો હતો. લાંચ, રુશવત, ઢગાકટકા, વિશ્વાસઘાત અને યેવચનીપણું એ અંગ્રેજોનાં કાતિલ હથિયાર બની ગયાં હતાં. બંગાળમાંથી એ જ શત્રો સાથે તેમણે અયોધ્યામાં ધસારો કર્યો અને ત્યાંના બળવાન ગણાતા નવાબ શુબ-ઉદ્-દૌલાના સેનાપતિઓને ફાંસીને તેને હરાવ્યો.

શુબ-ઉદ્-દૌલા પાસે બખ્તારયા ઘોડેસવારોનું (બખ્તરિયા ઘોડેસવાર એટલે ઘોડાઓને પણ બખ્તર પહેરાવતા જેથી ઘોડાને હથિયાર વાગે નિહ) પચાસ હજારનું લશ્કર હતું. પાયદળ તો બુઢ્ઢું અને ભારતમાં તેનું ઘોડેસવાર સૈન્ય સહુથી વધુ બળવાન ગણાતું. પરંતુ ફૂટેલા સેનાપતિના હાથ નીચેનું ગમે તેવું બળવાન અને બહાદુર સૈન્ય પણ લાચાર બની પરાજિત થાય છે. શુબ-ઉદ્-દૌલાના પરાજયથી સમગ્ર ભારતમાં અંગ્રેજોની ધાક બેસી ગઈ.

અહીં મીર બાકરે દર મહિને અંગ્રેજોને પાંચ લાખ રૂપિયા આપવાની શરત સ્વીકારી હતી. આથી તે ભારે નાણાકીય તંગીમાં આવ્યો, અંગ્રેજો દ્વારા થતા રાજનાં અપમાનો, રાજની કનડગતો, પ્રભાની ચર્ચ રહેલી બેહાલી, આર્થિક સંકડામણ અને પોતાની લાચારીથી આઘાત પામીને મૃત્યુ પામ્યો, ત્યારે જે અનેક નવી સંધિઓ અને વિગ્રહો થયાં તેની વિગતો લખવા અહીં સ્થાન નથી, એટલે ઘણા મહત્વના હોય એવા પ્રસંગોની જ નોંધથી સંતોષ માનવો પડશે.

દિલ્હીનાં લાચાર શહેનશાહે ઠલાઈવને આપેલી ફીવાનગીરી

ઠલાઈવ હવે દિલ્હી પહોંચ્યો. શહેનશાહ શાહઆલમ નબળો

હતો. હતાશ થઈ ગયેલો હતો. સમગ્ર દેશ ઢગાળાજી, નમકહરામી, સ્વાર્થાધિતાથી ઊકળી રહ્યો હતો. આથી લાચાર અનેલા શહેનશાહ કલાઈવને બિહાર, ચોરિસા અને અંગાળની દીવાનગીરી લખી આપી. હકીકતમાં તો તેણે એ ત્રણે રાજ્યો અંગ્રેજોને ચરણે ધરી દીધાં.

દિલ્હીથી પાછા ફરતાં કલાઈવે મીર બફરના પુત્ર નવાબ નજ-મુદ્દ-દોલાતું ઢગાથી ઝેર આપીને ખૂન કરાવ્યું. નજ-મુદ્દ-દોલા કલાઈવને મળવા આવ્યો ત્યારે તેણે પાંચ લાખ રૂપિયાનું નજરાણું ધર્યું હતું. અને કલાઈવે તેને બદલામાં ખાણમાં ઝેર આપ્યું હતું. એ મરી ગયા પછી કલાઈવે ઇંગ્લેન્ડ ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીને કાગળ લખ્યો કે....

“...It is impossible therefore to trust him with power and be safe...”

“નજ-મુદ્દ-દોલાના હાથમાં સત્તા રહેવા દઈને આપણે સલામત રહીએ એ અસંભવિત છે.”

(ઈ.સ. ૧૭૬૫ના સપ્ટેમ્બરની ૩૦મીએ કલાઈવે ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીને લખેલા કાગળમાંથી અવતરણ)

ઉત્તર ભારતમાં હવે કહેવત શરૂ થઈ ગઈ કે ‘બદક ખુદાકા, મુદક બાદશાહકા, હુકમ કંપની સરકારકા.’

અધૂરામાં પૂરું બાણે કે અંગ્રેજોને મદદ કરવા જ આવ્યા હોય તેમ સમસ્ત ભારતમાં ભયાનક દુકાળ, મહામારી અને કૌલેરા ફાટી નીકળ્યાં. આ વરસોમાં અંગાળીઓના શરીરમાંથી પસીને નહોતો ઝરતો, લોહી ઝરતું હતું. તેમની આંખોમાંથી અશ્રુધારાને ઠેકાણે રક્તધારા વહેતી હતી, પ્રજાની લાચારીનો લાભ લઈને અંગ્રેજોએ અંગાળાથી પંબાબ સુધી પોતાની ધૂસણખોરી વિસ્તૃત બનાવી દીધી, પોતાની બહાદુરીથી નહિ પણ છળકપટ, ઢગાફટકા, વિદ્યાસઘાત અને વચનભંગોની હારમાળા સરળને.

આવા અનેક ભતના બનાવોને બાજુએ રાખીને એક વાતને ઉલ્લેખ કરવાનું જરૂરનું છે, કારણ કે તે સમયે જે કાંઈ બન્યું તેનું જ પુનરાવર્તન આજે રાજકીય અને આર્થિક ક્ષેત્રે બની રહ્યું છે. બસેજ

વરસ પહેલાં શું બન્યું હતું તે આજની પ્રજા બાણી નથી. કારણ કે તે બનાવો ઉપર લોખંડી પડેલા પાડી દેવામાં આવ્યો છે. આજની પ્રજા એ બાણીને બોધપાઠ લે અને આગમનાં એવાં પારખે એ અતિ જરૂરનું છે. માટે તેનો ઉલ્લેખ લંબાણ થવાનો ભય છેડીને પણ કરવો જ રહ્યો.

લાચારીભરેલી સંધિઓ

હવે અંગ્રેજો નાનામોટા રાજવીઓ સાથે નવેસરથી સંધિની નવી દરખાસ્તો રજૂ કરતા અને એ દરખાસ્તોને સ્વીકાર ન થાય તો લશ્કરી હુમલાની ધમકી આપતા. નવી સંધિઓની દરખાસ્તમાં ખાસ મહત્વની, અપમાનકારક અને રાજ્યની આર્થિક, સામાજિક સ્થિતિને ઘેરી અસર પહોંચાડે તેવી દરખાસ્ત નીચે મુજબ રહેતી.

રાજવીએ પોતાનું લશ્કર બિખેરી નાંખીને અંગ્રેજો કહે તેટલા જ સૈનિકો અને તેટલાં જ હથિયારો પોતાના સૈન્યમાં રાખવાં. ખીજાં રાજ્યો સાથે કોઈ પ્રકારની સંધિ કરવી નહિ. અંગ્રેજો કહે તેટલી અંગ્રેજ પલટનો અને ઘોડેસવાર ટુકડીઓ પોતાના રાજ્યમાં રાખવી. તેનો ખર્ચ રાજવીએ ભોગવવો, પણ એ લશ્કરના અફસરો રાજવીનો હુકમ નહિ માને, હુકમ અંગ્રેજોનો જ માનશે. લશ્કરમાં કદાચ સૈનિકો હિંદી હોય, પણ અફસરો તમામ અંગ્રેજો જ રહેશે.

આ લશ્કરોના પગારનું ધોરણ અંગ્રેજો નક્કી કરે. એ ધોરણ એટલું ઊંચું હોય કે રાજ્યની તિજોરી એ બોલે ઉપાડી શકે નહિ. ઉપરાંત આ સંધિ ઉપર સહી કર્યા પહેલાં રાજવીએ અંગ્રેજ સત્તા-ધીશોને પાંચથી દશ લાખ રૂપિયા નજરાણું (આજની ભાષામાં ઝોનના) આપવું પડતું. બદલામાં રાજ્યની અંદર કોઈ અવ્યવસ્થા થાય તો તે સામે રાજવીને અંગ્રેજ સૈન્યનું રક્ષણ મળતું.

આવી શરતો અને સંધિને નામે થતી લૂંટથી રાજ્યોની આર્થિક રીતે કમર લાંગી પડતી. એ ખર્ચને પહોંચી વળવા પ્રજા ઉપર વધુ કરવેશ લાદવાની અને આકરી મહેસૂલ નીતિનો આશ્રય લેવો પડતો.

પરિણામે પ્રભાની રાજા તરફની ભક્તિમાં ઝોટ આવી અને ધીમે ધીમે રાજાપ્રભા વચ્ચેની કડવાશ એટલી વધી ગઈ કે જ્યારે અંગ્રેજો ગયા ત્યારે તરત જ પ્રભાએ આ તમામ રાજવીઓને ફેંકી દીધા.

અંગ્રેજો જેમ જેમ ભારતમાં આગળ વધતા ગયા તેમ તેમ તેમની પાછળ ખ્રિસ્તી પાઠરીઓ પણ દેશમાં ફેલાતા ગયા.

ખ્રિસ્તી ગ્રંથને કુરાન તરફ દ્વેષ ન હતો કારણ કે તેને એને ભય ન હતો. મેક્સમૂલર કુરાનને ન્યુ ટેસ્ટામેન્ટની નવી આવૃત્તિ કહેતો. છતાં તેણે ઈસ્લામનો ન સ્વીકાર કર્યો, ન તેનાં પર પ્રહારો કર્યા. તેણે તેની તમામ શક્તિ વેદધર્મને ઉતારી પાડવા માટે જ વાપરી. કારણ કે તેને અને બીજા ઈસાઈ પાઠરીઓને ભય હતો, કે વેદનું ઉચ્ચ પ્રકારનું મોક્ષમાર્ગી તત્ત્વજ્ઞાન ગોપી પ્રભાઓ બાણી જશે તો પાઠરીઓના વૈભવ વિલાસ અને સત્તાનો અંત આવી જશે.

આથી તેમને વેદધર્મ પ્રત્યે ઊંડો દ્વેષભાવ હતો. અને હિંદુઓને ખ્રિસ્તી બનાવવા તેઓ પોતાની તમામ શક્તિનો ઉપયોગ કરતા.

રાજવીઓને પુત્ર દત્તક લેવાની મનાઈ

હવે સત્તા અને ધનપિપાસુ અંગ્રેજો તેમની દુષ્ટતામાં વધુ આગળ વધ્યા. ખ્રિસ્તી ધર્મને ફેલાવો કરવા વધુ ને વધુ રાજ્યો ઉપર અધિકાર જમાવવાનું આવશ્યક હતું. કારણ કે તે સિવાય ખ્રિસ્તી ધર્મના પ્રચારનો અને એ પ્રચારની યોજનાઓને અમલમાં મૂકવાનો તેમજ દેશની સમૃદ્ધિ છૂટીને કુદરતી સંપત્તિ કબજે કરવાનો બીજો કોઈ માર્ગ તેમને માટે ખુલ્લો ન હતો.

હિંદુ ધર્મમાં પુત્ર હોવો એ ધાર્મિક સામાજિક અને આર્થિક દૃષ્ટિએ ખૂબ મહત્ત્વનું છે. જો કોઈને પુત્ર ન હોય અને થવાની સંભાવના પણ ન હોય તો કુટુંબીજનોના કોઈ પુત્રને વિધિપૂર્વક ધર્મશાસ્ત્રોની મર્યાદા પ્રમાણે દત્તક લેવાની પ્રથા છે. ગૃહસ્થ કુટુંબો કરતાં પણ રાજાઓ માટે તો પુત્રનું મહત્ત્વ ઘણું જ વધારે છે. કારણ કે જો રાજાને પુત્ર ન હોય તો રાજાના અવસાન પછી રાજ્ય માટે

કુટુંબીઓમાં ઝઘડો થાય, આંતરવિગ્રહ થાય, રાજ્યના ભાગલાં પણ પડે અને રાજ્ય નબળું પડે.

માટે રાજ્યો હંમેશાં પોતાના રાજ્યના રક્ષણ અને સ્થિરતા માટે જો પોતાને પુત્ર ન હોય તો પોતાના કુટુંબીઓમાંથી પોતાને યોગ્ય લાગે તેના પુત્રને દત્તક લેતા, જે તેમના મરણ પછી રાજ્યનો વારસદાર બનતો.

અંગ્રેજોએ ભારતના સાર્વભૌમ રાજવીઓના આ ધાર્મિક અધિકાર ઉપર તરાપ મારી, તેમને તેમની પરવાનગી વિના દત્તક ન લેવાનો અને દત્તક લીધો હોય તો તેને ન સ્વીકારવાનો આદેશ આપ્યો. આ પગલા પાછળ તેમનો હેતુ અપુત્ર મૃત્યુ પામેલા રાજવીના રાજ્યને ખાલસા કરી પોતાની હકૂમતમાં મેળવી લેવાનો હતો.

રાજ્યોએ સંધિ અનુસાર પોતાનાં લશ્કરો અને હથિયારો મર્યાદિત બનાવ્યાં હતાં અને તેમની રાજધાનીઓમાં અંગ્રેજ સૈન્યોની છાવણીઓ પડેલી હતી. એટલે તેઓ અંગ્રેજોને અરણ કરવા સિવાય ખોજું કાંઈ કરી શકવાની સ્થિતિમાં ન હતા. આજે પણ પ્રજાની એ જ સ્થિતિ છે. પશુઓની કતલ, જીવતાં પશુપક્ષીઓની નિકાસ, પવિત્ર સ્થળોએ કતલખાનાં, મચ્છીમાર કેન્દ્રો, અમાનુષી કરભારણ, મોંઘવારી વધારે તેવાં પગલાં, કાયદા વગેરે સામે અરણ કર્યા સિવાય પ્રજા શું કરી શકે તેમ છે? અને એટલે તો આ તમામ અરણ્યો હુકરાવી દેવામાં આવે છે, અને અરણની નકલો કચરાપેટીમાં ફેંકી દેવામાં આવે છે.

રાજ્યોએ સેનાપતિ કેને નીમવો, દીવાન કેને નીમવો વગેરે વિષયોમાં પણ અંગ્રેજોની દબલગીરી આવી પડી અને અંગ્રેજો પોતાની કદાચગીરી વ્યક્તિઓને તે મહત્ત્વનાં સ્થાને બેસાડવાની રાજ્યોને ફરજ પાડવા લાગ્યા.

કંપૂતળી જેવા આજના રાજકીય નેતા

આજે Aid to the developing Countriesની બળ પાથરવામાં આવી છે, અને તે બળમાં મુખ્યત્વે ભારત ફાળુ છે. વિકસિત રાજ્યોને સહાયની યોજના-એ તો માત્ર ઇ.સ. ૧૮૦૦ની આસપાસના સમયે માર્કિસ વેલેસ્લીએ ઘડેલી સખસિડિયરી એલાયન્સની મુધારેલી આવૃત્તિ છે. સખસીડીનો અર્થ હતો સહાય, અને એલાયન્સનો અર્થ મૈત્રી. ઉપર જણાવ્યું છે તેમ લશ્કરી સહાય અને તે પછી મૈત્રીનાં ઓઠાં નીચે આપીને જ ઘણાં રાજ્યોને નિર્બળ અને પરાધીન બનાવી દેવાયાં હતાં.

આજના આપણા રાજકર્તાઓ કદાચ આ ભૂતકાળનો ઇતિહાસ ભણ્યા જ નહિ હોય. ભણ્યા હોય તો તેમાંથી બોધપાઠ લેવાની તેમની શક્તિ નથી. ભૂતકાળના બનાવોમાંથી બોધપાઠ લેવામાં વિશ્વની તમામ પ્રજાઓમાં અંગ્રેજ પ્રજા સહુથી વધુ કુશળ પુરવાર થઈ છે. જ્યારે ભારતની પ્રજા પોતાના જ બે હજાર વરસના અનુભવોમાંથી બોધપાઠ લેવામાં તદ્દન નિષ્ફળ નીવડી છે. અને તેથી જ તે પરદેશી બસૂસીથી ઘેરાયેલી છે, પરદેશી સહાય રૂપી કરજમાં ફૂટેલી છે, અને અનેક પક્ષોમાં વહેંચાયેલી છે. જે પક્ષોને પોતાની કોઈ જ મૌલિક, જેને શુદ્ધ ભારતીય કહી શકાય એવી વિચારધારા નથી, એનું દર્શન પણ નથી. માત્ર પરદેશી સૂત્રોની ગોખણપટ્ટી એ જ જેમનું કૌશલ્ય છે. તેઓ પરદેશી દબાણ નીચે તેમની સલાહ મુજબ પરદેશી પ્યાદાં બની રાજ્યસત્તા સંભાળે છે.

ભારતવાસીઓ દ્વારા ખ્રિસ્તી ધર્મપ્રચારની વેલેસ્લીની યોજના

ખ્રિસ્તીય ધર્મ ભારતમાં જેમ જેમ આગળ વધતા હતા તેમ તેમ વધુ ને વધુ પાઠરીઓની જરૂર પડતી હતી. અંગ્રેજી રીતરિવાજોના પ્રચારની પણ જરૂર પડતી. વેલેસ્લીએ ભારતમાં સત્તાનાં સૂત્રો હાથમાં લેતાં અંગ્રેજી પ્રદેશમાં સવિચારની રમ પાળવાનું શરૂ કર્યું. પ્રદેશો ક્રમજે કર્યા પછી સમાજ અને અર્થકારણ ઉપર અંકુશ જમાવવાનું આ પ્રથમ પગથિયું હતું.

તેણે સંવિધાને વર્તમાનપત્રો છાપવાની પણ મનાઈ કરી અને કલકત્તા ફાઈલ વિલિયમ કલ્લામાં એક કોલેજ શરૂ કરી, જેનો ઉદ્દેશ ભારતમાં ઈસાઈ ધર્મનો ફેલાવો કરવા તૈયારી કરવાનો હતો. આમ ઉપરછલ્લી થીતે જોતાં તો સરકારી બહીષ્કાર ચલાવવા ભારતીય કારકુનો તૈયાર કરવાનું આ કાર્ય દેખાતું હતું. પરંતુ જે હજારો બદલે લાખો કારકુનોની હવે જરૂર પડી હતી, તેમને સરકારી નોકરી માટે તૈયાર કરતી વખતે અંગ્રેજી રીતભાત યુજન પલોટવામાં આવતા. અંગ્રેજી પ્રતિભા અને વિચારસરણીથી પ્રભાવિત કરાતા અને સમાજમાં તેમની મહત્તા વધારીને અંગ્રેજી સંસ્કૃતિથી લોકોને પ્રભાવિત કરવા આ કારકુનોનો હથિયાર તરીકે ઉપયોગ થવા લાગ્યો.

સાથે સાથે જ આ કોલેજમાં બાઈબલનું જુદી જુદી સાત ભાષાઓમાં ભાષાંતર કરાવીને તેનો સરકારી સહાય વડે પ્રચાર કરવામાં આવતો. પરદેશથી આવતા પાદરીઓ જે જે પ્રાંતમાં જાય તે તે પ્રાંતની ભાષાના બાઈબલના અનુવાદની નકલો તેમને પૂરી પાડવામાં આવતી. ચીફો અને હકીમો ઉપર પ્રતિબંધ

સહરાણુપુરમાં એક હોસ્પિટલ ખોલવામાં આવી. તેમાં દરેક વર્ણનાં અને ધર્મનાં સ્ત્રીપુરુષોની દરેક પ્રકારના રોગની સારવાર કરવામાં આવતી. પણ કોઈ આયુર્વેદિક વૈદ કે યુનાની હકીમને કોઈ રોગનો ઈલાજ કરવાની મનાઈ કરી. ઈસાઈ પાદરીઓ માટે રોગીઓની સેવાને નામે ઈસાઈ મતનો પ્રચાર કરવાની અને ગરીબોની સેવા કરવાના નામે પ્રભામાં તેમની પ્રતિષ્ઠા વધારવાની આ ચાલ હતી, જે પાછળથી ખૂબ સફળ અને વિસ્તૃત થઈ અને એ જ ચાલ નીચે આજે આસામમાં અંધાધૂંધી અને ગરીબ વિસ્તારોમાં વટાણપ્રવૃત્તિ વેગ પકડી રહી છે. આપણી સરકારોએ અંગ્રેજોની આ જૂનીપુરાણી ચાલબાજીના અનુભવમાંથી પણ બોધપાઠ લેવાનો ઇન્કાર કરીને આપણી આંતરિક સલામતી જોખમાવી છે.

દક્ષિણમાં વેલોરને ખિસ્તી ધર્મપ્રચારનું કેન્દ્ર બનાવ્યું. મદ્રાસના ગવર્નર લોર્ડ વિલિયમ બેન્ટિન્કે એક ફેંચ પાદરીને ભારતવાસીઓના

એટલે કે હિંદુઓના ધાર્મિક અને સમાજિક રીતરિવાજોને ઉતારી પારનાડું એક પુસ્તક લખવા આઠ હજાર રૂપિયા આપ્યા.

આ પુસ્તકમાં અનેક જૂઠાણાં છાપવામાં આવ્યાં હતાં. હિંદુઓને પેટ ભરીને ગાળો કાઢવામાં આવી હતી અને એમ સાબિત કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો કે ભારતની પ્રજા તદ્દન જંગલી છે, અને તેના ઉદ્ધાર માટે ત્યાં અંગ્રેજી શાસનની જરૂર છે. આમ કરીને યુરોપના જે વિદ્વાનોએ ભારતની અને વેદધર્મની પ્રશંસા કરી હતી તે છાપ ગોરી પ્રજાના મગજ ઉપરથી ધોઇ નાખવાની ચાલ હતી.

સરકારને ખરચે આ પુસ્તકનો ઇંગ્લેન્ડમાં પુષ્કળ પ્રચાર કરવામાં આવ્યો અને એના લેખક પેલા ફ્રેંચ પાદરીને ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીએ એક ખાસ પેન્શન બાંધી આપ્યું.

અપુત્ર રાજવીઓનાં રાજ્યો ખાલસા થયાં

પ્રદેશો ઉપર સત્તા જમાવવાની યોજના નીચે હવે બંગાળથી છેક પંજાબ સુધી અંગ્રેજોની ધાક બેસી ગઈ હતી. જે જે રાજવીઓ અપુત્ર મરણ પામતા તેમનાં રાજ્ય જપ્ત કરવામાં આવતાં હતાં. જુઠ્ઠા આક્ષેપો કરીને બીજાં રાજ્યો ઉપર ચડાઈ કરતા અને ચડાઈ કરતા પહેલાં ત્યાંના અમીરઉમરાવોને ફોડીને વિના પરિશ્રમે લડાઈ છતવાની બાજી રચતા. સિંધ ખાલસા કર્યું, મહારાષ્ટ્ર ખાલસા કર્યું. ફર્ગ, પંજાબ વગેરે રાજ્યો ખાલસા કરી તેના ઉપર અધિકાર જમાવ્યો. સતારા, ઝાંસી, નાગપુર, પેઠૂ, સિક્રિમ, સંબરપુર વગેરે એક પછી એક રાજ્યો ખાલસા કરતા કરતા ભારતીય પ્રદેશનો કે ભાગ તેમના અધિકાર નીચે લઈ લીધો, અને આ પ્રદેશોની ૨૧ હજાર ઇનામી બગીચો જપ્ત કરી. આ બગીચો તે તે રાજ્યોના રાજવીઓએ વંશપરંપરા ભોગવવાના તે બગીચદારોને પટ્ટા કરી આપ્યા હતા.

અંગ્રેજોની રાજ્યો સાથે સખસિડિયરી એલાયન્સની અને રાજ્યો ખાલસા કરવાની તેમ જ ઇનામી બગીચો જપ્ત કરવાની નીતિથી એક નવી પરિસ્થિતિ જન્મ પામતી હતી જેનો ઉપયોગ તેઓ આ દેશના

આર્થિક અને સામાજિક ક્ષેત્રમાં અંકુશ જમાવવા કરવા માગતા હતા, જેની ચર્ચા આગળ આવશે.

ભારતવાસીઓને ઇસાઈ બનાવવા અંગ્રેજી અફસરો સૈન્યમાં પ્રચાર કરવા લાગ્યા. અંગ્રેજ નીતિજ્ઞાને ભારતની પ્રજા ખ્રિસ્તી બની જાય તેમાં જ પોતાના રાજ્યની સ્થિરતા દેખાતી.

ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીના અધ્યક્ષ મેગલ્સે ઈ. સ. ૧૮૫૭માં પાર્લિમેન્ટમાં કહ્યું કે ‘પરમાત્માએ ભારતનું વિશાળ સામ્રાજ્ય ઇંગ્લેન્ડને સોંપ્યું છે તે એટલા માટે કે ભારતના એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી ઇસાઈ ધર્મ ફેલાઈ જાય. આપણે હરેકે આ કાર્ય માટે આપણી તમામ શક્તિ ખર્ચવી જોઈએ, જેથી આખા ભારતને ખ્રિસ્તી બનાવવામાં કોઈ ઢીલ ન થાય.’

રેવરન્ડ કેનેડી નામના એક અંગ્રેજે લખ્યું છે કે, ‘આપણા ઉપર ગમે તેટલી આફતો આવે તોપણ ભારતમાં જ્યાં સુધી આપણું રાજ્ય છે ત્યાં સુધી ખ્રિસ્તી ધર્મનો ત્યાં પ્રચાર કરવો એ આપણું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. જ્યાં સુધી કન્યાકુમારીથી હિમાલય સુધીના તમામ પ્રદેશની પ્રજા ખ્રિસ્તી ધર્મ ન સ્વીકારે અને વેદધર્મ તેમ જ ઇસ્લામની નિંદા કરવા ન લાગે ત્યાં સુધી આપણે આપણા પ્રયત્નો ચાલુ રાખવા જોઈએ. આ કાર્ય માટે આપણે જેટલા પ્રયત્નો કરી શકીએ તે તમામ પ્રયત્નો કરવા જોઈએ તેમ જ આપણા હાથમાં જેટલી સત્તા છે અને જેટલો અધિકાર છે તે તમામનો આપણે ખ્રિસ્તી ધર્મના પ્રચાર માટે ઉપયોગ કરવો જોઈએ.’

લોર્ડ મેકાલેએ જે કેળવણીનું માળખું આપણા માટે ઘટ્યું તેમાં તેનો મૂળ ઉદ્દેશ આ મહાન પ્રજાને ખ્રિસ્તી ધર્મમાં વટલાવવાનો અને રહેણીકરણી, ખાણીપીણી, વિચારશ્રેણી, તમામને અંગ્રેજી સંસ્કૃતિની અસરથી રંગી દેવાના હતા.

મંદિરો અને મંત્રિમંદોની ભગીરો જાત કરવામાં આવી. જેલના નિયમો એવા બનાવાયા જેથી ખ્રિસ્તી સિવાય કોઈ અન્ય ધર્મો જેલમાં પોતાનો ધર્મ પાળી ન શકે.

લોર્ડ કેનિંગે ખ્રિસ્તી ધર્મપ્રચાર પાછળ લાખો રૂપિયા ખર્ચ્યા. આ રૂપિયા હિંદની પ્રજા પાસેથી મહેસૂલ અને બીજી જકાતોમાંથી મેળવેલા હતા. ભારતવર્ષની તિબેટીમાંથી ખ્રિસ્તી બિશપો અને આર્ક બિશપોને બાદશાહી પગારો મળવા લાગ્યા. કચેરીઓમાં અંગ્રેજ અમલદારો પોતાના હાથ નીચેના હિંદી નોકરોને ખ્રિસ્તી ધર્મ સ્વીકારી લેવા આગ્રહ કરવા લાગ્યા.

પંબાબને સંપૂર્ણ ખ્રિસ્તી બનાવવાનું કાવતરું

અંગ્રેજ પાદરીઓ પોતાનાં વ્યાખ્યાનોમાં હિંદુ અને મુસ્લિમ ધર્મોની છટેઓક નિંદા કરવા લાગ્યા. ઇ.સ. ૧૮૪૯માં પંબાબ ઉપર સંપૂર્ણ અધિકાર સ્થાપ્યા પછી આખા પંબાબ રાજ્યને એક આદર્શ ખ્રિસ્તી રાજ્ય બનાવવાનું કાવતરું ઘડાયું તે નીચે મુજબ હતું.

પંબાબમાં અંગ્રેજ સરકાર પોતાની શાળાઓ બંધ કરે, અને શિક્ષણકાર્યની સઘળી જવાબદારી ઇસાઈ પાદરીઓ ઉપાડે. સરકાર આ પાદરીની શાળાઓને છૂટથી પૈસાની મદદ કરે. ભારતની પ્રજાના પૈસે ભારતનાં બાળકોને ખ્રિસ્તી બનાવવાની આ યોજના જેવું જ આજની કેળવણીનું પણ માળખું છે, જ્યાં ભારતની પ્રજાના પૈસે ભારતની પ્રજાનાં બાળકોને આપણા ધર્મનાં અને સંસ્કૃતિનાં શ્રેષ્ઠ મૂલ્યોનું નિકંદન કાઢનારા અને ખ્રિસ્તી સંસ્કૃતિના પ્રચારના હાથા બનાવાય છે.

એક એવી પણ દરખાસ્ત હતી કે શાળાઓમાં બાઈબલનું શિક્ષણ આપવું. હિંદુ ધર્મ કે ઇસ્લામને જરા પણ ઉત્તેજન આપવું નહિ. તેમના તહેવારોની સરકારી કચેરીઓમાં રજા આપવી નહિ. (આજે આપણા તહેવારોની રજા ધીમે ધીમે બંધ કરવામાં આવે છે. તે પ્રજા નિઃસહાય બનીને સહન કરી લે છે.) ન્યાયકચેરીઓમાં વેદ

કે ઈસ્લામ ધર્મનાં પુસ્તકોને સ્થાન આપવું નહિ, અને તેમનાં ધાર્મિક કીર્તનો પણ બંધ કરવાં. પણ આ નીતિ લાંબે સમય ચાલી શકી નહિ. લોકોનો વિરોધ આવી નીતિ સામે ઉત્તરોત્તર ઉઠા બનતો ગયો.

લશ્કરમાં ખ્રિસ્તી પ્રચાર

છતાં ખ્રિસ્તી ધર્મનો પ્રચાર તો ચાલુ જ રહ્યો. હવે તેમણે તેમની નજર સિપાહીઓ તરફ ફેરવી અને ખુલ્લી રીતે તેમને ખ્રિસ્તી ધર્મ સ્વીકારવા સમજાવવા લાગ્યા. આવા પ્રચારકોને સૈન્યમાં કર્નલોની પદવી આપીને ઘુસાડ્યા, જ્યાં કુરસદના સમયમાં તેઓ ખ્રિસ્તી ધર્મનો સૈન્યમાં પ્રચાર કરતા. ખ્રિસ્તી ધર્મના પુસ્તકોનો ભારતની ભાષામાં અનુવાદ કરતા અને પત્રિકાઓ વહેંચતા.

ધીરે ધીરે તેઓ આપણાં રામ અને કૃષ્ણને ગાળો આપવા લાગ્યા અને લાંચ આપીને લશ્કરી જવાનોને ઇસાઈ ધર્મ સ્વીકારવા પ્રલોભન આપવા લાગ્યા, અને ખ્રિસ્તી ધર્મ સ્વીકારે તેમને ઊંચી પાયરીએ ચડાવવા લાગ્યા. જે સિપાહી ખ્રિસ્તી ધર્મ સ્વીકારે તને હવાલદાર અને હવાલદાર હોય તો સૂબેદાર, મેજર વગેરે પદવીઓ આપવા લાગ્યા.

જસ્ટિસ માલકમ લૂંટનનો એકરાર

આ બધા જીલ્લોના વર્ણન કરતાં મદ્રાસની સુપ્રીમ કોર્ટના ન્યાયાધીશ માલકમ લૂંટન લખે છે કે, “સમાજના સભ્ય તરીકે હિંદીઓ અને અંગ્રેજો એકબીજાથી અભણ છે. માલિક અને શુભામી વચ્ચે જે ભાતનો સંબંધ હોય તે ભાતનો સંબંધ આપણી વચ્ચે છે. જેનાથી દેશવાસીઓનું જીવન સુખી બને. એવી દરેક ચીજ ઉપર આપણે આપણો અધિકાર કરી લીધો છે. જે વસ્તુથી દેશવાસીઓ સમાજમાં ઉન્નત મસ્તક રાખીને ફરી શકે એવી દરેક ચીજ આપણે તેમની પાસેથી પડાવી લીધી છે. આપણે તેમને ભતિષાબટ બનાવ્યા છે. તેમના ઉત્તરાધિકારના નિયમે આપણે રદ કર્યા છે. તેમની વિવાહ-

સંસ્થાને આપણે બદલી નાખી છે, તેમના ધર્મના પવિત્રતમ નિયમોની આપણે અવગણના કરી છે. તેમનાં મંદિરોની જમીન આપણે જપ્ત કરી છે. આપણા સરકારી ઉદ્યોગોમાં તેમને કાફર કહીને તેમને કલંકિત બનાવ્યા છે, તેમના દેશી રાજ્યોનાં રાજ્યો આપણે જપ્ત કર્યા છે અને એ રાજ્યોના અમીરોમરાવોની જગીરો જપ્ત કરી છે.

આપણી લૂંટફાટથી દેશને બરબાદ કર્યો છે અને લોકોને સત્તાવી સત્તાવીને તેમની પાસેથી મહેસૂલ વસૂલ કર્યું છે. આપણે દુનિયાનાં પ્રાચીન ઉચ્ચ કુટુંબોનો નાશ કર્યો છે અથવા તેમને હલકાં પાડીને અસ્પૃશ્ય જેવાં બનાવી દીધાં છે.”

અંગ્રેજી જુલમી નીતિની હિંદી આવૃત્તિ

ઉપર જે વર્ણન માલકમ લખેલું હતું છે તેવો જ જુલમ આજની પ્રજા ઉપર પણ કોઠો બેસાડવામાં નથી આવ્યો ? તફાવત માત્ર એટલો જ છે કે દોઢસો વરસ પહેલાં એ જુલમ આચરનારા પરદેશીઓ હતા. આજના આચરનારા એ પરદેશીઓએ તૈયાર કરેલા તેમના હિંદી શિષ્યો છે. પ્રજાની જુદી જ રીતરસમો વડે લૂંટ, અને તેમના ધર્મ અને સંસ્કૃતિના ઉચ્છેદનું કાર્ય તો કદાચ વધુ ઝડપી રીતે ચાલુ છે. ફરક એટલો પડ્યો છે કે તે સમયની પ્રજાએ પરદેશી જુલમ સામે બળવો પોકાર્યો. આજે એ જુલમથી કદાચ વધુ આકરા જુલમો પ્રજા નિઃસહાય બનીને લાચારીથી સહન કરે છે. પ્રજાનું ખમીર એકસ નીતિ વડે તોડી પાડવામાં આવ્યું છે. અને તે રાષ્ટ્રની સ્વાધીનતા માટે કદીક ખતરનાક પણ નીવડે.

પ્રદેશ, સમાજ, અર્થશાસ્ત્ર અને અંતે ધર્માન્તર એ ચારે પ્રવૃત્તિઓને એકસાથે આગળ ધપાવવા મથતા અંગ્રેજો વિશાળ પ્રદેશો કબજે કર્યા પછી બાકીના ત્રણ કાર્યોને આગળ ધપાવવા ઉતાવળા થયા. તેમણે લશ્કરી સિપાહીઓને ફોડવાની બંદૂકોના કારતૂસ, જે મોઢાથી તોડવાના હોય છે તેના ઉપર કોપરેલ તેલને બદલે ગાય અને સૂરની ચરબી લગાડી.

હિંદુઓ ગોમાંસ ખાય નહિ; મુસ્લિમો સુવરતું માંસ નથી ખાતા. બન્ને કેમોને એની સામે ધાર્મિક વાંધો છે. એટલે જ તેઓ આ ચરબી લગાડેલા કારતૂસો મોંમાં નાખે તો સમાજ તેમનો બહિષ્કાર કરે અને તેમના માટે ઈસાઈ ધર્મ સ્વીકારવા સિવાય બીજો વિકલ્પ ન રહે.

લશ્કરે આ કારતૂસો લેવા ના પાડી. અને તેમાંથી ૧૮૫૭નો મહાવિપ્લવ જાગી બેઠો.

એક વરસ ચાલેલા આ મહાવિપ્લવમાં ભારતીય સૈન્યો પરાજિત થયાં. તેમનો આ પરાજય અંગ્રેજ સૈન્યની બહાદુરીથી નહિ પણ અંગ્રેજોને વફાદાર રહેલા શીખ સૈન્યની વીરતાથી થયો હતો.

સંધિએ રાજવીઓને ખંડિયા બનાવી દીધા

હવે પ્રદેશો છતવાતું કાર્ય પૂરું થયું. ભારતનો ૬ ભાગ તેમના સંપૂર્ણ અને સીધા કબજા નીચે આવી ગયો હતો. બાકીનો ૪ ભાગ તે પ્રદેશોના રાજવીઓ દ્વારા અંગ્રેજી અંકુશ તળે હતો. રાજવીઓએ સંધિ કરારો મુજબ પોતાનાં લશ્કરો વિખેરી નાખ્યાં હતાં. અંગ્રેજી પલટણો તેમના પૈસે, તેમનાં રાજ્યોમાં, તેમનો હુકમ ઉઠાવવાનો ઇન્કાર કરતી, છાવણી નાખીને પડેલી હતી. તેમના સેનાપતિઓ અને હીવાનો અંગ્રેજો પસંદ કરતા.

તેમના રાજકુમારો માટે ખાસ કોલેજો શરૂ કરવામાં આવી હતી, ત્યાં અધ્યાપકો અને આચાર્યો અંગ્રેજો હતા. રાજકુમારોને ત્યાં ફરજિયાત ભણવા જવાતું હતું. ત્યાં તેમના ટ્યૂટરો, કમ્પેનિયનો વગેરે પણ અંગ્રેજ હતા. આ બધાના પગારના અને વહીવટના ખર્ચ આ રાજવીઓને માથે ચડતા. આ રાજકુમારોના અંગ્રેજ કમ્પેનિયનો તેમને ફાર્સી, બુગાર અને ભોગવિલાસને રસ્તે ચડાવતા, તેમને પશ્ચિમી સંસ્કૃતિના ફેશિયો રંગી નાખતા, પરિણામે જ્યારે તેઓ ગાદીએ આવે ત્યારે ખરાબ શક્તિ તરીકે જ્ઞાતિ મેળવી પ્રજાનાં રોડ અને ભક્તિ શુભાવી દેતા.

કોઈ રાજા મૃત્યુ પામે અને વારસદાર યુવરાજ નાની ઉંમરનો

હોય તો તરત ત્યાં અંગ્રેજ વહીવટદાર એડમિનિસ્ટ્રેટરના નામે યોગ-
બાંધતે રાજ્યનો વહીવટ સંભાળી તે રાજ્યનું ઝડપથી અંગ્રેજીકરણ
કરી નાખતો.

ઈ. સ. ૧૮૫૮માં મહાનવિગ્રહને અંતે ભારતનો પરાજય થયો.
એટલે પોતાના પ્રદેશમાં પણ ગોહત્યા ન કરવાના હિંદુ રાજાઓ
સાથેના સંધિ કરારો અંગ્રેજોએ કચરાની ટોપલીમાં ફેંકી દીધા અને
ઝડપથી ગાયોની કતલ શરૂ કરી. આમ કરવા પાછળ તેમના ઉદ્દેશ
નીચે મુજબના હતા :

ભારતની અર્થવ્યવસ્થા તોડી પાડવી. પોતાની દેવાળિયા અર્થ-
વ્યવસ્થાને અમલી બનાવી ભારતની સમૃદ્ધિ અને સંપત્તિનું શોષણ
કરવાનાં દાર ખુલ્લાં કરવાં. સમાજ ઉપર અંકુશ મેળવવો. દેશમાં
ગરીબી અને બેકારી ફેલાવી ખ્રિસ્તી ધર્મના પ્રચારને વેગ આપવો.
ગોવધ દ્વારા બેકારી, ગરીબી અને
ખ્રિસ્તી ધર્મ ફેલાવવાનું કારસ્તાન

ગાયોની કતલ કરવામાં જો હવે તેમને કોઈનો ભય હોય તો
અમુક મોટા હિંદુ રાજવીઓનો અને અમુક મોટું પ્રજાકીય પીઠબળ
ધરાવતા પુષ્ટિ સંપ્રદાયના મહારાજાઓનો. તેમને હિંદુ પ્રજાની ગોભક્તિનો
અનુભવ ૧૮૫૭ના મહાવિગ્રહ દ્વારા મળી ગયો હતો. એટલે એક-
તરફથી ગોવધ શરૂ કર્યાની સાથે જ હિંદુ રાજવીઓમાં બળવાન
ગણાતા મહારાસત્ર ગાયકવાડ સામે તેણે બ્રિટિશ રેસિડન્ટનું ખૂન
કરવાનું કાવતરું કયું છે એવો આરોપ મૂકી તેમને પદબ્રજ કરી
ખીજ રાજવીઓ ઉપર ધાક બેસાડી દીધી.

ધર્મવિરોધિને બદનામ કરી

ધર્મને ઉતારી પાડવાનું કાવતરું

ખીજ હાથ ઉપર પુષ્ટિ સંપ્રદાયના મહારાજા સામે ગંદો પ્રચાર
શરૂ કરાવ્યો. હવે વેદધર્મ કે તેની શાખાઓના ધર્મની સામે પોતે
સીધો પ્રચાર ન કરતા; કુહાડાના હાથા જેવા હિંદુઓને શોધી કાઢી
તેમની મારફત કરાવતા. તે પ્રચાર માટે પોતે તમામ મદદ આપતા.

આ પ્રચારમાંથી મહારાજ લાયબલ કેસનો જન્મ થયો. તેની વિંગતો બહુ લાંબી છે, એટલે એના અંગે ખેલાયેલા કાવા-ઢાવાના ઉલ્લેખ માટે અહીં પૂરતી જગ્યા નથી. પણ આ વડચંત્ર, બ્રિટિશ ન્યાયના નમૂનાની બાણકારી, અને વર્તમાનપત્રો ઉપરના અંકુશ દ્વારા પ્રચારથી કોર્ટમાં જીતેલા મહારાજશ્રીને પ્રજાની નજરે પરાજિત કેવી રીતે ચીતરાયા તે બાણવું આવશ્યક હોવાથી અહીં તેનું બને તેટલું ટૂંકું વર્ણન કર્યું છે.

મહારાજશ્રી સામે હિંદુઓ દ્વારા ભારે ગંદો પ્રચાર શરૂ કરાવ્યો. મહારાજશ્રીએ કોર્ટમાં પોતાની બદનક્ષી માટે રૂપિયા પચાસ હજારનો ઢાવો માંડ્યો. ઢાવામાં ન્યાયાધીશ અને વાલી તેમ જ પ્રતિવાદીના વકીલો અંગ્રેજ હતા, જેમને વૈષ્ણવ ધર્મનું કથું જ્ઞાન ન હતું. અનેક પ્રયત્નો છતાં, ધાકધમકી અને કાવાઢાવાથી મહારાજશ્રી વિરુદ્ધ અનેક જુખાનીઓ રચી કરાવી છતાં મહારાજશ્રી ઊતરતી કોર્ટના ચારિત્ર્યના હતા તેમ પુરવાર કરવામાં આરોપીઓ નિષ્ફળ ગયા, ત્યારે અંગ્રેજ ન્યાયાધીશે ચુકાદો આપ્યો કે મહારાજશ્રી સામે કોઈ આરોપ પુરવાર થતો નથી. પણ મહારાજશ્રી પોતાના લગ્ન પછી બે વરસ સુધી પોતાના પત્નીથી દૂર મજમાં રહ્યા હતા. માણસ બે વરસ સુધી બ્રહ્મચર્ય પાળી શકે એ અશક્ય છે. માટે મહારાજશ્રીના ચારિત્ર્યમાં કાંઈક નબળાઈ તો હશે, જે પુરવાર થઈ શકી નથી. માટે તેમને બદનક્ષીના બદલાના ૫૦ હજાર રૂપિયાને બદલે પાંચ રૂપિયા અપાવું છું.

સુધારક સમાજ ઉપર અંગ્રેજી પ્રતિભાનો અંકુશ

કોર્ટના આ ચુકાદાને સુધારક છાપાઓએ વિકૃત કરીને ચલાવ્યો. સુધારેલા ગણાતા અને અંગ્રેજોની મહેરબાની માટે તલસતા સુધારકોએ સમાજમાં જોરશોરથી પ્રચાર શરૂ કર્યો કે મહારાજને બધા દુષ્ટ ચારિત્ર્યના છે એમ કોર્ટમાં સાબિત થઈ ચૂક્યું છે.

આ કેસ અને ઢાવાનું પરિણામ એ આવ્યું કે સમાજનું સંગઠન તૂટ્યું. સમાજ સુધરે લાગને સનાતન એમ બે ભાગ વચ્ચે

વહેંચાઈ ગયો. સુધરેલા સમાજ ઉપર અંગ્રેજી પ્રતિભા છવાઈ ગઈ. અંગ્રેજી અંકુશ આવી ગયો.

૪૩ વર્ષમાં ત્રણ અબજ ગાયો-બળદોની કતલ

ખીજા હાથ ઉપર માંસાહારનો, ખાસ કરીને ગોમાંસ ખાવાનો પ્રચાર શરૂ કર્યો. એ પ્રચાર માટે બંગાળમાં Beef Eating Clubs (ગોમાંસ ભક્ષણ કલબો) સ્થપાઈ. આ કલબના સભ્યોને સુધારકો તરીકે, ક્રાન્તિકારીઓ તરીકે બિરદાવીને અને બહારમાં તેમનું સન્માન કરીને અંગ્રેજો તેમને બિરદાવવા લાગ્યા. તો ખીજી તરફ પશુહત્યાની કાયદેસરની ઝડપ વધારીને માત્ર ૪૩ વરસમાં આશરે ત્રણ અબજ ગાયો અને બળદોની કતલ કરીને ૧ અબજ ૬૬ કરોડ રૂપિયાથી વધુ કિંમતની કતલ કરાચેલી ગાયબેંસોનાં ચામડાંની નિકાસ કરી નાખી.

આ ઘોર કતલે ખ્રિસ્તી ધર્મના પ્રચાર માટેના, સમાજ સંગઠનને તોડવાના, અને સમાજ તેમ જ અર્થશાસ્ત્ર ઉપર અંકુશ મેળવવાના રસ્તા ખુલ્લા કરી આપ્યા.

ગોવધની નીતિ દ્વારા સામાજિક

પાસા ઉપર કબજાની શરૂઆતો

તે સમયે ચામડાનો ઉદ્યોગ નફાકારક ઉદ્યોગ હતો અને તે હરિજનોનો વારસાગત સદીઓ જૂનો ધંધો હતો. જેમ કાપડ ઉદ્યોગમાં પાયાની જરૂરિયાતની ચીજ રૂ છે, તેમ ચામડાના ધંધામાં પાયાની જરૂરની ચીજ ચામડું છે. દેશમાં સંપૂર્ણ ગોવધબંધી હોવાથી અને દેશના કૂંચ, વાહનવહેવાર, બળતણ, રહેઠાણ તેમજ આમ અને ગૃહ-ઉદ્યોગો પશુઓની મદદ વડે જ ચાલતા હોવાથી પશુઓની સંખ્યા અગણિત હતી અને કુદરતી મોતે મરતાં પશુઓ હરિજનોને મફત આપી દેવાતાં. આમ ધંધાની પાયાની વસ્તુ મફત મળી જવાથી તેમને ધંધામાં કમાણી સારી થતી.

હવે પશુઓ કપાવા લાગ્યાં અને તેમનું ચામડું નિકાસ થઈ જવા લાગ્યું એટલે ચામડાના ઉદ્યોગને તેની પાયાની જરૂરિયાતનો માલ

મળવો જ બંધ થઈ ગયો અને આખી કામ સામુદાયિક રીતે બેકાર બની ગઈ.

દેશમાં દૂધનો પુરવઠો તૂટી ગયો. દૂધ વેચવામાં પાપ ગણાતું. હવે દૂધ વેપારની ચીજ બની ગઈ, જેથી ગરીબ માણસો દૂધથી વંચિત બની ગયા. મધ્યમ વર્ગના લોકોને તેનો વપરાશ મર્યાદિત બનાવવો પડ્યો, પરિણામે લોકોની તંદુરસ્તી અને શરીરના બાંધા નબળા પડવા લાગ્યા.

છાણું બળતણ મફત મળતું. હવે છાણું વેપારની ચીજ બની ગયાં. છાણું વેચવા લાગ્યાં તેની અસર ધીમે ધીમે પકવાનશાસ્ત્ર ઉપર થવા લાગી.

બળદોની ખેંચ અને ખાતરની તંગી પડવા લાગી એટલે તેની અસર ખેડાણ ઉપર થઈ. ચોગ્ય ખેડાણ વિના એકરદીઠ અનાજનો ઉતાર ઘટવા લાગ્યો. બળદની કિંમત વધવા લાગી. એટલે અનાજના ભાવ અને માલની હેરફેરનો ખર્ચ વધ્યો.

શુદ્ધ ધી બનાવવાનો ઉદ્યોગ ભારતનો સૌથી મોટો ગૃહઉદ્યોગ હતો. તે દૂધનો પુરવઠો તૂટવાથી પડી ભાંગ્યો. દૂધ વેચવામાં ભલે પાપ ગણાતું, પણ દૂધમાંથી પેદા થતા ખાદ્ય પદાર્થો જેવા કે ધી, પેંડા, અરદી, શુભાબ બાંબુ વગેરે મોટી કમાણીના ધંધા હતા અને એ તમામ લોકોને બળ, વીર્ય અને તંદુરસ્તી આપનારા પદાર્થો હતા. લાખો કુટુંબો એ બનાવીને પોતાનો શુભારો કરતાં.

દૂધનો પુરવઠો તૂટવાથી આ તમામ પદાર્થોનું ઉત્પાદન ઓછું થવા લાગ્યું. ભાવ વધવા લાગ્યા અને લાખો કુટુંબો ઓછા પુરવઠાને અંગે પૂરો માલ ન બનાવી શકવાથી બેકાર થયાં. ચામડાંની નિકાસે અહીં ગરીબી, બેકારી, તંગી અને જીવનખર્ચ વધાર્યાં. ઇંગ્લેન્ડની પ્રજાને માટે ધંધાનું અને એ ધંધા વડે ભારતની પ્રજાનું શોષણ કરવા માટેનું બહાર ખોલી આપ્યું. ૫૦ વૈસામાં એક પશુનું ચામડું લઈ જઈને તેમાંથી જોડા બનાવી અંગ્રેજો અહીં પાંચ રૂપિયે જોડાની

જેઠ વેચતા, અને તેમની કેળવણીને પ્રતાપે અંગ્રેજી કેળવણી લીધેલે વર્ગ વિલાયતી જોડા પહેરીને ગૌરવ અનુભવતો. ગોવધની નીતિએ એક જ ઝાટકે સમગ્ર સમાજને ખળભળાવી નાખ્યો.

હવે પાદરીઓ આ બેકાર બની ભૂખમરાની સ્થિતિમાં આવી પડેલા હરિજનો વચ્ચે, પૈસા અને નોકરીની લાલચ આપીને તેમને ખ્રિસ્તી ધર્મમાં વટલાવવાના કામમાં લાગી ગયા.

રાજ્યે સાથે થયેલા સબસિડિયરી એલાયન્સ, મૈત્રી અને સહાયતા કરારોના ઘેરા આર્થિક તેમ જ સામાજિક પ્રત્યાઘાતો પડ્યા. આ કરારોની રૂએ રાજવીઓને પોતાનું લશ્કર વિખેરી નાખવું પડતું. લશ્કરમાં મુખ્યત્વે ક્ષત્રિયો હતા. તેમનાં જીવનકાર્યો મુખ્યત્વે લશ્કરમાં જોડાઈ યુદ્ધ સમયે લડાઈમાં જવું અને શાંતિ સમયમાં રાજ્યે આપેલી જમીનમાં ખેતી કરવાનાં હતાં. તેમને લશ્કરમાંથી છૂટા કરવામાં આવ્યા ત્યારે તેમની કમાણીનું સાધન (રાજ્યનો પગાર) તેમને શુભાવવું પડ્યું અને તેમનાં કુટુંબના શુજરાનનો બોલો માત્ર જમીન ઉપર, તેઓની ખેતીની આવક ઉપર આવી પડ્યો.

જે વખતે ખેતીની હાલત ગોવધની નીતિને લીધે નબળી બનવા લાગી હતી અને જીવનખર્ચ વધતો જતો હતો તે સમયે તેમના પગારનો આવક અટકી પડી તો બીજી તરફથી રાજવીઓના ખર્ચ વધતા હતા. તેમણે બ્રિટિશ મિત્રોને ખુશ રાખવા તેમના કૃપાપાત્ર બની રહેવા તેમને ઉદાર હાથે નજરાણાં આપવાં પડતાં. મહેસૂલની આવક ઘટતી જતી હતી. એટલે તેમની નજર તેમણે સારા સમયમાં લશ્કરમાં સારું કામ કરનારા શરવીરોને કે પોતાના કુટુંબીઓને જે ગામ કે જમીન આપ્યાં હતાં તેના તરફ વળી, તે આંચકી લેવા લાગ્યા. પરિણામે એ બગીરદારો બહારવટે નીકળી લૂંટફાટ કરવા લાગ્યા. સમાજની સલામતી ભ્રમભ્રમ ગઈ.

જે જે પ્રદેશોમાં અંગ્રેજોએ ધૂમ્રણખોરી કરી હતી ત્યાં ત્યાં અનેક છળકપટ, વિશ્વાસઘાત, દગાફટકા વડે અનેક પ્રકારના ધંધા તોડી

નાખીને પોતાના હસ્તક લઈ લીધા હતા અને પોતાને અનુકૂળ એવે
એક વેપારી વર્ગ ઊભો કરી જૂના વેપારીઓ અને જૂના આસામીઓને
ભાંગી નાખ્યા હતા. આમ વેપારી વર્ગ નમળો પડ્યો હતો.

દેશની કેળવણીનું સંચાલન પ્રાદ્યેષ દ્વારા થતું. શહેરોમાં વિદ્વાન
પ્રાદ્યેષોની પાઠશાળાઓ હતી જ્યાં ધર્મ, વિજ્ઞાન, જ્યોતિષ, ઇતિહાસ,
ભૂગોળ, ગણિત, કૃષિ, શિલ્પ, સંગીત, ચિત્રકળા, નૃત્ય, કાવ્ય, વૈદક-
વગેરે અનેક વિષયો મફત શીખવાતા.

ગામડાંઓમાં પણ નિશાળો હતી. એકંદરે ચારસો માણસની
વસ્તીદીઠ એક નિશાળ હતી. તે સમયે એટલે કે ઈ. સ. ૧૮૫૦ માં
ભારતની વસ્તી ૧૫ કરોડની હતી. આ હિસાબે પોણા ચાર લાખ
નિશાળો પ્રાદ્યેષ દ્વારા મફત શિક્ષણ આપતી અને આ પ્રાદ્યેષોને
ક્ષત્રિયો તેમ જ વૈશ્યો તરફથી તેમના ગુજરાન માટે દક્ષિણારૂપે વળતર
મળી જતું.

હવે આ બંને કોમો આર્થિક લીંસમાં સપડાઈને બેકારી અને
ગરીબીમાં અટવાઈ પડી. એટલે પ્રાદ્યેષો મુરકેલીમાં મુકાયા. ત્યાં
અંગ્રેજોએ બીજા ફટકો માર્યો. તેમણે આ તમામ નિશાળોને અમાન્ય
કરી પોતાની નિશાળો શરૂ કરી. આ નિશાળો નળવી સંખ્યાની હતી.
અને પોતાના વહીવટી કાર્ય માટે કેટલા નવા કારકુનો દર વરસે જોઈએ
તેની ગણતરી ઉપર આ નિશાળો શહેરોમાં શરૂ થતી.

પ્રાદ્યેષ દ્વારા ચલાવાતી નિશાળમાંથી કોઈ પણ વિષયના પારંગત
થેલા વિદ્યાર્થીને સરકારી નોકરી ન મળે. પણ સરકારી નિશાળમાંથી
બખતાં-વાંચતાં શીખેલા વિદ્યાર્થીને સરકારી કારકુનગીરી મળી જાય.
એટલે તેની બેકારી હોટે અને સરકારી કારકુન તરીકે સમાજમાં તેમનો
શિથો વધે. અંગ્રેજ આર્થિક નીતિથી દેશમાં બેકારી વધતી જતી હતી.
જમીન ઉપર બોલે વધતો હતો અને જમીનમાંથી ગુજારો ન કરી
અન્ન, બીજા નાશ પામતા ધંધાઓમાંથી ફેંકાઈ ગયેલા બેકારોનો

અસારો સરકારી નોકરી મેળવવા તરફ વળ્યો અને સરકારી નોકરી મેળવવાનું સાધન બન્યું સરકાર માન્ય નિશાળમાં અપાતું શિક્ષણ.

આ રીતે કાચદો કર્યા વિના ટૂંક સમયમાં જ બ્રાહ્મણોની ડાબાબાજી ૭૫ હજાર શાળાઓ તદ્દન બંધ પડી ગઈ. સમસ્ત બ્રાહ્મણ વર્ણ એકાર બની ગયો, તેમની વિદ્યા, કલા, સંસ્કૃતિ અને ધર્મનો પ્રવાહ એકદમ થંભી ગયો.

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર આ ચારે વર્ણો વચ્ચે ધર્મ અને ધંધા દ્વારા સંગઠન હતું. સામાજિક એકત્વ હતું. ગોવધની નીતિએ આ સંગઠનમાં સુરંગ ચાંપી અને ચાર વર્ણો એકબીજાથી દૂર ખસવા લાગ્યા.

કેળવણી દ્વારા સમાજ ઉપર પકડ

નિશાળોમાં અંગ્રેજી ભાષાનું, અંગ્રેજી રહેણીકરણીનું, અંગ્રેજી દબનાવવાનું જોરાવ વધવા લાગ્યું. અંગ્રેજી ભણેલા વર્ગમાં ચારે વેદના જ્ઞાતા પડિત કરતાં અંગ્રેજીમાં વાતચીત કરનારનો મોલો વધારે હતો. આયુર્વેદાચાર્ય કરતાં ડોક્ટરના કમ્પાઉન્ડરનો મોલો વધારે થયો. દરેક વર્ણમાં અને દરેક જ્ઞાતિમાં જે ભાગ પડ્યા-અંગ્રેજી ભણેલા સુધારકો અને અંગ્રેજી ન ભણેલા નવી પેઢીથી તિરસ્કૃત વડીલો.

નિશાળોમાંથી બહાર પડતી નવી પેઢી ઉપર હવે અંગ્રેજી સંસ્કૃતિની પકડ જામતી હતી અને સમાજ ઉપર પરદેશીઓનો અંકુશ ધીમે ધીમે વધવા લાગ્યો. જૂની પેઢીના હિંદી સંસ્કૃતિના પડિતો જીવન પુરું થતાં દુનિયામાંથી વિદાય થતા હતા અને નવા જન્મેલાં જીવનમાં પ્રવેશ્યા પહેલાં પેલી નિશાળોમાંથી પસાર થઈને પરદેશી મોહિનીથી રંગાઈને આવતા હતા.

હવે ઘરમાં ભાઈ ભાઈ વચ્ચે અંગ્રેજી ભાષામાં વાતો કરવી એ સુધારાની નિશાની ગણાવા લાગી. અંગ્રેજી દબાવવા પોશાક પહેરવો એ સમૃદ્ધિ અને હોશિયારીનું ચિહ્ન બની ગયું. પ્રાતઃકાળનું નિત્યકર્મ સેવાપૂજન હતું તે બંધ થયું. તેને બદલે મોર્નિંગ વોક અથવા

ટાનસ રમવાનું અને કાંઈ નહિ તો હાથે દાઢી કરીને બુટપોલિશ કરી દેવાનું શરૂ થયું.

સવારના દૂધ અને નાસ્તા માટે પેંડા, ગાંઠિયા, જલેબી, શીરો વગેરે બંધ થયાં. તેને બદલે ચા ને મિસ્કિટ આવ્યાં. દૂધ તાંસળીમાં પિવાતું, ચા માટે કાચનાં કપરકાળી આવ્યાં.

લોકો સવારે ભીડીને નદીકિનારે અથવા તળાવ કે કૂવા ઉપર નાહવા જતા તેને બદલે ઘરમાં બાથરૂમમાં નાહવાનું શરૂ કર્યું. નાહવા માટે તળાવની માટી, અરીઠાં, ચિકાખાઈ અથવા નાહવા માટે અહિંસક પદાર્થોનાં સુગંધી ચૂર્ણો વપરાતાં. હવે તે અવૈજ્ઞાનિક ગણાઈ ગયાં. તેને બદલે ચરબીમાંથી બનાવેલ સુગંધી સાબુ made in England વાપરવો એ અભિમાનનો વિષય બની ગયો. જેઓ અંગ્રેજી ભાષા ન બોલતા હોય તેમની સાથે પણ વાત કરતી વખતે પોતાના સુધારક-પણાનો પ્રભાવ પાડવા અંગ્રેજી શબ્દો માતૃભાષાની વચ્ચે ઘુસાડવા લાગ્યા.

નવાં મકાનો બંધાયાં, તેની બાંધણી ફરી ગઈ. જૂનાં મકાનો આપણા શાસ્ત્રોક્ત સિદ્ધાંત મુજબ અને આપણા ધાર્મિક, સાંસ્કૃતિક નિયમો પાળવામાં મદદરૂપ થાય, સીઓ અને પુરુષોની મર્યાદા સચવાય, એ રીતે આપણા દેશની આબોહવા પ્રમાણે બંધાતાં.

હવે નવા અંગ્રેજી ભણેલા એન્જિનિયરોએ આપણા મિત્રીઓનું સ્થાન લીધું. તેમણે યુરોપીય ઢંગે મકાનો બાંધવાનું શરૂ કર્યું. તેમાં ન આપણી આબોહવાનો ખ્યાલ રાખ્યો, ન ધાર્મિક-સાંસ્કૃતિક સ્થિતિઓ. આમ જીવનના દરેક ધોરણે અંગ્રેજી પ્રભાવ વધતો ગયો. આપણું સાહિત્ય જેના ઉપર એક દિવસ વિશ્વ મુગ્ધ હતું તેને પાછળ હસેલી દેવામાં આવ્યું. કવિ કાલિદાસ, બાણ, ભવભૂતિ વગેરેનાં નામ પણ ભુલાવાં લાગ્યાં અને અંગ્રેજી સાહિત્યકારો નવી પેઢીના યુવાનોને મુગ્ધ કરવા લાગ્યા.

માબાપો અંગ્રેજી બણેલાં ન હતાં માટે પછાત માનસનાં હતાં, ઓછી બુદ્ધિશાળાં હતાં, અને પોતે અંગ્રેજી ભણ્યા હતા માટે સુધારક હતા, પ્રગતિશીલ હતા એવા ખોટા માનસથી નવી પેઢીનું માબાપો પ્રત્યેનું વર્તન તોછડું બનતું ગયું. જૂના કુલાચાર, દેવદેવીઓની પૂજા એ તો બધાં જૂના જમાનાનાં છે, આ પ્રગતિશીલ દુનિયામાં હવે એ બંધબેસતાં નથી એ માન્યતા દઢ થતી ગઈ.

સાધુ, સંતો, મુનિ-ભગવંતો પંથ હવે આ પ્રગતિશીલ પેઢીને ખાસ આદર આપવા જેવા ન લાગ્યા, કારણ કે તેઓનું જ્ઞાન બહુ જૂનું હતું. નવી દુનિયા (વેપો તેમને બણકારી ન હતી. આમ ધીમે ધીમે લોકમાનસ બદલાતું હતું અને સમાજ ઉપર અંગ્રેજી સંસ્કૃતિની પકડ બમતી જતી હતી.

હવે ગાય અનાર્થિક હતી. કૂતરાં પાળવાની ફેશન આવી. કોઈ પરદેશી તેને અનાર્થિક કહેશે નહિ ત્યાં સુધી એ ફેશન વધતી જ જશે.

હવે શિક્ષણથી કહો કે વિદેશી વિચારધારાથી કહો, એક નવું તત્ત્વ પ્રજામાનસમાં ઢાળેલ થયું, વેદ અને જૈન ધર્મ અમુક ચીજોનો વેપાર કરવાની મનાઈ કરી છે, તો અમુક ચીજોનો વેપાર અમુક ઓક્કસ બાંધેલો માટે અનામત રાખ્યો છે. (આજે એઅનામત ધંધા આંચકી લઈને શ્રીમંતો લોકોનું એકામ નિર્દય શોષણ કરે છે અને જેમના એ અનામત ધંધા હતા, તેઓને એકાર બનાવીને તેમને અનામત નોકરીની મધલાણ લગાડી આપી છે.) અંગ્રેજી વિચારો દ્વારા પ્રજાના મનમાં ઠસાવ્યું કે કોઈ પણ ધંધો કરવો એમાં કશું ખોટું નથી. જ્યારે આપણા ધર્મ અને લોકાચાર એમ શીખવતા કે જમી તે ધંધો કરાય નહિ અને ધંધામાં અપ્રમાણિક થવાય નહિ.

તેમણે એક બીજું સૂત્ર નવી પેઢીને આપ્યું કે Nothing is wrong in love and war. અને હવે પ્રેમ પ્રસંગમાં કોઈ જ આચરણ દોષયુક્ત નથી, અન્યાયી નથી.

આપણે ત્યાં યુદ્ધ જેવા ક્ષેત્રમાં જ્યાં હરપણે મૃત્યુ થવાનો સંભવ છે ત્યાં પણ અનીતિ ન આચરવાના, ઠગાફટકા, ન કરવાના સખત નિયમો હતા. જીવનનું કોઈ ક્ષેત્ર એવું નથી જ્યાં આપણાં પૂર્વજોએ ધર્મનું, ન્યાયનું, નીતિનું, સદાચારનું અંધન ન સ્વીકાર્યું હોય.

લડાઈ તો હવે પ્રજા માટે હતી જ નહિ, કારણ કે રાજવીઓ ઉપર અંગ્રેજોનો સખત અંકુશ આવી ગયો હતો. પણ અંગ્રેજી સહ-શિક્ષણ અને પરદેશી સાહિત્યના પ્રભાવથી પ્રેમનું ક્ષેત્ર વિસ્તરતું હતું, અને તેમાં કશું ખોટું ન હોવાથી પરદેશી ફિલસૂફીથી નવી પેઢીમાં ઉત્તૃપ્તતા અને દુરાચાર પ્રસરવા લાગ્યાં.

આપણી દેશી બિનખર્ચાળ તમામ રમતોનું સ્થાન ક્રિકેટ અને ટેનિસે આંચકી લીધું. ઘોડાગાડી સામંતશાહીનું પ્રતીક ગણાવા લાગી. આધુનિક જીવન હોય તો મોટર જ લાઈએ. વરસો સુધી પેઢીઠરપેઢી ચાલે એવાં તાંબાપિત્તળનાં વાસણોનું સ્થાન કાચનાં વાસણોએ લીધું કારણ કે તે અંગ્રેજો વાપરતા હતા.

લગ્નવિધિઓ, ધાર્મિક વિધિઓ એ બધું ઢોંઝ બની ગયું. અંગ્રેજો તે ક્યાં કરે છે? ન કરે તો તેમને શું નુકસાન થયું? એ ન કરવા છતાં જુઓને તેઓ કેવા આગળ વધી ગયા છે! આપણાં ક્રિયા-શીલો તો પ્રાદાણોએ પોતાનાં પેટ ભરવા બનાવ્યાં છે એમ અંગ્રેજી પ્રાધ્યાપકોએ હિંદી વિદ્યાર્થીઓને સમજાવી લીધું.

ખોટા ઇતિહાસ દ્વારા નવી પેઢીના મનમાં લઘુતા અંધિ પેદા કરી અને પ્રાદાણો વિરુદ્ધ તો એવો પ્રચાર કર્યો કે આ દેશનું પતન થયું હોય તો એ વાંક પ્રાદાણોનો જ છે. હવે પ્રાદાણોના સુધરેલા નબીરા પોતે પ્રાદાણ છે એમ કહેવામાં શરમ અનુભવવા લાગ્યા.

કોઈ જૂઞ્ઘનું ન સૂએ, કોઈ યુસાફરને ખાવાપીવાની અને રહેવાની અગવડ ન પડે, માટે દરેક ગામે અન્નક્ષેત્રો અને ધર્મશાળાઓ હતી. હવે નવી પેઢીના મનથી અન્નક્ષેત્રો એ આળસુને ઉત્તેજન આપવાનાં ક્ષેત્રો અને ધર્મશાળાઓ ગંદા આળસુના અખાડા ગણાવા લાગ્યાં. હવે

તેને સ્થાને યુરોપયન ઢગનું સંધિલું અનાજ વેચનારી દોલો આવી અને હોટેલો આવી. આવા ઠરેક ફેરફારે ખર્ચ વધતો હતો, કમાણી વધ્યા વિના ખર્ચ વધવાથી ગરીબી વધતી હતી.

હિંદુઓની ધાર્મિક વિધિઓ પ્રત્યે નફરત પેદા કરવા, યજ્ઞાદિક કાર્યો વિરુદ્ધ જોરજોર પ્રચાર ઝુંબેશ ઉપાડવામાં આવી. મંદિરો અને ધર્માચાર્યોને બ્રાહ્મણો અને બ્રાહ્મણીઓના અખાડા તરીકે વર્ગીકરણ કરી શરૂ થયું. અન્નક્ષેત્રો ચલાવવાં એટલે આજીવનને ઉત્તેજન આપવું. તળાવો ખોદાવવાં એટલે એલેરિયાનો ફેલાવો કરવો, ફવા ખોદાવવા એટલે સ્ત્રીઓને પાણી ખેંચનારી મજૂરણો બનાવવી. તેને બદલે વોટર વર્ક્સ બનાવી ઘેરે ઘેર પાણીના નળ આપો. બધી દાનધર્મોની ક્રિયાઓ બંધ કરી દેશની સંપત્તિનો વ્યય અટકાવો અને દેશ પ્રગતિ કરી શકે માટે શિક્ષણ આપવા કેલેજો અને રોગીઓની-ગરીબોની સેવા કરવા હોસ્પિટલો માટે જ તમારી સંપત્તિ વાપરો એ ભતનો પ્રચાર વેગ પૂર્વક શરૂ થયો.

આ બધું આપણા જ પૈસે અને આપણા જ માણસો દ્વારા થતું. અંગ્રેજો માત્ર પાછળ રહીને દોરીસંચાર કરતા.

અંગ્રેજો નિશાળોમાં હાખલ થયા પછી હું પૂજા કરવા બાઉં છું એમ કહેવામાં શરૂ અનુભવતી. હું ટેનિસ કે ક્રિકેટ રમવા બાઉં છું કહેવામાં ગૌરવ અનુભવતું.

ગામને ચોરે કે શહેરોમાં ઘરના એટલા ઉપર નાનાંમોટાં આવીને ખેસતાં. નાનાં બાળકો વડીલો પાસેથી કથા-વાર્તા, તેમના જીવનના પ્રસંગો, અનુભવો, વડીલોનાં પરાક્રમો અને આફતોની વાતો સાંભળતા અને તેમનાં પગ, માથું વગેરે દબાવતા. દેશ, ધર્મ અને સંસ્કૃતિનું જ્ઞાન આ બાળકોને મળતું. વડીલોના અનુભવો સાંભળીને બોધપાઠ મેળવતા અને વડીલોનું સ્વાસ્થ્ય જળવાતું. મોટી ઉંમરે લોહીનું જમણુ ઝોલું થાય છે, એટલે સ્નાયુઓ નબળા પડે છે, નસો સુકાય છે, સાંધામાં વા થાય છે. પણ બાળકોની ચંપીથી તેમના લોહીનું જમણુ

વધતું. શરીરનાં અંગોમાં સ્ફૂર્તિ રહેતી અને ખાસ તો પગનાં તાંબામાં તેર કેન્દ્રો છે તેના ઉપર માલિશ થવાથી મગજ, આંખ, કાન, હૃદય, લિવર, કિડની, ગરદન, ખંભા, ઘુંટણ વગેરેના સાંધાને શક્તિ મળે છે. એટલે તેમની શારીરિક શક્તિ જળવાઈ રહેતી.

અંગ્રેજી શિક્ષણ આપ્યું એટલે આ પછાત માનસના ગણાયેલા વડીલોની સેવા કરવાનું કે એમના અનુભવોની અને ધર્મની વાતો સાંભળવાનું બિનજરૂરી લાગ્યું. હવે સુધારક જીવન જીવીને અને અંગ્રેજોની નકલ કરીને જ દેશને આગળ વધારી શકાશે એ ચોક્કસ માન્યતા ધર કરી ગઈ હતી. એટલે રાતની ભજનમંડળીઓ અને વડીલો સાથેનાં મિલન આ સુધરેલી દુનિયામાં નકામાં લાગ્યાં. તેને બદલે રાત્રિ કલબો, કલબોમાં જુગાર અને અંગ્રેજોના ખાસ પ્રીતિપાત્ર બનવું હોય તો તેમની સાથે બેસીને ઢાઝ પીવામાં જ આદર્શની ઉન્નતિ દેખાવા લાગી.

અંગ્રેજો કયાં રોજ પૂજા કરે છે? તેઓ અઠવાડિયે એક વખત અર્ચમાં જઈ આવે છે. પાદરીનું પ્રવચન સાંભળી આવે છે. આપણે પણ એવું જીવન કેમ ન જીવીએ? રોજ બે કલાક પૂજામાં બગાડવા. પંદર કરોડ માણસો પૂજા કરે તો રોજના ત્રીસ કરોડ કલાકો વેડફાય. માટે દર અઠવાડિયે એક વખતે અંગ્રેજોની માફક રવિવારે જ એક હોલમાં બેસીને પ્રાર્થના કરી લેવાનાં મંડળો સ્થપાયાં. તેમાં પોતાને વિદ્વાન અને ઉચ્ચ કક્ષાના ગણાવવા મથતા સાક્ષરો અને વિદ્વાનો હતા અને પોતે પણ અંગ્રેજોની પેઠે અઠવાડિયામાં એક જ વખત પ્રાર્થના કરવામાં ગૌરવ માનતા અને પોતાની આ આધુનિક અંગ્રેજી નકલ અંગ્રેજ રાજકર્તાઓની નજરે પાડવા પ્રયત્નો કરતા જેથી તેમની નજરે તેઓ સુધારક ગણાઈ શકે.

પ્રજામાં આદરણીય થવાને બદલે અંગ્રેજી અમલદારોની નજરે આદરણીય ગણાવામાં અભિમાન લેવાવા લાગ્યું, અને તેમને ખુશ કરવા

તેમ જ ખુશ કરાવે તેમની પાસેથી આર્થિક લાભ મેળવવા લોકોએ પોતાના દાનધર્મનું દષ્ટિબિંદુ બદલી નાખ્યું. તેમના વડીલોના ધનનો, દાનનો પ્રવાહ જે રસ્તો વહેતો તે બંધ કરીને હવે માત્ર અંગ્રેજી નિશાળો, કોલેજો અને હોસ્પિટલો તરફ તેમના ધનપ્રવાહનાં પૂર ઊમટવા લાગ્યાં, અને આ કોલેજો દ્વારા સુધારકોની, પશ્ચિમચક્ષુઓની, અંગ્રેજી સંસ્કૃતિના અંકુશધારીઓની ફાજ વધવા લાગી. સરકાર તરફથી આ ફાજને ઉત્તેજન આપીને સમાજ ઉપર તેમનો કબજો બંધે એવા પ્રયત્નો થવા લાગ્યા જેથી તેમના દ્વારા સમસ્ત સમાજ ઉપર પોતાની પ્રતિભા બમી બાય.

જ્ઞાતિસંસ્થાઓએ અંગ્રેજોને હાંક્યા

અંગ્રેજોનું મૂળ ધ્યેય તો સમસ્ત પ્રબળે દાડ પીતી અને માંસ ખાતી, ખાસ કરીને ગાયનું માંસ ખાતી કરવાની હતી, જેથી તેને ખ્રિસ્તી ધર્મમાં વટલાવી શકાય. નત્વજ્ઞાનની દષ્ટિએ કોઈ ખ્રિસ્તી ધર્મ ન તો વેદ કે જૈન ધર્મથી ઉત્તમ છે, ન તો એ વેદ કે જૈન-ધર્મીઓને આકર્ષવાની શક્તિવાળો. છતાં કદાચ કોઈ માર્ગભૂલ્યો હિંદી, ખ્રિસ્તી ધર્મ સ્વીકારવા સમજણપૂર્વક નહિં તો સત્તા કે ધનની લાલચે તૈયાર થાય તોપણ દાડ અને માંસ પ્રત્યેની તેની સ્ત્રગ તેને તેમ કરતાં અટકાવે.

અંગ્રેજો ભણેલા દાડ અને માંસને આધુનિક જીવન જીવવા માટે આવશ્યક ગણતા. છતાં પણ નવોદિતો પણ છૂટથી અને બહાર રીતે દાડ અને માંસનો ઉપયોગ કરી શકતા નહિ. કારણ કે તેમ કરવા જતાં તેમના જ્ઞાતિજનો તેમનો બહિષ્કાર કરી જ્ઞાતિ બહાર મૂકે. એટલે તે સમાજમાંથી તદ્દન ફેંકાઈ બાય. જ્ઞાતિ બહાર થયેલ વ્યક્તિને તેનાથી નીચી ગણાતી જ્ઞાતિ પણ પોતાનામાં સમાવવા તૈયાર ન થાય.

જે જે લોકો ખાનગીમાં દાડ પીતાં કે માંસ ખાતાં પકડાય તેમને તે ગમે તેવો મોટો સરકારી અમલદાર હોય તોપણ જ્ઞાતિ તેને જ્ઞાતિ બહાર મૂકી દેતો. જ્ઞાતિ બહાર મુકાયા પછી સમાજમાં તેની પ્રતિષ્ઠાનું

‘વિલામ થઇ જતું’. તેને દીકરાદીકરીનાં લગ્ન કરવાનું અશક્ય બની જતું. જ્ઞાતિમાં પાછા આવવા માટે તેને પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું પડતું અને જ્ઞાતિને ભારે દડા ભરવો પડતો.

જ્ઞાતિઓ સામે અંગ્રેજોનું પ્રચાર આક્રમણ

આમ અંગ્રેજ સંસ્કૃતિ સામે જ્યાં રાજ્યો ન ટક્યાં ત્યાં જ્ઞાતિ સંસ્થા મજબૂત ગઢ પુરવાર થઈ. એટલે અંગ્રેજોએ જ્ઞાતિઓ સામે આક્રમણની તૈયારી કરી. આ જ્ઞાતિસંસ્થા કોમવાદી, પછાત માનસની જડ, મૂરખ જાણવારીઓના હાથનું રમકડું છે. ભારતવાસીઓએ જ્ઞાતિસંસ્થા તોડી નાખવી જોઈએ. જો ભારતે દુનિયાની પ્રગતિ સાથે કદમ મિલાવવાં હોય તો આ જ્ઞાતિસંસ્થાઓને તોડીફાડી નાખવી જોઈએ એમ અંગ્રેજો પોતાના ધ્યેયની સાક્ષે માટે ચોક્કસ માનતા અને અંગ્રેજોએ કહ્યું માટે આપણા નેતાઓ માનવા લાગ્યા, હજી પણ આને છે.

અંગ્રેજોએ આપણને જે કાંઈ નુકસાન કયું તે સીધી રીતે પોતે ન કરતાં પ્રચાર દ્વારા કે રુશવત દ્વારા આપણા માણસોના હાથે જ કરાવ્યું છે. એટલે નિયમ પ્રમાણે જ્ઞાતિસંસ્થા સામે પ્રચાર કરીને પોતે તૈયાર કરેલા શિષ્યો દ્વારા જ જ્ઞાતિઓ ઉપર હુમલો કરાવ્યો, અને જ્ઞાતિઓ પાસેથી કોઈને પણ નાત, બહાર મૂકવાની સત્તા લઈ લેવાયી.

પરિણામે જ્ઞાતિનો ગઢ તૂટી પડતાં ઘણાં જો ગૃહઉદ્યોગ બની ગયો. ઈર્ષા, માંસ, મચ્છી ન ખાનારા જડસુ ગણાવા લાગ્યા એ ત્રણે હિંસક પદાર્થો સુધારાનું ચિહ્ન અને આવશ્યક પૌષ્ટિક યોગ્ય બની ગયા. જોકે એ ત્રણે પદાર્થો યોગ્ય નથી. ખાદ્ય પદાર્થો છે. યોગ્ય તે ફેફવાય જેનાથી પેટ ભરાય. ખાદ્ય પદાર્થ સ્વાદ ખાતર અથવા મીઠા કોઈ કારણે ખાઈ શકાતો પદાર્થ છે. તેનાથી પેટ નથી ભરાતું.

દા. ત. ખાંડ, ગોળ, મીઠું, અથાણું, ચટણી એ તમામ ખાદ્ય પદાર્થો છે, યોગ્ય નથી. તેમ માંસ, માછલી, ઈંડાથી પેટ નથી ભરાતું,

માટે તે ઝાશક નથી, ખાદ્ય પદાર્થો છે, પણ પૌષ્ટિક પદાર્થો નથી.

હવે પરિસ્થિતિ એ છે કે જો માણસ ઘાટ પીતાં પકડાય અને જ્ઞાતિ તેને નાત બહાર કરે તો જ્ઞાતિ બહાર મૂકનાર પટેલને જેલની સજા થાય. પણ સરકારી કાયદાનો ભંગ કરીને ઘાટ પીતાં, વેચતાં કે બનાવતાં પકડાય તો માત્ર સાધારણ ફાંસી સજા થાય. આમ ધીમે ધીમે પ્રજાની માનસિક સ્થિતિ પલટાઈને પરદેશ-પરસ્ત બનતી ગઈ. સમાજ ઉપર અંગ્રેજોનો અંકુશ આવી ગયો.

યુરોપિયનો અહીં આવ્યા ત્યારે તેમની પાસે કે તેમના પાદરીઓ પાસે પણ ચારિત્ર્ય ન હતું, કે તેમના ધર્મગ્રંથોમાં ધર્મનાં ગૂઢ રહસ્યો કે પવિત્ર દર્શન ન હતાં.

સોળમી-સત્તરમી સદીના અંગ્રેજોનું જંગલી જીવન

જે લોકો આપણને જંગલી ગણાવીને આપણને કેળવવાનો અને પ્રગતિને પંથે લઈ જવાનો ફાંલ સેવતા હતા, તેઓ સોળમી અને સત્તરમી સદીમાં (એ સમયને ભારતનો સુવર્ણ યુગ કહે છે) કેવા હતા તે વિષે પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસકાર ટ્રેકર નીચે સુજબ લખે છે :

ગામડાઓમાં તેઓ બરુની ઝૂંપડીઓમાં રહેતા. અગ્નિ માટે ઘાસ સળગાવતા. ધુમાડો જવા માટે ઝૂંપડીમાં કોઈસ્થાન ન હતું. રસ્તાઓ ઉપર ડાકુઓ અને નદીમાં ચાંચિયા ફરતા. મહામારી અને ગરીબીને લીધે વસ્તી ઓછી થતી હતી.

શહેરના લોકોની પણ એવી જ હાલત હતી. સૂચ માટે તેઓ ભૂસા ભરેલા કાંચળા વાપરતા. ગરીબો માટે વૈદકીય સારવાર ન હતી. ઠંડીથી બચવા શ્રીમંતો ચામડાનાં કપડાં પહેરતા, ગરીબો હાથપગ ઉપર ઘાસની પૂળીઓ વીંટતા. લોકોની પચાઈમાં અને કપડાંમાં જૂ હતી.

આખા યુરોપમાં ગરમીનો રોગ મોટા પ્રમાણમાં ફેલાયેલો હતો. તેથી એમ માની શકાય કે દુરાચાર વ્યાપક પ્રમાણમાં હશે. તે સમયના

લેખકે ઉપર વિશ્વાસ મૂકીએ તો એમ માનવું પડે છે કે વિવાહિત કે અવિવાહિત, સાધારણ ગૃહસ્થ કે પાદરી, ગલીમાં ભટકતા બિખારીથી દશમા પોપ લિયે સુધીના તમામ વર્ગના લોકો આ રોગથી બચ્યા ન હતા.

પ્રજા એટલી તો અશિક્ષિત હતી કે પાર્લમેન્ટના ઘણા સભ્યો પણ લખીવાંચી બાણતા નહીં. દુરાચાર એટલા મોટા પ્રમાણમાં ફેલાયે હતો કે એમ ખુલ્લું કહેવામાં આવતું કે ઇંગ્લેન્ડની એક લાખ સ્ત્રીઓને પાદરીઓએ ભ્રષ્ટ કરી હતી, પાદરી ગુનો કરે તો તેને નામની જ સજા થતી. ખૂન માટે પણ તેને માત્ર પાંચ રૂપિયાનો દંડ થતો.

આવી આ પ્રજાએ કેંગવણી દ્વારા આપણા ઉપર આધિપત્ય જમાવી અંતે ખ્રિસ્તી બનાવી દેવાનું બીડું ઝડપ્યું હતું અને ઇતિહાસમાંથી બોધપાઠ લેવાનો ઇન્કાર કરનારા રાજપુરુષોને કુહાડાના હાથા બનાવીને તેઓ ધીમી પણ મક્કમ પ્રગતિ કરી રહ્યા છે એ હકીકતનો સ્વીકાર કરવો જ રહ્યો.

ભારતનો સમૃદ્ધ વેપાર

ભારતના અતિવિકસિત ઉદ્યોગો અને સમૃદ્ધિનાં મૂળ તેની સમૃદ્ધ અને સસ્તી ખેતીમાં હતાં, અને ખેતી સમૃદ્ધ તેમ જ સસ્તી હતી. ભારતનાં એરક્ષા, વનરક્ષા, ભૂરક્ષા અને જલરક્ષા કરવાના સિદ્ધાંતને કારણે.

સૌથી મોટો ઉદ્યોગ કાપડનો હતો. તે સમયે એકલું શુભરાત સમસ્ત ઇરાન, તાતાર, તુર્કી, સીરિયા, આર્મરી (ઉત્તર આફ્રિકા), અરબસ્તાન, ઇથિયોપિયા વગેરે અનેક દેશોને પોતાને ત્યાં બનેલું રેશમી અને સુતરાઉ કાપડ પૂરું પાડતું. તે સમયના વિદેશી મુસાફરો લખે છે કે ઉચ્ચ અને મધ્યમ શ્રેણીના લગભગ તમામ લોકો રેશમી વસ્ત્રો જ પહેરતા.

અકબરે રાજ્યને ખરચે રેશમી વસ્ત્રો બનાવવાનાં કેન્દ્રો અમદાવાદ, લાહોર, આગ્રા વગેરે સ્થળે ચાલુ કર્યાં હતાં. એકલા લાહોરમાં જ ચાલ બનાવનારી એક હામર સાળો હતી.

બંગાળમાં સુતરાઉ કાપડની સાળો ઘેર ઘેર હતી અને કેપ ઓફ ગુડ હોપથી ચીન સુધીનો દરેક માનવી ભારતમાં બનેલું કાપડ પહેરતો. અરબસ્તાન, મિસર (ઇજિપ્ત), લંકા, ખર્મા, મલાક્કા, ચીન, જાપાન, ફિલિપાઈન્સ અને છેક મેક્સિકોમાં પણ ભારતીય કાપડની બેહલ બપત હતી.

બંગાળ આખા મધ્ય એશિયાને ખાંડ પૂરી પાડતું અને આ તમામ માલની અને ભારત અને પરદેશો વચ્ચે મુસાફરોની હેરફેર ભારતીય બનાવટનાં વહાણોમાં થતી. વહાણુ બનાવવાનો એક જખરજસ્ત ઉદ્યોગ હતો. યુરોપમાં આપણી બનાવટનાં વહાણોની જખરી માંગ હતી. કચ્છ અને સૌરાષ્ટ્ર તેમજ ગુજરાતનાં બંદરો દરિયાઈ વેપાર અને વહાણો બનાવવાના ઉદ્યોગથી ધમધમતા હતાં

હિંદી વેપારીઓ સાથે કાવતરાં

પશ્ચિમથી પૂર્વ કાંઠા સુધીનાં રાજ્યો પાસેથી ધ્યાની ભિક્ષા માગીને પોતાનાં તમામ માલની આયાતનિકાસ વગર જકાતે કરવાની અંગ્રેજોએ સનદો મેળવીને આપણા વેપારને ગૂંજળાવ્યો. બંગાળમાં મીર જાફર પાસેથી મહેસૂલ ઉઘરાવવાનો ઇજારો લઈને, કાપડના વેપારનો ઇજારો લઈને, તેમ જ ભારતીય વેપારીઓ સાથે વેપારમાં વાંધો પડે તો તેનો મુકદ્દમા બ્રિટિશ હકની અંગ્રેજ કોર્ટોમાં જ ચાલે એવા કરારો કરાવી લીધા.

હિંદી કારીગરો ઉપર અમાનુષી જુલમની ઝડીઓ

હવે કાપડના વણકરોને તેમનું કાપડ અંગ્રેજો સિવાય ખીબને વેચવાની મનાઈ થઈ. અંગ્રેજો તેમની સાથે અમુક વાર કાપડ બનાવી આપવા કરારો કરતા. મોટો સોદો આપીને વણકરને એડવાન્સમાં પૈસા પણ આપતા અને પછી જેટલું કાપડ એક વરસે તૈયાર થઈ શકે એટલું કાપડ એક મહિનામાં આપવાનું દબાણ કરતા. વણકર એ ક્યાંથી આપે? એટલે કરારભંગનો તેમની ઉપર અંગ્રેજ હકૂમતમાં મુકદ્દમા ચાલે. વણકર જલદી કામ કરી આપે માટે તેના ઘરમાં અંગ્રેજ ચોકી-

દાર બેસે. વણકરને અઢાર-વીસ કલાક કામ કરવાની ફરજ પાડે. ઘરમાં કુટુંબના સભ્યોના દેખતાં મારગૂઝ કરે. કાપડ બને તેટલું લઈ લે. તેના બદલામાં પૈસા આપવાને બદલે પોતે ઇંગ્લેન્ડથી લાવેલ અથવા અહીંથી ખરીદેલ માલ ઊંચા ભાવે આપે. જે વેચતાં વણકરને પૂરા પૈસા મળે નહિ.

આવા જુલમથી ઝપાટાબંધ કાપડ ઉદ્યોગ પડી ભાંગ્યો. જુલમથી ત્રાસીને વણકરોએ સાળો ચલાવવાનું બંધ કર્યું. એકલા ખિહાર રાજ્યના છ જિલ્લામાં જ ૬૬ હજાર સાળો બંધ પડી અને ૧૫ લાખ કાંતનારીઓના રંટિયા બંધ પડ્યા. આવી જુલમી અન્યાયી જોહુકમીથી આપણો દરેક ગૃહઉદ્યોગ ભાંગી નાખ્યો. ઢાકાની વિશ્વવિખ્યાત મલમલ બનાવનારા વણકરોએ અંગ્રેજોના જુલમથી ત્રાસી જઈને પોતાના અંગુઠા કાપી નાખ્યા, જેથી કાપડ વણવાની તેમને ફરજ પાડી શકાય નહિ. આ જ રીત વેપારમાં પણ અજમાવી. વેપારી પાસેથી માલ ખરીદે તેના ભાવ તેઓ જ નક્કી કરે. તે ભાવે વેપારી માલ ન આપે તો હાથમાં હાથકડી નાખી પોલીસ થાણે લઈ જઈ મારગૂઝ કરે. પોતાનો માલ તેને ઊંચે ભાવે લેવાની ફરજ પાડે. ન ખરીદે તો વળી પાછી હાથકડી પહેરવી પડે. અંગ્રેજો માલ ખરીદે તેના બદલામાં પૈસાને બદલે પોતાનો માલ બજાર કિંમત કરતાં ઊંચા ભાવે લેવાની ફરજ પાડે. આ રીતે તમામ વેપારીઓને ભાંગી નાખ્યા અને પોતે વેપારમાં બિનહરીફ તેમ જ મુખ્ય ઇબ્બરદાર બની ગયા.

(મિન્ટગોમરીના પૂર્વ ભારતનો ઇતિહાસ અને કંપનીના બંગાળ સરકારના કાગળો)

ઉપર મુજબની નીતિ વડે સમસ્ત ભારતમાં બેકારી અને ગરીબી ફેલાવી, ઉદ્યોગો અને ધંધાઓને કચડી નાખી નવી પેઢીને નોકરીની શોધમાં ભટકતી કરી અને નોકરી મેળવવાને પાત્ર બનવા પોતાની નિશાળોમાં ધકેલી ત્યાં તેમનું પશ્ચિમીકરણ કરવાનું શરૂ કર્યું અને પશ્ચિમીકરણ કરાયેલા સચિવોના હાથમાં આ મહાન દેશના વહીવટનો

દોર આપી અંગ્રેજો અહીંથી ચાલ્યા ગયા. તેથી આપણે એમ માનવાને લલચાયા કે હવે તો તેઓ ગયા. હવે આપણે સ્વાધીન અને મુક્ત પ્રજા છીએ. તો એ માન્યતા સદંતર ખોટી છે.

અર્થતંત્ર ઉપર ભ્રમની પરદેશી પકડ

તેઓ અહીં હતા ત્યારે તેમની પકડ હતી તેના કરતાં આજે તેમની પકડ ઘણી વધારે છે. તેઓ અહીં હતા ત્યારે તેમણે લશ્કર રાખવું પડતું, વહીવટી ખર્ચ કરવો પડતો, પ્રજાનો વિરોધ પણ સહન કરવો પડતો. તેઓ ગયા ત્યારે તેમનાથી પ્રભાવિત થયેલા, તેમના દ્વારા કેળવાયેલા અને તેમની સાથે પોતાનાં આર્થિક હિતો પણ કદાચ ભેડયાં હોય એવા પશ્ચિમચક્ષુઓનાં ટોળાં પાછળ મૂકતા ગયા, એટલું જ નહિ રાજ્યવહીવટની ધુરાનો ભાર પણ તેમને જ સોંપતા ગયા.

હવે વિકાસ પામતા દેશોને સહાયતા કરવાના ઓઠા નીચે આપણા ગળામાં કરંજના મખમલી ગાળિયા પહેરાવીને આપણી દરેક પ્રવૃત્તિ ઉપર પોતાનો પ્રભાવ રાખે છે. પગમાંથી લોખંડની બેડીઓ કાઢી લીધી અને ગળામાં મખમલથી મઢેલી સોનાની સાંકળ પહેરાવી દીધી.

તેમની હાજરીમાં અંગ્રેજી ભાષાનો પ્રભાવ હતો તેના કરતાં તેમના વારસદારોના હાથે ઘણો વધી ગયો અને સંસ્કૃત ભાષાનો પ્રભાવ હતો તેના કરતાં ઘણો ઓછો થઈ ગયો.

પંચવર્ષીય યોજનાઓ ઘડનારા તેમણે તૈયાર કરેલા ધુરંધરો છે. એ યોજના દ્વારા ગામડાંઓમાં વધુ ને વધુ બેકારી ફેલાવીને તેમને શહેરો તરફ વાળીને તેમને અંગ્રેજી બની ચૂકેલી શહેરી સંસ્કૃતિમાં રંગે છે. શહેરો અંગ્રેજી સંસ્કૃતિથી રંગાઈ ગયાં હતાં. ગામડાં તદ્દન અલિપ્ત હતાં. દરેક ગામડે પહોંચવું શક્ય ન હતું એટલે ત્યાં બેકારી ફેલાવી એક કાંકરે બે પક્ષીઓ પાડે છે. (૧) તેમને શહેરોમાં ધકેલી દાડ, માંસ, ઈંડાના ધંધામાં નાખી પશ્ચિમી સંસ્કૃતિમાં લપેટી લેવા. (૨) ગામડાં-ઓના રહાસદલા ગૃહઉલ્લોગો અને કારીગરોને ગૂંજળાવી દઈ સ્ટીલ, સિમેન્ટ, કાગળ, ખાંડ, તેલ અને ઈજનેરી ઉદ્યોગોને શોષણનો કાયમી ઈબ્બરો આપી દેવો.

પરદેશી સહાય એટલે ચુડલનો વળગાડ

પરદેશી સહાય વિના આપણે કોઈ કાર્ય કરી શકતા નથી. આપણી મોટી યોજનાઓ માટે વિશ્વભેંડની સહાય રૂપી પરદેશી કરજ અને નાનીમોટી અનેક જરૂરિયાતો માટે પરદેશી સહાય લેવાની લાચારીને કારણે દેશની આંતરખાસ રાજનીતિ ઉપર પરદેશનો, ખાસ કરીને યુનેાની શાખાઓ અને વિશ્વભેંડનો પ્રભાવ વધતો જાય છે.

યુનેાની F.A.O. સંસ્થા દ્વારા આપણી ખેતી અને પશુવિધ્યક તથા ખેરાક નીતિમાં દખલગીરી હોય છે. કેળવણી અને સાંસ્કૃતિક ખાખતોમાં UNESCO (યુનેસ્કો) સંસ્થાની દખલગીરી હોય છે. 'WHO' સંસ્થા દ્વારા પ્રોટીન પ્રચાર માટે ઇ'ડાં, માંસ, માછલીના પ્રચારનું અને પ્રજાને તે ખાખ પ્રચાર અને દખાણ કરવા દખલગીરી ચાય છે, યુનેાની આ શાખાઓ સમાજ ઉપર સહાય દ્વારા પોતાનો પ્રભાવ અને અંકુશ ખેસાડવામાં સેવાનો અંચળો ઓઢીને આવે છે. અને તેમના આ કાર્યમાં આપણા શ્રીમંતોની ખનેલી નામાંકિત કલખો સોળપણથી હથિયાર ખની તેમના અંકુશ માટે મેઢાન મોકળું કરી આપે છે.

અંગ્રેજી શાસનમાં થતું તેના કરતાં યુનેા અને વિશ્વભેંડની સહાય દ્વારા અનેકગણું વધારે શોષણ થતું રહ્યું છે. અને આ ખધા આર્થિક, સાંસ્કૃતિક, રાજદ્વારી આઘાતોથી તંગ ખનેલી પ્રજાને એક-વિશ્વ અને એકધર્મની મધલાળ ચટાડવાનું શરૂ થયું છે.

ગોરી પ્રજાના ખે અંતિમ ધ્યેયો

અહીં આપણે તેમના ખે ઉદ્દેશ કલ્પી શકીએ. પ્રથમ, તમામને ન અને તોપણ મોટા ભાગની પ્રજાને ખ્રિસ્તી બનાવવી અને ખીજા તખક્ષામાં સમગ્ર પ્રજાનો નાશ કરી અહીં ગોરી પ્રજા વસાવી દેવી.

ઓસ્ટ્રેલિયા, અમેરિકા (આખો અમેરિકા ખંડ), ન્યુઝીલેન્ડ વગેરેમાં માનવવસ્તી ખહુ ઓછી હતી. તે તમામ મનુખ્યવસ્તીને હથિયારો વડે મારી નાખવાનું સુખમ ખન્યું. પણ ભારતની કરોડોની વસ્તીને હથિયારથી

મારી નાખવાનું અને તે પણ આજના બદલાયેલા યુગમાં અશક્ય છે.

એટલે આપણો નાશ કરવો જ હોય તો ખીખ રસ્તા વિચારવા જોઈએ. એક યુરોપી વિદ્વાને એવો મત પ્રદર્શિત કર્યો છે કે જો હિંદુ પ્રજાને નિર્મૂળ કરવી હોય તો તેનો પોષણનો પુરવઠો (ફૂધ-ઘીનો પુરવઠો) કાપી નાખો અને તેમના ગ્રામ ઉદ્યોગ ખંધ કરાવી દો એટલે રોગો, અશક્તિ, બેકારી અને ગરીબીથી એકાદ સૈકામાં સમગ્ર પ્રજા ખતમ થઈ જશે. અને આ બન્ને ઉપાયોનો અમલ શરૂ થઈ ગયો છે. સાથે સાથે જ ઈસાઈ પાઠરીઓનો પ્રચાર અંગ્રેજી શાસનમાં હતો તેના કરતાં અનેકગણો વધી ગયો છે.

ફૂધ અને શુદ્ધ ઘીનો પુરવઠો તદ્દન ખંધ પડી ગયો છે. દર વરસે આશરે ત્રણ અબજ રૂપિયા ફૂધના પાઉડરના અને પચાસ કરોડ રૂપિયા બટર એઈલના પરદેશી ટેરીઓ લૂંટી જાય છે. ફૂધના અભાવે દર વરસે ખંદર લાખ બાળકો આંધળાં બને છે. દુનિયાના ટી.બી.ના દર્દીઓના ૭૫ ટકા ભારતમાં છે. કેન્સર, હાર્ટ અને કિડનીના દરદો ચોમાસાના પૂરની પેઠે વધતાં જાય છે.

ખીજી તરફથી વસ્તીવધારાનો ભય દેખાડીને નિરોધ, નસબંધી, ગર્ભપાત જેવાં પગલાં યુનો અથવા તેની શાખાઓના દબાણથી વધતાં જાય છે. ખરી હકીકત એ છે કે આપણે ત્યાં કોઈ પણ સમયે આટલી વસ્તી હતી જ.

સમકાલીન ઇતિહાસ ઉપર અને પરદેશી મુસાફરોના વૃત્તાંત ઉપરથી એમ સમજાય છે કે મોગલ સમયના ભારતની વસ્તી તે સમયે ખીજી કોઈ પણ રાજ્ય કરતાં વધુ ગીચ હતી. આ વસ્તીને ખ્યાલ નીચેની હકીકત ઉપરથી મળી રહે છે.

દક્ષિણના વિજયનગરના રાજવી પાસે વીસ લાખની ખડી ફાજ (Standing army) હતી એકલા આગ્રા શહેરમાંથી જ કોઈ પણ સમયે બે લાખ સૈનિકો મેળવી શકાતા. તે સમયે વસ્તીગણતરી મનુષ્યોથી નહિ પણ મકાનોથી થતી. બંગાળની રાજધાની ગૌડમદ

ખાર લાખ મકાનો હતાં એટલે કે ગૌડ શહેર આજના મુંબઈથી
મોટું હતું.

એટલે આજની આપણી વસ્તી સ્ફોટક રીતે વધે છે એવી બહેરાતો
નાખાયાદાર છે. ફક્ત એટલો ફરક પડ્યો છે કે નિરામિષાહારી હિંદુઓની
સંખ્યા ટકાવારીના પ્રમાણમાં ઓછી થતી બય છે અને માછલી તેમ
જ ભૂંડ ખાનારાઓની વસ્તીની સંખ્યા વધે છે.

ખરી વસ્તી તો યુરોપ-અમેરિકાના દેશોની વધે છે કારણ કે તેઓ
ખૂબ માછલાં અને ભૂંડનું માંસ ખાય છે. ચીન અને જાપાનીઓના
વસ્તીવધારાનું કારણ પણ તેમનો અનુક્રમે ઉંદર અને માછલીનો
ખોરાક છે.

સોળમી સદીમાં ઇંગ્લેન્ડથી એક જ વહાણ May Flower મુસા-
ફરોથી ભરાઈને અમેરિકા પહોંચ્યું હતું. આજે ત્યાં વીસ કરોડ,
અમેરિકનો છે, ત્રણ કરોડ કેનેડિયનો છે. રશિયા, અમે ગુજરાતી ભણતા
ત્યારે પ્રથમ વિશ્વવિગ્રહ વખતે ૧૯૧૬ આસપાસમાં ત્રણ કરોડની
વસ્તીવાળો દેશ હતો, આજે ત્યાં બાવીસ કરોડ લોકો છે.

ઇંગ્લેન્ડની વસ્તી સોળમી સદીમાં આજે છે તેના આઠમા ભાગની
હતી, ફ્રાંસની આજે છે તેના કરતાં અડધી હતી. એ જ સ્થિતિ
જર્મની, ઇટાલી વગેરે દેશોની છે.

જો એ લોકો અમેરિકા, કેનેડા, ઓસ્ટ્રેલિયા વગેરે સ્થળે ગયા.
ન હોત તો આજે યુરોપમાં તેઓ સમાઈ ચકતા ન હોત. જ્યાં સુધી
તેઓ માંસાહાર નાહિ છોડે, ખાસ કરીને ઇંડાં, માછલી અને ભૂંડનું
માંસ, ત્યાં સુધી તેઓની વસ્તી વધ્યા જ કરશે. એટલે તેમને વસવા
માટે ખીબા નવાં પ્રદેશોની જરૂર છે.

ભારતથી વધુ સારો દેશ તેમને કયાં મળે ? એટલે આવતાં સો
વરસમાં ભારતની પ્રબલ અમેરિકા-ઓસ્ટ્રેલિયાના મૂળ વતનીઓની માફક
નાશ પામી બય માટે, ખેડાદારી, અપોષણ, ખીમારીઓ અને કુટુંબ-
નિયંત્રન દ્વારા તેના નાશનો કાર્યક્રમ અમલમાં આવી ગયો છે અને

એ બધું કાર્ય યુનોની ગોરી પ્રજાઓની પેટા સંસ્થાઓ આપણા જ રાજકર્તાઓને હાથે, અર્થશાસ્ત્રીઓને હાથે અને કેળવણીકારોને હાથે, સમાજસેવકોનાં હાથે, વર્તમાનપત્રો અને સામયિકો દ્વારા કરાવે છે.

રાજસત્તાનો લશ્કરી કબજો છેડીને હવે તેમણે વધારે સખત અને ન કઠે એવો આર્થિક કબજો જમાવી લીધો છે. સમાજ ઉપર પરદેશી ભાષા, તેની અનિવાર્યતા હોવાનો પ્રચાર, પરદેશી વિજ્ઞાન, પરદેશી ખોરાક અને પરદેશી સાહિત્ય વડે કબજો જમાવ્યો છે. ગામ-ડાંઓની પ્રજા તેમાંથી મુક્ત ન રહે માટે યોજનાઓ દ્વારા તેને શહેરોમાં હિજરત કરવાની ફરજ પાડવામાં આવી છે. આમ સમાજ ઉપર કાબૂ જમાવ્યો છે, અને પકડ વધુ મજબૂત થતી ચાલી છે.

અર્થતંત્ર તેમની મદદથી જ ચાલે છે. દર વરસે નવી યોજનાઓને નામે નવું કરજ વધે છે. ઉદ્યોગોથી ઉકરડા ઉપાડવા સુધીનું કોઈ કાર્ય પરદેશી સહાય વિના થઈ શકતું નથી. આમ અર્થતંત્ર ઉપર પણ તેમનો કબજો છે.

ખ્રિસ્તી બનવામાં મુખ્ય અવરોધો ઠાડ અને માંસાહારના. તેમાંથી ઠાડની સૂચ બિડી ગઈ છે. સમાજવાદીઓને મન એ કમાણી કરવાનું સાધન છે. શ્રીમંતોને મન એ આધુનિક જીવન જીવવાનું. બેકારોને મન એ રોજ મેળવવાનું. શ્રીમંત બનવાનું અને સરકારી તંત્રમાં સાગવગ મેળવવાનું સાધન છે. હવે ઠાડનો વિરોધ કરવો એ પછાત-પણાની, પ્રગતિના વિરોધી હોવાની છાપ મેળવવા જેવું છે.

માંસાહાર, માછલી, ઈંડાં, એ આવશ્યક પૌષ્ટિક, વૈજ્ઞાનિક અને ગૌરવયુક્ત ખોરાક છે. એ ખોરાક ન ખાવો એ જડ માનસની, પછાત-પણાની, સંકુચિતપણાની, પ્રગતિ વિરોધીની છાપ મેળવવા જેવું છે.

હવે એક ધર્મના વાડામાં એટલે કે પ્રભને મોટી સંખ્યામાં ખ્રિસ્તી બનાવ્યા સિવાય, ખ્રિસ્તી સંસ્કૃતિના વાડામાં પૂરી દેવાના સંભોગો વધુ ઊભળા થયા છે.

હવે એક વિશ્વસત્તા અને એક ધર્મના નારા હવામાં પ્રસરી રહ્યા

છે. બીજી પ્રજાઓ આ જાળમાં ફસાતી નથી. ચીન, જાપાન, ઇરાન અને અરબ રાજ્યો આનો પુરાવો છે. અરબ રાજ્યો અને ઇરાન સહિતનાં બીજાં ઇસ્લામી રાજ્યોને તો ઇસ્લામી જગત જોઈએ છે. ખ્રિસ્તી ધર્મને એમનો ભય નથી. તેઓ તો માત્ર વેદ અને જૈન ધર્મનો ઉચ્છેદ ઇચ્છે છે કારણ કે જો આ બે ધર્મોના ઉચ્ચ મૂલ્યો ગોરી પ્રજાઓ જાણી જાય તો વગર મહેનતે ગોરી પ્રજા એ વૈદિક અને જૈન ધર્મ સ્વીકારી લે, અને પોપ તેમ જ તેમના પાઠશાળાઓનું દિવાસ્થાન તૂટી પડે. આળીસ કરોડ ભારતવાસીઓને ખ્રિસ્તી બનાવી શકાય તો પોપ ફરીથી પ્રોટેસ્ટન્ટ અને નાસ્તિક રાજ્યો સામે એક બળવાન સત્તા તરીકે હુકાર કરી શકે. યુરોપમાં તેનું શુભાવાઈગયેલું પરિસ્થિતિ પાછું મેળવી શકે.

અમેરિકાને અને રશિયાને જોઈએ એકબીજાનો ભય છે, તેવો જ ભય ખ્રિસ્તી પાઠશાળાને વેદ અને જૈન ધર્મશાસ્ત્રોનો છે. એટલે એ ધર્મો સામે એ માત્ર સાવચેત નથી, આક્રમક પણ છે. તેની સામે જૈન અને વૈદિક ધર્મોએ આક્રમક થવું તો બાળુએ રહ્યું, સંરક્ષણ-દ્રષ્ટિ પણ કેળવી શકતા નથી. જિલ્લું બસો વરસ પહેલાં હતા તેનાથી આજે ઘણા વધારે બેઠકાર છે.

એકવિંશ અને એક જ ધર્મની વાતમાં ભારતની હિંદુ પ્રજા ભોળવાય છે કારણ કે તે શાંતિપ્રિય પ્રજા હોવાથી અને પરદેશી પ્રચારથી ભ્રમિત બનેલી હોવાથી એમ માને છે કે વિંશરાજ્ય હોય તો તે કોનાથી લહે? માટે વિંશમાં યુદ્ધનો ભય ન રહે!

પરંતુ એકથી વધારે રાજ્યો હોવાં એ કાંઈ લક્ષ્યરહિત કારણ નથી, લક્ષ્યરહિત કારણ હંમેશાં સત્તાલાલસા, ધનલાલસા અને ઇર્ષ્યા હોય છે. એક જ દેશના કેટલા આંતરવિગ્રહો થાય છે? ઇંગ્લેંડમાં જ કેટલા આંતરવિગ્રહો થયા છે? અને આજે પણ મૂડીવાદી, ઉદારમતવાદી, સમાજવાદી, સામ્યવાદી પક્ષો સાથે મળીને સંપદી રાજ્ય ચલાવવાને બદલે કેટલા કાવાકાવા કરે છે?

અમેરિકામાં રિપબ્લિકનો અને ડેમોક્રેટો આથડે છે, તો રશિયા, ચીન અને ખીજા સામ્યવાદી પક્ષો પણ આમાંથી ક્યાં બાકાત છે? એક જ વિશ્વસત્તા એટલે ચીમડાંનો ભારો. પણ ખરો ઉદ્દેશ એક વિશ્વસત્તાનો નથી પણ ગોરી સત્તાના વિશ્વનો છે. એટલે બદલાયેલા સંજોગોમાં અને ભૂતકાળની ભૂલોમાંથી બાંધપાઠ લઈને વિશ્વએકતી રચના કરી તેના દ્વારા બિનગોરી પ્રજાઓ ઉપર અધિકાર સ્થાપવાનો પેંતરો છે. તેમાં મુખ્ય નિશાન ભારતની પ્રજા છે. અને ભારતના રાજપુરુષો સામે જઈને તેમના ફંદામાં ફસાયા છે.

હવે પ્રજાના ધાર્મિક અંગ ઉપર શરૂ થયેલું આક્રમણ

જે કુનેહથી તેઓ આપણા રાજકારણ, વેપાર-ઉદ્યોગ વગેરેમાં ધૂસ્યા હતા, તે જ કુનેહથી હવે તેઓ આપણા ધર્મમાં ધૂસ્યા છે. અને આપણે તેમનાથી એતવાને બદલે તેમના ફંદામાં ફસાતા જઈએ છીએ. ફોર્ડ ફેક્ટરીશન વતી ફોર્ડ પુષ્ટિ સંપ્રદાયના સાહિત્યનો અંગ્રેજી અનુવાદ કરવા ત્રણ કરોડ ડોલર (સાડીબાવીસ કરોડ રૂપિયા) આપ્યા. અને આપણે ખુશખુશાલ બની ગયા.

પણ તેમણે આ રૂપિયા કાંઈ પૂ. મંદિરાગેટીલ કે કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રીને નથી આપ્યા. એ તો અમેરિકનો જ તેના અનુવાદ કરશે જે મેક્સમૂલરના વેદના અનુવાદ જેવા હશે. ફોર્ડને પુષ્ટિ સંપ્રદાય તરફ એટલો બધો પ્રેમ બિભરાર્થ ગયો હોય તો તે પોતે વૈષ્ણવ ધર્મ શા માટે નથી સ્વીકારતો ?

ધર્મીયાર્થો માગે બૂદ્યા છે

આપણા ધર્મીયાર્થો તેમનાં આવાં કાર્યોથી ઉત્સાહિત થઈને ત્યાં આપણાં મંદિરો બાંધવાની એકબીજા સાથે શરતમાં બિતર્યા છે. પણ જેટલા લાખ રૂપિયા એ દેવમંદિરો બાંધવા ખર્ચાતા હશે તેટલા હજાર હિંદુઓ એ મંદિરનો લાભ લેવા ત્યાં હશે ખરા ? અને કદીકને ત્યાંથી તેઓની હકાલપટ્ટી કરવામાં આવે તો એ મંદિરો અપૂર્ણ નહિ રહે ?

એ દેવમંદિરોની શુદ્ધિ ત્યાં જળવાશે ખરી? ખ્રિસ્તી પ્રજાની અને આપણી શુદ્ધિની વ્યાખ્યામાં ઘણો તફાવત છે. તેઓ માસિક 'ધર્મ' પાળતા નથી, મૃત મનુષ્યને અડકીને કે સ્મશાનમાં જઈ આવીને નહાતા નથી, સંઝાસ જઈ આવીને હાથ પણ ધોતા નહિ હોય ! તો એ લોકો આપણાં મંદિરોમાં પ્રવેશી ભ્રષ્ટ નહિ કરે ? અને જો મંદિરો ભ્રષ્ટ થાય તો તે પાપ કોનું હશે ?

ધીમે રહીને એ મંદિરોના ધર્માચાર્યો પણ તેમનામાંથી જ નિમાશે. તો વખતે મંદિરોનો તમામ વહેવાર બદલાઈ જશે. અહીં તો ભગવાન હવેલીમાં મગજના લાડુ, ઠોર અને મઠડી આરોગે છે. ત્યાં કઠાય પાઉંભાજી આરોગવા લાગશે અને તેનું અનુકરણ આપણે કરીશું.

અને આવતાં વરસોમાં ભરાનારી વિશ્વધર્મ પરિષદમાં કઠાય વૈષ્ણવ અનેલા ગોરા ધર્માચાર્યો જ એકવિશ્વ અને એકધર્મનો નાદ સંભળાવતાં જૈન અને વેદધર્મની તમામ શાખાઓને વિશ્વશાંતિની ખાતર, માનવતાની ખાતર, વિશ્વ સંગઠનની ખાતર, ખ્રિસ્તી ધર્મમાં હાખત્ર થઈ જવાનું આમંત્રણ સ્વીકારનારો પક્ષ મોજૂદ હશે.

ભૂતકાળમાં આપણા ધર્માચાર્યોએ બળજબરીથી કે દગાથી વટલાવવામાં આવેલા હિંદુઓને પ્રાર્થાશ્રિત કરાવી ફરીથી સમાજમાં ન લેવાની ભૂલ કરી હતી. હવે ખુદ આપણા ભગવાનની મૂર્તિઓને જ અભણવવા માટે ત્યાં મોકલવાની વધારે મોટી ભૂલ કરે છે.

પરદેશોમાં આપણાં જ્ઞાનમંદિરો સ્થાપો એ જ સાચું કાર્ય

પરદેશોમાં આપણાં દેવમંદિરો બાંધવાં એ ભૂલ પણ છે, પાપ પણ છે. ત્યાં જરૂર છે-આપણાં જ્ઞાનમંદિરો બાંધવાની, ને જ્ઞાનમંદિરો દ્વારા આપણા ઉપનિષદો અને આગમોનાં ઉચ્ચ મૂલ્યો અને પવિત્ર દર્શનની, ત્યાંની પ્રજાને સમજ આપવાની અને આપણું તત્ત્વજ્ઞાન આપણું દર્શન આપણા આચારવિચાર, આપણું ખોરાક, -વિજ્ઞાન એ લોકો સમજે અને સ્વીકારે તો ભલે પોતાના પૈસે દેવમંદિરો બાંધે.

આપણા ધર્માચાર્યો અને દાનવીરોની તો આજે ઝેવડી ફરજ છે.. ત્યાં જ્ઞાનમંદિરો બાંધવાની અને અહીં આપણી પ્રજાનો ધર્મ અને સંસ્કૃતિ સાથેનો સંબંધ કપાઈ ગયો છે અને પરદેશી સંસ્કૃતિની જાળમાં ફસી છે, તે જાળમાંથી મુક્ત કરીને લોકોને ફરીથી સારા હિંદુ બનાવવાની.

પરદેશમાં મંદિરો બાંધવાના અને ચલાવવાના ખર્ચના પૈસા અહીં આપણી પ્રજાની માનવતા, ખુમારી અને અસ્મિતા ફરીથી સજીવન કરવા ખર્ચવા જોઈએ. એ જ ખરી સંરક્ષક અને આકર્ષક શીત છે.

આટલી સાદી વાત આપણા ધર્માચાર્યો અને દાનવીરો સમજે તો જ

પ્રજ્ઞની પાયમાલીના ચાર ઘાતકી શસ્ત્રો

આર્યાવર્તની મહાપ્રજ્ઞ અને તેની મોક્ષલક્ષી સંસ્કૃતિની પાયમાલી માટે ચાર ઘાતકી શસ્ત્રો ઉપયોગમાં મુકાઈ ગયા છે.

૧. વિકાસ, ૨. એકતા, ૩. ચીરા, ૪. ભેળસેળ.

[૧] ગાય, ખેતી, વેપાર, આયુર્વેદ, નારી, શિક્ષણ વગેરેના વિકાસના નામે વિનાશ કરાઈ રહ્યો છે.

[૨] હિન્દુ-મુસ્લિમ; સવર્ણ-હરિજન; તે તે ધર્મના સંપ્રદાયો વગેરેના એકતાના નામે વર્ગવિગ્રહ ઊભો કરાવાયો છે, જે ચાલુ જ રહેશે તો કોઈ પણ જીવી શકશે નહીં.

[૩] શિક્ષણના બે ચીરા : વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક; સિનેમાના બે ચીરા : ધાર્મિક અને અધાર્મિક; ઈંડાના બે ચીરા : સજીવ અને નિર્જીવ... કરીને આંતરે વ્યાવહારિક શિક્ષણ, અધાર્મિક સિનેમા અને સજીવ ઈંડાનો જોરદાર પ્રચાર કરાવાયો છે, તુરીઆ-કારેલાની સંયુક્ત કલમ વધી ગયા બાદ તુરીયાની આકૃતિના કારેલાં બનતાં તુરીઆના છોડ ઉપર ચીરા મુકાય છે તેવી અહીં દશા થઈ છે.

[૪] ભેળસેળ દ્વારા વિનિષ્ણાત કર્યા નથી થયો? ખીજમાં ભેળસેળ; ખોરાકમાં ભેળસેળ; લોહીમાં ભેળસેળ! ભગવાં વસ્ત્રોમાં ય ભેળસેળ! તેથી નકલીનો નાચ! સાચાને આચ!

અર્થપ્રધાન શિક્ષણ શેતાનો જ પકવશે

આર્યાવર્તનું પ્રાચીન પરંપરાગત શિક્ષણ મોક્ષપ્રધાન હતું. ધર્મલક્ષી હતું; સંસ્કારહેતુક હતું. આજનું શિક્ષણ અર્થપ્રધાન છે; કામલક્ષી છે; સંસ્કારશૂન્ય છે.

આ શિક્ષણ સ્વંય અર્થપ્રધાન છે તેમ આ શિક્ષણ અર્થપ્રધાન જીવન જીવતા ધનવાનો કળ્મશ છે. કોડો રૂપિયા રોકીને ઊભી કરાતી શિક્ષણ સંસ્થાઓ પણ પૈસો કમાવવાના ઉદ્દેશોથી ચાલતી હોય છે.

જે સ્વંય અર્થપ્રધાન! જે અર્થપ્રધાનો અને રાજ્યપ્રધાનોના તાબામાં! તે શિક્ષણ બહુધા કૃતદ્રો, દ્રોહીઓ, વિદ્રોહીઓ, કામુકો, સ્વાર્થીઓ, દેશીઅંગ્રેજો, પરદેશપરસ્તો, સંસ્કૃતિશત્રુઓ અને નાસ્તિકોને જ પકવશે જાવા શિક્ષણ પાસે ખીજ કોઈ આશા રાખશો જ મા!

આ કલ્પનાની સત્યતા આંખેઆંખ કબૂલવી હોય તો બનારસ યુનિવર્સિટી કે તેવી કોઈપણ સંસ્થામાં ત્રણ દિવસ માટે રહી આવો બધું આપમેળે કબુલાર્થ જશે. પં. શ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયજી

[૨૬]

માંસાહાર મીમાંસા

૧. ઇંડું

અર્થ વગરની ચર્ચા

ઇંડું હિંસક? કે અહિંસક? એ ચર્ચા દિવસે દિવસે ભર પકડતી બાય છે. તો બીજી તરફથી સસ્તા પ્રોટીન માટે ઇંડું એ જ તરણોપાય છે એવો પ્રચાર પણ વેગ પકડી રહ્યો છે.

આપણા દેશમાં પીવાના પાણી સહિત તમામ જીવનજરૂરિયાતની ચીજોની અછત વધતી બાય છે. પરંતુ ભોજના લોકોને ભોજનવાસાઓની ખોટ નથી.

ઇંડું હિંસક છે કે અહિંસક એ ચર્ચા જ અસ્થાને છે. ઇંડું ખાનારો હિંસક છે. પછી ઇંડાને હિંસક કહો કે અહિંસક, અને કહેવાતા અહિંસક અને હિંસક ઇંડાના દેખાવમાં કેઈ ફરક નથી. ફરક ઇંડું વેચનારની ઈચ્છા પ્રમાણે અને ખરીદનારની માંગ પ્રમાણે તે હિંસક કે અહિંસક બની બાય છે.

“ઇંડું સસ્તું પ્રોટીન મેળવવાનું એકમાત્ર સાધન છે.” એમ કહી ઇંડાના વેપારમાં રસ ધરાવનારા ગરીબોના બેલી થવાનો ડાળ કરી શકે છે, પણ એ પ્રચાર સત્યથી વેગળો છે.

ઇંડાં વિના જીવી શકાય?

ખરે સવાલ એ છે કે શું ઇંડું અનાજ અને પાણી જેવી જીવનજરૂરિયાતની ચીજ છે? મનુષ્ય જેમ અન્ન ખાધા વિના જીવી ન શકે તેમ ઇંડું ખાધા વિના શું જીવી ન શકે?

ઈંડું જીવનજરૂરિયાતની ચીજ નથી. એના વિના મનુષ્ય નીરાગી નહીને જીવી શકે છે. સરકારી, અર્ધસરકારી અને ખાનગી ક્ષેત્રનાં મર્યાદાંબેરકેન્દ્રો વચ્ચે દહાડે ૫૩૦ કરોડ ઇંડાં પેદા કરે છે. જો રોજનું માત્ર એક ઇંડું ખાવામાં આવે તો દોઢ કરોડ મનુષ્યોને એટલાં ઇંડાં પૂરાં પડે. બાકીના ૬૦ કરોડ મનુષ્યો ઇંડાં નથી ખાતાં, છતાં જો તેમને પૂરતું અનાજ ખાવા મળતું હોય તો સારી રીતે જીવી શકે છે.

પ્રોટીન માટેના પ્રચાર પાછળ પરદેશી દબાણ કાર્ય કરે છે. શરીર સ્વાસ્થ્ય માટે પ્રોટીન કરતાં લોહતત્ત્વ અને કેલ્શિયમ મહત્ત્વનાં છે. બંને તત્ત્વો ઇંડાંમાં ઓછાં છે. બંને તત્ત્વો ઇંડાંમાં કોઈ પણ પ્રકારના અનાજમાં હોય તેના કરતાં ખૂબ ઓછાં છે. જ્યારે પ્રોટીનની ટકાવારી કઠોળ કરતાં ૫૦ ટકા ઓછી છે. ઘઉં, બાજરી, મકાઈમાં અનુક્રમે ૧૧.૮ ટકા, ૧૧.૬ ટકા, ૧૧.૧ ટકા પ્રોટીન છે. એક ઇંડાંમાં માત્ર છ ગ્રામ પ્રોટીન હોય છે.

નીરાગી રાખનારાં તત્ત્વો

લોહીમાં જેમ લોહતત્ત્વ વધારે તેમ મનુષ્યની રોગનો પ્રતિકાર કરવાની અને શ્રમ કરવાની શક્તિ વધારે. જેમ લોહીમાં લોહતત્ત્વ વધારે, તેમ તેના જખમની રૂઝ જલદી આવે, અને કેલ્શિયમ પૂરતા પ્રમાણમાં હોય તો જ શરીરનો વિકાસ થાય. હાડકાં મજબૂત બને અને મનુષ્ય શ્રમ પણ કરી શકે.

શરીરને નીરાગી અને કાર્યક્ષમ રાખવા માટે કાર્બોહાઇડ્રેટ મુખ્ય ભાગ ભજવે છે. માટે પ્રોટીન કરતાં કાર્બોહાઇડ્રેટનું મૂલ્ય બમણું છે. પણ ઇંડાંમાં કાર્બોહાઇડ્રેટ બિલકુલ નથી.

હૃદયને નીરાગી રાખવા માટે પણ કેલ્શિયમની જરૂર છે. બંને તેથી જ આયુર્વેદમાં હૃદયરોગ ઉપર જે ભસ્મે અને અનુનની છાલ અપાય છે તે તમામ કેલ્શિયમ છે. ચણા અને તલમાં ખૂબ ઊંચી

જાતનું કેલ્શિયમ સારા પ્રમાણમાં હોય છે. માટે તે બાળકોને સહેલાઈથી પચે તેવા તલ અને ઘોડાને ચણા ખવડાવે છે.

અનાજમાં વધારે પ્રોટીન છે.

આપણે જે અનાજ ખાઈએ છીએ એ તમામમાં પ્રોટીન છે. ઘણી જાતના અનાજમાં ઈંડાં કરતાં ત્રણગણું પ્રોટીન છે. છતાં ઈંડાં વિષેના પ્રચારના લેખો લોખા લોકો વાંચે છે, ત્યારે અનાજમાં વધુ પ્રોટીન હોવાની બાબત કારણે મોંઘાં અને ઝોઘાં પ્રોટીનવાળાં ઈંડાં ખાવા લલચાય છે.

આજે એક ઈંડું ૪૦ થી ૫૦ પૈસાનું મળે છે. જેમાં ૬ ગ્રામ પ્રોટીન હોય છે. કેઈ પણ કઠોળ ૨૦ થી ૩૦ પૈસામાં ૫૦ ગ્રામ મળે છે, જેમાં ૧૨ ગ્રામ પ્રોટીન હોય છે. હવે ૪૦ પૈસાનું ૬ ગ્રામ પ્રોટીન સસ્તું કહેવાય? કે ૨૦થી ૩૦ પૈસાનું ૧૨ ગ્રામ પ્રોટીન સસ્તું કહેવાય? પરંતુ અજ્ઞાન લોકો અનાજમાં રહેલા વધુ અને સસ્તા પ્રોટીનની તેમને માહિતી ન હોવાને કારણે ઈંડાના પ્રચારમાં ફસાય છે.

૪૦ પૈસાના એક ઈંડામાં માત્ર .૦૩ ટકા કેલ્શિયમ, ૧૦૦૦ ટકા લોહતત્વ અને ૧૭૩ ડિગ્રી કેલરી મળે છે, ત્યારે ૨૦ થી ૩૦ પૈસાના અનાજમાંથી ૭ ટકાથી ૧૨ ટકા સુધી કેલ્શિયમ, .૦૦૧૫ થી .૦૦૫ ટકા સુધી લોહતત્વ અને ૩૭૨ થી ૫૬૪ સુધી કેલરી મળે છે. એટલે ઈંડુંએ સસ્તું અને વધુ પ્રોટીન મેળવવાનું એકમાત્ર સાધન છે એ. રજૂઆત નિરાધાર છે.

પોષક શક્તિના દાવાને પડકાર

ઈંડાંની પોષક શક્તિના દાવાને સહેલાઈથી પડકારી શકાય તેમ છે. કુસ્તી એ શારીરિક શક્તિની કસોટીનું શ્રેષ્ઠ સાધન છે. દુનિયાએ એક પણ પહેલવાન એવો નથી જોયો જેણે શક્તિ માટે દૂધ પીધા વિના માત્ર ઈંડાં અને માંસ ખાઈને જ અખાડામાં પ્રવેશ કર્યો હોય. તેનાથી ઊલટું એવા અનેક પ્રાણી પહેલવાનો ભારતે જોયા છે જેમણે ભલભલા માંસાહારી દેશી-વિદેશી પહેલવાનોને હરાવ્યા છે.

પંડિત બિશન ગોપાલ ચોખે મથુરાના ચુસ્ત વૈષ્ણવ બ્રાહ્મણ અને જુવાનીમાં ઉત્તર પ્રદેશના સર્વશ્રેષ્ઠ પહેલવાન હતા. વિશ્વચેમ્પિયન પહેલવાન ગામ્મા કહેતા કે હું માંસ અને ઇંડાં માત્ર સ્વાદની ખાતર ખાઉં છું. કુસ્તી લડવાની શક્તિ માટે તો દૂધ જ શ્રેષ્ઠ છે. તેઓ રોજ ૩૦ લિટર દૂધ અને ૨ કિલો શુદ્ધ ઘી ખાતા.

આવો જ એક દાખલો મુંબઈના એક પરમ વૈષ્ણવ કુટુંબના ભાટિયા યુવાનનો છે, જે મારા ખાસ મિત્ર હતા. પ્રસંગ હતો ચર્ચ-ગેટથી ધોરીવલી સુધી દોડવાની હરીફાઈનો. તેમાં કોઈને પણ ભાગ લેવાની છૂટ હતી. શ્રી પ્રાગજીભાઈને ઘેર ગાયો હતી. તેઓ રોજ સવારે ઓવલના મેદાનમાં ચાર ચક્કર પૂરે ઝડપથી દોડે, અને દોડીને તરત જ ચાલુ શ્વાસે ટમ્બલરો ભરીને દૂધ પી જાય.

શરતમાં તેમના હરીફો પારસી અને મરાઠા હતા. ઇંડાં અને માંસ ખાનારા પારસીઓ મશ્કરા ભારે. દોડ શરૂ થઈ અને એકના એક યુજરાતી જુવાનની મશ્કરી કરવાનું પારસીઓએ શરૂ કર્યું, “વાણિયા ! ઇંડાં ખાય કે ? ભાત ખાઈને દોરવા આવ્યો છે ? જોજો હો ધોતિયું બગદી ન જાય !” વગેરે શબ્દોનો મારો ચલાવ્યો.

પ્રાગજીભાઈએ જવાબ આપ્યો, ‘તમે દોડ્યા આવો. શું થાય છે તે જોજો.’

પ્રાગજીભાઈએ વાંદ્રે સુધી ત્રીજે-ચોથે નંબરે રહીને પારસીઓને હરાવતા દોડ્યા કર્યું. વાંદ્રેથી આગળ વધ્યા કે બીજે નંબરે આવી પ્રથમ દોડનારા ઉપર હાથ લાવ્યા. અને અંધેરીથી એવી ઝડપ વધારી કે સહુ પ્રથમ ધોરીવલી પહોંચ્યા ત્યારે તેમના ઇંડાં ખાનાર હરીફો દોડથી બે માઈલ પાછળ રહી ગયા હતા.

મજૂ કરોડ માનવોનો ખોરાક મરઘીઓના પેટમાં

હવે રાષ્ટ્રીય હિતની દૃષ્ટિએ ઇંડાં જોઈએ. સરકારી આંકડા મુજબ મરઘાં-ઉછેર કેન્દ્રોમાં ૧૧ કરોડ ૫૦ લાખ મરઘાં છે, જેમને રોજ માથાદીઠ જુવાર, મકાઈ વગેરે ૧૩૦ ગ્રામ અનાજ ખવડાવવું

પડે છે. એટલે કે દર વરસે ત્રણ કરોડ માણસોને પેટ ભરીને ખવડાવી શકાય તેટલું અનાજ આ મરઘાંઓને ખવડાવી દેવાય છે.

હવે આ અનાજમાંથી ખાસ તૈયાર થતા ખોરાકમાં ઈંડાં વધુ વજનનાં થાય માટે ગાયતું માંસ અને ગાયનાં હાડકાંની ભૂડી ભેળવવામાં આવે છે. એટલે ઈંડાંને અહિંસક ઠરાવવા માટે એ માત્ર અનાજનું રૂપાંતર છે એ રજૂઆત અર્ધસત્ય છે.

એ અનાજ ગોમાંસ અને ગાયોનાં હાડકાંના મિશ્રણનું રૂપાંતર છે એમ કહેવું યોગ્ય છે. ઉપરાંત તેમાં માછલાં પણ ભેળવવામાં આવે છે, અને આમ હોવાથી એ માંસ, માછલાં અને હાડકાંનું રૂપાંતર હોઈ અહિંસક પણ નથી અને હિંદુઓને ખાવા યોગ્ય પણ નથી.

પણ અહીં આપણે ફરીથી હિંસા-અહિંસાના પ્રશ્નને ખાનુએ રાખી રાખ્તના આર્થિક હિત તરફ વળીએ.

ખજારમાં ત્રણ કરોડ માણસોને એટલે કે, કુલ વસ્તીના પાંચ ટકા માણસોને ચાલે એટલા અનાજની મરઘાંઓને ખવડાવવા માટેની ખરીદી થાય ત્યારે અનાજના ભાવ ઘટી શકે નહિ. જ્યારે ૫૦ ટકા માણસો દેશમાં અનાજનો પૂરતો જથ્થો હોવા છતાં માત્ર એક ટંક ખાઈને જીવતા હોય ત્યારે તેમને વધુ અનાજ સસ્તા ભાવે પૂરું પાડવાને બદલે એ અનાજ મરઘાંને ખવડાવી દેવું એ માનવતા સામે હેવાનિયત બરેલો ગુનો છે.

દાંભિક પ્રચાર

હિંદુલોકે તો યહૂદીઓને ગેસથી ગૂંગળાવીને અપાટાબંધ મારી નાખ્યા હતા. નાઝિરથાહે તલવારને ઝાટકે દિલ્હીવાસીઓની કતલ ચલાવી હતી. પરંતુ અહીં તો અનાજનો પૂરતો જથ્થો હોવા છતાં લોકોને ભૂખથી રિભાવી રિભાવીને મરવા દઈને મરઘાંઓને અનાજ ખવડાવી દેવાય છે. અને પછી તેમનાં ઈંડાં અપોષણનાં ફરદો સામે રક્ષણ આપશે કહીને તે ખાવા લોકોને હલચાવાય છે. પરંતુ ઈંડાંથી માણસનું પેટ ભરાતું નથી, એ ગરીબનો ખોરાક હોવાનો દાવો સત્યથી

વેગળો છે. ૩૦ પૈસાના ૧૦૦ ગ્રામ શાક વડે રોટલા ખાઈ શકાય છે. ૪૦ પૈસાના ૫૦ ગ્રામના એક ઈંડાં વડે રોટલા કે ભાત નથી ખવાતા.

મરઘાને ખવડાવતું અનાજ ૩ કરોડ માણસોને પેટ પૂરતું ખવડાવી શકાય. અને એ ત્રણ કરોડ માણસોને તેમાંથી પાંચ લાખ આડત્રીસ હજાર બસો ટન પ્રોટીન મળે. જ્યારે પેલા ૫૩૦ કરોડ ઈંડાંથી માણસોનું પેટ નથી ભરાતું અને તેમાંથી પ્રોટીન માત્ર ૩૧,૮૦૦ ટન મળે છે, એટલે કે ગરીબોના મોંમાંથી સસ્તા અનાજનું ૫ લાખ ૩૮ હજાર ૨૦૦ ટન પ્રોટીન ચૂંટવી લઈ મરઘાને ખવડાવી દઈને પછી તેમનાં ઈંડાંમાંથી માત્ર ૩૧,૮૦૦ ટન પ્રોટીન મેળવીને લોકોને સસ્તું પ્રોટીન આપવાનો અને ગરીબોની સેવા કરવાનો અને રાજી આપવાનો દંભ સેવવામાં આવે છે.

એટલું જ અનાજ શું શું ન આપે ?

હવે જો આ મરઘાને ખવડાવતું અનાજ ગાયોને ખવડાવી દઈએ તો દોઢ કરોડ ગાયોને સારી રીતે છવાડી તેમની પાસેથી ૧૫ અબજ લિટર દૂધ મેળવી શકીએ. સાડા ચાર લાખ ટન પ્રોટીન અને સાડા સાત કરોડ ટન ખાતર મેળવી વધુ અનાજ પેદા કરી શકીએ. અથવા તે છાણને બળતણ તરીકે વાપરીએ તો ૮૦૦ કરોડ લિટર કેરોસીનની આયાતનું હૂંડિયામણ બચાવી શકીએ.

મનુષ્યો અને પશુઓને લોગે જ મરઘાને અનાજ ખવડાવી દઈ અનાજની અછત અને મોંઘવારી, દૂધ-ધાના દુકાળ અને તેની આયાત અને બળતણ તથા ખાતરની ખેંચ વધારી, પરિણામે કેરોસીનની આયાત અને ફર્ટિલાઈઝરનાં કારખાનાંઓ માટે એટલે કે બિનજરૂરી તેમ જ બિનઉત્પાદક ઉદ્યોગ માટે જંગી મૂડીરોકાણ (ફર્ટિલાઈઝરની બિનઉપયોગિતા અને અનાથિકપણા વિષે વધુ માહિતી માટે મારું પુસ્તક “ફર્ટિલાઈઝર અથવા ચોતનો વરસાદ” વાંચવું.) અને રાષ્ટ્રના અનાજ, મૂડી અને બળતણનું નિકંદન કાઢનારા મરઘાં ઉછેર માટે જંગી મૂડીરોકાણ કરવું, લોકોને ખોટી બમણામાં રાખવા અને પ્રાંતને

ગેરરસ્તે દોરી રાષ્ટ્રને ભયંકર આર્થિક અધોગતિમાં ફેંકવી તેની પાછળ કોઈ આર્થિક કે વૈજ્ઞાનિક રહાસ્ય નથી. એ છે માત્ર સંસ્કૃતિનો દ્રોહ, ભોળી ધર્મપ્રિય પ્રજા સામેની છેતરપિંડી.

પ્રોટીનનો ગાંડપણ ભર્યો પ્રચાર પ્રજાને પાયમાલ કરી નાખશે

સસ્તા પ્રોટીન માટે ઈંડાં ખાવાની આવશ્યકતાના ધારદાર પ્રચારથી ભોળવાઈને, ઈંડાં એ જ ગરીબ ખાણકે માટે મળી શકે અને પોષાઈ શકે તેવો એકમાત્ર ખોરાક છે એવા વાહિયાત દાવાથી લલચાઈ ને ઈંડાં ખાવાનું શરૂ કરતા ભોળા પ્રજાજનોને ક્યાં ખબર છે કે તેઓ રોજ જે અનાજ ઘરમાં ખાય છે તેમાં ઈંડાં કરતાં ખૂબ સસ્તું અને બમણું પ્રમાણનું પ્રોટીન તેઓ ખાતા જ હોય છે.

રોજ ઘરમાં ખાતા અનાજના ગુણુદોષથી અજ્ઞાન એવા તેમને એ પણ ખબર નથી કે અનાજ ઉપરાંત રસોઈમાં વપરાતાં જીરા-મેથી જેવા મસાલામાં ઈંડાં કરતાં વધારે પ્રમાણમાં પ્રોટીન, કેલ્શિયમ, લોહતત્ત્વ અને કેલરી હોય છે.

જીરામાં અને મેથીમાં ઈંડાં કરતાં અનુક્રમે દોઢું અને બમણું પ્રોટીન, અઢારગણું અને પોણા બેગણું કેલ્શિયમ, પંદરગણું અને સાતગણું લોહતત્ત્વ તેમ જ બમણી કેલરી છે (ભારત સરકારનું હેલ્થ બુલેટિન નં. ૨૩)

પરંતુ હાંડિયામણની ભૂખી સરકારે લોકોના મોંમાંથી તેમની રોજની જરૂરિયાતની પૌષ્ટિક ચીજો છીનવી લઈને નિકાસ કરી નાખે છે. તેમ કરી લોકોને વિવિધ પ્રકારની ખીમારીઓનાં જડખામાં ધકેલે છે, અને પછી ગદીઓના બેલો હોવાનો દાવો કરીને, ઈંડાં, માછલી વગેરેનો પોષક તત્ત્વો તરીકે પ્રચાર કરે છે. અને તેથી અનાજ કરતાં મોંઘી અને ઓછી પોષણવાળી ચીજોના ઉત્પાદન માટે પ્રજાના પસીનાના કરોડો, અબજો રૂપિયાનો ધુમાડો કરે છે.

આમ કરવામાં તેમના દિલને જરા પણ આંચકો લાગતો નથી.

જરા પણ શરમ આવતી નથી. કારણ એ ઈશ્વરનો ઇન્કાર કરનારી સિકયુલર સરકારો હોય છે. દ્વંડિયામણ એ તેમનો સવાઈ ઈશ્વર છે, હિંસા અને બ્રહ્મચાર એ એમની નીતિ છે, પક્ષપલટા અને વચનભંગો કરવા એમાં તેમની મુત્સદ્દીગીરી સમાઈ જાય છે, અને દારૂબંધી કરવાની ડંકાસો મારવી એ જ એમનો ગાંધીમાર્ગ છે.

આમ ઇંડાં એ હિંસક છે કે અહિંસક એ ચર્ચા અસ્થાને છે. પરંતુ એ લોળી અને ધર્મપ્રિય પ્રજા સાથેની નિર્ઘંચ છેતરપિંડી છે. અને રાષ્ટ્રની સમૃદ્ધિ અને સંપત્તિને રગદોળી નાખનારી ચીજ છે.

ઇંડાં અનેક રોગોને નોતરે છે

આર્થિક દૃષ્ટિએ ઇંડાં ખાવાં વધુ ખર્ચાળ છે, એ વિષે મેં વારં-વાર લખ્યું છે. તે ખાવાથી રોગો થાય છે કે કેમ એ ચર્ચાથી દૂર રહીને, ઇંડાં, માંસ, માછલીના ખોરાક-આપણે જે રાજિંદો ખોરાક ખાઈએ છીએ તેના કરતાં વધુ પોષણ આપનારો છે કે કેમ, તે નક્કી કર્યા વિના માત્ર પ્રચારના બળે ભ્રમિત થઈને તે ખાવાનું શરૂ કરવું તેમાં નથી ગૌરવ, નથી ઠહાપણ કે નથી ફાયદો.

જોકે ઇંડાં, માંસ આદિ ખાવાથી વિવિધ પ્રકારના રોગો થાય છે એમ પ્રખ્યાત ડોક્ટરો કહે છે જ. ઉપરાંત મારો પોતાનો પણ એ અનુભવ છે કે ઇંડાં ખાનારા અને માંસાહાર કરનારાઓમાં વાયુને લગતા રોગો જેવા કે સંધિવા, આર્થરાઈટીસ, ગાઉટ, પોલિયો, લકવા નિરામિષાહારીઓ કરતાં પ્રમાણમાં વધુ હોય છે અને જો તેઓ દૂધ ન લઈ શકતા હોય તો માંસાહાર કરવા છતાં પણ અપોષણનાં દરદોથી, દૂધ ન લઈ શકનાર નિરામિષાહારીઓ જેટલા જ અપોષણનાં દરદોથી પીડાતા હોય છે.

પ્રજાના મોંમાંથી દૂધ શા માટે આંચકી લેવામાં આવે છે ?

ભારતની આબોહવામાં પ્રજાને એકમાત્ર વહેવારુ અને ચોક્કસ પત્રલાં દ્વારા મોંધું અને દુષપ્રાપ્ય બનાવવામાં ન આવે તો સહુથી સસ્તું મળી શકે એવી એક માત્ર પોષણની વસ્તુ દૂધ નિર્ઘંચતાપૂર્વક

આચારી લેવામાં આવી છે. પછી અપોષણના રોગોના ભયનો પ્રચાર કરીને, સરતા પોષણને નામે અને પોષણ માટે પ્રોટીન આગળ કરીને ઈંડાં-માંસ-માછલી ખાવાનો જરૂર પ્રચાર વિવિધ રીતે વિવિધ દેત્રો દ્વારા કરવામાં આવે છે. ગરીબોને ઈંડાં મફત આપવાની દરખાસ્ત દ્વારા ગરીબોને લલચાવીને નિરામિષાહારી શ્રીમંતો સામે ગરીબોને બહાવવામાં આવે છે.

પણ જે લોકો ગરીબોને મફત ઈંડાં આપવાની ગર્જનાઓ કરીને ગરીબોની સહાનુભૂતિ મેળવી લેવા ફાંફાં મારે છે તેઓ કાંઈ પોતાના ખિસ્સામાંથી, જે ઈંડાં મફત વેચાશે તેની કિંમત આપવાના નથી. એ ખર્ચનો યોજ તો ઈંડાં ન ખાનારી બહુમતી પ્રજાની પાસેથી વિવિધ પ્રકારના કર નાખીને ઉઘરાવી લેવામાં આવશે.

પ્રજાને વટલાવવાની, તેનું શોષણ કરવાની, તેને ધર્મચ્યુત કરવાની, હિંદુ સંસ્કૃતિને ખતમ કરવાની આ રીત ઇસ્લામની સમશેર કરતાં વધુ ખતરનાક છે.

વિવેકભ્રષ્ટાનામ

દરેક માખાપને પોતાનાં બાળકને પોષણ મળે એવી ઇચ્છા હોય છે. પણ પોષણ માટેનું શ્રેષ્ઠ સાધન-દૂધ-તેઓ મેળવી શકતાં નથી. મળે છે તે પણ મોંઘું અને સિન્થેટીક હોય છે. (સિન્થેટીક એટલે સ્વદેશી પાણી, પરદેશી પાઉડર, બટર એઇલ અને બીજાં કેમિકલ્સની ભેળસેળવાળું દૂધ) લોકોને તેના તરફ અભાવ છે. તેની ગુણવત્તા માટે શંકા છે.

તેઓ છાપાંઓમાં, સામયિકોમાં અને માસિકોમાં તાંદુરસ્તી માટે બાળકોને ઈંડાં ખવડાવવાના પ્રચારના લેખો વાંચે છે. ડોક્ટરો પણ શક્તિ માટે બાળકોને ઈંડાં ખવડાવવાની સલાહ આપે છે. પછી ક્યવાતાં મને મા-આપો બાળકોને ઈંડાં ખવડાવવાની શરૂઆત કરે છે. થોડા દિવસ પછી તે તેમને કોઠે પડી જાય છે. કોઠે પડ્યા પછી પોતે પણ ખાવા લાગે છે.

પ્રચારથી ભોળવાઈને અણસમજને અંગે શક્તિ માટે બીજું શું આવું ? એવી હતાશાથી લોકો ભણ્યે જ ઈંડાં ખાવાથી બચી શકે છે. ઈંડાં ખાધા પછી માંસ-માછલી સામેનો તેમનો વિરોધ શાંત પડી જાય છે.

‘શાસ્ત્રનું વચન છે કે, ‘વિવેકશ્રુતાનામ ભવતિ વિનિષ્ઠાતઃ શતસ્રુખઃ’ વિવેકશ્રુત થનારાની અધોગતિ સેંકડો રીતે થાય છે. વિવેક એટલે ભાષાનો વિવેક નહિ. ધર્મશાસ્ત્રોએ બાંધી આપેલી મર્યાદાઓ તોડવી તેનું નામ વિવેકશ્રુતતા.

ધર્મશાસ્ત્રોએ બાંધી આપેલી ખોરાકની મર્યાદાઓમાંથી એકને પણ ભંગ કરીને લોકો કેટલા નીચા પડ્યા છે તેનો દાખલો નીચે આપ્યો છે.

જૈન ધર્મ બટેટા ખાવાની મનાઈ કરે છે, છતાં જેમણે બટેટા ખાવાનું શરૂ કર્યું તેમના પુત્રોએ લસણ, કાંદા ખાવાનું શરૂ કર્યું. લસણ કાંદા જૈન ઉપરાંત વૈષ્ણવ, સ્વામીનારાયણ વગેરે ધર્મોએ પણ અખાદ્ય ગણ્યા છે, છતાં જૈનો, વૈષ્ણવો અને શિવપંથી બ્રાહ્મણો પણ ખાવા લાગ્યા, ત્યારે તેમનાં નખીરાઓને ઈંડાં ખાવામાં બાધ ન લાગ્યો અને ઈંડાં, માંસ, માછલી ખાવાં એ ફેશનની સુધારક ગણાવાતી બાબત બનવા લાગી.

આમ પેઢી દર પેઢી-શાસ્ત્રની મર્યાદાની બહાર દૂર ને દૂર નીકળી જઈને આપણે મેળવ્યું કશું નહિ. પણ બુદ્ધિ ઉપર પાપનાં, અજ્ઞાનનાં આવરણ ચડાવ્યાં છે.

જે લોકો, પોષણની દૃષ્ટિએ બીજા કાંઈ પોષક ખોરાક નથી મળતો એવી હતાશાથી ઈંડાં ખાય છે અથવા પોતાનાં બાળકોને ખવડાવે છે, તેમને પોષણ એટલે શું ? અને પોષણ કયા પદાર્થોમાંથી મળે છે તેનું જ્ઞાન નથી હોતું. તેઓ માત્ર પ્રેાટીન પ્રચારથી પ્રેાટીનને જ પોષણ માને છે. પણ પોતે રોજ પોતાના વનસ્પત્યાહારી ખોરાકમાં

પ્રોટીન ખાતા હોય છે. ઈંડાંમાં હોય તેના કરતાં વધુ પ્રોટીન ખાતા હોય છે, તેનું તેમને જ્ઞાન નથી હોતું.

મહત્ત્વ સાર્વિક અને બળવર્ધક ખોરાકનું છે

ભારતીય અન્ન વિજ્ઞાન પ્રોટીનને મહત્ત્વ નથી આપતું. તે સમતોલ ખોરાકને પણ મહત્ત્વ નથી આપતું. તે સાર્વિક, બળવર્ધક અને વીર્યવર્ધક ખોરાકમાં માને છે. તો પછી એ વિચારવું રહ્યું કે બળ અને વીર્ય કેમ વધે? કયા ખોરાકથી વધે?

વીર્ય હાડકાંમાંથી બને. હાડકું વધારનારો અને મજબૂત બનાવનારો પદાર્થ છે-કેલ્શિયમ. પણ હાડકું લોહીમાંથી બને છે. જેમ લોહીમાં લોહતત્ત્વ એટલે કે રક્તકણો વધારે તેમ લોહી શુદ્ધ અને બળવાન. અને જેનું લોહી શુદ્ધ તેમ જ બળવાન હોય તેનાં હાડકાં પણ મજબૂત અને પૂર્ણ વિકાસ પામેલાં હોય. જેનાં લોહી અને હાડકાં અનુક્રમે શુદ્ધ અને મજબૂત-તે બળવાન અને વીર્યવાન.

આપણે જે ખોરાક ખાઈએ છીએ તેનું દર પાંચ દિવસે શરીરમાં નીચે મુજબ રૂપાંતર થાય છે :

ખોરાકનો રસ બને છે. રસમાંથી રક્ત-લોહી-બને છે. લોહીમાંથી મેદ ઉર્જા ચરબી બને છે. ચરબીમાંથી માંસ બને છે. માંસનું અસ્થિ એટલે હાડકાંમાં રૂપાંતર થાય છે. હાડકાંમાંથી મજબૂત બને છે. અને અંતે તેનું વીર્યમાં રૂપાંતર થાય છે. વીર્યમાંથી ઓજસ બને છે, જે જોઈ શકાતું નથી. અનુભવી વૈદરાજ તે પારખી શકે છે.

આમ શરીર માટે મુખ્ય અગત્યના પદાર્થો લોહતત્ત્વ અને કેલ્શિયમ છે. માટે જે ખોરાકમાં આ બે પદાર્થો વધુ હોય તે ખાવાથી માણસ બળવાન અને વીર્યવાન બને.

તાજું દૂધ અને શુદ્ધ ઘી-એ બે તો બળ અને વીર્ય માટે સર્વ-શ્રેષ્ઠ પદાર્થ છે જ. પણ દુર્ભાગ્યે આજે તે આપણી પાસેથી નિર્ઘંટા-પૂર્વકે હુંતવાઈ ગયા છે. છતાં આપણે જે ખોરાક રોજ ખાઈએ છીએ તેમાં લોહ અને કેલ્શિયમ આપણે સારી રીતે, અને ઈંડાં તેમ જ

માંસ માછલી કરતાં વધારે પ્રમાણમાં મળે છે. જે આપણે બાણતા ન. હોવાથી ઇંડાના પ્રચારની બાળમાં ફસાતા જઈએ છીએ. રોજિંદો ખોરાક જ યોગ્ય છે

દર સો-ગ્રામ દીઠ

અનાજની પ્રાદીન ખનીજ કેલ્શિયમ ફોસ્ફરસ લોહતત્ત્વ કેલરીઝ
ભાત પદાર્થો એટલે મળજા

ધઉં	૧૧.૮	૧.૫	૦.૦૫	-	૫.૩	૩૫૦.
ખાજરો	૧૧.૬	૨.૭	૦.૦૫	-	૮.૮	૩૬૦
મગ	૨૪	૩.૬	૦.૧૪	૦.૨૮	૮.૪	૩૩૪
અડદ	૨૪	૩.૪	૦.૨૦	૦.૩૭	૬.૮	૩૫૦.
ગુવેરદાળ	૨૨.૩	૩.૫	૦.૧૪	૦.૨૬	૮.૮	૩૫૩
ચણા	૨૨.૫	૨.૨	૦.૭	૦.૩૧	૮.૬	૩૭૨
ચોળા	૨૪.૬	૩.૨	૦.૦૭	૦.૪૬	૩.૮	૩૨૭
તલ	૧૮.૩	૫.૨	૧.૪૪	૦.૫૭	૧૦.૫	૫૬૪
શિંગદાણા	૩૧.૫	૨.૩	૦.૦૫	૦.૩૬	૧.૬	૫૪૬
જરૂં	૧૮.૭	૫.૮	૧.૮	૦.૪૬	૩૧.૦	૩૫૬
મેથી	૨૬.૨	૩.૦૦	૦.૧૬	૦.૩૭	૧૪.૧	૩૩૩.

(૧૦૦ ગ્રામ=૨ ઇંડાં)

ઈંડું (૧ ઇંડામાં)	૬.૫૦	૦.૫	૦.૦૩	૦.૧૧	૧.૦૫	૮૭.
માછલી	૨૨.૫	૦.૮	૦.૦૨	૦.૧૬	૦.૬	૬૧
બકરાનું માંસ	૧૮.૫	૧.૩	૦.૧૫	૦.૧૫	૨.૫	૧૬૪
મૂંડનું માંસ	૧૮.૭	૧.૦	૦.૦૩	૦.૨	૨.૩	૧૧૪

ઉપરના કોઠાથી એ સ્પષ્ટ જણાય છે કે આપણે જે રોજિંદો ખોરાક ખાઈએ છીએ તેમાં માંસ, માછલી, ઇંડાં કરતાં, લોહતત્ત્વ, કેલ્શિયમ, ફોસ્ફરસ એટલે કે મળજા જેનું વીર્યમાં રૂપાંતર થાય છે.

તે-એ તમામ પદાર્થો ઘણા વધારે છે. કેલરીઝ પણ વધારે છે અને પ્રોટીન પણ વધારે છે.

એટલે આપણે બળવાન અને વીર્યવાન બનવું હોય તો આપણે જે રેશનિંગો ખોરાક ખાઈએ છીએ તે યોગ્ય ખોરાક છે. તેમાં ઇંડાં કે માંસ માછલી ઉમેરવાથી કાંઈ જ ફાયદો નથી, નુકસાન છે.

આમાં પ્રોટીનનું મહત્ત્વ ગોણું બની જાય છે, કારણ કે જે ખોરાકમાં લોહતત્ત્વ, કેલ્શિયમ અને ફોસ્ફરસ ઉર્ફે મળવા વધારે છે તેમાં પ્રોટીન પણ વધારે છે જ.

ઝોછામાં ઝોછી કેલરીવાળા માંસ, માછલી અને ઇંડાંમાં બીજાં અનાનો કરતાં લોહતત્ત્વ, કેલ્શિયમ તેમ જ ફોસ્ફરસ નહિવત જ છે. એટલે શરીરનું બંધારણ ઘડવામાં કે બળ અને વીર્ય વધારવા માટે તે નકામા છે. બાળકોના શરીરના વિકાસમાં પણ તે કાંઈ મદદરૂપ થઈ શકે નહિ.

માટે તો પશ્ચિમના માંસાહારીઓ પણ ઇંડાં-માંસ-માછલી અકરતિયાની પેઠે ખાતા હોવા છતાં રોજ માથાદીક દોઢથી પાંચ લિટર દૂધ પીવે છે અને ૪૦ ગ્રામ માખણ ખાય છે.

તેમના ખોરાકમાં મસાલા નહિવત છે. ફાળ, શાક બાફેલાં ખાય છે. જ્યારે આપણે શાકભાજી, કઠોળ વગેરેમાં રાઈ, મેથી, છુરું વગેરેનો ઉપયોગ કરીએ છીએ. તેમાંથી પણ આપણને જરૂરનાં પોષક તત્ત્વો મળી રહે છે.

આમ ઇંડાં, માછલી અને માંસાહાર પાછળ પ્રચારનું બળ છે. સાચું બળ નથી. સાચું બળ આપણે રોજ ખાઈએ છીએ તે અનાનોમાં જ છે. આપણને ખૂટે છે—માત્ર તાનું દૂધ અને શુદ્ધ ઘી.

આ શુદ્ધ ઘી અને તાજા દૂધની બાબતે આપણાં ધર્મ, સંસ્કૃતિ, સમાજવ્યવસ્થા, અર્થવ્યવસ્થા સામે અને એ આફતનો સામનો કરી લેવાનાં આપણાં સૂઝચકિત અને નિશ્ચય સામે એક પ્રચંડ પડકાર ફેંક્યો છે.

ધંડાનો વિકલ્પ

તમારાં બાળકોને આવી મોંઘવારીમાં પોષણ માટે શું આપવું અથવા તમારે શક્તિવર્ધક ખોરાકમાં ઇંડાં સિવાય બીજું શું લેવું એવી મૂંઝવણથી હતાશ થઈને ઇંડાંને અડવાની પણ જરૂર નથી. નીચે આપેલી વિગત વિચારી તેનો અમલ કરશો. તો તમારી મૂંઝવણનો પ્રશ્ન જ રહેશે નહિ :

૫૦ ગ્રામના એક ઇંડાંના ૪૦ થી ૬૦ રોસા ૫૩ છે	ઇંડા કરતાં તલ
૫૦ ગ્રામના તલનાં ૩૫ થી ૪૦ રોસા ૫૩ છે	અને ચણા બન્ને
૫૦ ગ્રામ ચણાના ૨૦ થી ૨૫ રોસા ૫૩ છે	સસ્તાં છે.
૫૦ ગ્રામ ઇંડામાં પ્રોટીન ૬.૧૫ ગ્રામ બીજા અગત્યનાં પોષક	
	તરવો ૧.૬૯ ગ્રામ
૧, તલમાં ,,	૯.૧૫ ગ્રામ ,, ,, ,, ૮.૭૬ ગ્રામ
૧, ચણામાં ,,	૧૧.૨૫ ગ્રામ ,, ,, ,, ૭.૪૦ ગ્રામ

ઇંડાં કરતાં તલમાં અને ચણામાં પ્રોટીન અનુક્રમે આશરે ઢોઢથી બેગણું અને બીજાં વધુ અગત્યનાં પોષકદ્રવ્યો આશરે સાડાચારથી સાડાપાંચ ગણાં છે. ઇંડાંને બદલે ચણા અથવા તલના લાડુ અથવા ચીકી વધુ સસ્તાં અને વધુ પોષકદ્રવ્યોવાળાં છે.

આપણા ખોરાકને વધુ પોષણયુક્ત બનાવવાના બહાને ઘઉં અને ચણાના લોટમાં માછલીનો ભૂકો લેખવવામાં આવે છે એમ કહેવાય છે. એ સાચું હોય તો લોકશાહીનો દાવો કરતી સરકાર પ્રબલ સાથે જોખમી છેતરપિંડી કરે છે.

આપણા અન્ન વિજ્ઞાનમાં, ખોરાકને વધુ પોષણયુક્ત બનાવવા ઘઉં અને બાજરાનો લોટ પાણીને બદલે દૂધમાં કે દહીંમાં બાંધતા.

આજે દૂધ કે દહીં બલે ન મળે પણ ઘઉંના લોટમાં બાજરાનો લોટ લેખવીને કે ચણાનો લોટ લેખવીને તેના રોટલા, રોટલી, ચેપલાં કે પૂરી બનાવી તેને ખૂબ પોષણયુક્ત બનાવી શકાય છે. તેમાં તલ પણ નાખી શકાય.

અને ઘઉં કે બાજરાના રોટલા, રોટલી કે ખાખરા, મગ, અડદ કે તુવેરની ઢાળ સાથે ખાવાથી માંસાહાર કરતાં ઘણાં વધારે પોષકદ્રવ્યો તમે ખાતા હો છો, જેની તમને જાણ નથી હોતી.

આજના યુગની પવિત્ર ફરજ

આમ પોષણના પ્રશ્ને હતાશ થવાની જરા પણ જરૂર નથી. પણ જો તમે હૃદયપૂર્વક તમારા ધર્મ-સંસ્કૃતિ અને સ્વાસ્થ્ય જાળવી રાખવાની નિષ્ઠાવાળા હો તો ઉપરની બાબત તમારે તમારા સર્ગાસંબંધી મિત્રો, આડોશીપાડોશીને સમજાવવી જોઈએ. એ તમારી આજના યુગની પવિત્ર ફરજ છે.

પણ ચેતજો! જેમ ઇંડાંને સસ્તું પોષણ બનાવવા સસ્તાં દૂધ અને ઘીને આપણી પાસેથી મોંઘાં અને દુબ્રાખ્ય બનાવીને છીનવી લેવામાં આવ્યાં છે તેમ ઇંડાં અને માંસના કટ્ટર હરીફ કઠોળ, તલ વગેરેને પણ ઇંડાં કરતાં વધુ મોંઘાં અને દુબ્રાખ્ય બનાવવાનાં ચકો ચોકકસ પ્રકારની અન્નનીતિ દ્વારા ગતિમાન બની ચૂક્યાં છે. એનો પ્રતિકાર તમારે કરવો જ પડે.

હંમેશાં આપણે ત્યાં કઠોળના ભાવ ઘઉં બાજરાના ભાવ કરતાં ઓછા રહેતા. હવે ગણતરીપૂર્વકની અન્નનીતિ દ્વારા તેમને ઘઉં-બાજરા કરતાં બેથી ત્રણ ગણા મોંઘાં બનાવી દેવામાં આવ્યાં છે અને ગણતરીના સમયમાં જ તે હજી મોંઘાં થઈ દુબ્રાખ્ય બને તો આશ્ચર્ય ખામવા જેવું નથી.

રોળાંસાહીનો શિકાર ન બનવું હોય તો...

માનવવિરોધી અને માનવતાવિરોધી ખોટી અન્નનીતિનો વિરોધ કરી અનાજ અને કઠોળના ભાવો ફરીથી નીચા આવે એવી અન્નનીતિ ઘડવાની સરકારને ફરજ પાડી ન શકીએ તો આપણે લોકશાહીને માટે પાત્ર નથી.

“લોકશાહી બચાવો”ના નારા પોકારવાથી નથી લોકશાહી બચવાની,, નથી લોકશાહી અમલમાં આવવાની.

લોકો પોતાનાં હિત સાચવવાની, ધર્મ, સંસ્કૃતિ અને સમૃદ્ધિનો નાશ કરનારી સરકારી નીતિઓનો પ્રતિકાર કરવાની અને આ તમામ વિષયોનું રક્ષણ થઈ શકે તેવી નીતિ ઘડવાની સરકારને ફરજ પાડવાની સૂઝ અને શક્તિ બતાવે તો જ સાચી લોકશાહી ટકી શકે. લોકોમાં દૈવત ન હોય તો તેમના માટે ટોળાંશાહીનો ચિકાર બન્યા સિવાય બીજો કાંઈ વિકલ્પ નથી.

તાબું દૂધ અને શુદ્ધ ઘી, એ આ પૃથ્વી ઉપરનો સહુથી શ્રેષ્ઠ અને સહુથી વધુ પુષ્ટિકાયક ખોરાક છે, એની બાલુકારી પ્રજાના મન ઉપરથી બૂંસી નાખવામાં આવી છે. દૂધ એ સંપૂર્ણ અને શ્રેષ્ઠ ખોરાક છે, એની પણ મોટા ભાગના લોકોને હવે બાલુકારી રહી નથી. ચહેરાનાં લોકો હવે તાબાં દૂધનાં રૂપ, રંગ અને સ્વાદ કેવા હોય તે પણ બાલુતા નથી.

લોકોને એમ જ સમજાઈ રહ્યું છે કે પ્રોટીન એ જ માત્ર પોષણનું સાધન છે અને ઈંડાં તેમ જ માછલી એ જ સહુથી સસ્તો અને સહુથી વધુ પ્રોટીન ધરાવતા ખોરાક છે.

જે લોકો આ વાત માની લે છે તેમને એ પણ ખબર નથી કે તેઓ જે અડદ, મગ કે ચણા ખાય છે તેમાં ઈંડાં કરતાં વધુ પ્રોટીન તો છે જ, પણ ઈંડાંમાં નથી તેવાં બીજાં પૌષ્ટિક તત્ત્વો પણ છે.

અમેરિકન દાદાગીરી

પ્રોટીનનો પ્રચાર આપણે ત્યાં બળજબરીથી લાદવામાં આવ્યો છે. ૧૯૬૭માં બિહારમાં લયંકર દુકાળ હતો. માણસો ભૂખમરાથી મરતા હતા. આપણે અમેરિકા પાસેથી અનાજ માગ્યું. છાપામાં પ્રગટ થયેલા હેવાલ મુજબ અમેરિકાએ શરત મૂકી કે તમારા દેશમાં તમે પ્રોટીનનો પ્રચાર કરવાની બાંધધરી આપો તો અનાજ આપીએ. આપણી સરકારે તે શરત સ્વીકારી નહિ અને અનાજ વિના ભૂખથી માણસો

મરવા લાગ્યા ત્યારે સરકાર નમી પડી, અને પ્રોટીનનો પ્રચાર કરવાની શરત કબૂલ કરી અનાજ મેળવ્યું.

સરકારી ધોરણે ઇંડાનો પ્રચાર શરૂ થયો. આની સામે ઉચ્ચ વર્ણના ધર્મપ્રિય લોકોનો વિરોધ થયો એટલે તેની સામે વળતો પ્રચાર શરૂ થયો કે ઇંડાં અહિંસક છે. ઇંડું હિંસક ? કે અહિંસક ? એ વિષે બન્ને પક્ષે ભરદાર દલીલો થઈ ચૂકી છે, અને એ વિતાડવાદમાં ઇંડાં અનાર્થિક છે. સરતાં કઠોળ કરતાં મોંઘાં ઇંડાં ઓછાં પોષણવાળાં છે એ હકીકત દબાઈ ગઈ છે.

ઇંડાંનો બુદ્ધાબુદ્ધા દષ્ટિબિંદુથી પ્રચાર થયા જ કરે, છે અને લોકોના મનમાં ખોટી માન્યતાઓ ઠોકી બેસાડવામાં આવે છે એટલે ઇંડાંથી વધુ સારી, વધુ વધુ સસ્તી અને વધુ પોષ્ટિક ચીજ પોતે રોજ ખાતા હોય છે તે સમજવાનો કે બાણ્યનો લોકોને સમય જ મળતો નથી. તેમના મગજ ઉપર ઇંડાં અને પ્રોટીનનો મારો વિવિધ રીતે ચાલુ રહે છે.

એમાં અભિમાન લેવા જેવું શું છે ?

હવે અભિમાનપૂર્વક એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે આપણે વરસે પાંચ અબજ ઇંડાં પેદા કરવાની સિદ્ધિ મેળવી છે. અને ખોરાકની તંગી તેમ જ પોષણના અભાવથી પીડાતા ભારતવાસીઓએ ઇંડાને પોષણયુક્ત ખોરાક તરીકે અપનાવ્યો છે.

આ એક હળહળતું જૂઠાણું છે. એ આહાર કે ખોરાક નથી, ખોરાક તેને કહેવાય, જેનાથી પેટ ભરાય અને જૂખ શાંત થાય, જે ખાઈને નિર્વાહ કરી શકાય. દૂધ ખોરાક છે. મોસંખી અને સંતરાં ખોરાક છે. કારણ કે એ પીવાથી કે ખાવાથી જૂખ શાંત થાય છે. પેટ ભરાય છે. મહિનાઓ, અરે ! વરસો સુધી એ ખાઈને નિર્વાહ કરી શકાય છે. જીવી શકાય છે પણ માણસ ચટણી ખાઈને કે અથાણું ખાઈને જીવી શકે નહિ. તે જ પ્રમાણે ઇંડાં ખાઈને પણ જીવી શકે નહિ, એટલે ઇંડાં ખોરાક છે એવી દરખાસ્ત વાહિયાત છે, અવૈજ્ઞાનિક છે.

વધુ પોષણનો સવાલ જ ઉપસ્થિત થતો નથી, કારણ કે તેનાથી વધુ પોષણયુક્ત અનાજ ખાઈએ છીએ. ઇંડાં ખોરાક નથી, પણ ઇંડાં મૂકનારી મરઘી, મનુષ્યોનો ખોરાક ખાઈ જઈને માનવજાત માટે ખોરાકની તંગી પેદા કરે છે. રોજ ત્રણ મરઘી એક માણસનું અનાજ ખાઈ ને અનાજની તંગીમાં વધારો કરે છે. એટલે ઇંડું ખોરાક નથી, પણ ખોરાકની અછત વધારનારો પદાર્થ છે.

ઇંડાંના ઉત્પાદનનો વધારો તેલ અને વનસ્પતિના ભાવમાં માઝા મુકાવશે.

ઇંડાંની જાતો વિકસાવવા માટે ઇંડાંનું ઉત્પાદન વધારવાની સિદ્ધિ મેળવવા માટે, કહેવાતાં અહિંસક ઇંડાં પેદા કરવા માટે કે વિજ્ઞાન યંત્રોની મદદથી ઇંડાં સેવીને મરઘીને વધુ ઇંડાં મૂકવાનો સમય આપવા માટે અભિમાન સેવવામાં આવે છે. પણ હકીકત એ છે કે જેમ જેમ ઇંડાંનું ઉત્પાદન વધારાય છે, તેમ તેમ દેશમાં તેલ અને વનસ્પતિના ભાવ, કાળાંબજાર અને અછત વધે છે.

કારણ કે ઇંડાં કેઈ પાકેલી ફેરીની જેમ થૂસીને ખવાતાં નથી. મોટા ભાગે તેની આમલેટ બનાવીને ખવાય છે અને દરેક આમલેટ દીઠ ૧૦ ગ્રામ તેલ કે વનસ્પતિ વાપરવું પડે છે. પાંચ અબજ ઇંડાંમાંથી ચાર અબજ આમલેટ બને તો ૪૦ હજાર ટન (ચાર કરોડ કિલો) તેલ કે વનસ્પતિનો વપરાશ વધી જાય. ઇંડું ખોરાક નથી. તો ઇંડાં સાથે ખોરાક ખાઈ શકાતો નથી. જેમ રોટલો દાળ કે શાક સાથે ખવાય છે તેમ ઇંડાં સાથે ખોરાક ખાઈ શકાતો નથી. પણ દરેક વીસ ઇંડાં પાછળ ચાર કિલો અનાજ અને ૨૦૦ ગ્રામ તેલની અછત વધે છે.

સંહારની દિશામાં આગળ વધવું આધુનિક વિજ્ઞાન

આજનું કહેવાતું વિજ્ઞાન સંહારની દિશામાં જ આગળ વધી રહ્યું છે. જો આ વિજ્ઞાન નરના સમાગમ વિના મરઘીના પેટમાં ઇંડાં પેદા કરવામાં સફળ થયું છે, તે જો ઘટાં, બકરાં અને ગાયના શરીરમાં

નરના સમાગમ વિના-નિર્જીવ બચ્ચાં પેદા કરવા સુધી આગળ વધશે તો તે એક કમનસીબ ઘટના હશે, કારણ કે વિજ્ઞાન અને વૈજ્ઞાનિકો ત્યાંથી સીધા સ્ત્રીભતિ ઉપર ફૂંકો મારશે અને પુરુષના સમાગમ વિના વિજ્ઞાનની મદદથી સ્ત્રીઓનાં શરીરમાં નિર્જીવ બાળકો પેદા કરીને આ બાળકોનું અહિંસક માંસ ખાવા લોકોને લલચાવશે. આમેય બીજા માંસ કરતાં નરમાંસ વધુ સ્વાદિષ્ટ હોય છે, એટલે જેમ મરવીને ઇંડાં પેદા કરવાનું મશીન બનાવી દેવાઈ છે. તેમ સ્ત્રીભતિને અહિંસક નર-માંસ પેદા કરવાનું સાધન નહિ બનાવી દેવાય ?

પશ્ચિમી વિજ્ઞાન સ્ત્રીઓ ઉપર તૂટી પડશે

આજના પશ્ચિમી વિજ્ઞાને કોઈ પણ પ્રાણી ઉપર મોત અને મોતને પણ સારું કહેવડાવે એવી ચાતનાઓનો વરસાદ વરસાવવામાં મજા રાખી નથી. હવે એક જ પગલું આગળ, આ ચાતનાઓનો વરસાદ સ્ત્રીભતિ ઉપર તૂટી પડે. સ્ત્રી માત્ર અહિંસક નરમાંસ પેદા કરવાનું મશીન બની જાય તો આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી.

પ્રોટીનના નામે ઇંડાંનો પ્રચાર કરતી મહિલાઓ હવે એતશે ખરી ? સંભવ ઓછો છે, કારણ કે તેમનામાં બૌદ્ધિક અંધાપો ફેલાતો જાય છે.

ભૌતિક અંધાપો (આંખે ન દેખાય તો) વધી રહ્યો છે તે જોઈ શકાતો નથી. કારણ કે બુદ્ધિ કોઈ દ્રવ્ય પદાર્થ નથી, અને સમાજમાં ખાસ કરીને શિક્ષિત વર્ગમાં બૌદ્ધિક અંધાપો ઉધેઈની પેઠે પ્રસરતો જાય છે.

બાળક જન્મે ત્યારથી તેને પૂરતું દૂધ આપવામાં આવે તો ત્રણ વરસ સુધી તેનો બૌદ્ધિક અને માનસિક વિકાસ થાય છે, પણ દૂધ ન મળે તો એ વિકાસ અટકી જાય છે, અને આંખોની રોશની ચાલી જાય છે. પછી, પોષણના નામે ઇંડાં માંસયુક્ત ખોરાક ખવડાવવામાં આવે છે ત્યારે તેમને બૌદ્ધિક અંધાપો આવે છે. આવા અંધોની બેટલિયનો આજના રાજદારી પક્ષોની ઊવણીઓમાં જોવા નથી મળતી?

૨. માંસાહાર

માંસાહાર સસ્તો નથી

દરેક વસ્તુનું મૂલ્યાંકન પૈસા વડે જ કરવાની પ્રણાલિકા જ્યાં ચાલુ કરાઈ છે એવા સમાજમાં આજે ધર્મ, સંસ્કૃતિ, નીતિમત્તા અને શરીરસ્વાસ્થ્યની દલીલો તરફ ઉપેક્ષા બતાવવામાં આવે તો પણ આર્થિક દષ્ટિએ પણ માંસાહાર ગરીબો માટે સસ્તો પોષક આહાર છે એવી દલીલ હકીક્ત અને આંકડાની કસોટી ઉપર ટકી શકે તેમ નથી.

ખીજા વિશ્વયુદ્ધ પહેલાં પશ્ચિમના દેશોમાં પ્રોટીન કરતાં કેલરીઝને વધુ મહત્ત્વ અપાતું. ખોરાકનાં મૂલ્યો તેના દ્વારા મળતી કેલરીઝ નક્કી કરાતાં.

નીચે આપેલ કોષ્ટક વડે ખીજા વિશ્વયુદ્ધ પહેલાનાં ખાદ્ય પદાર્થોના ભાવ મુજબ વૈજ્ઞાનિકોએ તૈયાર કરીને સિદ્ધ કરી આપ્યું હતું કે માંસાહારથી મળતી કેલરીઝ અનાજ—ખાઈ ને મેળવવામાં આવતી કેલરીઝ કરતાં ઘણી સસ્તી છે.

પદાર્થનું નામ	પદાર્થની કિંમત એક પાઉન્ડની શિ. પે.	એક પાઉન્ડ પદાર્થમાં મળતી કેલરીઝ
પોર્ક (શૂંડતું માંસ)	૧ - ૧૦.૧/૨	૧૮૭૩
જવ	૦ - ૫	૧૭૮૨
૧ પાઉન્ડ એટલે ૪૫૦ ગ્રામ		
ડો. એડમન્ડ, આઈ સ્ટ્રોંગ્સ		
ચઉં	૦ - ૨.૧/૨	૧૬૫૧
મકાઈ	૦-૩.૧/૨	૧૫૪૪
ચોખા	૦-૪.૧/૨	૧૬૩૧

વટાણા અને ખીજાં કઠોળ	૦૫ થી ૭.૧/૨	૧૬૨૫
ગાયનું માંસ	૧-૬ ૧.૧/૨	૧૬૨૦
મટન	૧-૮	૧૩૭૬
મરઘાં અને ઇંડાં	૨-૬ થી ૪-૬	૬૫૭
પાંઉ	૦-૨.૧/૨	૧૧૭૬

સર વિલિયમ ઇંકુપર

નીચેના કોષ્ટકમાં ડો. સ્પ્રીંગે જુદા જુદા ખાદ્ય પદાર્થોની તે સમયની કિંમતમાં દર એક શિલિંગમાં કેટલી કેલરી મળે તેની વિગત આપી છે.

(એક શિલિંગ એટલે હાલના ૭૫ પૈસા)

ખાદ્ય પદાર્થનું નામ દર પાઉન્ડ દીઠ એક શિલિંગમાં તે પદાર્થની કિંમત તેની કિંમત માંથી મળતી કેલરીઝ

એક પાઉન્ડ એટલે ૪૫૦ ગ્રામ

ગોમાંસ	૧ શિલિંગ ૬.૧/૨ પેન્સ	૧૦૬૫
મકાઈનો લોટ	૦ — ૩.૧/૨ પેન્સ	૫૨૯૪
જવનો લોટ	૦ — ૪ પેન્સ	૪૯૨૬
ચોખા	૦ — ૪.૧/૨ પેન્સ	૪૩૪૯
બટેટા ૭ પાઉન્ડના	૦ — ૧૧.૩/૪ પેન્સ	૨૨૨૩
દૂધ ૧ ક્વાર્ટ	૦ — ૫.૧/૨ પેન્સ	૧૭૭૩

૧ ક્વાર્ટ = ૧ લિટર ૧૩૬ ગ્રામ

માંસાહારનો વધારો પ્રજાને ભૂખમરામાં ધકેલી દેશે

આ વિષયને એક નવા અને જુદા દષ્ટિબિંદુથી પણ જોઈ શકાય. માનવીનો કુદરતી ખોરાક અનાજ છે. જો તેણે સાંજે માંસ ખાવું હોય તો તે પેદા કરવા માટે અનાજ માટે જોઈએ તેના કરતાં ઘણી વધારે જમીન રોકવી જોઈએ. જે પરિણામે અનાજના દુકાળ અને ભૂખમરાથી માનવીઓના મૃત્યુમાં પરિણમે. આ જોતાં માનવજાત સામે સાચો

ખતરો વસ્તાવધારાનો નથી, પણ તેને માંસાહાર તરફ વાળવાથી એ ખતરો પેદા થયો છે.

એક એક જમીન ઉપર માંસ કેટલું પેદા થઈ શકે અને અનાજ કેટલું પેદા થઈ શકે તેના આંકડા આપ્યા છે. ઉત્પાદનના આંકડા પશ્ચિમના વિકસિત દેશોના છે, જ્યાં વરસમાં બે પાક સહેલાઈથી લઈ શકાય છે. (૧) ચોમાસાના વરસાદના પાણીની મદદથી (૨) શિયાળામાં બરફ પડે છે ત્યારે તમામ જમીન ઉપર બરફનાં ચોસલાં બમી બાય છે. વસંત ઋતુમાં બરફ પીગળે છે ત્યારે તમામ જમીન જલજલાકાર થઈ બાય છે ત્યારે ખીજો પાક લઈ શકાય છે.

યુરોપ-અમેરિકામાં પ્રદેશોમાં એક એકરે કેટલા ખાદ્ય પદાર્થો પેદા થઈ શકે છે તેની વિગત :

ખાદ્ય પદાર્થનું નામ	દર એકરે કેટલા પાઉન્ડ બાય
મટન	૨૨૮ પાઉન્ડ
ગોમાંસ	૧૮૨ ”
ધઉં	૧૬૮૦ ”
બાજરી	૧૮૦૦ ”
જવ	૨૨૦૦ ”
વટાણા	૧૬૫૦ ”
બાલ	૧૮૦૦ ”
ચોખા	૪૫૬૫ ”
મકાઈ	૩૧૨૦ ”
બટેટા	૨૦૧૬૦ ”
ગાજર	૩૩૬૦૦ ”
રતાળુ	૪૦૦૦૦ ”
ખીટ	૭૫૦૦૦ ”

જૂંડ ૧૪ કિલો અનાજ ખાય ત્યારે તેના શરીરમાં એક કિલો માંસ બંધાય, જ્યારે ખીજાં પ્રાણીઓ ૧૬ કિલો અનાજ ખાય ત્યારે

તેમના શરીરમાં એક કિલો માંસ બંધાય છે. આ હિસાબે દર એક કિલો માંસ મેળવવા ૧૬ કિલો અનાજનો ભોગ આપવો પડે છે.

માણસ એકલું માંસ ખાઈને જીવી શકતો નથી. એ માંસ ખાય ત્યારે પણ માંસ ન ખાનારા માણસ જેટલું જ અનાજ ખાતો હોય છે. તે જો રોજ ૧૦૦ ગ્રામ માંસ ખાય તો ૧૬૦૦ ગ્રામ અનાજનું માંસમાં રૂપાંતર કરીને ખાય છે ઉપરાંત ૪૦૦ ગ્રામ ખીજું અનાજ ખાય છે એટલે કે નિરામિષાહારી મનુષ્ય રોજ ૪૦૦ ગ્રામ અનાજ ખાય છે, જ્યારે માંસાહારી રોજનું બે કિલો અનાજ ખાય છે. (૪૦૦ ગ્રામ અનાજ અને ૧૬૦૦ ગ્રામ અનાજનું માંસમાં થયેલું રૂપાંતર)

આ પ્રમાણે માંસાહારીઓ માનવસૃષ્ટિ સામે ખતરો પેદા કરે છે અને તેના દોષનો ટોપલો વસ્તીવધારા ઉપર નાખે છે.

શું ઇચ્છો છો ? હજારો રતલ અનાજ ?

કે માત્ર થોડા રતલ માંસ ?

ભારતમાં લોકોનું જીવન ગ્રામ્ય ભાષામાં જેને આકાશી ખેતી કહે છે તે સૂકી ખેતી ઉપર આધાર રાખે છે, કારણ કે આપણે ત્યાં ખરફ પડતો નથી એટલે મુખ્યત્વે વરસાદના પાણી વડે જ જે અનાજ ઉગાડીએ તેના વડે જ મુખ્યત્વે ચલાવવું પડે છે.

સિંચાઈની સગવડ કુલ ખેતીની જમીનના ૧૮ ટકા જેટલી જમીન પૂરતી જ છે અને તે પણ માત્ર કાગળ ઉપર, કારણ કે મોટા ભાગના કૂવા સુકાઈ ગયા છે. નદીઓ નાશ પામી છે, તળાવો માટીથી ભરાઈ ગયાં છે. અને જ્યાં નહેરો છે તે નહેરોમાં પણ ચોમાસામાં જો વરસાદ ઓછો પડ્યો હોય તો પાણી હોતું નથી.

તે ઉપરાંત બસો વરસ સુધી એકધારી ગોવધની નીતિથી બળદની ખેંચને કારણે જમીન યોગ્ય રીતે ખેડી શકાતી નથી. (યોગ્ય રીતે ખેડવી એટલે ઊલી-આડી અને ફરીથી ઊલી એમ ત્રણ વખત ખેડવી) છાણની પણ ખેંચ પડી, જેથી પૂરતું છાણિયું ખાતર મળતું નથી. (પૂરતું

આણિયું ખાતર એટલે વાવવાના અનાજની બાત મુજબ દર એકરે ૧૦ ગાંડાથી ૫૦ ગાંડાં છાણ નાખવું.)

વળી છાણની ખેંચને કારણે છાણાંતું બળતણ ન મળવાથી લોકોએ જંગલો કાપીને ખાળી નાખ્યાં. જેથી પવનમાં જમીનની ઉપરની ફળદ્રુપ માટી ઊડી જઈને નદીઓ અને તળાવો પૂરી ઢે છે અને પાણીનો દુકાળ પ્રસરે છે. આમ જમીન દર વર્ષે ધોવાતી જઈને પોતાની ફળદ્રુપતા ગુમાવતી જાય છે, અને યોગ્ય ખેડણ તેમ જ પુરતા ખાતર રૂપી પોષણ ન મળવાથી પાક આપવાની તેની શક્તિ પણ ગુમાવતી જાય છે.

જે પ્રદેશમાં ગોવધની નીતિ શરૂ થઈ તે પહેલાં એકરે ૧૦૦ મણ (૨૦૦૦ કિલો) અનાજ પાકતું ત્યાં, હવે માત્ર ૧૫ થી ૨૦ મણ (૩૦૦ થી ૪૦૦ કિલો) અનાજ પાકે છે.

આપણે ત્યાં જમીનમાં હાલ એકરે કેટલું અનાજ ઉત્પન્ન કરી શકવાની ક્ષમતા છે તેની વિગત નીચે આપી છે.

યોગ્ય ખેડણ અને પુરતા ખાતર વડે અનાજ ઉત્પન્ન કરવાની આપણી જમીનની ક્ષમતા.

અનાજનું નામ	દર એકરે જમીનની બાત મુજબ	ઉત્પાદન પાઉન્ડમાં
ચોખા	„	૭૫૦ થી ૩૭૫૦
ઘઉં	„	૪૦૦ થી ૧૨૦૦ કોઈ પ્રદેશમાં ૨૨૦૦
મકાઈ	„	૬૨૦ થી ૨૫૦૦
ગુવાર	„	૪૦૦, ૮૦૦, ૧૨૦૦, ૧૫૦૦, ૨૦૦૦
ખાજરો	„	૪૦૦, ૮૦૦, ૧૦૦૦, ૨૦૦૦
જવ	„	૬૦૦ થી ૧૬૦૦
વટાણા અને બીજાં કઠોળ	„	૫૦૦ થી ૨,૦૦૦
ખટેટા	„	૮,૦૦૦ થી ૧૦,૦૦૦

ઋતુ દરમિયાન ૧૬,૦૦૦ થી ૨૦,૦૦૦		
ગાજર	,”	૧૦,૦૦૦ થી ૨૨,૦૦૦
ખીટ	,”	૮,૦૦૦ થી ૧૨,૦૦૦
રતાળુ (શકરિયાં)	,”	૧૫,૦૦૦ થી ૨૦,૦૦૦

(ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ એગ્રિકલ્ચરલ રિસર્ચ દ્વારા પ્રકાશિત
એ હેન્ડબુક ઓફ એગ્રિકલ્ચરલ રિસર્ચ પાના ૧૩૭ થી ૧૬૫, ૩૬૩.
અને ૪૦૫)

ઉપર જણાવેલ ઉત્પાદનના આંકડા તો આપણી જમીનની પાક-
આપવાની ક્ષમતાના છે. હકીકતમાં અપૂરતી ખેડ, ખેડાણ અને પાણીને
અંગે ક્ષમતા કરતાં ઓછો પાક ઊતરે છે.

અત્યારે જે પાક ઊતરે છે એ ગણતરીએ જો અનાજનો.
ઉપયોગ ખાવાને બદલે માંસ ઉત્પાદન કરવા પશુઓને ખવડાવવા કરીએ.
તો પશ્ચિમના દેશોનાં મટન અને ગૌમાંસના અનુક્રમે ૨૨૮ પાઉન્ડ અને
૧૮૨ પાઉન્ડ સામે આપણે દર એકરે માત્ર અનુક્રમે ૬૩ પાઉન્ડ અને
૫૦ પાઉન્ડ ઉત્પાદન કરીએ શકીએ.

ચોક્કસ ધ્યેયવાળા અને ચોક્કસ હિત ધરાવતા વર્ગો તરફથી
ગમે તેવો ધારદાર પ્રચાર થાય છતાં એકરદીઠ સેંકડો અને હજારો
પાઉન્ડ અનાજ ખીબાં ખાધ પદાર્થો છોડીને માત્ર ૬૩ પાઉન્ડ મટન
અને ૫૦ પાઉન્ડ ગૌમાંસ પેદા કરવાના રસ્તે ચડવું કે કેમ એનો
નિષ્પૃથ પ્રબલ્યે કરવો જ રહ્યો.

પ્રબલ્યે એ રસ્તે ચડાવવા માટે તો હુકમ કેન્દ્રો વિસ્તારવાની,
ગુઠાં પ્રલોભનો આપીને સંકર ગાયોને ગામડે ગામડે ઘુસાડી દેવાના
ઝડપી પગલાં અમલમાં મુકાયા કરે છે.

ભ્રામક પ્રચારોથી છેતરાશો નહિ

પ્રાણીઓની કતલને વાજબી તેમ જ આવશ્યક ઠરાવવા પ્રચારના
વિવિધ પાસાંઓ ઉપસાવવામાં આવ્યાં છે. ગુદા ગુદા દષ્ટિકોણથી

પ્રચાર કરવામાં આવે છે. ક્યાંક વધી રહેલી માનવ વસ્તી ભૂખે મરી ન જાય માટે માંસાહાર તરફ વળવાનું જરૂરી છે એવો પ્રચાર થાય છે. તો વળી સસ્તા પ્રોટીનનું પોષણ ગરીબ પ્રજાને મળે તે માટે માંસાહાર આવશ્યક હોવાનો પ્રચાર થાય છે.

કોઈ તેને હૂંડિયામણ મેળવવાના અમોઘ સાધન તરીકે આગળ કરે છે. તો કોઈ ગરીબોને પૂરક કમાણી આપવાના પ્રબળ સાધનમાં ખપાવે છે. કોઈ તેને બેકારીનિવારણ માટે ઉપયોગી કહે છે તો કોઈ લોકોને સમૃદ્ધ થવા માટે આ રસ્તે જવાની સલાહ આપે છે.

અને આ બધી દલીલો કરનારા કાં તો પ્રધાનો છે અથવા મોટા હોદ્દાંર હોય છે, અથવા મોટા ડિગ્રીધારીઓ કે મળલખ પૈસા અને લાગવગથી સમાજમાં મોટા માનમરતબો દબાવી જનારા છે. ઉપરાંત આવા પ્રચારકો પ્રચ્છન્ન ગાંધીવાદી હોવાનો દાવો કરનારા, વૈષ્ણવ હોવાનો, સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયના હોવાનો કે જૈન હોવાનો દાવો કરનારા પણ છે.

ઘણી વખત આવી રજૂઆતો તદ્દન વાહિયાત હોય છે. હકીકતોના ટેકા વિનાની હોય છે. અવહેવારુ અને અનાધિક પણ હોય છે. પણ ભોળી પ્રજા એ જાણતી નથી હાતી અને પ્રચારકોના મોભાની તેમના મન ઉપર અસર પડતી હોવાથી કતલ અને માંસાહારને વાજબી માનવા લાગે છે. માંસાહારી બની જતી નથી પણ કતલ અને માંસાહાર તરફનો તેમનો પ્રકોપ શાંત પડે છે, એટલે તેમની ભાવિ પ્રજા માંસાહારી બને તો આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી.

ગરીબીથી પીડાતી નવી પેઢી સરકારી લાલચ અને પ્રચારથી ભોળવાઈને આ કતલના ધંધામાં જોડાવા જરૂર લલચાયો.

પ્રાણીઓની કતલને વાજબી ઠરાવવી હોય તો લોકોને માંસાહારી બનાવવા જોઈએ. માંસાહારી બન્યા પછી તેમને માંસ મોંઘું પડે અને તે ન ખાય તેનો વાંધો નહિ. કતલ સામેનો તેમનો ઉગ્રપ્રકોપ નાશ પામે એટલું બસ છે.

લોકોને સહેલાઈથી માંસાહારી બનાવી ન શકાય તે માટે ગરીબોના તારણહાર બનીને ગરીબો માટે સસ્તા પ્રોટીન અને પ્રોટીન માટે ઇંડાની દરખાસ્ત આવી. લોકોએ તેનો હિંસાના ચુદા ઉપર વિરોધ કર્યો. ત્યારે અહિંસક ઇંડાની દરખાસ્ત આવી. લોકો ઇંડુ હિંસક કે અહિંસક એવા વિવાદમાં અટવાતા રહ્યા અને કરોડો રૂપિયાને ખર્ચે મરઘાકેન્દ્રો ગાંધીવાદી પ્રધાનોએ ચાલુ કરી દીધાં. અને પોતાનાં પગલાંને વાજખી ઠરાવવા કહી દીધું કે અહિંસક ઇંડાં ખાવામાં વાધો નથી. અમારાં કેન્દ્રોમાં બનતાં ઇંડાં અહિંસક હશે.

ઇંડાં પછી માછલી અને ડુકરના માંસની યોજનાઓ આવી. વળી દલીલો ચાલુ થઇ કે દરિયાકિનારાના લોકો પોષણના અભાવે માંદા પડે તેના કરતાં દરિયામાં મરૂત મળતી માછલીઓ ખાઈને પોષણ મેળવે તેમાં શું ખોટું છે?

આવા પ્રચાર પાછળ લોકોને એ ખ્યાલ ન રહ્યો કે દરિયાકિનારે જે લોકો માછલાં ખાતા હતા, તેમનામાં માછલી ન ખાનારા લોકો જેટલી જ ખીમારીઓ હતી કારણ કે, એ બંને વર્ગના લોકોની થાળી-માંથી તાણું દધ અને શુદ્ધ ઘી આંચકી લેવામાં આવ્યાં હતાં, અને પ્રોટીન તો તેઓ રોજ જે અનાજ ખાતા તે તમામ ખોરાકમાં પણ હતું. અડદ, મગ વગેરે ગરીબોનો ખાસ ખોરાક ગણાય તેમાં તો ૨૨ ટકા પ્રોટીન છે; જ્યારે માછલીમાં ૨૦.૧/૨ ટકા છે, વળી માછલીથી પેટ ભરાતું નથી. અડદ અને મગ ખાઈને પેટ ભરી શકાય છે.

માછલાં મારવા જેવા કે ડુકરોને મારવા માટે ખાસ પ્રકારે ઉછરીને પછી તેમને મારીને માંસ પેદા કરવાના અધમ ધંધા તરફ વાળવા લોકોને રાજી આપવાના બહાને અથાગ પ્રયત્નો થાય છે, ત્યારે અહીં એક હકીકત પ્રત્યે વાચકોનું ધ્યાન દોરવું આવશ્યક છે.

ચુસ્ત ખાદીધારી વડાપ્રધાનનો જ વિરોધ !

જનતા સરકારના વહીવટ દરમિયાન કેન્દ્રના પ્રધાન જ્યોર્જ ફરનાન્ડીએ ખાદીના વિકાસ દ્વારા લોકોને રાજી અને કાપડ પૂરું પાડવાની દરખાસ્ત મૂકી ત્યારે એ દરખાસ્તને એવું બહાનું આગળ કરીને ફેંકી દેવામાં આવી કે ખાદીના વેચાણ માટેની કોઈ વ્યવસ્થા નથી.

ખાદીયોજનાના વિરોધનું આ એક બેહૂદું બહાનું હતું. તે સમયના વડાપ્રધાન ચુસ્ત ગાંધીવાદી હોવાનો દાવો કરતા. રાજ રેંટિયો કાંતતાં. વડાપ્રધાન પદે બિરાબ્યા પહેલાં રાજઘાટ ઉપર જઈને ગાંધીજીના અધૂરાં કાર્યો પૂરાં કરવાના શપથ લીધા હતા. દેશભરમાં દરેક જિલ્લામાં નાનાં મોટાં ખાદી કાર્યાલયો હતાં, ખાદી દ્વારા રોજી અને કપડાં કરોડો માણસોને મળી શકવાની તમામ સગવડો હસ્ટી ધરાવે છે.

ખાદી માટેનો કાચો માલ રૂ-ગામડાંઓમાં થાય છે. રૂ-કપાસ ઉપરની તમામ પ્રક્રિયાઓ કરીને કાપડ બનાવવાની સૂઝ, તેનાં સાધનો અને તેનો ઉપયોગ કરનારા વણકરોની ખોટ નથી. તેના વિકાસ માટે પરદેશી સહાયની જરૂર નથી, વેચાણવ્યવસ્થા ન હોય તો એ વ્યવસ્થા કરવામાં કોઈ મુશ્કેલી નથી. એ તો રાચરચીલાથી ભરેલી મજબૂત અને સુંદર મહેલાતને વ્યવસ્થિત કરવા જેવું જ કાચ' છે છતાં તેને હુકરાવી દેવાયું.

અહિંસાના જાપ જપનારી સરકારે
માંસાહાર વધારવાનું બીડું ઝડપ્યું

જ્યારે બીજા હાથ ઉપર ૫૦ ટકાથી વધારે લોકોને માંસાહારનો તીવ્ર વિરોધ છે. જે લોકોને માંસાહારનો વિરોધ નથી, તેમાંથી પણ ભાગ્યે જ એ ટકા લોકો રાજ માંસ ખાતા હશે. કોઈ રહ્યાબહ્યા માણસો માછલાં મારતાં, અને હુકકરો મારવાનાં કતલખાનાં હતાં જ નહિ. ભારતનાં છ લાખ ગામડાંઓમાં માંસ કે માછલીનું બજાર જ નથી. ૨૬૪૩ શહેરોમાંથી પણ ભાગ્યે જ એકાદ હજાર શહેરમાં માછલાંનું બજાર હશે. શીખો કે ખ્રિસ્તીઓ જેમની બંનેની મળીને વસ્તી ૨ કરોડ ૪૬ લાખની છે. તેઓ માત્ર જૂંડનું માંસ ખાતા હોય છે અને તે પણ રાજ તો નહિ જ.

છતાં માછલાં અને માંસ ક્ષેત્રે શૂન્યમાંથી સર્જન કરવાનું ગાંધીવાદી, અહિંસાના જાપ જપનારી સરકારોએ બીડું ઝડપ્યું અને તે માટે પરદેશીઓ પાસેથી અને વિશ્વ બેંક પાસેથી કરોડો રૂપિયાનું

કરજ કરીને પ્રભને એ કરજ સહાયરૂપે દેખાડ્યું. જેથી પ્રભ બ્રમ-
ણમાં રહે.

આ બંને ધંધાઓ તરફ ગરીબ અને બેકાર લોકોને રાજી
મેળવી આપવાની અને વધુ કમાણી કરવાની લાલચ આપીને આકર્ષ્યા.
વિશ્વવિખ્યાત બંદરોને મચ્છીમાર કેન્દ્રોમાં ફેરવી નંખાયાં

ભારત તેના વહાણવટા માટે પ્રખ્યાત હતું. તેનાં લાખો વહાણો
સાત સાગર ઉપર ફરી વળતાં. છેક ૧૯૪૨માં પણ ભારતનાં સઠ વડે
ચાલતાં દેશી વહાણોનો ભૂતકાળમાં દુનિયાએ કદી ન જોયેલી એવી
વિશાળ સંખ્યાનો કાફલો અરબી સમુદ્રમાં જમા થયો હતો, અને
આફ્રિકામાં તેમ જ એશિયામાં પથરાયેલાં મિત્ર-રાજ્યોનાં ૨૦ લાખથી
વધુ સૈન્યોને તમામ પુરવઠો પહોંચાડવાનું અદ્ભુત પરાક્રમ ક્યું હતું.

આ વહાણોને ચોક્કસ પગલાં દ્વારા ગૂંગળાવી દેવામાં આવ્યાં.
પરિણામે ભારતનાં ૨૨૫ બંદરોમાંથી ૫૦ બંધ પડી ગયાં છે. જે
બંદરો ચાલુ છે તેમાં પણ દેશી વહાણવટુ લગભગ બંધ પડ્યું છે અને
આ બંદરોના પ્રબળ વહાણવટીઓને માછીમારો બનાવી દેવાની બળ
ફેલાઈ ગઈ છે.

એક જમાનામાં માછીમારનો ધંધો ઘણો હલકો ગણાતો. હવે તેને
‘મત્સ્યઉદ્યોગ’ નામ આપીને પરદેશી સહાયનો આપ ચઢાવીને તેને
ઉચ્ચતમ બનાવી દેવાયો છે.

વેરાવળ, મુંબઈ, માંગલોર, કોચીન, તુતીકોરીન, વિશાખપટ્ટમ,
કારવાર, કાનાનોર, મંડપમ, એનારકુલમ, કુઠલોર, નાગપટ્ટમ, પોરબંદર
ઉમરગામ, બક્તલ, બેપુર, બાલીયાપટ્ટણ, નીઝનઝમ, કાકીનાડા, હલ્દીયા,
પોર્ટબ્લેર, મદ્રાસ, માંગરોળ, દારકા વગેરે એક જમાનાના વિશ્વવિખ્યાત
બંદરોને મચ્છીમાર કેન્દ્રોમાં ફેરવી નંખાયાં છે.

‘મત્સ્યઉદ્યોગ વિકસાવવા માટે લેવાયેલાં પગલાંઓ

જુદાં જુદાં રાજ્યોમાંથી ૨૭૪૪ માણસોને માછલી મારવાની અને

અરેલી માછલીઓ ઉપર પ્રક્રિયા કરવાનું શિક્ષણ આપી જુદાં જુદાં કેન્દ્રોમાં વહેંચી દેવાયાં.

માછલી બળવવા માટે શીતગૃહો અને આઈસ ફ્રેક્ટરીઓ બાંધવામાં આવી. તેમની હેરફેર માટે લારીઓ, રેલવે વેગનો, પાકા રસ્તા બાંધવામાં આવ્યા. રોજ ૯૫ ટન બરફ બનાવે એવી ૧૧ ફ્રેક્ટરીઓ, ૧૩ શીતઘરો, માછલીને ઠારીને બરફ જેવી કરી નાખે તેવા ચાર ફ્રીજિંગ પ્લાન્ટ બનાવ્યા. જેમાં રોજ ૪૭ ટન માછલીઓને ઠંડી બનાવી શકાય. ૫૦૦ ટન માછલીઓ સખી શકાય તેવા ચાર ફ્રાઇઝ સ્ટોર બાંધવામાં આવ્યા. તમામ ખર્ચ પરદેશી સહાય વડે કરવામાં આવ્યો.

નવી મચ્છીમાર લોંચો બનાવવામાં એટલે કે પરદેશથી ખરીદવામાં આવી. દરિયાઈ લાખો વહાણોમાંથી હવે માત્ર ૮૦૦૦ વહાણ બાકી રહ્યાં છે. ન્યારે આવી મચ્છીમાર યાંત્રિક હોડી એક પણ ન હતી તેને બદલે અત્યારે ૧૩,૫૦૦થી વધારે છે અને હજી તેમાં વધારો થઈ રહ્યો છે.

ઈ. સ. ૧૯૬૬માં ૧૩,૬૭,૦૦૦ ટન અને ૧૯૬૮માં ૧૫,૨૬,૦૦૦ ટન માછલી મારવામાં આવી અને ૧૯૬૯માં ૩૦ કરોડ રૂપિયાની માછલી નિકાસ કરવામાં આવી.

(India 1970 Page 254)

ઈ. સ. ૧૯૭૧/૭૨માં ૪૪ કરોડ ૫૫ લાખ રૂપિયાની ૩૫,૫૦૦ ટન માછલી નિકાસ કરવામાં આવી. ૧૯૭૨-૭૩માં માછલીની નિકાસ વધીને ૩૮,૯૦૦ ટન થઈ. નિકાસનો વધારો ૯.૧/૨ ટકા થયો ન્યારે તેની કિંમતમાં ૩૪ ટકાનો વધારો થયો. આ બધું બોક્ષું હોય તેમ બાંગ્લાદેશ સાથે નવ કરોડ રૂપિયાની આયાત કરવામાં આવી.

(India 1974 Page 191)

માછલી મારવાના અને તેની ઉપર પ્રક્રિયા કરવાના સુંબંધ, આશા, બરાકપુર અને હૈદરાબાદ ખાતે શિક્ષણ કેન્દ્રો ચાલુ કરવામાં

આવ્યાં અને દેશના અંદરના ભાગમાં નદીઓ, તળાવો, મોટા જળ-
ખંધોમાં પણ માછલીઓ ઉછેરવા, મારવા, ખાવા, ખવડાવવાની ક્રિયાઓ
વેગપૂર્વક શરૂ કરવામાં આવી.

(India 1977-78, Page 222)

પાંચમી પંચવર્ષીય યોજનામાં લોકોને પ્રોત્તીનયુક્ત ખોરાક પૂરો
પાડવા અને હાંડિયામણ કમાવાના ખેવડા ઉદ્દેશને આગળ કરી ૩૧
લાખ ૧૮ હજાર ટન માછલા મારવાનું લક્ષ્યાંક નક્કી કરી ૧૫૦ કરોડ
રૂપિયાનું હાંડિયામણ કમાઈ લેવાની યોજના નક્કી થઈ.

અહીં એ ચાલ રાખવું જરૂરી છે કે ગરીબ વર્ગના સુખ્ય ખોરાક
અડક અને મગમાં ૨૪ ટકા પ્રોટીન છે. તુવેરમાં ૨૨.૩ ટકા પ્રોટીન
છે. જ્યારે માછલીમાં ૨૨.૫ ટકા પ્રોટીન છે. એટલે લોકોને માછલી
દ્વારા સસ્તું પ્રોટીન આપવાની વાત ખેદની છે. સુખ્ય ઉદ્દેશ માત્ર હિંસા
દ્વારા હાંડિયામણ મેળવવાનો છે. જે નીચેના આંકડાથી સાબિત થાય છે :

વરસ	માછલાંની નિકાસ	હાંડિયામણની આવક

૧૯૭૫/૭૬	૫૪૪૬૩ ટન	૧૨૪ કરોડ

૧૯૭૪/૭૫ કરતાં	૧૯૭૫/૭૬માં નિકાસ	૨૦ ટકા વધુ હતી.

આવક ૮૨ ટકા વધુ થઈ.

૧૯૭૬/૭૭માં હાંડિયામણની આવક વધીને

૧૮૪ કરોડ ૧૨ લાખ રૂપિયા થઈ.

વેરાવળ અને માંગરોળ ખંડે સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલાં ખંડેરા છે. તેમને
વિશ્વખેત્રની સહાય લઈને મોટા મચ્છી કેન્દ્ર તરીકે વિકસાવવાનો
નિર્ણય કરવામાં આવ્યો.

(India 1977-78, Page 221-222)

ખાદી વેચવાનું બજાર ન શોધી શક્યા.

ભૂંડને મારવાની યોજના ઘડી શક્યા.

હવે ખાદી વેચવાનું બજાર ન શોધી શકનારા ગાંધીવાદી પ્રધા-
નોએ ભૂંડને વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં ઉછેરીને મારવા માટે કેવા મરણ્યુદ્ધ
પ્રયાસો કર્યા તે જુઓ :

૧૯૬૫-૬૬માં અલીગઢ હરીબુધાટ અને આરે કેન્દ્રમાં શરૂ કરાયેલાં ભૂડ-ઉછેર કેન્દ્રોમાંથી ૧૮૯ નર ભૂડ અને ૧૪૫ માદા ભૂડોને ઉછેરી જુદાં જુદાં રાજ્યોમાં ભૂડ-ઉછેર કેન્દ્રો શરૂ કરવા વહેંચી આપ્યાં, અને જ્યાં એક પણ ભૂડ-ઉછેર કેન્દ્ર કે કતલખાતું ન હતું, ત્યાં શૂન્યમાંથી સર્જન કરવાતું શરૂ કર્યું.

(India 1966, Page 237)

ત્યાર બાદ માંસ ઉપર પ્રક્રિયા કરવાની સાત ફેક્ટરીઓ, ભૂડની ભાત સુધારવાનાં ૫૨ (બાવન) કેન્દ્રો અને ૧૪૦ ભૂડ-ઉછેર કેન્દ્રો શરૂ કરવામાં આવ્યાં. ભાત સુધારવા માટે પરદેશથી મોટાં ભૂડોની આયાત કરવામાં આવી. ચોથી યોજનામાં બીજાં ૧૦ ભૂડ-સુધાર કેન્દ્રો અને ૨૫ ઉછેર કેન્દ્રો શરૂ કરવામાં આવ્યાં.

(India 1970, Page 257)

૧૯૭૨-૭૩માં ભૂડનું ૯૦૦ ટન એટલે કે નવ લાખ કિલો માંસ પેદા કરવામાં આવ્યું.

પરદેશથી મંગાવેલા ભૂડોનાં સંકર બચ્ચાંઓને ખેડૂતોને ઉછેરવા અને ઉછેરીને મારવા માટે વહેંચી દેવામાં આવ્યાં. ખેડૂતોની કા-ક્ષમિંગ સોસાયટીઓ શરૂ કરવામાં આવી. આ સોસાયટીઓનાં ભૂડો ખેતરમાં ઉછેરાતાં, માટે તેમને ક્ષમિંગ સોસાયટીનું નામ અપાયું. અને તે માંસને ક્ષમ પ્રોડક્ટ-ખેતપેદાશ તરીકે ઓળખાવી. જેથી એ બધું ન થાય કે એ માંસની પેદાશ છે.

જેમ સાત સસુદ્ર ખેડનારા દરિયાકાંઠાને માછીમાર બનાવી દીધા તેમ ધરતીમાંથી ધાન પેદા કરી જગતને પોષનાર જગતના તાતા ગણનાર ખેડૂતને ખેડૂતમાંથી કસાઈ બનવા પ્રેર્યાં.

અહીં ભૂડના માંસની નિકાસના સંલગ્ન બહુ ઊંજળા નથી. કારણ કે યુરોપ-અમેરિકન દેશોમાં ભૂડ-ઉછેર મોટા પાયા ઉપર વિકસેલ છે. કરોડોની સંખ્યામાં તેમની પાસે ભૂડો છે. યુસ્લિમ દેશોમાં ભૂડનું

માંસ હરામ ગણાય છે. એટલે જૂઝના માંસની નિકાસના સંભોગો બહુ ધૂંધળા છે.

તો પછી એમ જ ધારવું રહ્યું કે જૂઝના માંસ ઉપર પ્રક્રિયાઓ કરી તેના રૂબ-રૂગ-નામ બદલાવીને ઇમા-ફેટકાથી ભારતની નિરામ-પાહારી પ્રબલને એ ખાતી કરી દેવી.

માછલીઓ વધુ મારવાની યોજના શા માટે હશે ?

માછલી મારવાની અને તેની નિકાસ કરવાની યોજના વિષે પણ પ્રશ્ન એ છે કે અમેરિકા અને જાપાનની બન્ને બાબુ વિશાળ મહા-સાગરો છે. તેમનો સમુદ્રતટ આપણા સમુદ્રતટ કરતાં ઘણો મોટો છે. તે બન્ને દેશો ઉપરાંત યુરોપના દેશો પણ માછલી મારવાના ધંધામાં ખૂબ પાવરધા છે. તેમનો સદીઓ જૂનો એ ધંધાનો અનુભવ છે. આપણા કરતાં વધુ અદ્યતન સાધનો વિશાળ પ્રમાણમાં ધરાવે છે. તો પછી ચીના અને જાપાનીઓ પોતાના સમુદ્ર છોડી હજારો માઈલ દૂર આપણા સમુદ્રમાં શા માટે માછલાં પકડવા ધુસી આવે છે ? શું તેમના સમુદ્રની માછલી તેઓએ ખાઈને ખતમ કરી નાખી હશે ?

યુરોપ-અમેરિકાની વસ્તી આપણા કરતાં ઓછી છે અને તેમનાં સમુદ્રો, સાધનો અને સૂઝ આપણા કરતાં વધારે છે. છતાં શું તેમને તેમના સમુદ્રની માછલીઓ પૂરી નથી પડતી કે આપણી પાસેથી ખરીદે ?

શક્યતા તો એ છે અમેરિકા વિશ્વના અવિકસિત દેશોનાં અનાજનાં બજાર હાથ કરી તેમને પોતાનાં ઓશિયાળાં અને આર્થિક રીતે પરાધીન બનાવવા માગે છે, પણ એ કરોડો લોકોને અનાજ પૂરું પાડવાની એની તાકાત મર્યાદિત છે. એટલે આપણી પાસેથી માછલી ખરીદી રાસાયણિક ક્રિયાથી તેની ગંધ ઉઘવી દઈ, સૂકવી તેના લોટ કરીને અનાજના લોટમાં ભેળવી વધુ પોષણયુક્ત More Proteinised લોટના નામે વેચવો. આવા બદર્શના સિવાય આપણી પાસેથી માછલી ખરીદવાનું પશ્ચિમી દેશોને કોઈ કારણ હોઈ શકે નહિ.

ખુદ આપણા દેશમાં પણ એવી શંકા સેવાય છે કે માછલીનો વાસ ઉઘડી દીધેલો લોટ-અનાજના લોટમાં ભેળવી દેશના અંદરના

જાગમાં લોકોને વેચવામાં આવે છે. જ્યાં લોકોને આવા કશા દગાની ગંધ પણ ન હોય. ખાસ કરીને ગરીબ વિસ્તારોમાં આવો લેળસેળિયો લોટ સસ્તો ભાવે વેચીને પ્રજાને છેતરવાની આ યોજના કહેવાય છે કે અમલમાં આવી ચૂકી છે.

ઉપરાંત એ લોટ બનાવવાનું પણ અમેરિકામાં મોંઘી મજૂરીને લીધે મોંઘું પડે માટે આપણે ત્યાં જ તે દળવાની ફેક્ટરીઓ ચાલુ થઈ છે. એનો મોટો ધરાક અમેરિકા છે એમ કહેવાય છે. અમેરિકા કદાચ એ જ લોટ કેપ્સુલમાં ભરીને પ્રોટીનના કેપ્સુલ તરીકે અને ઘઉંના કે મધાઈના લોટમાં લેળવીને પ્રોટીનયુક્ત લોટ તરીકે અવિકસિત દેશની પ્રજાને વહેંચી તેમનું સહાયના નામે શોષણ કરતું હશે ! અમેરિકા એક કાંકરે બે પક્ષી મારે છે ! !

થોડા સમય પહેલાં અમેરિકી સરકારના કૃષિ વિભાગે એક એકર જમીનમાં કઈ રીતે વધુ આવક થાય, માંસ ઉત્પન્ન કરવા ગાય પાળીને ? બકરી પાળીને ? ઇંડાં મેળવવા મરઘા પાળીને ? કે દૂધ માટે ગાય રાખીને ? એ વિષે સંશોધન કર્યું હતું, જેનું પરિણામ નીચે મુજબ આવ્યું હતું :

તમામ વજન પાઉન્ડમાં (પાઉન્ડ એટલે ૪૫૦ ગ્રામ)

દૂધ માટે ગાય	ઇંડાં માટે મરઘા	માંસ માટે બકરી	ગોમાંસ માટે
રાખવાથી	રાખવાથી	રાખવાથી	ગાય રાખવાથી
એક એકર જમીનમાંથી નીચે મુજબ પદાર્થો મળી શકે			

			બકરીનું માંસ	ગોમાંસ
દૂધ	૨૧૯૦ પા.	ઇંડાં	૧૦૩ પા.	૧૧૨ પા.
તેલ કે ઘી	૭૮ પા.		૨૪ પા.	૧૫ પા.
પ્રોટીન	૭૨ પા.		૨૪ પા.	૨૧ પા.
કેલ્શિયમ	૨.૬ પા.		૦.૧ પા.	૦.૧૬ પા.
ફોસ્ફરસ	૧.૬ પા.		૦.૪ પા.	૦.૧૬ પા.
લોહ	૦.૦૦૪ પા.		૦.૦૦૩ પા.	૦.૦૦૨૮ પા.
				૦.૦૦૦૧ પા.

વિટામિન એ	૧૭,૭૩,૧૦૦	ઇન્ટરનેશનલ યુનિટ્સ	૯,૮૮,૨૯૦
		૧૫,૮૨૦	૩૫,૩૫૦
કેરોટીન	નગણ્ય	૮૨૩.૫૦૦	નગણ્ય
કેલ્શી	૭,૧૧,૭૫૦	૧,૩૨,૧૯૨	૧,૩૭,૨૯૫
			૩,૩૦,૦૦૦

અભ્યાસનાં આ પરિણામો જોયા પછી અમેરિકાએ દૂધ માટે આયો પાળવાનો નિર્ણય કર્યો.

પરંતુ ગોમાંસની તેમની લાલસા અદમ્ય છે, એટલે એવું નક્કી થયું કે ભારતને હિંદિયામણની લાલચ આપીને અને બીજાં દેશો દ્વારા ગોમાંસ નિકાસ કરવાના રસ્તે ચડાવવું અને ત્યાં ગોવધથી દૂધ-ધીના ક્ષેત્રે જે અવકાશ પેદા થાય તેમાં પોતાની હેરીઓના દૂધનો પાઉર અને બટર ઓછા ઘુસાડી દેવાં.

આમ અમેરિકાએ એક કાંકરે જે પક્ષી માર્યાં છે-એક પોતાની ગાયો બચાવી પશુધન વધારી વધુ કમાણી કરવી. અને ભારતમાં દૂધનો દુષ્કાળ સર્જી તેનું વિશ્વનું સહુથી મોટું બજાર હાથ કરવું.

જનતા સરકારની બે સિદ્ધિઓ

એક યુગ એવો હતો જ્યારે ભારતમાં દૂધ મફત મળતું. હવે ભારત દર વરસે એક અબજ રૂપિયાથી વધુ કિંમતના દૂધના પાઉરની અને ૫૦ કરોડ રૂપિયાની કિંમતના બટર ઓછાની આયાત કરે છે.

જનતા સરકારે જે વરસમાં જ માંસની નિકાસમાં ૧૯૦ ટકાનો વધારો કર્યો હતો. જનતા સરકારની મોટામાં મોટી બે સિદ્ધિઓ હતી. આર્થિક ક્ષેત્રે માંસ નિકાસમાં ૧૯૦ ટકાનો વધારો અને રાજદ્વારી ક્ષેત્રે છબરડા.

પશુઓની વધતી જતી કતલ સામે પ્રજાનો રોષ ઊઠી ન બેઠે માટે તો માંસાહારની આવશ્યકતા ઉપર વિવિધ દૃષ્ટિબિંદુઓથી પ્રચાર-પ્રવચન ચલાવવાનું રહ્યું છે. જોણી પ્રજા એ માનવા લાગે છે. અને માંસાહાર જરૂરનો છે એમ માન્યા પછી તે જ્યારે ગોવધનો વિરોધ કરવાનું છોડી દેશે ત્યારે પરદેશી ગાયોની આયાત અને અહીંની

‘વધ્યશ્રેષ્ઠ ગાયોતુ’ સંકરીકરણ કરીને એક એવી સ્થિતિ પેદા કરવામાં આવી હશે, જ્યારે હિંદુઓ જ સામે આલીને બંધારણની કલમ ૪૮ નાખૂદ કરી બેકામપણે ગોવધ કરવા દેવાની છૂટ આપવાની માગણી કરે તો નવાઇ પામવા જેવું નહિ હોય !

અમેરિકાએ પોતાની દૃષ્ટિએ ગાયને દૂધ માટે પાળવી કે માંસ માટે ? તેનો અભ્યાસ કર્યો. પણ આપણે આપણી દૃષ્ટિએ અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

આપણે ત્યાં આપણી જરૂરિયાતો જમીન, આબોહવા વગેરે અમેરિકાથી તદ્દન જુદાં છે. એટલે આપણે ગાયનો બે પ્રકારે અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

ગાયને સૂકી જમીનના એક એકર જમીન ઉપર દૂધ માટે રાખીએ તો શું મળે ? અને માંસ માટે રાખીએ તો શું મળે ?

ગાયને સિંચાઈની જમીન ઉપર રાખીએ તો એક એકર જમીન-માંથી માંસ માટે રાખેલી ગાયમાંથી શું મળે અને દૂધ માટે રાખેલી ગાયમાંથી શું મળે ?

ખેડૂતોના ગળામાં સંકર ગાયોનો ફાંસલો ?

ખીલ્લ સંજોગોમાં ગાયને માંસ માટે ઉછેરવાની ભારતની પ્રજાને કલ્પના પણ ન આવી હોત. પરંતુ સંકર ગાયનો જે રીતે પ્રચાર થઈ રહ્યો છે અને પ્રચારમળથી અને આર્થિક લાભથી આપીને જે રીતે ખેડૂતોને તેમના ઉત્કર્ષને નામે સંકર ગાયોના ફાંસલામાં ફસાવાય છે, તેમાંથી એ સ્થિતિ પેદા થઈ છે કે ગાયને માંસ માટે ઉછેરવાથી શું ફાયદો કે નુકસાન થશે તે પ્રજાએ ખાસ કરીને ખેડૂતોએ સમજી લેવું જરૂરનું છે.

સીધી રીતે લાંચ આપવી એ ગુનો છે પણ ચોક્કસ હેતુઓ સિદ્ધ કરવા લાંચને સહાયનું નામ આપીને લાંચ આપી શકાય છે.

ખેડૂતો સંકર ગાય રાખવા લલચાય માટે જો તેઓ સંકર ગાય રાખે તો, જો એ સંકર ગાયને વાછડી જન્મે તો તે વાછડીને સરકાર

૫૪૦ દિવસ સુધી મફત હાથે આપે છે અને ૫૪૦ દિવસની તે વાછડી થાય ત્યારે સરકારી અકુદરતી ગર્ભાધાન કેન્દ્ર તેને મફત ઇન્જેક્શન દ્વારા ગર્ભાધાન કરાવી આપે છે અને ગર્ભાધાન પામેલી વાછડીને રૂ. ૧૫૦૦થી રૂ. ૨૦૦૦ સુધીની કિંમતે સરકાર ખરીદી લે છે.

આમ મફતમાં ૨૦૦૦ રૂપિયા મળી જાય તે લાભચથી ખેડૂત સંકર ગાય રાખે છે.

પણ સંકર ગાયને વાછરડો આવે તો શું કરવું? તે વાછરડો કોઈ જ ખપનો નથી કાંતો સરકાર અથવા તેના એજન્ટો તે સસ્તામાં ખરીદી લઈને કતલખાને મોકલી આપે અથવા ખેડૂત તેને રજળતા છોડી મૂકે. એટલે તે કતલખાનાના દલાલોને મફતમાં નધણિયાતા પશુ તરીકે મળી જાય.

આ જ કારણથી આજે જ્યાં ત્યાં સંકર વાછડીઓ જોવા મળે છે. પણ સંકર વાછડાઓ ભાગ્યે જ જોવા મળે છે.

સંકર ગાયનો પ્રચારનો હેતુ

સંકર ગાય દ્વારા ખેડારી નાબૂદી, સંકર ગાય દ્વારા દૂધનું મબલખ ઉત્પાદન વગેરે સૂત્રો અને હાવાઓ નિરાધાર સાબિત થઈ ચૂક્યા છે. કારણ કે વીસ વરસની સંકર ગાય પાછળ ખરચાયેલાં અઢળક નાણાં પછી પણ દર વરસે ખેડારી વધે છે અને દૂધના પાઉડરની આયાત પણ વધે છે. સંકર ગાયના પ્રચાર પાછળ એક જ હેતુ હોઈ શકે કે ગામડે ગામડે ખેડૂતોનાં ઘરમાં એ ઘુસાડી દઈને નકામા સંકર વાછડા અને સંકર વાછડીઓનો બોજ ખેડૂતોનાં ગળામાં પહેરાવી દઈને પછી હિંદુ ખેડૂતોનો જ એક એવો વર્ગ પેદા કરવો જે ગોહત્યાબંધીની માગણીનો વિરોધ કરે અને બંધારણની કલમ ૪૮ના સુપ્રીમ કોર્ટે આપેલા ચુકાદા મુજબ રાજ્યો તેનો અમલ કરે તો તે દર કરાવવા માગણી કરે.

સંકર ગાયના પ્રચાર પાછળ દૂધ ઉત્પાદન વધારવાનો હાલો નિષ્ફળ ગયો છે પણ માંસ ઉત્પાદનને વેગ આપવાની આ યોજના છે એવો સંદેહ જોર પકડતો જાય છે.

પ્રાટીન ઉપદાંત ખીજાં તરવો જેમાં કેદિશયમ અને લોહિતરવ પ્રાટીન કરતાં પણ ઘણાં વધુ ઉપયોગી છે. તે માંસ કરતાં દૂધમાં ઘણાં વધારે છે તે શરૂઆતનાં કોષ્ટકમાં જ જણાવાઈ ગયું છે.

ઈંડાં અને માંસ કરતાં એક એકર જમીન ઉપર પછી તે સૂકી હોય, ફળદ્રુપ હોય કે સિંચાઈની સગવડ વાળી હોય. દૂધ, અનાજ અને ખીજાં શાકભાજી વધુ પ્રમાણમાં મેળવી શકાય છે. એટલે સારાં અને સસ્તા પોષણ માટે માંસ કે ઈંડાંને આગળ કરવાની ચેષ્ટા ખતરનાક છે.

વિજ્ઞાન કે માયા ?

“માંસ, મચ્છી, ઈંડાં એ આજના જમાનામાં ગરીબોને મળી શકે તેવો એક માત્ર પૌષ્ટિક ખોરાક છે. તેના વિરોધ પાછળ કોઈ આર્થિક કે વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિ નથી. માત્ર ધર્મઝનૂન છે. માત્ર ધર્માધિતાને કારણે સરકારની ગરીબો માટેની આ કલ્યાણકારી પ્રવૃત્તિનો વિરોધ કરવો એ ગરીબોનો જ વિરોધ કરવા બરાબર છે.”

આ જાતનો પ્રચાર એવા વર્ગ તરફથી કરવામાં આવે છે, જેમનાં માંસ, મચ્છી અને ઈંડાંના વેપારમાં હિંત સંડોવાયાં છે.

આ પ્રચારને વિજ્ઞાન સાથે ભેળવી દેવામાં આવે, માંસ, ઈંડાં વગેરે વૈજ્ઞાનિક ઢબે ઉત્પન્ન કરતાં હોવાનો દાવો કરવામાં આવે તો વિજ્ઞાન એટલે શું ? એ એક મહત્વનો પ્રશ્ન બની જાય છે.

વિજ્ઞાન અને માયા ઉર્ફે બ્રમણ વચ્ચેનો ભેદ સમજવો જોઈએ. જેને વિજ્ઞાન તરીકે ઓળખવામાં આવે તે ખરું જોતાં વિજ્ઞાન હોય જ નહિ. એ માયા હોય, માયા એટલે એક જાતની બ્રમણ પેદા કરવી તે.

દા. ત., ડાલડા-વનસ્પતિ-એ તેલનું રૂપાંતર છે. તેલનું ધીના રૂપમાં રૂપાંતર કરવું એને તમે વિજ્ઞાન કહેશો ?

શુદ્ધાબનાં ફૂલોને બહુરંગી બનાવ્યાં. શું આને પણ તમે વિજ્ઞાન

કહેશે ? એ બંને ક્રિયાઓ વિજ્ઞાન નથી, માયા છે. જે વસ્તુ ખરેખર નથી તે, તે છે તેમ બતાવવું તેનું નામ માયા.

હલકા તો તેલ છે. છતાં તેને ઘી જેવું બનાવ્યું. તેમાં શુદ્ધ ઘીના સ્વાદ, સુગંધ કે ગુણનો અંશ પણ નથી. અને જે અવશુષ્કોના શુદ્ધ ઘીમાં અંશ પણ ન હોય તે અવશુષ્કો હલકામાં-વપરપતિના-નામે ઝોળખાતા પદાર્થમાં કદાચ હોય પણ ખરા ! છતાં બાહ્ય દેખાવમાં તે ઘી જેવું દેખાય છે. અને ઘી તરીકે ઘર ઘરમાં ઘૂસી ગયું છે. હવે આને વિજ્ઞાન કહેવાય ? કે છેતરપિંડી ?

ગુલાબનાં ફૂલને વિવિધરંગી બનાવ્યાં. પણ તેમાં ગુલાબનાં રંગ સુગંધ કે ગુણ પણ ન હોય, અને માત્ર ગુલાબનાં ફૂલનો આકાર જ હોય તો રંગનું રૂપાંતર વિજ્ઞાન નથી. માયા ઉર્ફે ભ્રમણા છે.

ખોરાક-વિજ્ઞાનમાં ભારતની પ્રજા આગળ છે

ખોરાક-વિજ્ઞાનમાં હિંદુઓ ઘણા આગળ વધેલા છે. પૌષ્ટિક ખોરાકની બાબતમાં મારે કહેવું જોઈએ કે પશ્ચિમનું ખોરાક વિષેનું જ્ઞાન અતિ સીમિત છે. કદાચ આ વિષયમાં તેઓ તદ્દન અજ્ઞાન છે, એમ પણ કહી શકાય.

તેમણે માત્ર ખોરાકના પદાર્થો શોધ્યા છે. ગુણ નથી શોધ્યા. માટે તે એકોપથીની દવાઓનું ઘણી વખત રિએક્શન થાય છે.

આયુર્વેદે ખોરાકના પદાર્થોથી આગળ વધીને તેમના ગુણોની પણ શોધ કરી છે. પદાર્થ ગુણ-વિજ્ઞાન ઉપર આયુર્વેદનાં ઘણાં પુસ્તકો પણ લખાયાં છે; ગુણથી પણ આગળ વધીને પ્રકૃતિની પણ શોધ કરી છે, અને પદાર્થ ગુણ તેમજ પ્રકૃતિનો સમન્વય કરીને ઋતુઓ પ્રમાણે અને સમય પ્રમાણે ખાદ્ય પદાર્થોની પસંદગી કરીને ખોરાક-વિજ્ઞાનને સર્વોચ્ચ શિખરે સ્થાપિત કર્યું છે.

ભારતમાં ઉદભવેલા ધર્મો આયુર્વેદથી પણ આગળ ગયા છે અને ગુણના પણ ત્રણ ભાગ પાડ્યા છે. સત્ત્વગુણ, રજોગુણ અને તમોગુણ.

આ ત્રણ ભાગ પાડીને ખોરાકની શરીર ઉપર તેમ જ મન ઉપર

શી અસર થાય છે તે પણ શોધ્યું છે. અને ખોરાકની પસંદગી પ્રોટીન વડે નહિ પણ એના ગુણોના માપદંડ વડે કરવા ફરમાવ્યું છે.

હિંદુ ખોરાક-વિજ્ઞાન માત્ર પ્રોટીનયુક્ત ખોરાક પસંદ કરવામાં નથી માનતું. એ પૌષ્ટિક તેમજ વીર્યવર્ધક ખોરાકની પસંદગી કરવામાં માને છે. અને એ નક્કી કરતી વખતે પણ પદાર્થ તેનો ગુણ, ગુણનો પ્રકાર, પ્રકૃતિ અને ઋતુ-એ પાંચ બાબતો ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ.

જેના જીવનનું ધ્યેય મોક્ષ છે તેણે માત્ર સાત્ત્વિક ખોરાક જ લેવો જોઈએ. જેમની દુન્યવી સુખ ભોગવવાની લાલસા છે તેઓ ભલે રાજસ ખોરાક લે. પરંતુ તામસી ખોરાક ખાનારો મનુષ્ય માનવી મટી અસુર બની જાય છે. માંસ, માછલી, ઈંડાં એ તમામ તામસી પદાર્થો છે. વેદ ધર્મે માંસને રાક્ષસોનો ખોરાક ગણેલ છે.

શરીર અને મન બંને પુષ્ટ બનાવે એ જ ખોરાક સાચો.

ખોરાકની અસર માત્ર શરીર ઉપર શું થાય છે તેના અધૂરા જ્ઞાન ઉપર પાંચમનું વિજ્ઞાન રચાયું છે. આપણે તે નથી સ્વીકારતા. એક જ ખોરાક પદાર્થોની બે જુદી જુદી ઋતુઓમાં જુદી જુદી અસર થાય છે.

ખોરાકની અસર શરીર અને મન બંને ઉપર થાય છે. એટલે એવું બને કે તામસી ખોરાકથી શરીર પુષ્ટ બને પણ મન નિર્બળ બને. નિર્બળ એટલે વિનાશક, હુષ્ટ લાલસાઓને કાબૂમાં રાખવા અસમર્થ.

આવો ખોરાક લેવા આપણા તમામ ધર્મો ના પાડે છે. માટે અમુક ખોરાક ખાવાની ધર્મની ના હોવાથી તેવા ખોરાકનો વિરોધ કરનારા ધર્મઝનની છે, કે સંકુચિત માનસના છે તેમ કહી શકાય નહિ, કારણ કે ધર્મનો એવા ખોરાક સામેનો વિરોધ વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિનો છે.

એટલે માંસાહાર સામેનો વિરોધ વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિનો છે. જ્યારે માંસાહાર કરવાનો આગ્રહ અને પ્રચાર અજ્ઞાનમૂલક અથવા સ્વાર્થી દૃષ્ટિનો છે.

ઈંડાં પાછળ પ્રચારનું બળ છે, પણ ઈંડાંમાં સાચું બળ નથી.

માંસ, મચ્છી અને ઈંડાં એ સસ્તો પૌષ્ટિક ખોરાક છે. ગરીબોને

પ્રોટીન મેળવવાનાં સસ્તાં સાધનો છે, એવી હોકાની માન્યતા દૃઢ થાય તે માટે જોરદાર પ્રચાર થાય છે, પરંતુ તે પ્રચાર પાછળ અમુક હિત ધરાવતી વ્યક્તિઓનો સ્વાર્થ માત્ર છે. ઇંડુ એ પ્રોટીન મેળવવાનું સસ્તું સાધન છે. એવો પ્રચાર ગૈજ્ઞાનિક, આર્થિક કે વહેવારુ કસોટી ઉપર ટકી શકે તેમ નથી.

શુદ્ધ ઘી અને તાજું દૂધ એ જ સર્વોત્તમ, સાર્વિક, પૌષ્ટિક ખોરાક.

મહાભારતકારે ગાયના દૂધની આ પૃથ્વી ઉપરના અમૃત તરીકે ગણના કરી છે.

ગાયના દૂધ, દહીં, ઘી, મધ અને સાકર - આ પાંચ વસ્તુઓને હિંદુ શાસ્ત્રોએ અને આયુર્વેદે અમૃત માન્યા છે. એ પાંચ પદાર્થોનાં સંયોજનને 'પંચામૃત' કહે છે. પંચામૃત બનાવવા માટે પાંચ પદાર્થોનું પ્રમાણ નક્કી કરેલ છે. જે મનુષ્ય રોજ સવારે પંચામૃતનો એક પ્યાલો પીએ તે કદી માંદો પડતો નથી. સિવાય કે તે કુદરતના નિયમોનું ઉલ્લંઘન કરે.

પરદેશી શાસને આપણી પાસેથી પંચામૃત આંચકી લીધું. કેંગ્રેસી અને જનતા શાસને પંચામૃત ઝુટવાઈ જવાથી પેદા થયેલા અવકાશમાં ત્રિવિધ (માંસ, મચ્છી, ઈંડાં) ઘુસાડી લીધું.

જે ગાયનું દૂધ હોય તે જ ગાયના દૂધમાંથી ઘી બનાવી તે દૂધમાં નાખી પીવામાં આવે (ઘી અને દૂધ બંને એક જ ગાયના હોવાં જોઈએ) તો તેનાથી વધુ પૌષ્ટિક બીજો કોઈ ખોરાક નથી એ આયુર્વેદની શોધ છે.

ગાયનું દૂધ અને તેમાંથી બનાવેલું શુદ્ધ ઘી એ જ પદાર્થો સૌથી વિશેષ પૌષ્ટિક હોવાથી તે તદ્દન મફત મળી શકે અને દરેક ઘેર મળી શકે તેવી વ્યવસ્થાની હિંદુ સંસ્કૃતિ અને હિંદુ સમાજે રચના કરી હતી. જે ચીજ તદ્દન મફત મળે તેનાથી વધુ સસ્તી બીજી કંઈ ચીજ હોઈ શકે ?

આપણી આ યુગો જૂની સર્વશ્રેષ્ઠ વ્યવસ્થાને અંગ્રેજોએ કચડી નાખી. તેમના ભારતીય વારસદારોએ તેને મૂળમાંથી ઉખેડી નાખી. કાયદા વડે નહિ પરંતુ અમુક ચોક્કસ વહીવટી પગલાં વડે. જેથી લોકોને તેની ગંધ પણ ન આવે !

પ્રજાની આંખે પાટા બંધાય છે.

હવે આ વ્યવસ્થાને બદલે, આ મફત મળતા એ સર્વશ્રેષ્ઠ પૌષ્ટિક, સાત્ત્વિક ખોરાકને સ્થાને માંસ, મચ્છી, ઈંડાંને સસ્તો પ્રોટીન-યુક્ત ખોરાક ગણાવી ઘરઘરમાં ઘુસાડવા કાવાદાવા ચાલુ કરાયા છે. તેમના ઉત્પાદન અને પ્રચાર માટે ભારે આર્થિક સહાય આપીને, તેમને સસ્તાં વેચી શકાય તેવી યોજનાઓ પણ અમલમાં આવે છે, પરંતુ મરઘાઉછેર કે માંસ ઉત્પાદન અથવા મચ્છીમાર કૃત્યો માટે જે વિવિધ પ્રકારની સહાય સરકાર આપે તેના ખર્ચનો યોજ આખરે તો ભારે કરખોજ દ્વારા પ્રજા પાસેથી જ વસૂલ કરાય છે ને ?

આ સહાયનો ખર્ચ જો ઉત્પાદન ઉપર ચડે તો એ ખર્ચ માલ ખરીદનારા ઉપર પડે. પણ આ તો એ સહાયનો ખર્ચ સરકાર ભોગવીને જે લોકો આ પદાર્થો નથી ખાતાં, એ પદાર્થો ખાવામાં મહાપાપ માને છે એવા લોકો ઉપર પણ કર દ્વારા ઠોકી બેસાડાય છે. અને એ રીતે માંસ, મચ્છી, ઈંડાં સસ્તાં હોવાનો દેખાવ-ભ્રમણા પેદા કરી તેના પ્રોટીનનો પ્રચાર કરી ભોળા લોકોને તે ખાવા આકર્ષવામાં આવે છે. અને આ પ્રચારનો ખર્ચ એ ન ખાનારા લોકોને પણ કરવેરા દ્વારા આપવો પડે છે.

એટલે માંસ, મચ્છી, ઈંડાં એ સસ્તાં છે એ હકીકત નથી-ભ્રમણા છે. એક આસુરી માયા છે.

કરભારણની આવી વિવિધ યોજનાઓથી, એ વિવિધ પ્રકારના વેરા અનાવશ્યક, અવહેવારુ અને અવૈજ્ઞાનિક તેમ જ અનાર્થિક હોવાથી, તેમાંથી કાળાબજાર, દાણચોરી, બ્રહ્મચાર ફેલાય છે. લોકો મોંઘવારીના વમળમાં અટવાય છે, તેમાંથી કરચોરીની ભાવના જોર પકડે.

છે. અને હિંદુ સંસ્કૃતિ દિન પર દિન ઝાંખી પડતી જાય છે, કહો કે એ વિનાશ તરફ ધકેલાતી જાય છે.

આમાંથી પેદા થતા અને ફેલાતા જતા અસંતોષમાંથી લોકોનું ધ્યાન ખીજી તરફ વાળવા ઈર્ષા વગેરેમાં રહેલાં પ્રોટીન, તેની આવશ્યકતા અને ખોટા આંકડા દ્વારા તે સસ્તાં હોવાનો પ્રચાર અને તેનો વિરોધ કરનારાઓને પ્રત્યાઘાતી, ધર્મઝનૂની, પ્રગતિવિરોધી તરીકે ઉતારી પાડવા જખ્ખર પ્રચારકાર્ય ચલાવવામાં આવે છે.

માંસ, મચ્છી, ઈર્ષામાં ભરપૂર પ્રોટીન છે એવા પ્રચાર પાછળ તેમાં રહેલાં તાંદુરસ્તીને નુકસાનકારક ઝેરી તત્ત્વો પણ છે તે હકીકત ઉપર અંધારપછેડો ચોઢાડી દેવામાં આવ્યો છે.

તાંદુરસ્તી માટે એકલું પ્રોટીન ઉપયોગી છે એવો પ્રચાર હિત ધરાવતા વર્ગોની માત્ર માયાભળ છે.

તાંદુરસ્તી માટે પ્રોટીન કરતાં પણ લોહતત્ત્વ અને કેલ્શિયમ વધુ મહત્ત્વનાં છે. એ તત્ત્વો માંસ, મચ્છી, ઈર્ષામાં નહિવત્ છે. જ્યારે આપણે જે અનાજ રોજ ખાઈએ છીએ તે અનાજમાં, કઠોળમાં અને તાજાં દૂધમાં પુષ્કળ છે.

માંસ, મચ્છી, ઈર્ષા જેવા જિન-આવશ્યક પદાર્થોનો ઉત્પાદનખર્ચ છળકપટથી તે ન ખાનારી પ્રજા ઉપર ઠોકી બેસાડવામાં આવે (કરવેશ દ્વારા) એનાથી વધુ અનૈતિક કાર્ય બીજું શું હોઈ શકે ?

એ પ્રકારના વર્ગો

દુનિયામાં માનવવસ્તી વધી રહી છે. વસ્તીવધારો અટકાવવાના તમામ પ્રયત્નો નાકામયાબ નીવડ્યા છે, અને લોકોને ખવડાવવા અનાજ ઉત્પન્ન કરવાની ધરતીની શક્તિની મર્યાદા આવી ગઈ છે.

માટે આપણે આપણા ખોરાકનો પ્રકાર ન બદલીએ તો થોડાં જ વરસમાં કરોડો લોકો ભૂખે મરી જશે. આવા પ્રચાર દિન પર દિન વેગ પકડતો જાય છે.

આવા પ્રચાર પાછળ અમુક ચોક્કસ ધ્યેયવાળા અને અમુક ચોક્કસ હિત ધરાવતા એમ બે પ્રકારના વર્ગો છે.

ચોક્કસ ધ્યેયવાળો વર્ગ છે, તે એમ માને છે, કે સમસ્ત વિશ્વમાં એક જ ધર્મ, અને તે ખ્રિસ્તી ધર્મ હોવો જોઈએ. અન્ય ધર્મીઓને ખ્રિસ્તી ધર્મમાં વટલાવવાની જે મુશ્કેલી છે. તેથી અનેકગણી વધુ મુશ્કેલી હિંદુ પ્રજાને ખ્રિસ્તી ધર્મમાં વટલાવવાની છે. કારણકે હિંદુઓને તેમનો ધર્મ ઘરૂં પિવાની મનાઈ કરે છે. માંસ ખાવાની પણ મનાઈ કરે છે. વેદ ધર્મ માંસને શક્ષ્મોના ખોરાક ગણે છે.

માંસાહાર-આજના યુગનો તકાદો શા માટે ?

હિંદુઓ ૪૫ કરોડથી વધારે છે. પણ જો તેઓ માંસાહાર ન કરે અને ગોમાંસ ખાતા ન થાય તો તેઓને ખ્રિસ્તી બનાવી શકાય નહિ. કારણ કે હિંદુઓ ગોમાંસ ખાવાને અધમ કૃત્ય ગણે છે. મુસલમાનો ડુક્કરનું માંસ ખાતા નથી. અને ઇસ્લામ ઘરૂંને હરામ ગણે છે, બ્યારે ખ્રિસ્તી પાદરીઓ તો ગોમાંસ અને ડુક્કરનું માંસ ખાય છે અને ઘરૂં પણ પીએ છે. એટલે એ બન્ને કેમોને ખ્રિસ્તી પાદરીઓ પોતાનાથી હલકા લાગે. એટલે તેમનો ધર્મ એ કઈ રીતે સ્વીકારે ?

એટલે સમગ્ર ભારતીય પ્રજાને ખ્રિસ્તી ધર્મમાં પલટાવવી હોય તો તેમને ગોમાંસ અને ડુક્કરનું માંસ ખાતી કરવી જોઈએ. હિંદુ પ્રજાને સીધી ગોમાંસ ખાતી કરી શકાય નહિ, એટલે ક્રમે ક્રમે પ્રથમ પ્રોટીનના નામે અહિંસક ઈંડાં ખાતી કરો પછી હિંસક ઈંડાં અને માછલીઓ ખાતા કરો. પછી માંસાહારી બનાવો અને છેલ્લે ગોમાંસ અને ડુક્કરનું માંસ ખાતા કરો. એટલે એક જ વિશ્વધર્મના નામે તમામને સહેલાઈથી ખ્રિસ્તી બનાવી શકાય.

માટે જ તો માંસાહાર એ આજના યુગનો તકાદો છે. વધી રહેલી વસ્તીને ખવડાવવાનો, ભૂખે મરતી બચાવવાનો એક માત્ર ઉપાય છે. ખોરાકની જૂની ટેવો અને માન્યતાને વળગી રહેવું એ યાતનામય મીતને આમંત્રણ આપવા જેવું છે. આવા પ્રચારની પાછળ ખ્રિસ્તી ધર્મપ્રચારનું ધ્યેય કામ કરી રહેલ છે.

બીજો વર્ગ માંસાહાર વધારે શા માટે પસંદ છે ?

હિત ધરાવતો વર્ગ છે, માંસનો વેપાર કરનારાઓનો. આપણાં પશુઓને ખતમ કરી દેશનાં વિશ્વનાં સૌથી મોટાં ધીંદૂધનાં બજારો કબજે કરી આપણા ગળામાં ગુલામીનો ગાળીઓ નાખવા માગતા પરદેશીઓ તેમ જ પશ્ચિમની શોષક અર્થવ્યવસ્થાના ઢાંચામાં ઉત્પન્ન થયેલા ઉદ્યોગો. પશ્ચિમની યાંત્રિક અર્થવ્યવસ્થાની છવાદોરી જ શોષણ અને હિંસા છે.

આ યાંત્રિક અર્થવ્યવસ્થા સામે મુખ્ય અવરોધો છે: પશુશક્તિ અને માનવશક્તિ. જો પશુઓને ખતમ કરી શકાય તો એક અવરોધ ઓછો થાય અને પશુઓ તો જ ખતમ થાય, જો ૭૦ કરોડ ભારતવાસીઓ તેમને મારીને ખાઈ ભાય.

જો સારા-સસ્તા બળદો મળતા હોય તો મોંઘાદાટ ટ્રેક્ટરને કોણ ખરીદે! જો પૂરતા પ્રમાણમાં મફત છાણિયું ખાતર મળે તો ફર્ટિલાઇઝર અને જંતુનાશક દવાઓ પાછળ અઢળક પૈસા ખર્ચીને જમીન અને તંદુરસ્તીને કોણ જોખમાવે! સારા મજબૂત બળદ હોય તો મોટરપંપોને કોણ હાથ લગાડે? જો શુદ્ધ ધી સસ્તું મળતું હોય તો વનસ્પતિ સામે નજર પણ કોણ કરે? જો ચોખ્ખું તાજું સસ્તું દૂધ મળી શકે તો દૂધના પાઉરની ફેક્ટરીઓ કેમ ચાલી શકે?

કરોડો મકાનો ખાંધવા પૂરતા પ્રમાણમાં મફત છાણ મળી શકે તો સિમેન્ટનું આજનું ઉત્પાદન દશમા ભાગનું જ કરી નાખવું જોઈએ ને? તો પછી સિમેન્ટ-સ્ટ્રીલનાં કાર્જાબજાર કેમ ચાલે? જો શુદ્ધ ધી અને તાજું દૂધ મળે તો પછી લોકોની તંદુરસ્તી જોખમાય ખરી? અને તો ફાર્મસીની ફેક્ટરીઓ કેમ ચાલે?

પ્રધાનને હાથે ખુદશી મુકાતી હોસ્પિટલોમાં પછી દરદીઓ ક્યાંથી લાવવા? જો દુકાન ખોલીએ તો માલ રાખવો પડે. તેમ હોસ્પિટલ ખોલીએ તો દરદીઓ લાવવા જ પડે અને દરદીઓ જોઈતા હોય તો એવાં પગલાં લેવાં જ જોઈએ જેથી બીમારીઓ વધતી રહે.

આનો અર્થ એ નથી કે પશુવધ બંધ કરવાથી દેશના ઉદ્યોગ-બંધ પડી જાય. તેનો અર્થ એ છે કે ઉદ્યોગબંધાના ઢાંચા બદલાઈ જાય. તેમના ઉદ્દેશ બદલાઈ જાય. ઉદ્યોગના કેન્દ્રમાંથી જડ પશુ ખોડ-નાક યંત્ર હટી જાય અને તેને સ્થાને પશુઓ ગોઠવાઈ જાય.

ઉદ્યોગો નફાખોરી માટે, શોષણ માટે અને જીવસૃષ્ટિના હિતને જોગે ચાલવાને બદલે માનવજરૂરિયાતો પૂરી કરવા માટે ચાલે. કમરતોડ મોંઘવારી, શોષણખોરી, ચીજવસ્તુઓની કૃત્રિમ અછત, કુદરતી સંપત્તિનો દુર્વ્યય, કાળાબજાર સંઘરાખોરી કરચોરી એ બધું બંધ થાય.

આવાં દૂષણો બંધ થાય એ એમાંથી લાભ ખાટતા અમુક જોક્ષસ વર્ગને ગમે નહિ, એટલે પશુવધ વધુ પ્રમાણમાં આવશ્યક અને માટે માંસાહારનો પ્રચાર કરવામાં આવા વર્ગને ઊંડો રસ છે. આવા પ્રચાર માટે તેમની પાસે પગારદાર લેખકો, નિષ્ણતો અને વર્તમાનપત્રો અને સામયિકોનો સહકાર મેળવવાનાં સાધનો પણ છે.

ઓ ડિઝીધારીઓ ! પ્રજાને ભરમાવવાનો ધંધો બંધ કરો ?

વધુ ને વધુ લોકો માંસાહારી બનતા જાય તો જ વધુને વધુ પશુઓ કાપી શકાય. માટે જ લોકોને ભૂખે મારવાનો ભય દેખાડીને ખોરાકની ટેવો બદલવાની, પોષણ માટે સસ્તુ પ્રોટીન મેળવવા માંસ, મચ્છી, ઇંડાં ખાવાનો પ્રચાર જુદી જુદી રીતે જુદાં જુદાં પ્રલોભનો દેખાડીને, વર્તમાનપત્રો અને સામયિકોમાં ચાલુ જ રખાય છે. લોકોને છેતરવા માટે ડુક્કરના માંસ અને ઇંડાંને ખેતપેદાશ તરીકે, માછલીને દરિયાઈ વનસ્પતિ કે ગંગાના પ્રસાદ તરીકે પણ યોગબળમાં આવે છે એ અખાદ્ય વસ્તુઓમાંથી તેમના રૂપ-રંગ-સુગંધને બદલીને બનાવેલી વસ્તુઓને પોષક ખોરાક તરીકે પણ વેચવામાં આવે છે.

લોકોને આવી બાબતમાં ઝાઝી ગતાગમ હોતી નથી. સમાજમાં વિદ્વાનમાં ખપતા આ ડિઝીધારીઓ, અને ઉચ્ચ આસને બેઠેલાઓ જે કંઈ કહે કે લખે તે લોકો સાચું માની લે છે. આમ માંસાહાર તરફી ચાતાવરણ ધીમે ધીમે જામતું જાય છે.

જેમ લોકોને વરસો સુધી ભરમાવવામાં આવ્યા કે લોકોને અનાજ ખાવા નથી મળતું તો ગોવધબંધી કરીને પશુઓને શું ખવડાવશું? તેમને કૂરતાથી, ભૂખથી તરફડીને મરવા દેવાં? અને આવા પ્રચાર દ્વારા લોકોની ગોવધવિરોધી ભાવના મારી નાખી. પણ લોકોએ એટલો વિચાર ન કર્યો કે ગાયો દાળભાત, રોટલી ખાઈને નથી જીવતી. આપણે જે અનાજ ખાઈએ છીએ, તેના સાંઠા ખાઈને જીવે છે.

તે જ પ્રમાણે લોકોને ભડકાવવામાં આવે છે કે જો ખાવાની ટેવ બદલીને માંસમચ્છી ખાઈશું નહિ તો પ્રભુ ભૂખે મરી જશે. પણ આવી દલીલ નિરાધાર છે. કારણ કે મનુષ્ય માંસ ખાઈને જીવી શકે નહિ. માંસ ખાઈને માત્ર વાધ-દીપડા જેવાં જંગલી જાનવરો જ જીવી શકે.

અન્ન એ જ જીવન છે.

મનુષ્ય એકલું અનાજ ખાઈને જ જીવી શકે. તાજાં અને શુદ્ધ દૂધ-ધી ખાઈને જ બળવાન અને તંદુરસ્ત રહી શકે. પણ એકલા માંસ, માછલી, ઇંડાં ખાઈને ન જીવી શકે, ન બળવાન બની શકે, ન તંદુરસ્ત રહી શકે.

પશ્ચિમના લોકો અકર્ષાતિયાની પેઠે માંસ ખાય છે, છતાં તેમણે પણ-માંસ ન ખાનારા લોકો જેટલું અનાજ ખાય, તેટલું જ અનાજ જીવતા રહેવા માટે ખાવું પડે છે. અને નીરોગી રહેવા તેમ જ બળવાન થવા પુષ્કળ દૂધ પીવું પડે છે, અને માખણ ખાવું પડે છે.

પુષ્કળ દૂધ પીવા છતાં અને માખણ ખાવા છતાં તેમનામાં વ્યાપક પ્રમાણમાં ઔમારીઓ ફેલાયેલી છે. તેનાં બે કારણો છે : (૧) તેમના પશુઓનો ઉછેર અગૈર્જાનિક છે. એટલે તેમના દૂધ અને માખણમાં પોષક તત્ત્વો ઓછાં છે. રોગનાં તત્ત્વો પણ ખૂબ છે. (૨) તેમનો માંસાહાર તેમને વિવિધ રોગો-ખાસ કરીને હૃદય, કિડની, લીવર અને વાયુનાં દરદો આપે છે.

આપણે ત્યાં પ્રમાણમાં ખીમારી ચોછી છે. અને જે છે તે મુખ્યત્વે પોષણના અભાવે થતી ખીમારીઓ છે. માંસાહારીઓમાં માંસાહાર દ્વારા મળતી ખીમારીઓ ફેલાયેલી છે.

જેમને ધર્મની દૃષ્ટિએ માંસાહારનો ખાધ નથી એવા ૯ કરોડ માનવીઓ ભારતમાં છે. હિંદુધર્મ માંસાહારની છૂટ નથી આપતો છતાં આશરે ૨૦ કરોડ હિંદુઓ એવા હશે જેઓ માંસાહારના નિષેધને અવગણીને માંસાહાર કરવામાં વાંધે નથી ગણતા. આમ ૨૯ કરોડ માંસાહાર તરફી પ્રજામાં રોજ કેટલા મનુષ્યો માંસ ખાય છે? માંસના ઉત્પાદન અને પશુહત્યાના આંકડા જોતાં એમ લાગે છે કે ભાર્યે જ ૮૦ લાખ માણસોને માંસ ઉપલબ્ધ છે. ઇંગ્લેન્ડ ઉત્પાદન એટલું છે કે મનુષ્ય રોજ એક ઇંડું ખાય તો એક કરોડ ૪૦ લાખ માણસોને તે પૂરાં પડે અને એટલાં ઇંડાં પેદા કરવા મરઘાઓને ૩ કરોડ માણસોનું પેટ ભરાય તેટલું અનાજ ખવડાવી દેવું પડે છે.

કરોડો માણસો માછલી ખાય છે. જેમાં બંગાળીઓ, કાશ્મીરીઓ અને બીજાં રાજ્યોમાં શુદ્ધ વર્ણ મુખ્યત્વે ખાય છે, પણ તે સ્વાદની ખાતર, જીવતા રહેવા માટે નહિ. જીવતા રહેવા માટે તેમણે પણ અનાજ ખાવું જ પડે છે. માછલી એ તેમનો વધારાનો ખર્ચ છે.

પશુઓ એક જ વર્ષમાં કાપી નાખવાં છે ?

જો આપણી ૬૦ કરોડની સમગ્ર પ્રજાને માંસાહાર તરફ વાળી લેવામાં આવે. તો તેમને રોજનું ૫૦ ગ્રામ માંસ આપીએ તો વરસે ૧ કરોડ ૯ લાખ ટન માંસ જોઈએ અને આપણું કહેવાતાં ૩૧ કરોડ પશુઓ એક જ વરસમાં કપાઈ જાય. પછી બીજે વરસે ખાવા માટે માંસ આયાત કરવું પડે, અને તમામ પશુઓને ખાઈ ગયા પછી આપણી ખેતી. વાહનવ્યવહાર વગેરેની શું સ્થિતિ થાય ?

આપણા દૂધ-ધીની જરૂરિયાતને પહોંચી વળવા દુનિયાની તમામ ડેરીઓ પણ શક્તિમાન બને નહિ. પછી આપણે શક્ય તેટલાં પક્ષી-

એને પણ મારીને ખાઈ જઈશું. કદાચ માછલીઓ પણ તળિયાઝાટક થઈ જશે.

જે પ્રભ માછલી ખાવા પ્રખ્યાતિ પામેલી છે તે જાપાનીઓ અને બંગાળીઓ પણ એકલી માછલી ખાઈને જીવી શકતા નથી. તેઓને માછલી સાથે ભાત ખાવો જ પડે છે.

સમુદ્ર ઉપર મહિનાઓ સુધી કર્યા કરતાં વહાણોના ખલાસીઓને રોજ મફત માછલી જોઈએ તેટલી મળે, છતાં તેઓ પણ વહાણમાં દાળ-ભાત અને રોટલા પકાવીને ખાતા હોય છે.

પરસ્પર વિરોધી બાબતો

વળી એક તરફથી વસ્તીવધારાનો ભય ટેખાડવો. કુટુંબનિયોજન માટે ગર્ભપાતને પણ કાયદેસર બનાવવો અને ખીજી તરફથી જે ખાવાથી લોકોની ફળદ્રુપતા અમર્યાદિત રીતે વધી જાય એવો માછલાના ખોરાકનો પ્રચાર કરવો એ કેટલું બેફાલું છે ?

આપણે જે જે ખોરાક ખાઈએ છીએ તે તે ખોરાકના ગુણ આપણું શરીર ધારણ કરે છે. ખોરાકના ગુણની અસર શરીર ઉપરાંત મન, બુદ્ધિ ઉપર પણ થાય છે.

આપણે દૂધ-ધી ખાઈએ છીએ ત્યારે વીર્ય વધે છે. કેલ્શિયમ ખાઈએ ત્યારે હાડકાં મજબૂત થાય છે, કારણ કે કેલ્શિયમનો ગુણ હાડકું બાંધવાનો છે. મરચાં, લસણ, કાંદા વગેરે ખાઈએ છીએ ત્યારે તે ચીજોના ગુણ મુજબ આપણું શરીર અને સ્વભાવ ગરમ બને છે. વધુ ખાંડ ખાઈએ છીએ ત્યારે ડાયાબિટીસ થાય છે. તે જ પ્રમાણે માછલાં, ઈંડાં, માંસ વગેરે ખાવાથી ફળદ્રુપતા વધી જાય છે અને વસ્તીવધારો થાય છે. એ તામસી ખોરાક હોવાથી મનુષ્ય અસંયમી પણ બને છે.

માછલી એક સાથે લાખો ઈંડાં મૂકે છે, ઉંદર દર મહિને ૨૦-૨૫ બચ્ચાંને જન્મ આપે છે. મરઘી મહિને ૨૦ ઈંડાં મૂકે છે. જૂંડની એક જોડી વરસે ૨૦ બચ્ચાં આપે છે. પણ તે બચ્ચાં ત્રણેક મહિનાનાં થતાં જ પ્રજનનકાર્ય શરૂ કરી દે છે.

આ બધાં પ્રાણીઓ મનુષ્યશરીરમાં ખોરાકરૂપે જતાં મનુષ્યનાં શરીર વધુ પડતાં ફળદ્રુપ અને મન-બુદ્ધિ અસંયમી બનાવી દે છે.

ઘેટાં-ખકરાં વરસે એક અને ચાર બચ્ચાં આપે છે. મરઘી વરસે ૨૦૦ ઇંડાં આપે છે. ભૂંડની વસતી વરસમાં મરઘાંને ટપી જાય છે, અને ઉંદર અને માછલી અનુક્રમે સૌથી વધુ બચ્ચાં આપે છે.

એટલે એ ખાનારી વસતી તે પ્રાણીઓ મુજબ વધે છે. મુસ્લિમો ઘેટાં-ખકરાં ખાય છે. ઇંડાં પણ ખાય છે. ભૂંડનું માંસ નથી ખાતા. તો માંસ ન ખાનારી હિંદુ પ્રજા કરતાં મુસ્લિમોની વસતી વધુ પ્રમાણમાં વધે છે. ખ્રિસ્તીઓ ભૂંડનું માંસ ખાય છે. શીખ લોકો પણ ખાય છે. તો તેઓ વસતીવધારામાં મુસ્લિમોથી આગળ છે. માછલી તેમ જ ઉંદર ખાનારા બંગાળીઓ, જાપાનીઓ અને ચીનાઓ વસતીવધારામાં મોખરે છે.

નીચેના આંકડા મારા કથનને સાચું ઠરાવે છે :

૧૯૬૧

૧૯૭૧

વસતી સંખ્યા વસતી પ્રમાણે વસતી સંખ્યા વસતી પ્રમાણે કેટલા

ટકાવારી

ટકાવારી ટકા વધ્યા

હિંદુઓ ૩૬,૬૫,૦૧,૨૬૭ ૮૩.૫૦ ૪૫,૩૪,૩૬,૬૩૦ ૮૨.૭૨ ૨૩.૬૬

મુસ્લિમો ૪,૬૬,૩૬,૭૮૧ ૧૦.૭૦ ૬,૧૪,૧૮,૨૬૬ ૧૧.૨૦ ૩૦.૮૪

ખ્રિસ્તીઓ ૧,૦૭,૨૬,૩૭૩ ૨.૪૪ ૧,૪૨,૨૫,૦૪૫ ૨.૬૦ ૩૨.૫૮

શીખ ૭૮,૪૫,૧૭૦ ૧.૭૬ ૧,૦૩,૭૮,૮૬૧ ૧.૮૬ ૩૨.૨૮

(ઇન્ડિયા ૧૯૭૭/૭૮ પાના-૯)

હિંદુ પ્રજાની ટકાવારી ઘટતી જાય છે.

હિંદુઓને મોટો ભાગ માંસાહારી નથી એટલે હિંદુઓને વસતીવધારા ટકાવારીની દૃષ્ટિએ સૌથી ઓછો છે. આમાં પણ બંગાળીઓ, કાશ્મીરીઓ અને માછલી ખાનારા ખીજા હિંદુઓને કારણે આટલો વધારો થયો છે. નહિ તો ઘણો ઓછો હોત.

મુસ્લિમો ગરીબ પ્રજા છે. જૂંડનું માંસ ખાતા નથી. રોજ માંસ પશુ ખાતા નથી પરંતુ ઈંડાં અને બકરાંનું માંસ મળે તો ખાવાનું ચૂકતા નથી. એટલે હિંદુઓ કરતાં તેમનો વસ્તીવધારો વધુ છે.

ખ્રિસ્તીઓ તમામ પ્રકારનું માંસ, માછલી, ઈંડાં વગેરે ખાય છે, માટે મુસ્લિમો કરતાં તેમનો વસ્તી વધારો વધુ છે. શીખો સુખી પ્રજા છે-જૂંડનું માંસ, માછલી અને ઈંડાં ખાય છે એટલે વસતીવધારામાં ખ્રિસ્તીઓની લગોલગ આવી પહોંચ્યા છે.

આ તો આપણે વસતીવધારો જોયો, પણ બીજી ફીતે જોઈએ તો વસતીની ટકાવારી હિંદુઓની ઘટતી જાય છે અને માંસાહારીઓની માંસની જાત પ્રમાણે વધે છે.

દશ વરસમાં વસતીની ટકાવારીની ગણતરીએ હિંદુઓ ૦.૭૮ ટકા ઓછા થયા. મુસ્લિમો ૦.૫૦ ટકા વધ્યા, ખ્રિસ્તીઓ અને શીખ લોકો અનુક્રમે ૦.૧૬ અને ૦.૧૦ ટકા વધ્યા.

હિંદુઓ કુટુંબનિયોજન બાબત અને લગ્ન પ્રતિબંધક ધારો મુસ્લિમોને લાગુ ન પાડવા માટે વિરોધ કરે છે કે તેથી મુસ્લિમોની વસતી વધી જશે. અને હિંદુઓ લઘુમતીમાં આવી જશે. પણ તેમનો આ ભય અસ્થાને છે. કારણ કે કેટલા મુસ્લિમો એક કરતાં વધુ સ્ત્રીઓ પરણી શકે છે ?

પણ આ સ્થિતિનો વિચાર કર્યા વિના ગોણુ વિષય આગળ કરી વેરઝેર વધારે છે. ખરો વિરોધ માંસાહારનો કરવો જોઈએ. માંસાહાર બંધ થાય તો વસ્તીવધારો પોતાની મેળે કાબૂમાં આવી જાય. માંસાહાર બંધ થાય તો હિંદુ અને અહિંદુ દરેક ધર્મના લોકોના મન ઉપરથી અંધકારનું આવરણ દૂર થાય.

તમામ ધર્મની પ્રજાઓ આચાર-વિચારમાં જેમ નજદીક આવે

તેમ તેમની વચ્ચેનું વૈમનસ્ય ઓછું થાય અને સમાન આહાર, -સાત્ત્વિક આહાર, આચાર-વિચારના ભેદ નાબૂદ કરી લોકોને એકબીજાની વધુ નજદીક લાવશે.

પરંતુ માંસ-મચ્છી-ઈંડાં ખાવાનો પ્રચાર અને બીજા હાથ ઉપર કુટુંબનિયોજનનો પ્રચાર એકબીજા કાર્યનો છેલ્લો ઉડડી ટે છે. લાભ માત્ર પરદેશીઓને, ભારતના અમુક ચોક્કસ ધ્યેયવાળા અને ચોક્કસ હિત ધરાવતા વર્ગને જ થાય છે.

કદાચ હવે સંતાનો માઆપને સંસ્કાર આપશે ?

જૂની પેઢીના મહાનુભાવોને વ્યાખ્યાનોની થોડીક પણ અસર થતી હોય તેમ દેખાતું નથી.

વાત પણ સાચી છે. દેશની યુધ્ધે સળગતી સરહદ ઉપર જે જીટ મયું હોય અને ત્યાં તોપોના ધડાકા જેણે સાંભળ્યા હોય અને નિવૃત્તિના સમયે, ખેતરમાં ચરતી વખતે કોઈ ખેડૂત ધાસલેટનો ખાલી ડખો લાકડીથી વગાડીને ગભરાવી દેવાનો ચત્ન કરે તો તેને પેલું યુદ્ધકીય જીંટ કદી માઠે ખરું ?

મારા જેવાની ધાસલેટના ડખા ઉપર પડતા લાકડીના ડુમ-ડુગીઆ જેવી દેશના ધણા મોટા વ્યાખ્યાતાઓને સાંભળી ચૂકેલા આદરણીય વૃદ્ધોનો ઉપર શું અસર કરવાની હતી !

પણ એ વાત ચોક્કસ છે કે આ દેશના યુવા-પેઢીને ધાર્યા કરતાં વધુ અસરકારક બનવા લાગી છે. અનેક યુવાનો અને યુવતીઓ સમગ્ર જીવનનાં સઘળાંએ પાપોની કાળી કિતાબ ખુલ્લી રજૂ કરી દે છે અને સઘળાં પાપોનું પામશ્વિત સ્વીકારે છે.

તેઓ સિનેમા રાત્રિભોજન આદિ જેવાં સહજ-સુલભ પાપો પણ છોડવા લાગ્યા છે.

આ ઉપરથી મને એમ લાગે છે કે માઆપોને સંસ્કારિત કરવાનું કામ હવે તેમનાં સંતાનો કરશે.

પૂર્વે સંતાનોને સંસ્કારિત કરવાનું કામ માઆપો કરતા હતાં.

કેવી અવળી ગંગા વહેવા લાગશે ! આમાં વડીલની ઈજ્જત કેટલી રહેશે.

પં. શ્રી ચન્દ્રશેખર વિંજયજી ગણિવર

**ક્રમલ પ્રકાશન ટ્રસ્ટ તરફથી બહાર પડતાં પુસ્તકોનાં
પ્રાપ્તિ સ્થાનો :**

વર્ધમાન સંસ્કૃતિધામ
પ્રભાવતિબેન હમનલાલ સરકાર
સંસ્કૃતિ ભવન
૬, ધન મેન્શન
અવંતીકાબાઈ ગોખલે સ્ટ્રીટ
ઓપેરા હાઉસ ચુંબર્ધ-૪
ફોન : ૩૬૧૭૨૦

શ્રી જૈન પ્રકાશન મંદિર
જસવંતલાલ ગીરધરલાલ
દોશીવાડાની પોળ
કાળુપુર
અમદાવાદ

ઓફીસ

ક્રમલ પ્રકાશન ટ્રસ્ટ
જીવતલાલ પ્રતાપસી સંસ્કૃતિભવન
૨૭૭૭, નિશ્ચાપોળ
અવેરીવાડ, રીલીફ રોડ
અમદાવાદ
ફોન નંબર ૩૩૫૭૨૩, ૩૮૦૧૪૩

અખિલ ભારતીય સંસ્કૃતિ રક્ષક દળ
ચંદનબેન કેશવલાલ સંસ્કૃતિ ભવન
ગોપીપુરા, સુભાષચોક, સુરત

અમરશી લક્ષ્મીચંદ કોઠારી
એસ. ટી. સ્ટેન્ડ પાસે
શંખેશ્વર, વાયા હારિજ

ધર્મસંસ્કૃતિના વ્યાપક પ્રચાર માટેના
સાહિત્યને પ્રગટ કરવું.....

ઠમજ પુસ્તાલિયન ટ્રસ્ટ

ટ્રસ્ટ રજિ. નંબર ઈ. ૧૫૪૧ [તા. ૪-૧૧-૬૭]
ઓફિસ : જીવતલાલ પ્રતાપશી. સંસ્કૃતિ ભવન.
૨૭૭૭, નિશાપોળ, ઝવેરીવાડ, રીલીફ રોડ, અમદાવાદ
Phone : 335723, 380143

પં. શ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયજીની જ્ઞાનવાણી વહાવતાં
પ્રગટ થઈ ચૂકેલાં ઢોઢસો ઉપરાન્ત

આધ્યાત્મિક પુસ્તકો

[ગુજરાતી, હિન્દી તથા અંગ્રેજી]
અહિંસક સંસ્કૃતિને પ્રસારવતી

વિશ્વમંગળ ગ્રન્થમાળા ભાગ : ૧, ૨, ૩, ૪
[ખત્રીસ પુસ્તિકાઓના ચાર ભાગમાં સંગ્રહ]
લે. વેણીશંકર મુરારજી વાસુ

(માસિક)

ચિન્તક :

પં. શ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયજી ગણિવર

સંપાદક : ગુણવંત શાહ

સહ સંપાદક : ભદ્રેશ શાહ

: લવાબખ :

ત્રિવાષિક રૂ. ૩૦-૦૦

આજીવન સભ્ય રૂ. ૧૫૦-૦૦

પૂ. પં. શ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયજીના પુસ્તકો

આખો સેટ ઘરઘરમાં આજે જ વસાવી લો

બાળકો, કિશોરો, બહેનો માટેનાં આ સહુને પ્રિય સાહિત્ય

આજ સુધી આ પુસ્તકોએ સેંકડો યુવાનોના અને બહેનોના
જીવન-પરિવર્તન કર્યા છે. આપના ઘરમાં આ સેટ પડ્યો હશે તો
ક્યારેક કોઈકનું પણ જીવન પ્રકાશ....પ્રકાશ....ની જ્યોત પાડતું
અંધકારમાંથી સદા માટે છૂટકારો પામી જશે.

નાનકડું મૂલ્ય અને જીવન-પરિવર્તનના અમૂલ્ય લાભ

આર્યાવર્તની મોક્ષપ્રધાન સંસ્કૃતિની જ્યોત ઘર ઘરમાં
પ્રગટાવવા મથતું માસિક.....

મુક્તિદૂત

ચિન્તક :

પં. શ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયજી

સંપાદક :

ગુણવંત શાહ

સહસંપાદક

ભદ્રેશ શાહ

આજે જ આહુક બનો

ત્રિવાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩૦/-

આજીવન સભ્ય રૂ. ૧૫૦/-

મૂલ્ય : રૂ. ૧૫-૦૦